

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Anabilim Dalı

LEVANT BÖLGESİ'NDEKİ DENİZ KAVİMLERİ'NİN ETKİLERİ

Youngchul Lee

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2017

LEVANT BÖLGESİ'NDEKİ DENİZ KAVİMLERİ'NİN ETKİLERİ

Youngchul Lee

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Arkeoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2017

KABUL VE ONAY

Youngchul Lee tarafından hazırlanan "Levant Bölgesi'ndeki Deniz Kavimleri'nin Etkileri" başlıklı bu çalışma, 10.05.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Sevinç GÜNEL (Başkan)

Doç. Dr. Ayşegül AYKURT (Danışman)

Prof. Dr. Halime HÜRYILMAZ

Doç. Dr. Halil TEKİN

Yrd. Doç. Dr. Deniz SARI

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Sibel BOZBEYOĞLU

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun üç yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

10/05/2017

Youngchul Lee

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

- **Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.**

(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

- **Tezimin/Raporumun 10.05.2020 tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.**

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

- **Tezimin/Raporumun.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.**

- **Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi**

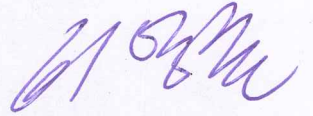
10/05/2017

Youngchul Lee

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, Tez Danışmanının Doç. Dr. Ayşegül Aykurt danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

10/05/2017

Youngchul Lee

TEŞEKKÜR

Bu yüksek lisans tez çalışmam sırasında yardımlarını esirgemeyen değerli hocam ve tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Ayşegül Aykurt'a çalışmalarımın her aşamasını değerlendirdiği ve sabırlı bir şekilde yönlendirdiği için teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Öncelikle tez yazma yetkisini kazanmak için önerileri ve tavsiyeleri veren Prof. Dr. Sevinç GÜNEL, Prof. Dr. Halime HÜRYILMAZ'a teşekkür ederim. Ayrıca derslerimde temel arkeolojiden başlamak üzere beni bilgilendirerek bu bilgiler ışığında tezi yazmama katkıları olan Doç. Dr. Halil TEKİN, Doç. Dr. Veli KÖSE, Yrd. Doç. Dr. Nazlı ÇINARDALI-KARAASLAN, Yrd. Doç. Dr. Neyir KOLANKAYA-BOSTANCI ve Yrd. Doç. Dr. Yiğit H. ERBİL'e teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışma sırasında sürekli desteklerini gördüğüm kıymetli eşim HyunJoo PARK ve kızlarım SeoJung LEE ve SeoYoung LEE'ye teşekkürlerimi sunmak isterim.

Youngchul Lee

Mayıs 2017, Ankara

Ö ZET

LEE, Youngchul. *Levant Bölgesi'ndeki Deniz Kavimleri'nin Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017.

“Levant Bölgesi'ndeki Deniz Kavimleri'nin Etkileri” adlı tez çalışmasında Levant Bölgesi'ndeki Deniz Kavimleri'ne ait olduğu belirtilen kalıntı ve buluntular ele alınarak, Deniz Kavimleri'nin bölgedeki varlıkları ele alınmıştır.

Bilindiği üzere M.Ö. 13. yüzyılın sonunda, Mısır kaynaklarına dayanılarak “Deniz Kavimleri” olarak tanımlanan halkların gerçekleştirdiği hareket Doğu Akdeniz'i her anlamda etkilemiştir. Mısır kaynaklarında kuzeyden ve ya denizden gelen kavimler olarak tanımlanan Deniz Kavimleri'nin coğrafi kökenleri halen tartışmalıdır. Yazılı belgelerde bu halkların isimleri Lukkalar, Tereshler, Denyenler/Danunalar, Karkisalar, Shekeleshler, Wesheshler, Sherdenler/Shardanalar, Ekwehler, Şikiller/Tjekkerler ve Filistinler/Pelesetler olarak geçmektedir. Orta Tunç Çağı'na tarihlenen Suriye kökenli yazılı belgelerde, bu halklardan bazılarının Doğu Akdeniz'de tüccar, paralı asker, korsan, yağmacı ve göçmen olarak yaşadıkları tespit edilmiştir. Gerek Mısır, gerekse Suriye ve Anadolu kökenli belgeler doğrultusunda, Deniz Kavimleri olarak tanımlanan bu halkların, M.Ö. 13. yüzyılın sonunda sadece saldırmak için değil, yeni bölgeyi bulup yerleşmek için göç ettikleri şeklinde anlaşılmaktadır. Kavimlerin neden göç ettikleri ile ilgili farklı görüşler olmakla birlikte, söz konusu dönemde yaşanan kıtlık ve var olan ekonomik sistemin çökmesi bu görüşler içinde daha çok destek bulanları oluşturmaktadır.

Yukarıda adı verilen Deniz Kavimleri'nden Şikiller/Tjekkerler, Sherdenler/Shardanalar ve Filistinler/Pelesetlerin bu göç hareketinin sonrasında Levant Bölgesi'ne yerleştikleri, burada yaşayan yerli halkla kaynaşarak birlikte yaşadıkları görülmektedir. Bu halklardan Filistinler/Pelesetler bölgede uzun zaman varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Bölgede yapılan kazı ve araştırmalarda Deniz Kavimleri'ne ait mimari, mezar, seramik, figürinler ve mühürlerden oluşan kalıntı ve küçük buluntular ele geçmiştir. Söz konusu kalıntı ve buluntular bu kavimlerinin Levant Bölgesi'nde nasıl yerleşim yerleri kurup yaşadıkları ve etkili olduklarını göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Deniz Kavimleri, Tunç Çağı, Demir Çağı, Peleset, Yıkılış, Göçler

ABSTRACT

LEE, Youngchul. *The Effects of the Sea People on the Levant*, Master's thesis, Ankara, 2017.

In the thesis study entitled “The Effects of the Sea People on the Levant”, the remains and findings belonging to the Sea People in the Levant were examined, and the wealth of the Sea People in the region was investigated.

Based on Egyptian sources, at the end of the 13th century A.D., the movement known as ‘The Sea People’ affected the Eastern Mediterranean in every sense. It is still controversial whether the Egyptians, the geographical ancestor of the Sea People, came from the north or from the sea. The list of authors who have written on this topic include Lukka, Teresh, Danuna/Denyen, Karkisa, Shekelesh, Weshesh, Sherden/Shardana, Ekwesh, Şikil/Tjekker and Palestine /Peleset. In written documents of Syrian origins dated since the Middle Bronze Age, it was determined that some of these people lived in the Eastern Mediterranean as merchants, mercenaries, pirates, looters and immigrants. According to documents of Egypt, Syria and Anatolia origins, the Sea People at the end of the 13th century A.D is understood to not just attack but migrate also with ethics to find and settle in a new territory. Along with different opinions about why they migrated, the view that famine in the period and the collapse of the existing economic system has garnered much support.

It is seen that after the Sea People, migrated trough Şikil/Tjekker, Sherden/Shardana and Palestine/Peleset, they settled in Levant after becoming friendly with the locals living there. The artifacts from these people existed in the Palestinian region. During excavations and research done in the region, ruins and small findings made up of architecture, tombs, ceramics, figurines and seals belonging to the Sea People were discovered. In manner of speaking, relics and findings are important for showing how these People established and influenced the Levant.

Key Words: Sea People, Bronze Age, Iron Age, Peleset, Collapse, Migrations

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY -----	i
BİLDİRİM -----	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI -----	iii
ETİK BEYAN -----	iv
TEŞEKKÜR -----	v
Ö ZET -----	vi
ABSTRACT -----	vii
İÇİNDEKİLER -----	viii
KISALTMALAR DİZİNİ -----	xviii
GİRİŞ -----	1
1. KONU -----	1
2. AMAÇ VE KAPSAMI -----	1
3. ÇALIŞMA YÖNTEMİ VE TERMİNOLOJİSİ -----	1
1. BÖ LÜ M: LEVANT BÖLGESİ COĞRAFYASI VE KRONOLOJİSİ -----	3
1.1. LEVANT BÖLGESİ COĞRAFYASI -----	3
1.2. LEVANT BÖLGESİ GEÇ TUNÇ ÇAĞI KRONOLOJİSİ -----	6

2. BÖLÜM: DENİZ KAVİMLERİ -----	9
2.1. DENİZ KAVİMLERİ'NİN ADLANDIRILMASI -----	9
2.2. DENİZ KAVİMLERİ'NİN KÖKENİ -----	10
2.3. DENİZ KAVİMLERİ GÖÇÜNÜN NEDENLERİ -----	16
3. BÖLÜM: YAZILI BELGELER İŞİĞİNDE LEVANT BÖLGESİ'NDE	
DENİZ KAVİMLERİ -----	19
3.1. MISIR KÖKENLİ YAZILI BELGELER -----	19
3.1.1. Merneptah Zafer Steli -----	19
3.1.2. Athribis Steli -----	20
3.1.3. Medinet Habu Tapınağı -----	20
3.1.4. Harris Papirüsü -----	22
3.1.5. Wen Amon'un Raporu -----	22
3.1.6. Amenope'nin Onomastikonu -----	23
3.1.7. Amarna Mektupları -----	24
3.2. SURİYE KÖKENLİ YAZILI BELGELER -----	26
3.2.1. Ugarit/Ras Shamra Belgeleri -----	26
3.2.2. Byblos Kabartmaları -----	28
3.3. ANADOLU KÖKENLİ YAZILI BELGELER -----	28
3.3.1. Boğazköy Yazılı Belgeleri -----	28

3.3.2. Karatepe Asitavatas Yazıtları-----	29
3.4. DEĞERLENDİRME-----	30
4. BÖ LÜ M: LEVANT BÖLGESİ'NDE DENİZ KAVİMLERİ'NE AİT KALINTI VE	
BULUNTULARIN ELE GEÇTİĞİ MERKEZLER-----	32
4.1. ASHKELON-----	32
4.1.1. Konumu-----	32
4.1.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi-----	32
4.1.3. Stratigrafisi-----	33
4.2. TELL ABU HAWAM-----	33
4.2.1. Konumu-----	33
4.2.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi-----	34
4.2.3. Stratigrafisi-----	34
4.3. TELL ARQA-----	35
4.3.1. Konumu-----	35
4.3.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi-----	35
4.3.3. Stratigrafisi-----	35
4.4. TEL ASHDOD-----	36
4.4.1. Konumu-----	36
4.4.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi-----	36

4.4.3. Stratigrafisi-----	37
4.5. TEL AZOR-----	37
4.5.1. Konumu-----	37
4.5.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi-----	37
4.5.3. Stratigrafisi-----	38
4.6. TEL BATASH-----	38
4.6.1. Konumu-----	38
4.6.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi-----	39
4.6.3. Stratigrafisi-----	39
4.7. TEL BETH-SHEAN-----	39
4.7.1. Konumu-----	39
4.7.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi-----	40
4.7.3. Stratigrafisi-----	40
4.8. TELL BEYRUT-----	41
4.8.1. Konumu-----	41
4.8.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi-----	41
4.8.3. Stratigrafisi-----	41
4.9. TELL EL-FARAH (GÜ NEY)-----	42
4.9.1. Konumu-----	42
4.9.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi-----	42

4.9.3. Stratigrafisi-----	42
4.10. TELL EŞ-ŞAİDİYEH-----	43
4.10.1. Konumu-----	43
4.10.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi-----	43
4.10.3. Stratigrafisi-----	43
4.11. TEL LACHİSH-----	44
4.11.1. Konumu-----	44
4.11.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi-----	44
4.11.3. Stratigrafisi-----	45
4.12. TELL KAZEL-----	45
4.12.1. Konumu-----	45
4.12.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi-----	46
4.12.3. Stratigrafisi-----	46
4.13. TEL MEGİDDO-----	46
4.13.1. Konumu-----	46
4.13.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi-----	47
4.13.3. Stratigrafisi-----	47
4.14. TEL MİQNE-EKRON-----	48
4.14.1. Konumu-----	48
4.14.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi-----	48

4.14.3. Stratigrafisi-----	48
4.15. TELL QASİLE-----	49
4.15.1. Konumu-----	49
4.15.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi-----	49
4.15.3. Stratigrafisi-----	49
5. BÖ LÜ M: LEVANT BÖLGESİ'NDE DENİZ KAVİMLERİ'NE AİT KALINTILAR	
VE BULUTULAR-----	51
5.1. MİMARİ-----	51
5.1.1. Ashkelon-----	51
5.1.2. Tel Ashdod-----	53
5.1.3. Tel Miqne-Ekron-----	55
5.1.4. Tell Qasile-----	56
5.1.5. Değerlendirme-----	58
5.2. MEZARLAR-----	60
5.2.1. Tel Azor-----	62
5.2.1.1. Ç ukur Mezarlar-----	62
5.2.1.2. Ç ömlek Mezar-----	62
5.2.1.3. Tuğla Sanduka Mezarlar-----	63

5.2.1.4. Çift Çömlek/Küp Mezarlar-----	64
5.2.1.5. Kompozit Mezar-----	64
5.2.2. Tel Beth-Shean-----	65
5.2.2.1. Antropoid Kil Kapaklı Mezarlar-----	65
5.2.3. Tell el-Farah (güney)-----	66
5.2.3.1. Oda Mezarlar-----	66
5.2.3.2. Antropoid Kil Kapaklı Mezarlar-----	67
5.2.4. Tell eş-Şaidiyeh-----	67
5.2.4.1. Çift Çömlek/Küp Mezarlar-----	68
5.2.4.2. Çömlek Mezar-----	68
5.2.5. Değerlendirme-----	69
5.3. SERAMİK-----	70
5.3.1. Ashkelon-----	72
5.3.1.1. Miken Seramiği-----	72
5.3.2. Tell Abu Hawam-----	74
5.3.2.1. Troya Gri Seramiği-----	74
5.3.3. Tell Arqa-----	74
5.3.3.1. El Yapımı Perdahlı Seramik-----	74
5.3.4. Tel Ashdod-----	76

5.3.4.1. Miken Seramiği-----	76
5.3.5. Tell Beyrut-----	79
5.3.5.1. El Yapımı Perdahlı Seramik-----	79
5.3.6. Tell Kazel-----	79
5.3.6.1. El Yapımı Perdahlı Seramik-----	79
5.3.7. Tel Lachish-----	83
5.3.7.1. Troya Gri Seramiği-----	83
5.3.8. Tel Miqne-Ekron-----	84
5.3.8.1. Miken Seramiği-----	84
5.3.8.2. Troya Gri Seramiği-----	87
5.3.9. Tell Qasile-----	88
5.3.9.1. El Yapımı Perdahlı Seramik-----	88
5.3.10. Değerlendirme-----	89
5.4. FİGÜRİNLER-----	91
5.4.1. Ashkelon-----	91
5.4.1.1. Psi Tipi Ayaklı Kadın Figürinleri-----	92
5.4.1.2. Ashdoda Tipi Oturan Kadın Figürinleri-----	92
5.4.1.3. Figürinlere Ait Baş Parçaları-----	93
5.4.2. Tel Ashdod-----	94

5.4.2.1. Psi Tipi Ayaklı Kadın Figürinleri-----	94
5.4.2.2. Ashdoda Tipi Oturan Kadın Figürinleri-----	95
5.4.2.3. Figürinlere Ait Baş Parçaları-----	96
5.4.3. Tel Miqne-Ekron-----	96
5.4.3.1. Psi Tipi Ayaklı Kadın Figürinleri-----	96
5.4.3.2. Ashdoda Tipi Oturan Kadın Figürinleri-----	97
5.4.3.3. Minyatür Ayakta Duran Figürinleri-----	98
5.4.3.4. Boğa Figürinleri-----	98
5.4.3.5. Figürinlere Ait Baş Parçaları-----	100
5.4.4. Tell Qasile-----	100
5.4.5. Değerlendirme-----	100
5.5. MÜ HÜ RLER-----	101
5.5.1. Tel Ashdod-----	101
5.5.2. Tel Batash-----	102
5.5.3. Tel Megiddo-----	102
5.5.4. Tel Miqne-Ekron-----	102
5.5.5. Tell Qasile-----	104
5.5.6. Değerlendirme-----	104

SONUÇ -----	106
KAYNAKÇ A -----	111
HARİTALAR DİZİNİ -----	126
TABLolar DİZİNİ -----	128
LEVHALAR DİZİNİ -----	129
EK1: ORİJİNALLİK FORMU -----	186
EK2: ETİK KURUL İZİNİ MUAFİYET FORMU -----	187

KISALTMALAR

- ABSA:** Annual of the British School at Athens
AEAEUM: Annales d'Archeologie Egeenne De l'Universite De Liege Et Ut-Pasp
AJA: American Journal of Archaeology
BASOR: Bulletin American Schools of Oriental Research
CAH: Cambridge Ancient History
EA: El Amarna
FIG: Figure
FS: Furumark Şekil
JAS: Journal of Archaeological Science
JEA: Journal of Egyptian Archaeology
JNES: Journal of Near Eastern Studies
KATAL: Katalog
KBO: Keilschrifttexte aus Boğazköy
KUB: Keilschrifturkunden aus Boğazköy
LEV: Levha
NEA: Near Eastern Archaeology
NEAEHL: The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in the Holy Land
PL: Plate
RS: Ras Shamra
SMA: Studies in Mediterranean Archaeology
TAF: Tafel
UF: Ugarit-Forschungen
VD: Ve Diğerleri

GİRİŞ

1. KONU

“Levant Bölgesi’ndeki Deniz Kavimleri’nin Etkileri” başlıklı bu tez çalışmasında, Doğu Akdeniz’de Geç Tunç Çağı’nın sonunu getiren, bölgede büyük bir kargaşaya ve birçok kentin yıkımına sebep olduğu düşünülen Deniz Kavimleri’nin Levant Bölgesi’nde bıraktıkları kalıntı ve buluntular ele alınarak kültürel açıdan etkileri incelenmektedir (Harita 1).

2. AMAÇ VE KAPSAMI

M.Ö. 13. yüzyıl Doğu Akdeniz’de politik dengelerin değiştiği, kargaşanın başladığı ve göç hareketlerinin gerçekleştiği bir dönemdir. Bu dönemde Akdeniz’in doğusunda yeni kavimler ortaya çıkmıştır (Lev. 1a). Bu kavimlerden birkaçı Levant Bölgesi’nde yerleşmişlerdir. M.Ö. 12-11. yüzyıllarda Deniz Kavimleri’nden Şikiller/Tjekkerler Dor kenti dâhil Sharon Vadisi ve Karmel kıyıları boyunca (Stern 2000: 198), Sherdenler/Shardanalılar Akko Vadisi içerisinde, Filistinler/Pelesetler ise Levant’ın güneyinde yerleşim yerleri kurmuşlardır (Gilboa 2005: 47). Levant Bölgesi’ne yerleşen Deniz Kavimleri bu bölgede yaşayan yerli halkla kaynaşarak yeni kendi kültürlerine ait izler bırakmışlardır. Levant Bölgesi’ne yerleşen Deniz Kavimleri’nden sadece Pelesetler başarılı olmuş ve uzun zaman varlıklarını sürdürebilmişlerdir (Lev. 1b). Bu tez kapsamında Levant Bölgesi’ne yerleşen Deniz Kavimleri’nin, özelinde Pelesetlerin, bölgedeki varlıkları ortaya koyan kalıntı ve buluntular incelenmiştir.

3. ÇALIŞMA YÖNTEMİ VE TERİNOLOJİSİ

“Levant Bölgesi’ndeki Deniz Kavimleri’nin Etkileri” başlıklı bu tez çalışması beş bölümden oluşmaktadır. Tezin **Giriş** kısmında tezin konusu, amacı ve çalışma

yönteminin yanı sıra, Levant Bölgesi'nin sınırları, coğrafik özellikleri ve kronolojisi anlatılmıştır.

Tezin birinci bölümü **Levant Bölgesi Coğrafyası ve Kronolojisi** başlığı altında sunulmuştur. Bu kısımda bölgenin coğrafyası ve Geç Tunç Çağı kronolojisi ele alınmıştır.

İkinci bölümde **Deniz Kavimleri** başlığı altında, Deniz Kavimleri'nin adlandırılması, kökeni ve göçü oluşturan nedenler alt başlıklar halinde ele alınmıştır.

Üçüncü bölüm **Yazılı Belgeler Işığında Levant Bölgesi'nde Deniz Kavimleri** başlığı altında sunulmuştur. Bu kısımda yazılı belgeler Mısır, Suriye ve Anadolu kökenli olmak üzere üç alt başlık halinde anlatılmıştır. Bu başlıklar altında söz konusu bölgelerde ele geçen ve Levant Bölgesi'ndeki Deniz Kavimleri hakkında bilgi veren yazılı belgeler ayrı ayrı ele alınmıştır.

Levant Bölgesi'nde Deniz Kavimleri'ne Ait Kalıntı ve Buluntuların Ele Geçtiği Merkezler dördüncü bölümde, Levant Bölgesi'nde Deniz Kavimleri'ne ait kalıntıların ele geçtiği merkezlerin konumu, araştırma ve kazı tarihçesi ile stratigrafileri verilmiştir.

Tezin ana kısmını **Levant Bölgesi'nde Deniz Kavimleri'ne Ait Kalıntı ve Buluntular** başlıklı beşinci bölümü oluşturmaktadır. Bu kısımda söz konusu kalıntı ve buluntular mimari, mezarlar, seramik, figürinler ve mühürler olmak üzere beş alt başlık halinde toplanmıştır. Bu başlıklar altında merkezler bazında anlatılarak genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Son kısımda genel bir değerlendirme yapılarak sonuca gidilmiştir. Tezin metin kısmı ayrıca harita, resim ve resimlerden oluşan görsellerle de desteklenmiştir.

Tez çalışması sırasında Türkiye'de yer alan enstitü kütüphanelerinin yanı sıra Türk Tarih Kurumu, Hacettepe ve Bilkent Üniversitesi kütüphaneleri ile JSTOR, Academia'dan yararlanılmıştır.

1. BÖLÜM

LEVANT BÖLGESİ COĞRAFYASI VE KRONOLOJİSİ

1.1. LEVANT BÖLGESİ COĞRAFYASI

Akdeniz'in doğu kıyılarında yer alan Levant, coğrafi alan açısından nispeten küçük olmakla birlikte batının doğuya açılan ve stratejik açıdan önem taşıyan kapılarından birini oluşturmaktadır (Golden 2004: 15). Levant adı Doğu Akdeniz kıyılarına bitişik Bereketli Hilal'in orta bölgelerini belirlemek için kullanılan coğrafi bir terim olarak, Latince *Levatio*'dan türetilmiştir. Ortaçağ'da İtalyanca, Portekizce ve İspanyolca'daki geçmiş zaman ortacısı *lever* kelimesi, güneşin doğduğu nokta olan doğu için *Levante* ismiyle birlikte kullanılmıştır. Venedik denizcileri Akdeniz'deki güçlü doğu rüzgârına da *Levanter* adını vermiştir. *Mare di Levante* terimi ile de Anadolu, Suriye-Filistin, Mısır ve Libya'nın doğusundaki Sirenayka olmak üzere Doğu Akdeniz için söylenmiştir. M.S. 13-14. yüzyıllarda *Levante*, İtalyan deniz tüccarları tarafından Doğu Akdeniz'de Yunanistan, Anadolu, Suriye, Filistin ve Mısır olmak üzere Venedik'in doğusunda kalan toprakları tanımlamak için kullanılmıştır (Gagarin 2010: 247).

Mısırlılar, Levant ismini *Retjenu* olarak kullanmıştır. *Retjenu*, kuzeyinde Orontes Nehri'nden, güneyinde Negev Çölü'ne kadar uzanan bir bölgeyi kapsamakla birlikte, bölgenin sınırları zamanla değişmiştir. *Retjenu* genel olarak üç bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgelerden en güneydeki kısım Kenan ile yaklaşık aynı sınırları olan Djahy'dir. Orta kısmı bugünkü Lübnan, yani Akdeniz ile Orontes Nehri arasında kalan kısmı; kuzey kısmı ise Lübnan'ın kuzeyinde yer alan Amorilerin topraklarını kapsamaktadır (Steindorff ve Seele 1957: 47).

Günümüzde Levant Bölgesi'nin genel sınırları, kuzeydeki Amuq Ovası'ndan başlayıp güneyde Sinai'nin kuzey kıyılarında yer alan Wadi al-Arish'e kadar uzanmaktadır. Levant Bölgesi ortasında yer alan Asi Nehri ile Kuzey ve Güney Levant olarak ikiye bölünmektedir (Suriano 2014: 9-10; Golden 2004: 15). Bu bölgelerden Kuzey Levant *Homs Aralığı* olarak bölgeden alt ve üst olmak üzere kendi içinde de iki alana

bölünmüştür. Kuzey Levant'ın alt yarısı Amanus Dağları ile Homs Aralığı'ndaki bölgeyi, üst yarısı ise Homs Aralığı'nın güneyinde olan Asi Nehri'ne kadar olan alanı içermektedir. Homs Aralığı ayrıca Doğu platosu ile Akdeniz arasındaki doğu-batı geçişini sağlamasının yanı sıra, Orontes Nehri Vadisi ile de Bekaa'yı birbirine bağlar (Suriano 2014: 10-13).

Güney Levant olarak tanımlanan alan daha çok geniş kıyı bölgelerini içermektedir. Güney Levant Bölgesi'nde kuzeyden güneye akan Ürdün Nehri'ne göre Batı Şeria (Cisjordan) ve Doğu Şeria (Transjordan) olarak iki alana bölünmektedir. Bu bölgelerden Batı Şeria (Cisjordan) Güney Levant'ın batı kısmını oluşturmaktadır. Batı Şeria'da çoğunlukla Kenanlılar, Filistinliler ve İsrailliler yaşamaktadır. Batı Şeria'nın bölgesi 1000-1200 m yüksekliğindeki Celile Dağları, 800-1000 m yüksekliğindeki Judea Dağları, 120-450 m yüksekliğindeki Shephelah Bölgesi ile Jezreel, Akko ve Sharon Ovaları ile güneydeki Necef Çölü'nü içermektedir. Doğu Şeria (Transjordan) ise dağlık alanlar ve platolardan oluşmaktadır. Doğu Şeria bölgesi de, kuzeydeki Bashan Platosu, güneydeki Midian Dağları, deniz seviyesinden yaklaşık 300 m altında olan Ürdün Vadisi denilen Syro-Afrika Rift Vadisi ile bu vadinin doğusunda olan büyük çölünün olduğu alanı kapsamaktadır. Bu kısımda ise çoğunlukla Ammonlular, Moavlular ve Edomlular bulunmaktadır (Suriano 2014: 15-21).

Mısır ve Mezopotamya medeniyetleri başta olmak üzere güçlü krallıkların ortasında yer alan Levant Bölgesi stratejik açıdan önemli bir noktada yer almaktadır. Yakın Doğu'nun önemli yollarından biri olan 'Via Maris' denilen sahil yolu Mısır'ın kuzeyinden başlayarak ve İsrail'in Sharon Ovası, Celile Gölü'nden geçip Suriye'de Şam'a kadar uzanmaktadır. Şam'dan kuzeye doğru uzanan ve Halep'e kadar bağlayan kuzey yolu, Şam'dan doğuya doğru Palmira ve Deir ez-Zur'a kadar bağlanan doğu yolu da Levant Bölgesi'nin önemli ana yollarından biri olmuştur (Juengst 2002: 8-9). Önemli kara yollarının dışında bu bölge ayrıca önemli liman kentlere sahiptir. Bu liman kentleri arasında Ugarit, Byblos, Sidon, Akko, Dor ve Ashkelon yer almaktadır. Bölge binlerce yıl boyunca farklı halklar tarafından yerleşilmiş, çevre kültür bölgeleriyle siyasi, ticari ve kültürel ilişkiler içinde olmuştur (Golden 2004: 15).

Akdeniz iklimiyle çöl iklimi arasında kalan Levant Bölgesi'nde iklim kuru sezon ve

yağışlı sezon olarak ikiye ayrılmaktadır. Bölgenin kuzeyinde yer alan Suriye’de ülkenin batısı ve kuzeyi tipik Akdeniz iklimi, güneyi ve doğusunda ise çöl iklimi görülmektedir. Bölgede yaz ayları genelde nemli ve çok sıcak, yıllık yağış ortalaması 700 mm’dir. Hafif sıcak geçen kış aylarında yıllık yağış ortalaması 200 mm’dir (Vos 1983: 84). Levant’ın esas çekirdek bölgesini oluşturan Lübnan’da ise Akdeniz ve Çöl iklimi birlikte görülmektedir. Lübnan’ın sahil bölgesinin yıllık yağış ortalaması yaklaşık 900 mm, dağlık bölgesi ve Doğu-Şeria bölgesi de yaklaşık 250 mm’dir (Vos 1983: 63). Lübnan’ın güneyinde İsrail’de Akdeniz ve Çöl iklimi birlikte yaşanır. İsrail’in çöl iklimine sahip güney bölgesinin yıllık yağış miktarı 150-200 mm’dir. Ülkenin Akdeniz ikliminin yaşandığı diğer bölgelerinde ise yıllık yağış miktarı 550-900 mm’dir (Vos 1983: 26, 28).

Bölgede yer alan akarsuların çoğu Lübnan içinden doğar ve Levant kıyı şeridinde uzanmaktadır. Düzensiz ama çok miktarda su taşıyan ve çoğu kısa olan bu akarsular bölgede şiddetli sellere neden olmuşlardır. Bölgenin önemli akarsularından olan ve bir zamanlar Orontes olarak bilinen Asi/Nahr el-Asi Nehri, Lübnan Dağları ile Anti-Lübnan Dağları arasında yer alan Bekaa Ovası’nın güneyindeki Hermon Dağı’ndan doğarak Suriye’yi geçip, Türkiye’de Antakya’dan Akdenize dökülmektedir. Bu nehrin geçtiği alanların çevresinde bereketli tarım alanları yer almaktadır (Gatier vd. 2000: 9). Bölgede özellikle Lübnan Dağları ve etekleri, Ürdün Vadisi denilen Suriye-Afrika Rift Vadisi, Anti-Lübnan Dağları’nın ötesindeki vahalarda tarım yapılabilir. Bölgenin geri kalan kısmı için, Paleo-iklim verileri (paleoclimatic data), Tunç Çağı’ndan itibaren genel iklim koşullarında büyük bir kırılma olduğunu göstermemektedir (Gatier vd. 2000: 10). Levant Bölgesi’nin ormanlık alanları yok denecek kadar az olmakla birlikte, Lübnan Dağları’nda sedir ağaçları tarih boyunca Yakın Doğu’nun gemilerini ve binalarının yapımında kullanılan en önemli kaynak olmuştur. Levant bu ağaç türünün gelişimi için olumlu iklim koşullarına sahip olmasına rağmen günümüzde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır (Gatier vd. 2000: 10).

Levant Bölgesi’nin doğal kaynakları oldukça sınırlıdır. Bölgenin küçük ama kıymetli maden yatakları Lübnan Dağları ve eteklerinde yer almaktadır. Bu alanlarda özellikle altın ve bakır çıkartılmaktadır (Gatier vd. 2000: 9).

1.2. LEVANT BÖLGESİ GEÇ TUNÇ ÇAĞI KRONOLOJİSİ

Levant Bölgesi'nde Geç Tunç Çağı'nın başlangıcı bazı bilim adamları tarafından Mısır'daki 18. Hanedan başlangıcına tarihlenmektedir. Bu dönemin başlangıcı olarak M.Ö. 1570-1545 yılları verilmektedir (Gonen 1992b: 211; Bronk-Ramsey vd. 2010: 1556, tablo 1). Ege'de Geç Minos I ile birlikte Mısır'ın yeni krallığının başlangıcını kabul eden bilim adamları ise Levant Bölgesi'nde Geç Tunç Çağı'nın Geç Minos I ile başladığını ileri sürmektedir (Sharon 2014: 57) (Tablo 1a). Buna rağmen Levant'ta Geç Tunç Çağı'nın başlangıç tarihi hâlâ tartışılmaktadır. Geç Tunç Çağı'nda Kenanların yaşadığı bu bölge (Sauer 1982: 201) kronolojik olarak bölgesel farklılıklar ortaya koymaktadır (Tablo 1b).

Kuzey Levant'ta Geç Tunç Çağı'nda Mısır imparatorluğu, Mitanni, Hitit ve Asur siyasi olarak hakim olmaya çalışmışlardır. Mısır'da 18. Haneda'nın hüküm sürdüğü bu dönemde, Kuzey Levant'ta Lübnan ve Bekaa Vadisi dâhil olmak üzere önemli bir değişimin başladığı görülmektedir. Lübnan'da Geç Tunç Çağı, Mısır firavunu III. Tutmosis'in Filistin, Lübnan ve Suriye'nin krallarından oluşan koalisyonla M.Ö. 1457'de Megiddo yakınlarında yaptığı savaşla başlatılmaktadır. Geç Tunç Çağı I ve II olmak üzere ikiye ayrılan dönemin birinci safhasında bölge Güney Lübnan, Lübnan sahili ve Güney Suriye'ye kadar Bekaa Vadisi dâhil Byblos'tan Şam'a kadar Mısır'ın egemenliğine girmiştir. Bu dönemde Mısır'ın yönetim merkezi Bekaa Vadisi'ndeki Kumidi'de ve kıyılarındaki Ullaza ve Sumur'da kurulmuştur (Gonen 1992b: 213). Geç Tunç Çağı II ise Hitit kralı I. Şuppiluliuma ile başlatılmaktadır. M.Ö. 1400 yılından itibaren Hitit İmparatorluğu'nun güçlenmesi ile birlikte Mısır'ın bölgedeki politik üstünlüğü sarsılmıştır. Mısır ve Hititler arasındaki çekişmelerle birlikte Suriye/Lübnan'ın bölgesel otoritesinde yeni dönem başlamıştır. Bu dönemde Ugarit, daha küçük kıyı yerleşimleri ve Qatna kasabasıyla birlikte Hitit etki ve egemenliğinde; Şam dâhil olmak üzere, Byblos ve Bekaa Vadisi ise 19. Hanedan'a kadar Mısır'ın egemenliğinde kalmıştır (Heinz ve Kulemann-Ossen 2014: 536-537).

Kuzey Levant'ta yer alan Suriye, Geç Tunç Çağı'nda Mısır, Mittani ve Hitit olmak üzere bölgesel güçlerin merkezinde yer almaktadır. Bölgenin kuzeyinde Mukish ve Halep, ortasında Ugarit, Niya, Nukhashe, Amurru ve Qatna, güneyinde ise Kadeş ve

Ube yer almaktadır. Suriye’de Orta Tunç Çağı’nın sonuna ait yazılı belge olmadığı için dönemin tam olarak ne zaman bittiği bilinmemektedir. Bu bağlamda Orta Tunç Çağı’nın sonu, Geç Tunç Çağı’nın başlangıcı geleneksel olarak M.Ö. 1600’e tarihlenmektedir (Luciani 2014: 509). Geç Tunç Çağı kendi içinde iki döneme ayrılmıştır. M.Ö. 1600’le başlayan Geç Tunç Çağı I’in sonu ise Mittani krallığının sona erdiği ve Hitit kralı I. Şuppiluliuma’nın Suriye’ye yaptığı sefere tarihlenmektedir. I. Şuppiluliuma’nın seferi için M.Ö. 1350 tarihi verilmektedir. Bu dönemin devamında bölgede Geç Tunç Çağı II veya Amarna Çağı olarak tanımlanan dönem başlamıştır (Luciani 2014: 509-510). Mısır’da başkent Tell el-Amarna’da ele geçen kraliyet arşivleri Mısır’ın yanı sıra Hitit, Ugarit ve Mezopotamya’yla da ilgili bilgiler vermiştir. Bundan dolayı Geç Tunç Çağı II dönemine Amarna Çağı da denmektedir (Gonen 1992b: 213). Geç Tunç Çağı’nın sonunda Suriye’nin kıyı ve bazı iç bölgelerinde yıkımlar görülmektedir. Bu yıkımlara kıyı bölgelerinde Deniz Kavimleri’nin, iç bölgelerde ise Aramilerin neden olduğu ileri sürülmektedir. Bu yıkımlarla birlikte Geç Tunç Çağı II’nin M.Ö. 1200’lerde sona erdiği ileri sürülmektedir (Luciani 2014: 509-510).

Güney Levant Bölgesi Batı ve Doğu Şeria olmak üzere bölgesel olarak iki farklı kronoloji ortaya koymaktadır. Bu bölgelerden Batı Şeria’da (Cisjordan) Geç Tunç Çağı kendi içinde iki safha halinde ele alınan iki döneme tarihlenmektedir. Geç Tunç Çağı IA’nın başlangıcı için M.Ö. 1550 tarihi verilmektedir. Bu tarih Mısır’ın 18. Hanedan mensubu I. Ahmose’nin Saruhen’i (Tell el-Ajjul) fethetmesi, Kenan Bölgesi’nden Hiksos’un atılması ve bölgede Mısır İmparatorluğu’nun kontrolünün başlangıcına işaret etmektedir. Geç Tunç Çağı IA’nın sonu/Geç Tunç Çağı IB’nin başlangıcı ise M.Ö. 1479 yılında III. Tutmosis’in tahta geçtiği döneme kadar sürmektedir. M.Ö. 1375’e kadar devam eden bu dönemde Mısır’da III. Tutmosis, II. Amenofis ve III. Amenofis firavundur (Redford 1992: 169-188). Bu dönemin devamında gelen Geç Tunç Çağı IIA Mısır firavunu III. Amenhotep döneminin sonu ve IV. Amenhotep döneminin başına (M.Ö. 1364-1347) tarihlendirilmiştir (Gonen 1992b: 213). Geç Tunç Çağı IIB döneminde bölgeye Mısır firavunlarından I. Set, II. Ramses ve Merneptah’ın seferleri olmuştur. Merneptah’ın saltanatının beşinci yılında (M.Ö. 1208) Deniz Kavimleri’nin Mısır’a gelmeleriyle birlikte Mısır askerlerin Levant Bölgesi’nden geri çekildiği görülmüştür. Geç Tunç Çağı II’nin sonu için ise Mısır’ın son kraliçesi Twosret’in hükümdarlığının sonuna, M.Ö. 1190 tarihi verilmektedir (Gonen 1992b:

215).

Güney Levant'ın Doğu Şeria (Transjordan) bölgesinde de Geç Tunç Çağı iki döneme ayrılmıştır. Bunlardan Geç Tunç Çağı I'de kendi içinde A, B ve C olmak üzere üç bölünmüştür. Bunlarda Geç Tunç Çağı IA dönemi, Batı Şeria gibi, Mısır'ın 18. Hanedanı I. Ahmose ile başlamaktadır. Ancak Mısırlıların bu bölgede egemenliği görülmemektedir. Doğu Şeria'daki Mısır egemenliği, III. Tutmosis'in yaptığı M.Ö. 1457 yılındaki Megiddo savaşından sonra başlamıştır. III. Tutmosis (M.Ö. 1479-1425) Megiddo savaşından sonra Mısır'ın yönetim merkezini Beth-Shean ve Yeno'am'da kurmuştur (Gonen 1992b: 213). Geç Tunç Çağı IB'nin başlangıcı M.Ö. 1450-1400'e, Geç Tunç Çağı IC'nin başlangıcı ise III. Amenofis tahta oturduğu M.Ö. 1390-1352 yılı verilmektedir. Geç Tunç Çağı II'nin başlangıcı için tam bir tarih verilmemekle birlikte, bu dönem savaş dönemi olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemde Mısırlılar, Mitanni'yi yenen Hititlerin bölgedeki artan gücünü kısıtlamak amacıyla Hititlere savaş açmıştır. Aynı zamanda Akdeniz'den gelen Deniz Kavimleri de Mısırlıları huzursuz etmiştir. Geç Tunç Çağı II'de bölgede ve çevrede meydana gelen savaşlardan dolayı Doğu Şeria'da kültürel bakımdan bir gerileme gözlenmektedir. Ayrıca Doğu Şeria'nın büyük bir bölümünün deprem sonucunda yıkıldığı ileri sürülmektedir. Geç Tunç Çağı sonunda meydana gelen bu depremin, Pella'daki bir tapınaktan elde edilen veriler ışığında yaklaşık M.Ö. 1150 tarihinde olduğu söylenmektedir (Fischer 2014: 564-570).

2. BÖ LÜ M

DENİZ KAVİMLERİ

2.1. DENİZ KAVİMLERİ’NİN ADLANDIRILMASI

Geç Tunç Çağı’nın sonunda Kıta Yunanistan’daki Miken krallığından başlayarak Orta Anadolu’daki büyük Hitit İmparatorluğu, Suriye’deki Ugarit, Kıbrıs’taki Alaşiya Krallığı ve büyük Mısır İmparatorluğu’na kadar Doğu Akdeniz’deki tüm uygarlıklar büyük bir kaos ve kargaşa dönemine girmiştir. Geç Tunç Çağı’nın sonunu getiren ve birçok kentin yıkımına sebep olan olaylarla ilgili öne sürülen görüşler arasında en önemli faktör ise Deniz Kavimleri’nin göçleridir (Peczynski 2009: 6-7).

Bilim dünyasının Deniz Kavimleri’yle ilk kez karşılaşmaları Mısır’da ele geçen tasvirli sanat eserleri üzerindeki yazıtların okunmasıyla olmuştur. Merneptah Zafer Steli’ndeki yazıtta geçen Shardana, Shekelesh ve Ekwesh ‘Denizin yabancı toprakları’ olarak tanımlanmıştır (Breasted 1906a: 249, 255). Teresh ve Lukka da bu isimlerin yanında listelenmiştir. Listede yer alan bu topluluklar ‘her ülkeden gelen kuzeyliler’ olarak adlandırılmaktadır (Breasted 1906a: 241). Deniz ülkeleri kelimelerinin geçtiği diğer eser ise Büyük Karnak Yazıtı’dır. Bu yazıtta Shardanalar, Shekeleshler ve Ekweshler’in ‘Deniz Ülkeleri’ olduğu belirtilmiştir. Athribis Steli olarak adlandırılan stelde de Ekwesh’in ‘Deniz Ülkesi’ olduğu yazılmıştır (Sandars 1985: 105, 107). Bunların geniş manada Akdeniz havzası boyunca deniz aşırı topraklarda yaşadıkları anlamını çıkartmaktadır (Woudhuizen 2006: 111). Ondan dolayı literatürde Deniz Kavimleri terimi kullanılmaktadır (Woudhuizen 2006: 35).

Deniz Kavimleri göçleri 1836 yılında Jean François Champollion, 1867 yılında Emmanuel de Rouge ile 1872 yılında François Chabas gibi araştırmacılar tarafından incelenmiş ve Mısır’a saldıran yabancı halklarla ilişkilendirilmiştir. Bununla birlikte ‘Deniz Kavimleri’ terimi ilk kez 1881 yılında Gaston Maspero tarafından ‘peuples de la mer’ olarak kullanılmış ve bu terim literatürde günümüze kadar gelmiştir (Woudhuizen 2006: 35).

2.2. DENİZ KAVİMLERİ'NİN KÖKENİ

Deniz Kavimleri'nin isimleri yukarıda da belirtildiği üzere Mısır yazılı belgelerinden bilinmektedir (Sandars 1985: 9). Mısır'ın 18. Hanedan mensubu III. Amenofis ve IV. Amenofis dönemine ait Amarna mektuplarında, deniz yolculuğu yapan küçük bir halk grubunun varlığından bahsedilmektedir. Metinlerde Lukka, Shardana ve Danuna olarak geçen bu grupların Levant Bölgesi ve çevresinde etkili oldukları, Akdeniz bölgesinde bazen tüccar, bazen paralı asker, bazen de korsan olarak belirtilmiştir (Mercer 1939: EA 38: 201-202; EA 81: 291-292; EA 122: 407-408; EA 123: 409-410; EA 151: 495-497).

Mısır'ın 19. Hanedan mensubu II. Ramses dönemine ait Tanis Steli, Anastasi I Papirüsü ve Kadeş Yazıtı'nda Deniz Kavimleri'nden Karkisa, Lukka ve Shardana isimleri geçmektedir. Merneptah dönemine tarihlenen Büyük Karnak Yazıtı, Athribis Steli ve Kahire Sütunu'nda Ekwesh, Lukka, Shekelesh, Shardana ve Teresh isimleri yer almaktadır. Mısır'ın 20. Hanedan mensubu III. Ramses döneminde ise Medinet Habu Tapınağı, Harris Papirüsü ve Retorik Steli'nde Shekelesh, Tjkker, Weshesh, Shardana ve Pelesetler'in adları geçmektedir (Killebrew ve Lehmann 2013: 2-3).

M.Ö. 11. yüzyıla gelindiğinde ise 'Wen Amon'un Raporu' olarak tanımlanan yazılı belgelerde, Deniz Kavimleri göçünün ardından Şikiller/Tjekkerlerin M.Ö. 11. yüzyılında, Dor kenti dâhil Sharon Vadisi ve Karmel kıyıları boyunca yerleşmiş oldukları, limanı ellerinde tuttukları ve büyük bir gemi filosuna da sahip oldukları görülmektedir (Stern 2000: 198). Yine aynı raporda Filistinler/Pelesetlerin Levant'ın güneyine, Sherdenler/Shardanalara ise Akko Vadisi içerisine yerleştikleri belirtilmiştir (Gilboa 2005: 47).

Yazılı belgelerde geçen Deniz Kavimleri'nin isimleri ve bunların kökenleri ile ilgili yorumlar şu şekildedir (Lev. 2a):

Lukkalar: Lukkalar ile ilgili IV. Amenofis dönemine ait Amarna mektubu EA 38'de, II. Ramses dönemindeki Kadeş Yazıtı'nda ve Merneptah dönemindeki Büyük Karnak Yazıtı'nda Akdeniz'de korsan faaliyetleri gösteren, yağmacı gruplar olarak bahsedilmektedir (Killebrew ve Lehmann 2013: 2; Cifola 1994: 8).

Mısır'da bulunan yukarıdaki yazılı belgeler dışında, daha eskiye, M.Ö. 2000 - 1700 arasına tarihlenen Byblos kabartmasındaki yazıtta da Lukka ismi geçmektedir (Robbins 2001: 156). Bunun yanı sıra Hitit kralı II. Tuthaliya zamanında Lukkaların, Hititlere karşı olan Aşşuva konfederasyonunun üyesi oldukları görülmektedir (Çapar 1987: 16).

Lukka'nın lokalizasyonu ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Emmanuel de Rouge (1867: 39) 1867 yılında Lukka'nın Likya olduğunu, bölge olarak Likaonya ile Karya arasında yer aldığını ileri sürmüştür. Mısır bilimciler de (Drews 1993: 49; Woudhuizen 2006: 57) Tell el-Amarna'da bulunan EA 38 ve Ugarit'te ele geçen RS. 20.238 numaralı belgelere göre, Lukka'nın Likya kıyısı'nda olduğu ifade etmişlerdir.

Tereshler: Merneptah dönemindeki Büyük Karnak Yazıtı, Athribis Steli ve III. Ramses dönemindeki Medinet Habu Tapınağı ile Retorik Steli'nde yer alan Tereshler yazıtlarda geçmektedir (Killebrew ve Lehmann 2013: 3).

Hitit kralı IV. Tuthaliya'ya (M.Ö. 1250-1220) ait bir metinde Taruisha ismi geçmektedir. Nancy Katharine Sandars'a (1985: 111-112) göre, Taruisha Aşşuva'nın kuzeyinde Hititlere bağlı bir halktır ve Onlar Orta-Batı Anadolu'daki Lidya'nın yakınına yerleşmişlerdir. Robert Drews (1993: 56) ise Herodot tarihine dayanarak Tyrsenoilerin Orta-Batı Anadolu'da yaşadıklarını daha sonra orta İtalya'ya göç ettiklerini, orada Etrüskler olarak yaşadıklarını ifade etmektedir. Sandars (1985: 111-112), Teresh-Taruisha-Tyrsenoi isimleri birbirine bağlayarak aynı olabileceklerini ileri sürmüştür.

Bunun dışında Hitit kayıtlarında (KBO 39.8 iv 32; KUB 7.20 = KBO 9.115) dini sunuları içeren bir belgede, şehirlerin listesi verilmiştir. Bu listede Kummanni, Zunnahara, Adaniya ve Tarsa isimleri sıralanmaktadır. Adaniya ve Tarsa Tunç Çağı'nda varlığı kanıtlanan, Adana ve Tarsus'a karşılık gelmektedir. Raffaele D'amato ve Andrea Salimbeti'ne göre (2015: 27) Tarsa, Tarhsa veya Tarssas'ın, Mısır yazıtlarında geçen Teresh olabilirler. Tarsus'un, Adana'ya ve kısmen Lukka ülkesine yakın olması, bu kentlerde yaşayan halkların aralarında sıkı bir temas olabileceğini akla getirmektedir (D'amato ve Salimbeti 2015: 27).

Danunalar/Denyenler: Denyen olarak da kullanılan Danunalarla ilgili bilgiler III. Amenofis ve IV. Amenofis dönemine ait Amarna mektubu EA 151’de, III. Ramses dönemine ait Medinet Habu Tapınağı ve Harris Papirüsü’nde bulunmaktadır (Killebrew ve Lehmann 2013: 2).

Amarna mektubu EA 151, Byblos kralı, Abi-Milki tarafından Mısır kralına gönderilmiştir. Mektuptan anlaşıldığı kadarıyla bu dönemde yani M.Ö. 1350 yıllarda bir Danuna ülkesinin Yakınoğu’da kurulu olduğu görölmektedir. Mısır’da ise bu halkın ismi Danuna ya da Tanayu olarak geçmiştir. Mısır’da Tanayu ismi ilk olarak III. Tutmosis’in yıllıklarında rastlanmaktadır (Woudhuizen 2006: 77).

Adana/Karatepe’de bulunan Danuna kralı Asativatas Yazıtı’nda, Danunalar Antakya bölgesi ve Kuzey Suriye’nin yerlileri olarak tanımlanır (Mazar 1992: 263). Ayrıca Kilikya’da bulunan Azitawad da kentinde Danunalara ait olduğu düşünölmektedir (D’amato ve Salimbeti 2015: 20).

Karkisalar: Bu isim II. Ramses dönemine ait Kadeş Yazıtı’nda geçmektedir (Killebrew ve Lehmann 2013: 2). II. Ramses ile II. Muwatalli arasında gerçekleşen Kadeş savaşı’nda Karkisalar Hititlerin yanında Mısır askerlerine karşı savaşmışlardır. Karkisa’nın bir grup insanı mı, yoksa coğrafi bir bölgeyi mi ifade ettiği tartışmalıdır. Bunun yanı sıra Anadolu’nun güneybatısında yer alan Karya ile Karkisa’nın aynı olabileceği düşünölmektedir (D’amato ve Salimbeti 2015: 27).

Shekeleshler: Shekeleshler adına, Merneptah dönemindeki Büyük Karnak Yazıtı’nda, Kahire Sütunu ve Athribis Steli’nde, III. Ramses dönemindeki Medinet Habu Tapınağı’nda rastlanmaktadır (Killebrew ve Lehmann 2013: 2).

Shekeleshlerin kökeniyle ilgili iki öneri ileri sürölmektedir. İlk olarak Emmanuel de Rouge (1867: 39), onları Sicilya adasının yerli halkı olarak tanımlamıştır. Gaston Maspero (1880: 109-110; 1896: 432) ise Shekelesh’i Pisidia’da yer alan Sagalassos ile ilişkilendirmiştir (Drews 1993: 60). Trevor Bryce (2005: 336) Shekelesh halkının Anadolu kökenli olduğunu, fakat Deniz Kavimleri göçü esnasında Mısır ülkesine yaptığı seferin ardından Sicilya adasına yerleştiklerini belirtmektedir. Sanders (1985: 112) ise M.Ö. 8. yüzyılda gerçekleşen Yunan kolonizasyonu sırasında Sicilya’ya

gelen kolonistlere göre; adanın yerli halkının adının ‘Şikels’ olduğunu ve bu halkların Troya savaşı’nın ardından İtalya’nın güneyine gelip yerleştiklerini yazmıştır. Mısır bilimciler de Shekelesh’i Sicilya ile özdeşleştirmişlerdir (Drews 1993: 49).

Wesheshler: III. Ramses dönemindeki Medinet Habu Tapınağı ve Harris Papirüsü’nde Wesheshler de geçmektedir (Killebrew ve Lehmann 2013: 3).

François Chabas’a (1872: 299) göre, Wesheshler ‘Ostalar’ olarak tanımlanmaktadır. Weshesh’in İtalya’daki Ostia ile olan bağlantısını destekleyen arkeolojik kanıtları bulunmaktadır. Geç Tunç Çağı’nın sonunda, İtalya yarımadasındaki bölgeye gelen ve Proto-Villanova adıyla tanımlanan kültüre ait malzeme bulunmuştur. Bu kültürün, Avrupa’daki Urne kültürüyle yakın benzerliği olduğu gözükmektedir. Shelley Wachsmann (2000: 122), Medinet Habu Tapınağı’ndaki deniz savaşını tasvir eden kabartmalardaki Deniz Kavimleri’ne ait kuşbaşı pruvallı gemi figürleri ile bölgedeki Urne kültürünün özellikleri arasında benzerlikler olduğunu söylemektedir. Bu görüşe göre Orta Avrupa, Urne kültürü çevreye yayılırken bir grup İtalya’ya ulaşmış, daha sonra bu grup Deniz Kavimleri’nin göç hareketine katılmışlardır. Frederik Christian Woudhuizen (2006: 115-116), Ostiaların önce Pylos’ta gerçekleşen yıkımda etkisi olabileceğini, daha sonra domino etkisi ile Kıta Yunanistan’daki topraklardan ayrılarak göç hareketine katıldıklarını, devamında Kıbrıs ve Kilikya’ya, oradan da tüm istilacılarla birlikte Kenan Bölgesi’ne ulaşmış olduklarını söylemektedir.

Sherdenler/Shardanalar: Sherdenler III. ve IV. Amenofis dönemindeki Amarna mektupları EA 81, EA 122 ve EA 123’de Mısır ordusu içerisinde paralı asker olarak görülmektedir. II. Ramses dönemine ait Kadeş Yazıtı’nda, Tanis Steli ve Anastasi I Papirüsü’nde denizci saldırganlar, Mısır ordusu için çalışan paralı asker olarak geçmektedir. Merneptah dönemindeki Büyük Karnak Yazıtı, Athribis Steli ve Anastasi II Papirüsü’nde, III. Ramses dönemindeki Medinet Habu Tapınağı ve Harris Papirüsü’nde ise paralı asker olarak belirtilmişlerdir (Killebrew ve Lehmann 2013: 2-3).

Shardanaların kökeni hakkında araştırmacılar arasında iki görüş öne sürülmektedir. Görüşlerden birincisi Batı Anadolu’daki Sardes kentinin olduğudur. Bu görüş ilk kez Gaston Maspero tarafından önerilmiştir. Maspero’ya göre (1880: 109-110; 1896:

432), Lidya'nın başkenti Sardis, Shardanaların anavatanı olmalıdır. Shardanaların kökeni ile ilgili ikinci görüş ise Sardinya adasıdır. Rouge (1867: 38-39) ilk kez 1867 yılında Shardanalar'ın kökeninin Sardinya adası olduğunu belirtmiştir.

Arkeolojik kanıtlara bakıldığında Sardinya adası daha öne çıkmaktadır. Sardinya adasının güneyindeki Cagliari'de 1773 yılında bulunan 'Nora taşı' olarak adlandırılan ve M.Ö. 9-8. yüzyıllara tarihlenen eserde Fenikece yazı bulunmaktadır. Yazıtta Shardana ismi zikredilmektedir (Vagnetti 2000: 306). Bunun yanı sıra Sardinya'da ele geçen bronz figürinlerle Medinet Habu Tapınağı'ndaki Shardana savaşçıları benzer bir ikonografi ortaya koymaktadır (Vagnetti 2000: 319). Ayrıca Mısır bilimcilerde Shardana'yı Sardinya ile özdeşleştirmişlerdir (Drews 1993: 49).

Ekweshler: Ekweshler ile ilgili bilgi Merneptah dönemindeki Büyük Karnak Yazıtı ve Athribis Steli'nde yer almaktadır (Killebrew ve Lehmann 2013: 2). Athribis Steli'nde, Ekweshlerin deniz ülkesinden geldiği yazılıdır (Sandars 1985: 107). Ekweshler ismi genel olarak Homeros'un Akhaları ile bağdaştırılmaktadır (Sandars 1978: 110-111). Mısır bilimciler de Ekwesh'i Akha ile özdeşleştirirler. Ekwesh halkı, Mora yarımadasında yaşayan Miken Yunanlıları olarak tanımlanmaktadır. (Drews 1993: 49; D'amato ve Salimbeti 2015: 23-24). Ekweshlerin Akhalar olması, nereden geldikleri sorusunu da beraberinde getirmektedir (Çapar 1987: 17-18). Mora yarımadasında yaşayan Akhalar, Anadolu ve yakındaki adalarda yaşayan diğer Akha toplulukları ile birlikte Kıbrıs'a geçtikleri düşünülmektedir (D'amato ve Salimbeti 2015: 23-24).

Şikiller/Tjekkerler: Şikiller olarak da kullanılan Tjekkerlerden III. Ramses dönemine ait Medinet Habu Tapınağı ve Harris Papirüsü'nde bahsedilmektedir (Robbins 2001: 307-308; Killebrew ve Lehmann 2013: 3).

Tjekker halkının genel olarak kökeni kuzey-batı Anadolu'da yer alan Troas'a bağlanmaktadır. Bazı akademisyenler de Tjekkerleri, Kıbrıs'ta yerleşim kuran Teuceri insanlarıyla bir tutmaktadır. Bu iki yorum göz önüne alınarak Tjekkerlerin Troas'tan Kıbrıs'a sonra da Kenan Bölgesi'ne gelmiş oldukları düşünülmektedir. Kıbrıs'ta bulunan savaşçı tasvirleri de Tjekkerler, Anadolu'lar ve Ege insanları arasındaki bağlantıyı göstermektedir. Ayrıca Geç Tunç Çağı'nın sonunda, Troya gri seramiği

Kıbrıs ve Levant'a kadar yayılmıştır. Bu seramik grubunun Teucrilerin ticari ilişkilerine ve göç hareketlerine kanıt teşkil ettiği ileri sürülmektedir (Woudhuizen 2006: 118).

Yukarıda verilen bilgilerin yanı sıra, Medinet Habu Tapınağı'ndaki kabartmalarda 'Tiakkr' olarak tanımlanan gemilerin diğer gemilerden daha çok Ege stilinde olduğu; dolayısıyla bu halkların da o bölgeden gelmiş olabilecekleri ifade edilmiştir (D'amato ve Salimbeti 2015: 18-19).

Filistinler/Pelesetler: Deniz Kavimleri içerisindeki en dikkat çeken gruplardan birini oluşturan Pelesetler ile ilgili Medinet Habu Tapınağı, Harris Papirüsü ve Deir el-Medina, Tapınak C'deki Retorik Steli'nde bulunmaktadır. Metinlerde III. Ramses'in 5. ve 8. yıllarında Mısır'a karşı düzenlenen saldırılar yer almaktadır (Killebrew ve Lehmann 2013: 2).

1872 yılında François Chabas (1872: 292-296), III. Ramses ve Merneptah'ın savaşlarıyla ilgili yaptığı araştırmalar sonucunda, Pelesetlerin Sicilyalı ve Sardinyalı gibi Avrupalı bir halk olduğunu belirleyip, Ege'deki Pelasglar olduğu görüşünü ortaya atmıştır. Tevrat'ta Filistinler olarak geçen Pelesetlerin Kaphtor'dan (Yeremya 47:4 / Amos 9:7) geldiği 'Historie Ancienne' eserinde bildirilmektedir (Drews 1993: 54-55). Kenneth Anderson Kitchen'in yaptığı araştırmaya göre, *Kaphtor* adı Mısır kayıtlarında *Keftiw*, Akadça *Kaptara*, Ugarit'te *Kptr* ve Yunancada ise *Καβδεροç* olarak bilinmektedir. Özellikle Mısır kralı III. Amenofis'in tapınağında yazılan isimlerde Keftiw'in Girit adası olduğu genel kabul görmektedir. Mısırlıların *Keftiw* ve İsraillilerin *Kaphtor* arasındaki dil benzerliğinden dolayı Pelesetlerin Girit adasından geldiği düşünülmektedir (Kitchen 1966: 23-24). Chabas (1872: 292-296) Kaphtor'un Girit Adası olduğunu, Maspero da (1873: 85-86) Pelesetlerin Girit'ten Anadolu'nun güneyindeki Karya Bölgesi'ne geldikleri daha sonra da Karya'dan Levant'a hareket ettiklerini belirtmektedir (Drews 1993: 54-56).

Pelesetlerin kökenine ait bir ipucu da, Medinet Habu Tapınağı'ndaki kabartmalardan gelmektedir. Kabartmalarda, Pelesetler başlarına sorguçlu bir miğfer takmakta ve etek giymektedirler. Benzer bir figür, Kıbrıs'ta Enkomi'de ele geçen oyun kutusu olarak tanımlanan fildişi oyma bir eserde görülmektedir (Lev. 2b). Bu eserde yer alan

savaşçı aynı tipte kuş tüylerinden oluşan bir başlık ve Deniz Kavimleri'nin giydiği türden de bir etek giymektedir (Lev. 3a) (Wainwright 1961: 75).

Pelesetler Demir Çağı'nın başlarında Kenan Bölgesi kıyısı boyunca uzanan alanlara yayılmaya başlamışlar ve bu bölgede yerel Kenan unsurları ile karışarak Peleset kültürünü meydana getirmişlerdir (T. Dothan 1998: 148).

2.3. DENİZ KAVİMLERİ GÖÇÜNÜN NEDENLERİ

Deniz Kavimleri'nin M.Ö. 13. yüzyılın sonunda gerçekleşen göçlerinin nedenleri hakkında farklı yorumlar bulunmaktadır. Bunlardan birincisi kuraklığın neden olduğudur. Rhys Carpenter'e (1968: 81-82) göre, M.Ö. 1200 yıllarında Yunanistan'da bir göç olgusuna dair bir kanıt bulunmamaktadır. Bununla birlikte bu döneme ait birçok yerleşim yok edilmemiş, aksine terk edilmiştir. Ayrıca bu dönemde Doğu Akdeniz'de büyük bir kuraklık yaşanmış, depolama yapan merkezler insanlar tarafından yağmalanarak tahrip edilmiştir. Kıtılık yüzünden bölge halkı bulunduğu yeri terk etmek zorunda kalmıştır (Drews 1993: 77). Merneptah dönemine ait Büyük Karnak Yazıtı, Deniz Kavimleri'nin gıda ihtiyacından dolayı Mısır'a geldikleri belirtilmiştir (Breasted 1906a: 580). M.Ö. 1182-1127 yıllarına tarihlenen Mısır kayıtları, buğday fiyatının 8-24 katına kadar çıktığını göstermektedir. Tahıl yetersizliği Mısır'ın dışında Hitit ve Mezopotamya kökenli kaynaklarda da yazılmıştır (Peczynski 2009: 97-98).

Carpenter'in hipotezinin zayıf noktaları da bulunmaktadır. Doğu Akdeniz'de M.Ö. 13. yüzyılın sonuna ve 12. yüzyılın başında iklim koşullarındaki radikal bir değişimi gösteren veri henüz bulunmamıştır (Drews 1993: 78). Robert Drews (1993: 80), M.Ö. 1200 yıllarında Kıta Yunanistan'da ve Kıbrıs'ta birçok şehrin terk edilmesinin nedenini kuraklığın ötesinde güvenlik sebebiyle savunulabilir merkezlere göçle açıklamaktadır. Pylos ve Knossos'ta bulunan yazılı belgelerde Geç Tunç Çağı'nın sonunda kuraklık ile ilgili herhangi bir şikayetten bahsedilmemektedir (Drews 1993: 81).

M.Ö. 13. yüzyıl sonundaki göçün nedenlerinden birinin de deprem olduğu ileri sürülmektedir. Bu dönem yerleşimlerinin büyük bir bölümü yıkılmış ve yanmıştır. Günümüzde bilim insanlarının büyük grubu bunun insanlar tarafından yapıldığını söylerken; çok az bilim insanı ise depremin neden olduğunu ileri sürmektedir (Drews 1993: 33). Claude F.A. Schaeffer (1968: 753-768), Geç Tunç Çağı yerleşimlerinden Ugarit'in Deniz Kavimleri göçü sonucunda yıkılmış ve yağmalanmış olduğunu düşünenlere karşı çıkarken buna kanıt olarak Rap'anı arşivinde bulunan bir tableti (RS 20.33) göstermektedir. Bu tabletten Ugarit ile Mısır'ın düşman iki ülke olduğu anlaşılmaktadır. Schaeffer'e göre, Ugarit Mısır'ın düşmanı ise Deniz Kavimleri ile aynı safha olmalı beklenir. Bundan dolayı onla tarafından yıkılmış olamaz. Eğer Ugarit Mısır tarafından yıkılmış ise buna dair de elimizde hiçbir kanıt yoktur. Schaeffer bu varsayımlardan yola çıkarak Ugarit'in bir doğa felaketinin, bir depremin sonucunda yıkıldığı, bu durumun Suriye ve Anadolu'daki merkezler için de geçerli olduğunu savunmaktadır (Peczynski 2009: 73). Arthur Evans (1935: 943-945), M.Ö. 1400 yıllarında Knossos'ta meydana gelen yangın ve yıkım içinde depremi neden göstermiştir. Carl W. Blegen (1953: 330-332) ise Troya VIIh içinde benzer bir teoriyi öne sürer. Blegen depremi ve devamında meydana gelen yangını M.Ö. 1275 yılına tarihlendirmiştir. George E. Mylonas (1966: 224-227) ve Spyridon Iakovides (1977: 134, 140), Mycenae'de Geç Hellas IIIB'nin sonunda gerçekleşen yıkımın bir deprem sonucunda gerçekleştiğini savunur. Iakovides'e göre, deprem sonucu başlayan yangınla beraber büyük bir yıkım gerçekleşmiştir. Ancak bu yıkım Miken kültürünün evrimine engel olamamıştır (Drews 1993: 35-36).

Deniz Kavimleri göçünün nedenleri arasında en çok destek gören görüş ise 'Sistemin Yıkılması'dır. Burada bahsedilen sistem Geç Tunç Çağı krallıklarının birbirleri arasında kurmuş oldukları ekonomik denge sistemdir. Vere Gordon Childe'ye (1942: 175-179) göre, Tunç Çağı krallıkları nedeniyle yıkılmışlardır. Demirin kullanımının yaygınlaşması Tunç Çağı dünyasına yeni ekonomik temelli bir toplum ortaya koymuş ve bu alışılmış sistemin yıkılmasına sebep olmuştur. Bu durum Miken, Hitit, Ugarit ve Mısır krallıklarının zayıf noktalarını oluşturan odak noktası olarak ele alınmıştır (Drews 1993: 85).

Yukarıdaki bilgilerin yanı sıra gerçekten Deniz Kavimleri göçünün olup olmadığı da

başka önemli bir sorundur. Geç Tunç Çağı sonunda gerçekleştiği varsayılan Deniz Kavimleri'nin göçü, Merneptah döneminin Büyük Karnak Yazıtı ve III. Ramses döneminin Medinet Habu Tapınağı'ndaki yazıtından temel alınmaktadır. Ancak bu yazıtların hiçbir yerinde 'göç' ibaresi geçmemektedir. Drews'a (1993: 48) göre, göç hipotezinin temel noktasını bu yazıtlar değil, bunların yorumlanması oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra Merneptah'a hizmet eden tutsakların göç ile gelmedikleri, paralı asker olarak geldikleri bilinmektedir. Ancak Medinet Habu Tapınağı'nın duvarındaki kabartmalarda, kadın ve çocukların üzerinde olduğu dört öküz arabasına Pelesetler ve Tjekkerler eşlik ederken tasvir edilmiştir. Bu durum en azından bu iki gruptan bazılarının Mısır'a yerleşme niyetiyle geldiklerini göstermektedir. M.Ö. 1179'daki saldırıya katılan Shekeleshler deniz savaşına katılmışlardır. Bu savaşı gösteren kabartmalarda düşman gemilerinde kadın veya çocuk tasvir edilmemiştir (Drews 1993: 50, 53). Drews (1993: 53) bu sebeple gelen bütün istilacıların Mısır'a yerleşmek amacıyla geldiğini düşünmenin de kısır bir teorisine ötesine geçemeyeceğini belirtmektedir.

3. BÖ LÜ M

YAZILI BELGELER IŞIĞINDA LEVANT BÖLGESİ'NDE DENİZ KAVİMLERİ

3.1. MISIR KÖKENLİ YAZILI BELGELER

3.1.1. Merneptah Zafer Steli

Merneptah Zafer Steli 1896 yılında Mısır'ın Teb şehrinde Flinders Petrie tarafından keşfedilmiştir. Granitten yapılmış stel (Lev. 3b) Merneptah tarafından yazdırılmış olup kral III. Amenhotep tarafından diktirilmiştir (Patrick 2013: 57). Zafer steli olarak tanımlanan bu stelde Merneptah'ın saltanatının beşinci yılındaki (M.Ö . 1208) Libya koalisyonu tarafından yapılan saldırı anlatılmıştır. Steldeki yazıtta aşağıda tercümesi verilen kısımlarda Deniz Kavimleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bu satırlar şu şekildedir:

“5. yıl, yazın 2. ayının birinci günü, Libya'nın düşmüş ve zavallı önderi Ded'in oğlu Meryey Tebenu'nun ülkesine okçularıyla saldırdı. Sherden, Shekelesh, Ekvesh, Lukka, Teresh ülkenin en iyi savaşçılarını yanına almıştı. Karısını ve çocuklarını yanında getirmişti... Kampın önderleri ve o, Perire topraklarındaki batı sınırına ilerlediler” (Breasted 1906a: 243).

“Libyalılar 6359, Shekelesh 222, Teresh 742, Sherden ...esir alınmıştır...” (Breasted 1906a: 248-249).

Bu satırlarda Deniz Kavimleri göçü ile ilgili dikkat çekici bilgiler vermektedir¹ Bu satırlardan Deniz Kavimleri'nin eşleri ve çocuklarını yanında getirdikleri belirtilmiştir. Bu bilgi Deniz Kavimleri'nin sadece saldırmak için değil, yeni bölgeyi bulup yerleşmek için göç ettikleri şeklinde yorumlanmaktadır. Bunun yanı sıra beşinci yıl zaferi sonunda esir alınan Deniz Kavimleri askerlerinin sayısı hakkında da

¹ Faulkner (1975: 232) ve Woudhuizen (2006: 43) Merneptah'ın saltanatının beşinci yılını M.Ö. 1208 olarak, Sandars (1985: 105) ise M.Ö. 1220 olarak tarihlemektedir.

stel bilgi vermektedir.

3.1.2. Athribis Steli

Athribis Steli, Athribis'teki Benha köyünde 1882 yılında bulunmuştur (Lev. 4). Athribis Steli Merneptah'ın Libyalılar ve Deniz Kavimleri karşısında aldığı zaferi anlatmaktadır (Breasted 1906a: 237-238).

Merneptah'ın 5. yıl zaferinin anlatıldığı Athribis Steli'nde de, Merneptah Steli gibi, esir alınan Deniz Kavimleri askerlerinin sayısı verilmektedir. Ancak bu sayıların Merneptah Steli'nde belirtilenden daha farklı olduğu görülmüştür. Bu stelin ilgili kısmının tercümesi şu şekildedir:

“Libyalılar 6200, Ekvesh 2201 Shekelesh 200, Teresh 722, Sherden... esir alınmıştır.” (Breasted 1906a: 255-256).

3.1.3. Medinet Habu Tapınağı

Deniz Kavimleri hakkında bilgi veren en temel kaynaklardan biri Teb'de olan Medinet Habu Tapınağı'ndaki yazıt ve kabartmalardır (Lev. 5). Bu tapınak hem yazı olarak hem de görsel olarak Deniz Kavimleri ile ilgili bilgi vermesi bakımından önem taşımaktadır. III. Ramses'in saltanatının beşinci (M.Ö. 1179) ve sekizinci (M.Ö. 1176) yıllarına ait saldırıları anlatan yazıtlar, tapınağın iç kısmında, ikinci avlunun batı kenarında ve birinci avlunun kuzey kenarında yer almaktadır. Bu yazıtlarda kuzeyden gelen halkların Mısır'a karşı yaptıkları saldırılar anlatılmıştır. Tapınağın dış duvarlarının tüm yüzeyinde III. Ramses döneminde kralın yaptığı savaş, sefer, karşı saldırı ve zaferleri içeren kabartmalar yer almaktadır. Bu kabartmalarda da Deniz Kavimleri tasvir edilmiştir (Woudhuizen 2006: 51-52).

Medinet Habu Tapınağı'nda III. Ramses'in saltanatının beşinci yılına (M.Ö. 1179) ait olan yazıt, Libyalılar ve onlarla ittifak kuran Deniz Kavimleri'nin ülkenin batı

sınırına yaptıkları saldırılar anlatılmaktadır. Bu yazıtın çevirisi şu şekildedir:

“Kuzey ülkelerin insanların korkudan bacakları titriyordu. Peleset, Tjekker bile, onlar topraklarını harap ettiler. Onların ruhları kırılmış olarak geldiler. Onlar kara ve denizde savaşçılardı. Kara’da onlar..... Amon-Re onları yok etti: Nehir ağzlarına kaçanlar sanki yaban tavuğu gibiydi...” (Breasted 1906b: 24-25).

III. Ramses’in saltanatının sekizinci yılında (M.Ö . 1176) olan yazıtta ise, öncekinden daha büyük bir dalga halinde gelen göç hareketi anlatılmıştır. Deniz Kavimleri’nin büyük saldırısının anlatıldığı Medinet Habu Tapınağı’ndaki yazıtın çevirisi aşağıdaki şekildedir:

“Onlar adalarda bir toplantı yaptılar. Saldırmak için karar verdiler. Silahları karşısında hiçbir ülke dayanamadı. Hatti, Kode (Kizzuwatna), Kargamış, Arzava ve Alaşiya. Onlar koparıldı. Amurru’nun bir yerinde bir kamp kuruldu. Oradaki halkı perişan oldu. Onlar bir ateş yakarak Mısır’a doğru geliyorlardı. Birlikte olanlar ise Peleset, Tjekker, Shekelesh, Denyen ve Weshesh. Kendilerinin başarılı olacaklarına güveniyorlardı” (Sandars 1978: 119).

Yukarıda anlatıldığı üzere Kuzey Levant III. Ramses’e ait olan Medinet Habu Tapınağı’ndaki yazıtta iki kez anılmaktadır. Birinde Deniz Kavimleri’nin Kuzey Levant’ın kıyı kısmında bulunan Amurru ülkesinde konaklamaları ve saldırıya buradan devam etmeleri; ikincisi ise yakılıp yıkılan ülkeler ve şehirler sayılırken Kuzey Levant’ın doğusunda olan Hitit’in merkezi Kargamış kentinin sayılmasıdır (Bartl 1995: 199).

Medinet Habu Tapınağı’nın dış güney kenarında “Südstel” bulunmuştur. III. Ramses’in saltanatının onikinci yılına ait olan (M.Ö. 1172) bu eserde Deniz Kavimleri’yle yapılan askeri mücadele anlatılmaktadır. Mücadele edilen halklar arasında Tjekkerler, Pelesetler, Denyenler, Wesheshler ve Shekeleshlerin isimlerinin birlikte geçmesi bakımından bu eser önem taşımaktadır (Woudhuizen 2006: 52).

3.1.4. Harris Papirüsü

Harris Papirüsü Teb’de, Deir el Medineh yakınlarındaki basit bir kaya mezarında ele geçmiştir. Papirüs ismini, koleksiyoncu A.C. Harris’ten almaktadır (Lev. 6a). 117 sütundan oluşan uzun papirüste III. Ramses’in bütün hükümdarlık yıllarına ait önemli tarihsel bilgiler özet olarak verilmiştir. Deniz Kavimleri olaylarını içermektedir. Papirüs III. Ramses’in 8. yılında gerçekleşen savaşın sonucundaki durumun genel bir tablosunu çizmesi açısından da önemlidir. Papirüsteki bu kısmın tercümesi aşağıdaki gibidir:

“Mısır’ın tüm sınırlarını genişlettim, ülkeme saldırmış olanları geri püskürtüm. Denyenleri kendi adalarında katlettim. Thekel ve Pelesetler küllere döndüler, Sherden ve Wesheshler hiç var olmamış gibi oldular. Onları tutsak alıp, sahildeki kum taneleri gibi Mısır’a götürdüm ve onları kendi adıma kalelere yerleştirdim. Tutsakların sayıları yüzbinlerceydi. Onlara ambarlardan giysi ve tahıl verip her yıl almak üzere vergiye bağladım...” (Breasted 1906b: 201).

Papirüsün bu kısmından anlaşıldığı üzere III. Ramses, Deniz Kavimleri’ni yendikten sonra sağ kalanları esir almış ve kalelere yerleştirmiştir (Stager 1995: 340). Daha sonra Mısır ordusunda paralı asker olarak görev yapan bu halkların, yerleştirildikleri kalelerin Kenan Bölgesi’nde yani Güney Levant’ta olduğunu ileri sürmektedir.

3.1.5. Wen Amon’un Raporu

Wen Amon’un Raporu, 1890 yılında Orta Mısır bölgesinde yer alan El Khibeh’te bulunmuştur (Lev. 6b). 1891 yılında eski Mısır bilimcisi olan Rus Vladimir Golenischeff bunu satın almıştır. “Golenischeff Papirüsü” olarak da bilinen ve bugün Moskova Pushkin Müzesi’nde sergilenen papirüs 21. Hanedan dönemine, yani M.Ö . 11. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir. Bu belgede Karnak’taki Amon tapınağının rahibi olan Wen Amon’un kereste almak için Byblos’a gittiği seyahati Wen Amon’un kendi ağzından anlatılmıştır. Bu papirüsün Deniz Kavimleri ile ilgili kısımları şu şekildedir:

“Ben gemi kaptanı Mengebet ile Tjekkerlerin kenti olan Dor şehrine vardım. Kentin prensi Beder bana 50 somun ekmek, bir testi şarap ve bir sığır bacağı verdi. Bu sırada gemimden bir adam 5 deben miktarındaki bir kap altını, 20 deben miktarındaki 4 kap gümüşü ve 11 deben gümüşü alarak kaçtı..” (Breasted 1906b: 278-279).

“Ben her şeyi hazırlamış bir şekilde dönüş yoluna çıktım. Ama bu seferde: 11 Tjekkerler gemisi gözledim. Benim yolumu kesti. Byblos’un prensi olan Zakar Baal’ın yardımıyla kaçabildim” (Breasted 1906b: 286-287).

Bu belgede Deniz Kavimleri göçünün ardından Şikiller/Tjekkerlerin M.Ö. 11. yüzyılda, Dor kentinde yerleşmiş oldukları ve limanı ellerinde tuttıkları gibi büyük bir gemi filosuna da sahip oldukları görülmektedir (Stern 2000: 198).

Böylece bölgede Deniz Kavimleri’nin resmi olarak M.Ö. 11. yüzyılda yerleşmiş oldukları, bölgenin deniz ticaretine ve siyasi yapısına hakim oldukları görülmektedir. Deniz Kavimleri içinde sayılan bazıları, Mısır ile yapılan savaştan sonra Kenan Bölgesi’ne yerleştikleri görülmektedir. Filistinler/Pelesetler bölgenin güneyinde, Şikiller/Tjekkerler Sharon Vadisi’nde ve Karmel kıyıları boyunca, Sherdenler/Shardanalılar ise Akko Vadi’si içerisinde yerleşmişlerdir (Gilboa 2005: 47).

3.1.6. Amenope’nin Onomastikonu

Eski Mısır’da kullanılan isimlerden biri olan Amenope, bazen Amenemopet veya Amenope olarak kullanılırdı. Amenope’nin Onomastikonu yani, ‘Amenope’nin Derlemesi’ olarak bilinen bu yazılı belge 1890 yılında Orta Mısır bölgesinde yer alan El Khibeh’te Golenischeff Papirüsü ile birlikte bulunmuştur (Lev. 7a). 1891 yılında eski Mısır bilimcisi olan Rus Vladimir Golenischeff, onu satın alma yoluyla Moskova’ya götürmüştür. Şimdi Moskova Pushkin Müzesi’nde ve İngiliz Müzesi’nde sergilenmektedir. Bu el yazmaları 9. Ramses’in hükümdarlık yıllarının sonlarına, yani M.Ö. 11. yüzyılın başlarına tarihlenir. Deniz Kavimleri’nin III. Ramses tarafından Kenan Bölgesi’ne yerleştirilmesi ile ilgili bilgiler veren bu yazılı belgede Filistinler/Pelesetler, Şikiller/Tjekkerler ve Sherdenler/Shardanalılar’ın

isimleri geçmektedir (Dothan ve Dothan 1992: 210). Bu halklarla ilgili kısımlar aşağıdaki gibidir:

“Ashkelon, Ashdod, Gaza, Asher..Sherdenler, Şikiller ve Philistia” (Dietrich ve Loretz 1978: 53-56)

Bu belge 3 tane Filistin kıyı şehri (Ashkelon, Ashdod ve Gaza), Akko Vadisi’nde olan bölgeleri kontrol etmiş olan İsrail kavimi Asher ve Deniz Kavimleri’nden 3 kavimi (Filistinler, Şikiller ve Sherdenler) göstermektedir. Bundan dolayı Şikiller ve Sherdenler kuzey ve orta Filistin sahilinin bir kısmını kontrol ettiği anlaşılmaktadır (T. Dothan 1982: 4; Stern 2000: 197-198).

3.1.7. Amarna Mektupları

1887 yılı, köylü bir kadın Tell el-Amarna’da bazı çivi yazılı tabletler bulmuştur (Lev. 7b) ve Flinders Petrie 1891-1892 arasında o bölgede kazı yapmıştır. 350 mektuptan oluşan bu tabletler incelendiğinde, bu belgelerin Akhenaton ve ondan önceki kral III. Amenhotep ile Yakındoğu’daki eşitleri ve vasalları arasındaki diplomatik yazıları içerdiği anlaşılmıştır. M.Ö. 1365-1335 arasına tarihlenen mektupların çoğunun krala ya da yüksek saray yetkililerine hitaben, Suriye-Filistin bölgesindeki küçük devletlerin hükümdarlarınca yazıldığı anlaşılmıştır (Mieroop 2004: 165).

EA 38 nolu mektupta:

“Mısır Ülkesi’nin Kralı’na, benim Kardeşim’e konuş; Alaşiya Ülkesi’nin Kralı, senin Kardeşin, şöyle konuşur: Ben iyiyim, Sen de iyi olasın! Evin, karıların, oğulların, atların, arabaların ve tüm ülken iyi olsun. Niçin kardeşim bana böyle bir şey söylüyor, kardeşim bunu bilmiyor ki bildiğim kadarıyla böyle bir şey yapmadım. Gerçekten Lukka halkı yıldan yıla benim ülkemde köyler ele geçiriyorlar...” (Mercer 1939: EA 38, 201-202).

Bu mektup, Mısır Firavunu IV. Amenofis tarafından yapılan şikayetlere, Alaşiya kralı tarafından verilen cevabı içermektedir. Burada Lukka halkının, Doğu Akdeniz’de aktif rol oynayan, kıyı şehirlere saldırılar yapan korsan, yağmacı gruplar olarak

tanımlanmaktadır.

EA 81, EA 122, EA 123 nolu mektuplar (Lev. 8a):

“... Gubla'nın Ba'alatı, Mısır kralına güç versin!...Böylece Sherdenler bana hainlik yaptılar, tunç hançerli adam Pat-ra bana saldırdı, ama ben onu öldürdüm. Tanıdığım bir Sherden Abdi-Aşırtı'ya kaçtı. Emri böylece yerine gelmiş oldu. Şehrimde kalıp hiçbir şey yapmadım. Kentin dışına çıkamıyorum, saraya yazdım ama bana cevap vermediler...” (Mercer 1939: EA 81, 291-292).

“...Piahura bana karşı kötü bir suç işledi. Sutu adamları gönderdi ve onlar Sherden halkını öldürdü. Ve Mısır'a üç adam getirdi. Tüm şehir bana kızıyor...” (Mercer 1939: EA 122, 407-408).

“Bubla'nın Ba'alatı, Mısır kralına güç versin!...Bihura, Sutu adamları gönderdi, onlar Sherden halkını öldürdü...” (Mercer 1939: EA 123, 409-410).

Bu mektupların söz konusu belgelerde Mısır ordusunda görev yapan Sherdenler/Shardanalardan bahsetmektedir. Bu mektuplar Byblos'lu Rib-Addi tarafından Mısır kralına gönderilmiştir.

EA 151 nolu mektup:

“...Kral efendim, bana yazdın ki: Kenan'da duydukların hakkında bana yazdınız, Danuna kralı öldü, ölümünden sonra yerine kardeşi geçti ve ülkesi barış içindedir...” (Mercer 1939: EA 151, 495-497).

Bu mektup, Tir'li Abi-Milki tarafından, Mısır firavunu IV. Amenofis'e gönderilmiştir. Kenan Bölgesi'ndeki siyasal durumun yanı sıra krallara ait son bilgiler aktarılmıştır. Burada Danunalar/Denyenler ve onların krallarının ölümü ve sonraki olaylara değinilmiştir.

Yukarıdaki veriler değerlendirildiğinde, Amarna mektuplarının Deniz Kavimleri göç hareketi açısından en önemli noktasını, M.Ö. 14. yüzyılda Ortadoğu'nun ana kuvvetleri arasındaki ilişkileri bildirmesi yanında, Deniz Kavimleri'nin ilk olarak tarih sahnesine çıkışına ait bilgileri vermesidir.

3.2. SURIYE KÖKENLİ YAZILI BELGELER

3.2.1. Ugarit/Ras Shamra Belgeleri

Deniz Kavimleri'nin göçlerini içeren en eski kaynaklar arasında, Akkad çivi yazısı ile yazılmış olan Ugarit belgeleri de vardır (Lev. 8b). M.Ö . 13. yüzyıl içerisinde Hitit egemenliğinde bir vasal krallık olan Ugarit/Ras Shamra şehrinde dönemle ilgili önemli bilgiler vermektedir. Yazılı belgelerin bir kısmı göçler hakkında dolaylı bilgiler aktarırken, bir kısmı da doğrudan doğruya Deniz Kavimleri göçünü içermektedir.

Ugarit'teki Rap'anı arşivinde ele geçen RS. L.1 numaralı kil tablette, Alaşiya kralı gelmekte olan Deniz Kavimleri tehditini Ugarit kralı Ammurapi'ye bildirmektedir.

“Kral, Ugarit kralı Ammurapi'ye şöyle söyler, Size selam olsun, tanrılar sağlığını korusunlar. Konuya ilişkin bana şöyle yazdınız, “Denizde düşman gemileri tespit edildi”...Mümkün olduğu kadar güçlenmeye çalışınız. Sizin ordularınız, savaş arabalarınız nerede duruyorlar?...” (Woudhuizen 2006: 48).

Yukarıdaki belgenin karşılığında Ugarit kralı Ammurapi'nin Alaşiya kralına gönderdiği yanıtı içeren RS. 20.238 numaralı tableti şu şekildedir:

“...Babam, şimdi düşman gemileri geldiler ve şehirlerimi yaktılar. Ülkede çirkin şeyler yaptılar. Babam farkında değil ama benim bütün askerlerim Hatti ülkesinde ve tüm gemilerim Lukka ülkesindedir. Onlar hala bana geri dönmediler ve ülke böylece kendi başına kaldı. Babam bunları bilmeli ki, yedi düşman gemisi yaklaşıyor ve onlar bize kötülük etmişlerdir. Şimdi başka düşman gemileri varsa, bana bir şekilde haber yolla ki, ben de bileyim.” (Woudhuizen 2006: 49).

Bu metinden anlaşıldığı üzere Ugarit'in askeri gücünü Hatti'ye yardım için Lukka'ya göndermiştir. Bu sırada saldırıya uğrayan ve askeri gücü olmayan Ugarit şehri düşman güçler tarafından yakılıp yıkılmıştır. Ayrıca düşman gemilerinin uzun bir süredir Ugarit'te olduğu anlatılmıştır.

Ugarit'te ele geçen RS. 16.402 numaralı tabletin bazı kısımları ise aşağıdaki gibidir:

“...ve ben de, Amanos Dağları’na..İşte düşman yok etti.. ve işte düşmanlar beni sıkıştırıyor..ama ben bırakmayacağım karımı ve çocuklarımı...” (Astour 1965: 257).

Bu belgeye bakıldığında, Deniz Kavimleri göçü içerisinde saldırgan halkların henüz Amanos Dağları’nı aştıkları ve Mukish kentine geldikleri anlaşılmaktadır. Olasılıkla Ugarit kralının kenti terk edip kaçtığı ve fiilen Ugarit şehrinin de düşmanın eline geçmek üzere olduğunu düşündürmektedir.

Ugarit’in RS. 19.001 numaralı tableti Drdn/Zrdn adlı kişiden efendisine yazılan mektup olup bu mektubun içerdiği şu şekildedir:

“Efendim, habercin vardığında ordu darmadağın oldu ve şehir yağmalandı. Yiyeceğimizin de bulunduğu harman yeri yandı ve ayrıca bağlarımız harap edildi. Şehrimiz yağmalandı. Bunu bilebiliyor musun? Bunu bilebiliyor musun?...” (Astour 1965: 258).

Bu mektuba göre, Ugarit şehri tamamen yıkılmıştır ve yağmalanmıştır. Tablette geçen, bağların yağmalanmış ve harman yerinin yok edilmiş olması saldırıyı gerçekleştirenlerin kıtlıktan etkilenmiş halklar olabileceği yönünde ipucu vermektedir. Singer (1999: 729) söz konusu belgeler ışığında Ugarit kentinin yıkımı M.Ö. 1190-1185 civarına tarihlenmektedir.

RS.34.129 numaralı tableti Deniz Kavimleri’nden olan Şikiller/Tjekkerlerin İbnadusu adlı bir kişiyi kaçırap, alıkoyduklarından söz etmektedir.

“...Şimdi orada seninle olan kral, yani senin efendin çok genç ve hiçbir şey bilmiyor...Ben İbnadusu konusunda emir verdim. Şikala’dan gelen ve gemilerde yaşayan insanlar onu kaçırdılar..Ona Şikala hakkında soru soracağım, daha sonra tekrar Ugarit’e gidebilir” (Wachsmann 2000: 104).

Şikiller/Tjekkerler olarak bilinen Deniz Kavimleri bu tablette Şikala ismi ile geçmektedir. Onların gemide kaldığını ve Levant kıyısında hareket ettiğini bildirmektedir.

RS 20.18 numaralı tableti Alaşıya yöneticisi Eshuwara’dan Ugarit kralına gönderilmiştir. Bu tabletin bir kısmı şöyledir:

“Alaşıya yöneticisi Eshuwara, Ugarit Kralına, Siz ve sizin ülkeniz iyi durumda olabilirsiniz. Esas mesele o düşmanlar ile ilgili onlar sizin ülkenizden sizin kendi gemileriniz ile gelen insanlar ve sizin ülkenizden gelenler kuralları çiğnediler. Bu nedenle bana kızma, ama şimdi 20 düşman gemisi...Kıyıyı geçtiler bile...durmadılar ve hızla hareket ediyorlar...” (Woudhuizen 2006: 50).

Bu tablette Alaşıya kralı 20 düşman gemisinin, Doğu Akdeniz’de hareket ettiğini bildirmektedir.

3.2.2. Byblos Kabartmaları

Deniz halklarının arkeolojik verilerine bakıldığında, en eski kanıt, Byblos’taki dikili taş tapınağında bulunan bir kabartmanın üzerinde yer almaktadır (Lev. 9a). M.Ö . 2000 ile M.Ö . 1700 arasına tarihlenen dikili taştaki yazıtta ‘Rwqq’ nin oğlu Kwkwn’ (Kukum, Lukka’nın oğlu) ibaresinin geçtiği görülmektedir. Bu belge bize Deniz Kavimleri’nin içinde Lukka halkının da var olduğunu göstermektedir (Robbins 2001: 156).

3.3. ANADOLU KÖKENLİ YAZILI BELGELER

3.3.1. Boğazköy Yazılı Belgeleri

Anadolu’da Çorum’da yer alan Boğazköy’de yapılan kazılarda 1961 yılında Büyük Kale ile 1 nolu tapınak arasında olan ‘Haus am Hang’ın civarında bulunan bir yazılı belge ‘KBO XII 38’ olarak tanımlanır (Lev. 9b). Hitit devletinin son yıllarına ait bu belgenin üçüncü sütununun çevirisi şu şekildedir:

“... ve babam. Ben harekete geçtim. Ben, büyük kral Suppiluliuma denizi derhal geçtim. Ve Alaşıya ülkesinin gemileri bana karşı denizin içinde üç kez savaşa kalkıştı. Ve onları yok ettim. Ve onları denizin içinde ateşe verdim. Fakat ben

ülkeye vardığımda ve bana Alaşiya'lı düşmanlar kalabalık halde savaşmaya geldi. Ve onları... ve beni..." (Otten 1963: 13 vd.; Güterbock 1967: 75 vd.).

Bu belge, Deniz Kavimleri'nin Mısır'a saldırmadan önce Hitit ile denizde bir savaş yaptığını göstermektedir. Bu savaş Hitit devletinin denizde yaptığı tek savaş olarak bilinmektedir (Singer 1983: 217).

3.3.2. Karatepe Asitavatas Yazıtları

Karatepe Osmaniye il mekeziine 25 km doğusunda yer almaktadır. Karatepe'de 1946 yılında Alman arkeolog Helmuth Theodor Bossert başkanlığında yapılan kazılarda yazıtlar ele geçmiştir (Lev. 10). Bu eserlerin bir tanesi 'Asitavatas Yazıtı' olarak tanımlanır. M.Ö . 8. yüzyıla ait Asitavatas Yazıtı'nın konu ile ilgili kısmının çevirisi aşağıda verilmiştir:

"Ben Fırtına Tanrısı'nın takdis ettiği, onun hizmetçisi, Danunalar kralı Awarrıkkı'nun desteklediği Asitavatas'ım. Fırtına Tanrısı beni Danunalara baba ve anne yaptı. Danunalara yaşam verdim, Adana Ovası topraklarını güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar genişlettim. Benim günlerimde Danunalar iyi şeylere hep bol miktarda sahip oldular...Muska evine hizmet etmeyen kötü insanların ve çapulcuların bulunduğu tüm sınır toprakları üzerinde güçlü duvarlar yaptım..." (Ünal 2006: 73).

Danunaların kralı Asitavatas'ın yazıtlarında, Danunalar, Antakya bölgesi ve kuzey Suriye'nin yerlileri olarak tanımlanır (Mazar 1992: 263). Stern ise, Danunaların daha Suriye'nin güneyine kadar, Beth-Shean ve Dan'a kadar gelip yerleştiklerini anlatmaktadır (Stern 2000: 198).

3.4. DEĞERLENDİRME

Eski Önasya'da ele geçen yazılı belgelerden Deniz Kavimleri'nin Orta Tunç Çağı'ndan itibaren Levant Bölgesi'nde korsan, mülteci, paralı asker, tüccar ve yağmacı olarak yaşadıkları anlaşılmaktadır. M.Ö. 13. yüzyıl ortalarına doğru bölgedeki etkinliklerini artıran Deniz Kavimleri'nin, bölgeye karadan ve deniz yoluyla göç ettikleri anlaşılmaktadır. Deniz yoluyla gidenlerin adalarda bir toplantı yapıp hareket ettikleri görülmektedir. Deniz yoluyla gidenlerin Alaşiya, Ugarit ve Levant kıyılarını yakıp yıktıkları görülmektedir. Bununla birlikte kara yoluyla gidenlerin ise Arzawa, Hatti, Kode (Kizzuwatna), Kargamış'ı yakıp yağmalayarak geçtikleri anlaşılmaktadır.

Yine bu belgeler Deniz Kavimleri'nin M.Ö. 13 yüzyılın sonunda Mısır'a kadar ulaştıklarını göstermektedir. Mısır firavunu Merneptah'ın 5. yılında (M.Ö. 1208) Deniz Kavimleri'nden Sherdenler, Shekeleshler, Ekveshler, Lukkalar ve Tereshler, Libyalılar ile koalisyon yaparak savaşa katıldığı görülmüştür. Askerlerin yanlarında eşlerinin ve çocuklarının da bulunduğu yazılmıştır. Bu durum Deniz Kavimleri'nin sadece saldırmak için değil, yeni bir bölge bulup yerleşmek için göç etmiş olduklarını düşündürmektedir.

Bu dönemin devamında III. Ramses'in 5. yılında (M.Ö. 1179) ve 8. yılında (M.Ö. 1176), Deniz Kavimleri'nin en büyük göç dalgasında Mısır ve Kenan Bölgesi'ne ulaştıkları ve saldırdıkları görülmektedir. Karada ve denizde meydana gelen iki ayrı savaş sonucunda III. Ramses önderliğindeki Mısır orduları Deniz Kavimleri'ni bozguna uğratmıştır. Bu savaşın sonucunda III. Ramses'in Deniz Kavimleri'nden sağ kalanları esir alarak kalelere yerleştirdiği ve onlardan vergi aldığı kaydedilmiştir. Ardından bu halkların Mısır ordusunda paralı asker olarak görev aldıkları ve Kenan Bölgesi'nde yani Güney Levant'ta kalelerde yaşadıkları düşünülmektedir.

Bu göç hareketlerinin sonucunda Filistinli/Pelesetler Levant'ın güneyinde yani sahilde olan Gaza, Ashkelon ve Ashdod'a; Şikiller/Tjekkerler Sharon Vadisi, Karmel kıyıları ve Dor kentine; Sherdenler/Shardanalar ise Levant'ın ortası yani Akko Vadisi içerisine yerleşmişlerdir. Levant kuzeyinde ise Danunalar/Denyenler Antakya bölgesi ve kuzey Suriye'ye, Sherdenler/Shardanalar ise Suriye'nin güneyine kadar yani

Beth-Shean ve Dan'a kadar gelmişlerdir. Deniz Kavimleri'nin aşağı yukarı M.Ö . 11. yüzyılda bu bölgenin deniz ticaretine ve siyasi yapısına hakim oldukları görülmektedir.

Barnett, Tunç Çağı'nın sonundaki durumu ve Deniz Kavimleri göçünün gidişatını gayet akıcı bir biçimde kendine özgü yorumu ile şu şekilde dile getirmektedir:

“...düşman güçleri bir süre sonra gerçekten Hattuşa'ya ulaştılar. Boğazköy'de Büyükkale'nin Kraliyet sarayındaki duvarlar yıkılmış ve bu istilacı akımı belki de Lykia'da toplanan Mopsos ve müttefikleri tarafından oluşturulan deniz kuvvetleri ile birleşerek güney yönünde hareket etmişlerdir. Hitit'i yıktıktan sonra, Lukka kuvvetleri ile de birleşen kavimler güneye doğru yönelip, Kilikya'da Mersin ve Tarsus'taki sarayları düşürmüştür. Aynı şekilde Kargamış da düştü ve Suriye sahilindeki Ras Shamra, Tell Açana (Amik Ovası'nda olan Alalakh) ve Tell Sukas (Ugarit'in güneyinde) deniz ve karadan gelen istilacılar tarafından yok edildi. Hama yeni gelenler tarafından ele geçirilip buraya yerleşildi” (Barnett 1975: 370).

4. BÖ LÜ M

LEVANT BÖLGESİ'NDE DENİZ KAVİMLERİ'NE AİT KALINTI VE BULUNTULARIN ELE GEÇTİĞİ MERKEZLER

4.1. ASHKELON

4.1.1. Konumu

Ashkelon (Lev. 11a), Tel Aviv 63 km güneyinde, Gaze'nin 16 km kuzeyinde ve Akdeniz kıyısında yer almaktadır. Etrafında verimli topraklar, yeraltı su kaynağı yer alan şehir, tarım ve deniz ticareti için de iyi bir konuma sahiptir. Ashkelon'un büyüklüğünün yaklaşık 600 dönüm, surların uzunluğunun ise yaklaşık 2.4 km'dir. Günümüzde Ashkelon'un surları Yigael Yadin Ulusal Parkı içinde korunmaya alınmıştır (Stager 1993: 103).

4.1.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi

Bu merkezde 1815 yılında H. Stanhope tarafından araştırma yapılmış, ilk bilimsel kazılar ise 1921-1922 yılları arasında J. Garstang ve W. J. Phythian - Adams tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaların devamında Ashkelon'da 1930'da İsrail'in Eski Eserler Dairesi, 1937 ve 1954 yıllarında J. Ory, 1955 yılında J. Perrot ve J. Hevesy, 1966-1967 yıllarında V. Tzaferis tarafından kazılar yürütülmüştür. 1985 yılından bugüne kadar Harvard Sami Müzesi, Cambridge, Massachusetts desteğiyle 'Leon Levy Expedition' grubunun temsilcisi L.E. Stager tarafından yerleşimdeki kazılara devam edilmektedir (Stager 1993: 105).

4.1.3. Stratigrafisi

Yerleşimde yapılan kazılarda aşağıda verilen stratigrafi oluşturulmuştur (Stager vd. 2008: 216-217).

I. tabaka	Memluk ve Osmanlı Dönemi
II. tabaka	Fatimi ve Haçlı Dönemi
III. tabaka	Emevi ve Abbası Dönemi
IV. tabaka	Geç Bizans Dönemi
V. tabaka	Erken Bizans Dönemi
VI. tabaka	Geç Roma Dönemi
VII. tabaka	Hellenistik ve Erken Roma Dönemi
VIII-XI. tabakalar	Fars Dönemi
XII. tabaka	Geç Demir Çağı II
XIII. tabaka	Demir Çağı II
XIV. tabaka	Erken Demir Çağı II
XV-XVI. tabakalar	Demir Çağı I (Bikrom)
XVII. tabaka	Demir Çağı I (Monokrom)
XVIII. tabaka	Geç Tunç Çağı II
XIX. tabaka	Geç Tunç Çağı I
XX-XXIV. tabakalar	Orta Tunç Çağı IIC - IIB –IIA
Pre-XXIV. tabakalar	Kalkolitik ve Neolitik Dönem

4.2. TELL ABU HAWAM

4.2.1. Konumu

Tell Abu Hawam (Lev. 11b), İsrail'in Akdeniz sahilinde, bugünkü Haifa sınırları içinde kalan önemli bir ticaret limanıdır. Günümüzde yerleşim deniz seviyesindeki değişiklik, tektonik hareketler ve kıyı şeridinin değişmesi nedeniyle denizden yaklaşık 1.5 km içerde yer almaktadır. Yerleşimin yanından Kishon Nehri geçmektedir. Deniz seviyesinden 3 m yükseklikte olan Tell Abu Hawam, yaklaşık 40

dönümlük alanı kaplamaktadır. Yerleşimin mezarlık alanı ise denizden 8 m yükseklikte ve yaklaşık 320 dönümlük bir alana yayılmaktadır (Balensi vd. 1993: 7-8).

4.2.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi

Tell Abu Hawam'ın kazıları, İsrail'in Eski Eserler Dairesi tarafından başlatılmıştır. Bu merkezdeki kazılar 1929 yılında L.A. Mayer ve N. Makhouly, 1930 yılında Makhouly ve 1932-1933 yıllarında ise R.W. Hamilton ve L. Sorial tarafından yürütülmüştür. Devamında belirli aralıklarla devam eden kazılar 1952 yılında E. Anati ve M. Prausnitz, 1963 yılında Anati ve Y. Olami, 1984 yılında J. Balensi, M.D. Herrera ve G. Finkielsztejn, S. Bunimovitz ve Z. Lederman, 1985-1986 yıllarında Balensi ve M. Artzy tarafından, 1988 yılında A. Raban 1989 yılında S. Yankelevitch tarafından yapılmıştır (Balensi vd. 1993: 8).

4.2.3. Stratigrafisi

Tell Abu Hawam'da yapılan kazılarda aşağıda verilen stratigrafi oluşturulmuştur (Balensi vd. 1993: 9).

I. tabaka	Helenistik Dönem, Roma Dönemi, Ortaçağ
IIB. tabaka	Geç Fars Dönemi (M.Ö. 4.yüzyıllar)
IIA. tabaka	Fars, Asur ve Babil Dönemi (M.Ö. 7-4. yüzyıl)
IIIB. tabaka	Demir Çağı IIB-C (M.Ö. 10-8. yüzyıl)
IIIA. tabaka	Demir Çağı IIA (M.Ö. 10. yüzyıl)
IVB. tabaka	Demir Çağı I/IIA (M.Ö. 11-10. yüzyıl)
IVA. tabaka	Demir Çağı IB (M.Ö. 11. yüzyıl)
VC. tabaka	Geç Tunç Çağı IIB/Demir Çağı I (M.Ö. 13-12. yüzyıl)
VB. tabaka	Geç Tunç Çağı IIB/IIA-B (M.Ö. Orta 15. yüzyıl)
VA. tabaka	Geç Tunç Çağı IB (M.Ö. 13. yüzyıl)

VI. tabaka	Orta Tunç Çağı II/Geç Tunç Çağı I (M.Ö. 16-15. yüzyıl)
------------	--

4.3. TELL ARQA

4.3.1. Konumu

Tell Arqa (Lev. 12a), Kuzey Levant'ın en büyük sahil ovalarından biri olan Akkar Ovası'nın güneyinde oviden 40 m yükseklikte yer almaktadır. Klasik dönem'de Eleutheros olarak, günümüzde Nahr el-Kebir olarak adlandırılan nehrin güneyinde bulunan yerleşimin kalıntıları yaklaşık 450 km²'lik bir alana yayılmaktadır (Thalman 2010: 86).

4.3.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi

Bu merkezde ilk kazılar 1972'de Yakın Doğu Arkeoloji Fransız Enstitüsü müdürü Prof. Ernest Will'in başkanlığında başlamıştır. Lübnan iç savaşı sırasında kesintiye uğrayan kazılara Jean-Paul Thalman başkanlığında 1992'de yeniden başlanılmıştır. 1992 yılından bu yana, kazı çalışmaları Erken ve Orta Tunç Çağı tabakaları üzerine yoğunlaşmıştır (Thalman 2010: 86).

4.3.3. Stratigrafisi

Tell Arqa'da yapılan kazılarda Erken Tunç Çağı II'den Ortaçağ'a kadar uzanan tabakalar tespit edilmiştir (Thalman 2010: 88-100).

I-IV. tabakalar	Ortaçağ ve Çağdaş
V-VI. tabakalar	Bizans Dönemi
VII-VIII. tabakalar	Helenistik Dönem
IX. tabaka	Demir Çağı III

X. tabaka	Demir Çağı II
XI. tabaka	Geç Tunç Çağı II/Demir Çağı I
XII. tabaka	Geç Tunç Çağı I
XIII. tabaka	Orta Tunç Çağı II
XIV. tabaka	Orta Tunç Çağı I
XV-XVI (A-B). tabakalar	Erken Tunç Çağı IVB
XVI (C-D). tabakalar	Erken Tunç Çağı IVA
XVII-XVIII (A). tabakalar	Erken Tunç Çağı III
XVIII(B-C)-XIX. tabakalar	Erken Tunç Çağı II

4.4. TEL ASHDOD

4.4.1. Konumu

Tel Ashdod (Lev. 12b), İsrail'in güneyinde Tel Aviv ile Ashkelon arasındaki bugünkü Ashdod'un yaklaşık 6 km güneyinde yer almaktadır. Günümüzde, üzerinin modern yerleşile bağlı olmasından dolayı yerleşiminin gerçek boyutu belirlenememiştir. Buna rağmen akropol ve aşağı şehir kısmen tespit edilebilmiştir. Yerleşim 80 dönüm büyüklüğündeki bir akropol, yaklaşık 280 dönüm büyüklüğündeki aşağı şehirden oluşmaktadır (M. Dothan 1993a: 93).

4.4.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi

Tel Ashdod'un kazıları, 1962-1972 yıllarında Pittsburgh Teolojik Semineri, Pittsburgh Carnegie Müzesi ve İsrail'in Eski Eserler Dairesi'nin desteğiyle D.N. Freedman, J. Swauger ve M. Dothan tarafından yapılmıştır. Bu proje Swauger ve Dothan başkanlığında yürütülmüştür (M. Dothan 1993a: 94-95).

4.4.3. Stratigrafisi

Yerleşimde yapılan kazılarda aşağıda verilen stratigrafi oluşturulmuştur (M. Dothan 1993a: 95).

I. tabaka	Bizans Dönemi
II. tabaka	Roma Dönemi
III. tabaka	Herodian Dönemi
IV. tabaka	Helenistik Dönem
V. tabaka	Fars Dönemi
VI - IX. tabakalar	Demir Çağı II
X. tabaka	Demir Çağı I-II
XI-XIII. tabakalar	Demir Çağı I
XIV-XVII. tabakalar	Geç Tunç Çağı II
XVIII. tabakalar	Geç Tunç Çağı I
XIX-XXII. tabakalar	Geç Tunç Çağı I
XXIII. tabaka	Orta Tunç Çağı IIC

4.5. TEL AZOR

4.5.1. Konumu

Tel Azor (Lev. 13a), Tel Aviv-Jaffa'nın yaklaşık 6 km güneydoğusunda ve Kudüs'e giden yol üzerinde yer almaktadır. Ayalon Nehri'nin güneyinde, 50-60 m uzunluğunda, 3,5 m yüksekliğinde, yaklaşık 4 dönüm büyüklüğündeki bir alanı kaplayan Tel Azor deniz seviyesinden 31,50 m yüksekliğinde yer almaktadır (Ben-Shlomo 2008: 30).

4.5.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi

Mezarlıkta ilk araştırmalar 1958 ve 1960 yıllarında İsrail'in Eski Eserler ve Müzeler

Dairesi'nin desteğiyle J. Perrot ve M. Dothan tarafından kazılmıştır. Azor'un D bölgesinde Demir Çağı I ve IIA'ya ait 50'den fazla mezarlar bulunmuştur (Ben-Shlomo 2008: 29). Tel Azor'da 1971 yılında tekrardan kazılara başlanılmış ve A. Ben-Tor tarafından Kurkar Tepesi'nde yapılan çalışmalarda 2 tane mağara mezar bulunmuştur (M. Dothan 1993b: 126). Bu çalışmaları 1984 yılında S. Pipano ve 2006 yılında ise A. Buchennino takip etmiştir (Ben-Shomo 2008: 30).

4.5.3. Stratigrafisi

Tel Azor'da yapılan kazılarda aşağıda belirtilen altı tabaka tespit edilmiştir (Ben-Shlomo 2008: 31).

I. tabaka	İslami Dönem (Memluk/Osmanlı)
II. tabaka	Demir Çağı IIB – C
III. tabaka	Demir Çağı IIA (M.Ö. 12-9. yüzyıl)
IV. tabaka	Demir Çağı I (M.Ö. 12-9. yüzyıl)
V. tabaka	Demir Çağı I (M.Ö. 12-9. yüzyıl)
VI. tabaka	Geç Tunç Çağı (M.Ö. 13. yüzyıl)

4.6. TEL BATASH

4.6.1. Konumu

Yaklaşık 40 dönüm büyüklüğündeki Tel Batash (Lev. 13b), Gezer'in 8 km güneyinde, deniz seviyesinden yukarıda 132 m yüksekliğinde Shephelah Bölgesi'nin güneyinde bulunmaktadır. İncilde Timnah adı verilen Tel Batash'ın doğusundan Sorek Nehri geçmektedir. Bu nehir yerleşimin kuzeyinde ve doğusunda koruyucu bir hilal oluşturmaktadır (Kelm ve Mazar 1982: 1).

4.6.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi

Tel Batash, 1871 yılında Fransız Clermont-Ganneau tarafından keşfedildi. 1940'ların başlarında B. Mazar ve J. Kaplan tarafından, 1976 yılında Kudüs'teki Hebrew Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü öğrencileri ile birlikte Z. Kallai ve A. Mazar tarafından kazılar gerçekleştirilmiştir (Kelm ve Mazar 1982: 1-2).

4.6.3. Stratigrafisi

Tel Batash'ta yapılan kazılarda aşağıda verilen stratigrafi oluşturulmuştur (Kelm ve Mazar 1982: 4).

I. tabaka	Fars Dönemi
II. tabaka	Demir Çağı II (M.Ö. 7. yüzyıl)
III. tabaka	Demir Çağı II (M.Ö. 701)
IV. tabaka	Demir Çağı II (M.Ö. 10. yüzyıl)
V. tabaka	Demir Çağı I (Filistin şehir)
VI. tabaka	Geç Tunç Çağı II (M.Ö. 13-12. yüzyıl)
VII. tabaka	Geç Tunç Çağı II (M.Ö. 14. yüzyıl)
VIII. tabaka	Geç Tunç Çağı I
-	Orta Tunç Çağı (Sur)
-	Kalkolitik ve Neolitik Dönem

4.7. TEL BETH-SHEAN

4.7.1. Konumu

Tel Beth-Shean (Lev. 14a), İsrail'in kuzeyinde bulunan Jezreel Ovası ve Harod Ovası'ndan Gilead'a götüren çapraz yol ile Ürdün Ovası'na giden yolun kavşağında, Harod Nehri'nin güney bölgesindeki yüksek tepesinde yer almaktadır. Yaklaşık 4 hektar büyüklüğünde bir alanı kaplayan Tel Beth-Shean deniz seviyesinden yaklaşık

120 m altında yer almaktadır (Mazar 1993a: 214).

4.7.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi

Bu merkezdeki ilk araştırmalara 1921 yılında Pennsylvania Üniversitesi Müzesi'nin desteğiyle başlanmıştır. Kazılara 1921-1923 yıllarında C.S. Fisher, 1925-1928 yıllarında Alan Rowe ve 1930, 1933 yıllarında ise G.M. Fitzgerald başkanlık etmiştir (Mazar 1993a: 214). Uzun aradan sonra 1983 yılında tekrar başlanılan çalışmalara Kudüs'teki Hebrew Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsünden Y. Yadin ve S. Geva tarafından, 1989 yılında ise Hebrew Üniversitesi ve Beth-Shean Turizm yönetiminin desteğiyle A. Mazar tarafından kazılar gerçekleştirilmiştir (Mazar 1993a: 215).

4.7.3. Stratigrafisi

Tel Beth-Shean höyükte yapılan çalışmalarda Neolitik Dönemden Arap Dönemi'ne kadar uzanan bir stratigrafi saptanmıştır (Mazar 1993a: 215).

I. tabaka	Arap Dönemi
II. tabaka	Bizans Dönemi
III. tabaka	Roma Dönemi
IV. tabaka	Demir Çağı IIB
V. tabaka	Demir Çağı IIA-IB
VI. tabaka	Demir Çağı IB-IA
VII. tabaka	
VIII. tabaka	Geç Tunç Çağı IIB
IX. tabaka	Geç Tunç Çağı IIA-IB
	Geç Tunç Çağı IA
XA. tabaka	
XB. tabaka	Orta Tunç Çağı II
XI. tabaka	Orta Tunç Çağı I

XII. tabaka	
XVI. tabaka	Erken Tunç Çağı
XVII. tabaka	Kalkolitik Dönem
XVIII. tabaka	Neolitik/Kalkolitik Dönem

4.8. TELL BEYRUT

4.8.1. Konumu

Tell Beyrut (Lev. 14b), Lübnan'da Beyrut'un içinde bir liman yerleşimidir. Byblos ile Sidon arasındaki sahilde yer alan Tell Beyrut, Lübnan Dağları'ndan çıkıp batı-kuzeye doğru Doğu Akdenize akan Beyrut Nehri'nin batısında, şimdiki Beyrut Limanı'nın güneyinde yer almaktadır (Badre 1998: 73).

4.8.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi

Yerleşimde 1995 yılında Amsterdam Üniversitesi ekibi tarafından başlatılan araştırmalar, 1996 yılında kazı çalışmalarına dönüştürülmüştür. 1996-1997 yılında yapılan kazılara Dr. Hareth Boustany başkanlık etmiştir. Bu dönemde Orta Paleolitik Çağ, Neolitik Dönem, Demir Çağı ve Orta Çağı'na ait tabakalar araştırılmıştır. 1998-2006 yılları arasında yapılan kazılar ise Hans H. Curvers ve Barbara Stuart başkanlığında yürütülmüştür (Curvers ve Stuart 1998-1999: 13; 2007: 189).

4.8.3. Stratigrafisi

Bu merkezde yapılan kazılarda aşağıda verilen stratigrafi oluşturulmuştur (Curvers ve Stuart 2007: 191-192).

X. tabaka	Savaş öncesi Beyrut kalıntıları (M.S. 1920-1975)
-----------	--

IX. tabaka	19. yüzyılda Beyrut'un büyük İmarı (M.S. 1840-1920)
VIII. tabaka	Ortaçağ (M.S. 800-1700)
VII. tabaka	Klasik Dönem (M.Ö . 300- M.S. 800)
VI. tabaka	Demir Çağı (M.Ö . 1200-300)
V. tabaka	Tunç Çağı (M.Ö . 3000-1200)
IV. tabaka	Kalkolitik Dönem (M.Ö . 4500-3000)
III. tabaka	Seramikli Neolitik Dönem (M.Ö . 6000-4500)
II. tabaka	Seramiksiz Neolitik Dönem (M.Ö . 10000-6000)
I. tabaka	Paleolitik Çağ (M.Ö. -10000)

4.9. TELL EL-FARAH (GÜ NEY)

4.9.1. Konumu

Tell el-Farah (güney) (Lev. 15a), Gaza'nın 22 km güneyinde, Beer-Sheva'nın 26 km batısında deniz düzeyinden 100 m yüksekliğinde yer almaktadır. Yaklaşık 16 dönüm büyüklüğünde bir alanı kaplayan höyüğün yerleşim enkazı, yaklaşık 14 m yığını içermektedir. Höyüğün güneyinde Besor Nehri akmaktadır (Gophna 1993: 441).

4.9.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi

Bu merkezde kazılar 1928-1929 yılları arasında Mısır'daki İngiliz Arkeoloji Okulu'nun desteğiyle W.M.F. Petrie tarafından yapılmıştır. 1930 yılında höyüğün kuzeyinde ve birkaç mezarlıkta, 1932 yılda ise höyüğün güneyi de olmak üzere höyüğün eteklerinde kazılar gerçekleştirilmiştir (Gophna 1993: 441).

4.9.3. Stratigrafisi

Tell el-Farah (güney)'ta yapılan kazılarda aşağıda belirtilen dört evre tespit edilmiştir

(Gophna 1993: 441-442).

I. tabaka	Roma Dönemi
II. tabaka	Demir Çağı II-I (M.Ö . 12-9. yüzyıl)
III. tabaka	Geç Tunç Çağı (M.Ö . 13-12. yüzyıl)
IV. tabaka	Orta Tunç Çağı IIB (M.Ö. 14. yüzyıl)

4.10. TELL EŞ-ŞAİDİYEH

4.10.1. Konumu

Tell eş-Şaidiyeh (Lev. 15b), Şeria Nehri'nin 1.8 km doğusunda, Wadi Kufrinjah'in güneyinde ve Celile Gölü ile Ölü Deniz arasında aşağı yukarı eşit uzaklıkta yer almaktadır. Yaklaşık 11 hektar büyüklüğünde bu höyük büyük ve küçük iki tepeden oluşmaktadır. Höyüğün batısında oluşan küçük tepe, mezarlık alanı olarak kullanılmıştır (Green 2006: 80-81).

4.10.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi

Merkezdeki birinci dönem kazıları 1964-1967 yıllarında Pennsylvania Üniversitesi Müzesi'nin J.B. Pritchard tarafından yapılmıştır. 1985-1987 ve 1989-1990 yılları arasında yapılan ikinci dönem kazıları ise İngiliz Müzesi'nin desteği ile Jonathan N. Tubb tarafından gerçekleştirilmiştir (Tubb 1993: 1295).

4.10.3. Stratigrafisi

Yerleşimde yapılan kazılarda aşağıda verilen stratigrafi oluşturulmuştur (Tubb 1993: 1299).

I. tabaka	Roma Dönemi
-----------	-------------

II. tabaka	Helenistik Dönem
III. tabaka	Fars Dönemi
Boşluk	
IV. tabaka	M.Ö . 730-600
V. tabaka	M.Ö . 750-730
VI. tabaka	M.Ö . 790-750
VII (B-A). tabaka	M.Ö . 825-790
VIII. tabaka	M.Ö . 860-825
Boşluk	
IX (B-A). tabaka	M.Ö . 950-900
X. tabaka	M.Ö . 970-950
XIA. tabaka	M.Ö . 1040-970
Boşluk	
XIB – XII. tabakalar	M.Ö . 1150

4.11. TEL LACHİSH

4.11.1. Konumu

Tel Lachish (Lev. 16a), İsrail'in güney sahilinde olan Ashkelon'dan Hebron'a giderken, yaklaşık 30 km mesafede, Wadi Ghafr'ın kenarında yer almaktadır. Yaklaşık 124 dönüm büyüklüğündeki Tel Lachish'in doğusunda Lachish Nehri akmaktadır. Antik çağda doğudaki tepeler ile batıdaki kıyı ova arasında yer aldığı için önemli bir güzergah olarak kullanılmıştır (Ussishkin 1993: 897).

4.11.2. Kazı ve Araştırma Tarihi

Tel Lachish'in kazılarına ilk olarak, 1932 yılında L.G. Harding ve O. Tufnell'in yardımıyla J.L. Starkey tarafından başlanmıştır. 1966 ve 1968 yılında Kudüs'teki Hebrew Üniversitesi ve Tel Aviv Üniversitesi adına tepenin kuzeyindeki Güneş

Türbe bölgesinde Y. Aharoni, 1973-1987 yıllarında Tel Aviv Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü adına G. Barkay, C. Clamer, Y. Dagan, J. Woodhead ve O. Zimhoni, D. Ussishkin tarafından kazılar yapılmıştır (Ussishkin 1993: 897-898).

4.11.3. Stratigrafisi

Tel Lachish'te yapılan kazılarda aşağıda verilen stratigrafi oluşturulmuştur (Ussishkin 1993: 898).

I. tabaka	Bizans, Fars ve Helenistik
Yangın yıkımı (M.Ö . 587/586)	
II-V. tabakalar	Demir Çağı II
	Demir Çağı I
Yangın yıkımı (M.Ö . 1150-1130)	
VI. tabaka	
Yangın yıkımı (M.Ö . 1200)	
VII. tabaka	Geç Tunç Çağı III
	Geç Tunç Çağı II
	Geç Tunç Çağı I
Yangın yıkımı (M.Ö . 1500)	
VIII. tabaka	Orta Tunç Çağı IIB-C

4.12. TELL KAZEL

4.12.1. Konumu

Tell Kazel (Lev. 16b), Nahr-al-Kabir el-Ganubi'nin (antik Eleutheros) 8 km kuzeyinde, Tartous'un 18 km güneyinde, Suriye sahilinden 3,5 km içerde yer almaktadır. Yerleşimin güneyinde El-Abrash Nehri geçmektedir. Tell Kazel, 350 x 325 m ölçülerinde oval biçimde olup Akkar Ovası'ndan 25 m yüksekliktedir (Badre 2006: 65).

4.12.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi

Yerleşimde ilk defa 1956'da M. Dunand, A. Bounni ve N. Saliby tarafından araştırmalar yapılmış, 1960-1962 yıllarında ise aynı bilim heyeti tarafından kazılar gerçekleştirilmiştir. Yerleşimde 1985 yılında başlayan ikinci mevsim kazıları Suriye Antik Kentler Dairesi ve Beyrut Amerikan Üniversitesi (AUB) tarafından birlikte yürütülmüştür (Badre 2006: 65).

4.12.3. Stratigrafisi

Tell Kazel'de Alan II ve Alan IV'de yapılan kazılarda Geç Tunç Çağı'ndan Roma Dönemi'ne kadar uzanan tabakalar tespit edilmiştir (Chiti ve Pedrazzi 2014: 73).

Alan II	Alan IV	Tarih
I. tabaka	I. tabaka	Çağdaş
II. tabaka		Helenistik-Roma Dönemi
III. tabaka	II. tabaka	Demir Çağı III
IV. tabaka	III. tabaka	Demir Çağı II
Va. tabaka	IV. tabaka	Demir Çağı I
Vb. tabaka	V. tabaka (alt ve üst kat)	Geç Tunç Çağı II geç
VI. tabaka	VIII-VI. tabaka	Geç Tunç Çağı II erken

4.13. TEL MEGİDDO

4.13.1. Konumu

Tel Megiddo (Lev. 17a), İsrail'in kuzeyinde Haifa'nın yaklaşık 30 km güney-doğusunda yer almaktadır. Yaklaşık 60 dönüm büyüklüğünde bir alanı kaplayan Tel Megiddo, çevresindeki ovanın 40 ile 60 m yüksekliğindedir. Yerleşim, Sharon Ovası'ndan Jezreel Ovası'na geçen Uluslararası Maris Yolu üzerinde stratejik bir noktada bulunmaktadır (Shiloh 1993: 1003).

4.13.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi

Yerleşimde 1903-1905 yıllarında Alman G. Schumacher başkanlığında gerçekleştirilen kazılarda höyüğün tüm uzunluğu boyunca kuzey-güney 20-25 m genişliğinde bir hendek kazılmıştır. 1925-1939 yılları arasında J.H. Breasted, C.S. Fisher, P.L.O. Guy ve G. Loud tarafından yapılan kazılarda höyüğün kuzeyinde yer alan Bölge AA ve Bölge DD'de, doğusunda yer alan Bölge BB'de, güneyinde yer alan Bölge CC'de kazılar gerçekleştirilmiştir. Uzun bir süre ara verilen kazılara 1960-1961, 1966-1967 ve 1971 yıllarında Kudüs'teki Hebrew Üniversitesi'nde Arkeoloji Enstitüsü adına Y. Yadin başkanlığında Bölge DD'nin doğusunda ve Bölge BB'nin kuzeyinde çalışılmıştır (Shiloh 1993: 1004-1005).

4.13.3. Stratigrafisi

Tel Megiddo'da yapılan kazılarda aşağıda verilen stratigrafi oluşturulmuştur (Shiloh 1993: 1005-1020).

I. tabaka	Yunan ve Roma Dönemi
II. tabaka	Fars Dönemi
III. tabaka	Babil Dönemi
IVA. tabaka	Geç Demir Çağı IIB
VA-IVB. tabakalar	Geç Demir Çağı IIA
VB. tabaka	Orta Demir Çağı II
VIA-B. tabakalar	Orta Demir Çağı I
VIIA-B. tabakalar	Erken Demir Çağı I
VIII. tabaka	Geç Tunç Çağı III
IX. tabaka	Geç Tunç Çağı IIB
X. tabaka	Geç Tunç Çağı IIA
XI. tabaka	Geç Tunç Çağı I
XIV-XII. tabakalar	Orta Tunç Çağı
XVIII-XV. tabakalar	Erken Tunç Çağı

4.14. TEL MİQNE-EKRON

4.14.1. Konumu

Tel Miqne-Ekron'da (Lev. 17b), Kudüs'ün 35 km güneybatısında ve Kibbutz Revadim'in 4.5 km doğusunda yer almaktadır. Yerleşim Ashdod'dan Gezer'e ve Nahal Sorek'ten geçip Beth-Shmesh'e giden antik karayollarına bakan iç kıyı ovasının batı kenarında kurulmuştur. İsrail'in en büyük Demir Çağı yerleşimlerinden biri olan Tel Miqne-Ekron, yaklaşık 160 dönüm büyüklüğündeki alt höyük ve 40 dönüm büyüklüğündeki üst höyükten oluşmaktadır. Tel Miqne-Ekron'un kuzeyinde Timnah Nehri geçmektedir. Alt höyük düzdür ve kuzey ucunda kare biçiminde ve 10 dönüm büyüklüğündeki ayrı bir höyüğü andıran akropolu bulunur. Üst höyük ise deniz seviyesinden 108.25 m yüksekliğinde dikdörtgen şeklindedir (Gitin ve Dothan 1993: 1051).

4.14.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi

Bu yerleşimde 1981 yılında T. Dothan ve S. Gitin'in yönetimi altında W. F. Albright Arkeolojik Araştırmalar Enstitüsü, Kudüs'teki Hebrew Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü ve Brandeis Üniversitesi tarafından uzun süreli disiplinlerarası araştırma projesi başlatılmıştır (Gitin ve Dothan 1993: 1052).

4.14.3. Stratigrafisi

Tel Miqne-Ekron'da yapılan kazılarda Geç Tunç Çağı'ndan Demir Çağı'na kadar uzanan tabakalar saptanmıştır (Gitin ve Dothan 1993: 1052-1054).

I. tabaka	Demir Çağı II (M.Ö . 7. yüzyıl)
II. tabaka	Demir Çağı II (M.Ö . 8. yüzyıl)
III. tabaka	Demir Çağı II (M.Ö . 9. yüzyıl)
VII-IV. tabakalar	Demir Çağı I (M.Ö . 12. yüzyıl – 10. yüzyıl)

VIII A-B. tabakalar	Geç Tunç Çağı (M.Ö . 14. yüzyıl – 13. yüzyıl)
IX. tabaka	Geç Tunç Çağı (M.Ö . 15. yüzyıl – 14. yüzyıl)
X. tabaka	Geç Tunç Çağı (M.Ö . 15. yüzyıl)

4.15. TELL QASİLE

4.15.1. Konumu

Tell Qasile (Lev. 18a), Yarkon Nehri'nin kuzey kıyısında yani nehir'den 150 m bir mesafede, Tel Aviv sınırları içinde yer almaktadır. Tell Qasile'nin güneyindeki Yarkon Nehri doğudan batıya akmaktadır. Yerleşimin ekonomik hayatı büyük ölçüde nehir üzerine oluşturulmuştur. Çeşitli dönemlerde yerleşimin bir iç liman olduğu ve gemilerin Yarkon Nehri'ni geçerek yukarıya gidip höyük yakınlarına demirlediği ileri sürülmektedir (Mazar 1993b: 1204).

4.15.2. Kazı ve Araştırma Tarihçesi

Yerleşimde 1948-1950 yıllar arasında B. Mazar'ın başkanlığında ve T. Dothan, İ. Dunayevsky ve J. Kaplan'ın katılımıyla İsrail Keşif Toplumu adına kazılar yürütülmüştür. İlk kazılar 1.2 dönüm büyüklüğündeki Bölge A'da gerçekleştirilmiştir. İkinci dönem kazıları 1971-1974 ve 1982-1989 yıllarında A. Mazar'ın yönetimi ile Eretz İsrail Müze, Kudüs'teki Hebrew Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü ve İsrail Keşif Toplumu adına kazılar yapılmıştır (Mazar 1993b: 1204).

4.15.3. Stratigrafisi

Tell Qasile'de yapılan kazılarda aşağıda verilen stratigrafi saptanmıştır (Mazar 1993b: 1212).

I. 1-2. Tabaka	Arap Dönemi
----------------	-------------

II. tabaka	Bizans Dönemi
III. tabaka	Roma Dönemi
IV. tabaka	Hirodes Dönemi
V. tabaka	Hellenistik Dönem
VI. tabaka	Fars Dönemi
VII. tabaka	Demir Çağı IIC (M.Ö . 8. yüzyıl)
VIII. tabaka	Demir Çağı IIB (M.Ö . 9. yüzyıl)
IX 1-2. Tabaka	Demir Çağı IIA (M.Ö . 10. yüzyıl)
X. tabaka	Demir Çağı IB (M.Ö . 11. yüzyıl-10. yüzyıl)
XI-XII. tabakalar	Demir Çağı IB (M.Ö . 12. yüzyıl-11. yüzyıl)

5. BÖ LÜ M

LEVANT BÖLGESİ'NDE DENİZ KAVİMLERİ'NE AİT KALINTILAR VE BULUNTULAR

Levant Bölgesi'nde yapılan kazı ve araştırmalarda Deniz Kavimleri'yle bağlantılı olduğu düşünülen mimari, mezar, seramik, figürin ve mühür açığa çıkartılmıştır.

5.1. MİMARİ

Levant Bölgesi'nde yapılan kazılarda, Deniz Kavimleri'nin bölgede etkin olduğu döneme ait ve bu kavimlerle ilişkilendirilen mimari kalıntılar açığa çıkartılmıştır. Bu mimari kalıntılar arasında belirli bir mimari bütünlük veren kalıntılar yerleşimlere göre şu şekildedir.

5.1.1. Ashkelon

Ashkelon'da yapılan kazılara yerleşimin ortasında yer alan Açma 38'in XVII. tabakasında Demir Çağı I'e ait yapılar tespit edilmiştir (Lev. 18b). Bu kısımda dört farklı yapıya ait kalıntılar tespit edilmiştir (Aja 2009: 68). Yapıların duvarları taş üzerine kerpiç olarak inşa edilmiştir.

Güneyde yer alan yapının açığa çıkartılan kısmının büyüklüğü 14 x 5 m büyüklüğündedir. Bu yapının doğusunda açığa çıkartılan Oda No. 993, 5 x 4.5 m ölçülerindedir. Bu oda içinde tabanda çok sayıda çömlek, kül ve kemik ele geçmiştir. Odanın güneyinde, girişte kerpiçten yapılmış bir bölme duvarı (84.974) bulunmaktadır. Batı duvarının yakınında ise içinde ateş yakılan bir çukur (84.1066), taş döşeli bir alan (84.890/1073), tabanın altına gömülmüş bir kap ve etrafında yumuşakça kabukluları (84.892) (Lev. 19a) açığa çıkarılmıştır. Bu odanın batısında

ise bir kapı girişinin güneyinde duvar (84.1095) yer almaktadır. Yapıyı kuzeyden sınırlayan doğu-batı doğrultusundaki duvar ise 1 m genişliğe sahiptir (84.1038) (Aja 2009: 69-71).

Güney kompleksinin kuzeybatısında yer alan batı kompleksinin büyük bir kısmı yıkılmıştır. Yapıya ait kısmen korunmuş 4 odadan güneydoğuda yer alan Oda No. 1105, 5.5 x 4 m ölçülerindedir. Bu odanın tabanı beyaz sıvalıdır. Bu odanın doğu duvarına bitişik olarak yapılmış bir ocak (74.1107) saptanmıştır. Oda No. 1105'in kuzeyinde bulunan yıkılmış Oda No. 1081'in içinde ise ateş yakmak için bir çukur (74.1084) ve 5.0 x 1.5 m ölçülerinde büyük bir taştan yapılmış işlik yer almaktadır. Bu işlik üzerinde kül ve Filistin Monokrom çömleri ele geçmiştir. Bu odanın batısındaki Oda No. 606 ise 4.0 x 1.0 m ölçülerindedir. Oda No. 606'nın güney doğusunda açığa çıkartılan çukur 'tuvalet çukuru' (83.651) olarak tanımlanmıştır (Aja 2009: 72-73).

Kuzey bina kompleksleri 9 x 9 m büyüklüğündeki Oda No. 200, bu odanın sağında 4.5 x 6 m ölçülerindeki Oda No. 216, 2.5 x 3.8 m ölçülerindeki Oda No. 1088 ve 2.5 x 4 m ölçülerindeki Oda No. 1115 oluşmaktadır. Oda No. 216 çok amaçlı çalışma odasıdır. Çünkü güneybatısında ateş çukuru (64.217), ekme fırın (64.225) ve Miken IIC krater içeren küçük taş ile kaplanmış çukur da (64.210) yer almaktadır. Ek bina olan Oda No. 1115'de kül ile dolu olan tuğladan yapılmış bir hazne ve küçük bir fırın bulunmuştur (Aja 2009: 75-76).

Doğu bina kompleksi ise 8 x 6.20 m ölçülerinde olup 5 tane odadan oluşmaktadır. Kompleksin batısında yer alan 3 x 2.70 m ölçülerindeki Oda No. 587 içinde küçük taş ile kaplanmış iki tane çukur açığa çıkartılmıştır. Bu odanın güneyinde yer alan Oda No. 624, 3 x 2.50 m ölçülerindedir. Bu oda içinde de bir çukur tespit edilmiştir. Bu iki odanın doğusunda ise bu odalara göre daha büyük boyutta olan Oda No. 648 yer almaktadır. 5 x 3.75 m ölçülerindeki bu oda içinde platformlar tespit edilmiştir. Bu büyük odanın güneyinde de iki oda açığa çıkartılmıştır. Bu odalardan batıdaki Oda No. 572, 3 x 2 m ölçülerinde, doğuda yer alan Oda No. 611 ise 2.10 x 2 m ölçülerindedir. Bu odalardan Oda No. 572 içinde bir ocak ve içi külle dolu olan tuğladan yapılmış bir hazne bulunmuştur (Aja 2009: 79).

5.1.2. Tel Ashdod

Tel Ashdod'un kuzeybatısındaki Bölge G ve Bölge H'de yapılan kazılarda Demir Çağı I'e ait mimari tespit edilmiştir (Aja 2009: 271).

Bölge G: Bölge G'de yapılan çalışmalarda açığa çıkarılan ve Demir Çağı I'e tarihlenen mimari kalıntılar yaklaşık 27 x 12 m'lik bir alanı kapsamaktadır (Lev. 19b). Bu kalıntılar Geç Tunç Çağı'na ait vali konağının (XIV. tabaka) üstüne inşa edilmiştir. XIII. tabakada bulunan bu yapılar 2 m genişliğine sahip ve doğu-batı doğrultusunda uzanan bir sokağın kenarında yer almaktadır. Bu sokağın güneyinde bulunan yapılarda, önceki tabakanın çok sayıdaki mimari unsurları yeniden kullanmıştır. Sokağın kuzeyinde yer alan yapılar ise ilk kez bu dönemde yapılmıştır (Aja 2009: 272).

Sokağın güneyinde yaklaşık 15 x 12 m büyüklüğünde bir yapı yer almaktadır. Kerpiçten inşa edilen yapının duvar kalınlıkları 1-1.50 m arasındadır. Bu yapıya giriş 3.1 x 2 m büyüklüğündeki bir oda (4155) ile sağlanmıştır. Giriş odasının batısında yer alan dar bir kapıyla 3 x 1 m ölçülerindeki bir odaya (4154), doğusunda yer alan daha büyük bir kapıyla bir odadan güneyde yer alan ve tamamı açığa çıkartılmamış büyük bir odaya geçilmektedir. Bu oda yaklaşık kuzey güney doğrultusunda olan bir duvar ile ikiye bölünmüştür. Doğu tarafta yer alan bölümün ortasında 2 x 1 m ölçülerinde tuğladan örülmüş ve çamur ile sıvanmış bir ocak (4328) yer almaktadır (Lev. 20a) (Aja 2009: 273).

Sokağın kuzeyindeki kalıntılar ise tamamen farklıdır. Açığa çıkartılan kısmı itibariyle en az sekiz odaya sahip bu yapı da kerpiçten yapılmış olmakla birlikte, güneyde yer alan yapıya göre 0.5 m genişliğindeki daha ince duvarlara sahiptir². Kazılar sırasında odalar arasındaki kapılar net olarak saptanamamıştır. Yapının kuzeyinde 1 x 0.8 m ölçülerinde tuğladan örülmüş ve çamur ile sıvanmış bir ocak (4242) ile yanında bir çömlek, çömleklere ait parçalar ile kül bulunmuştur (Aja 2009: 273-274).

Bölge H: Yaklaşık 28 x 14 m'lik bir alanı kaplayan Bölge H'de XII. tabakaya ait yapılar iyi korunmuştur (Lev. 20b). Bu alanda yapılan çalışmalarda doğu-batı

² Bu yapıyla ilgili yayınlarda detaylı bilgi verilmemiştir.

doğrultusunda uzanan 1,50 m genişliğinde bir sokak açığa çıkarılmıştır. Bu sokağın güneyinde yer alan yapının neredeyse tamamı açığa çıkartılmıştır. Bina No. 5128 olarak tanımlanan bu binanın açığa çıkartılan kısmı 8.50 x 12.80 m ölçülerindedir. Bu yapı beş odadan oluşmaktadır. Yapının ortasında 4.25 x 6.80 m büyüklüğündeki ana oda avlu olarak yorumlanmıştır. Ana odanın/avlunun kuzeyinde 2 tane küçük oda yer almaktadır. Bu odalardan sağdaki oda içinde 1.9 x 1.9 m'lik bir alanın (5118) sıvalı olduğu tespit edilmiştir. Bu sıvalı alandan dolayı bu oda banyo odası olarak düşünülmüştür. Soldaki oda (5124) içinde yapılan kazılarda ise oda köşesinde paramparça olmuş büyük bir çömlek bulunmuştur. Bu odanın giriş salonu olarak kullanılmış olabileceği ileri sürülmüştür (Aja 2009: 278-282).

Ana sokağın kuzeyinde ise Bina No. 5233 ve Bina No. 5337 yer almaktadır. Bu yapılardan Bina No. 5233, 8.75 x 10 m ölçülerindedir. Dikdörtgen biçiminde iki uzun odadan (5184b ve 5234) oluşan yapının odaları arasında herhangi bir kapı boşluğu tespit edilmemiştir. Ana sokaktan bir taş eşikle 5184b nolu odaya girilmektedir. Girişin yanında bir krater ele geçmiştir. Bu odanın güney ucunda ise trapez biçiminde tuğlalardan örülmüş apsidal biçiminde (5233) bir kalıntı açığa çıkartılmıştır. 2.95 x 3.00 m ölçülerindeki bu kalıntının ritüel amaçlı olarak kullanılmış olabileceği belirtilmiştir (Aja 2009: 282-283; Mazar ve Ben-Shlomo 2005: 26-30).

Bina No. 5233'in kuzeyinde Bina No. 5337 bulunmaktadır. Bu yapı ortada 4.75 x 9.00 m ölçülerinde bir oda ve etrafında yer alan küçük odalardan oluşmaktadır. Yapının girişi tespit edilememekle birlikte binanın kuzeyinde yer alan iki küçük odada (5318 ve 5312) olması gerektiği ileri sürülmektedir. Yapının ortasında yer alan büyük oda içinde iki sütun bulunmuştur. Odanın ortasında yer alan bu iki sütun arasında 1.35 x 1.70 m ölçülerinde, kumtaşından yapılmış dikdörtgen biçiminde bir ocak bulunmuştur. Ana odanın güneyinde üç tane, kuzeyinde ise dört tane küçük oda yer almaktadır. Ana oda ile yandaki odalar arasında sadece 2 tane kapı boşluğu tespit edilmiştir. Bu kapılardan birinden kuzeyde yer alan Oda No. 5312'ye, diğer kapıdan ise güneyde yer alan Oda No. 5332'ye girilmektedir (Aja 2009: 284).

5.1.3. Tel Miqne-Ekron

Tel Miqne-Ekron'da 1984 ve 1988, 1995-1996 yıllarında akropolun kuzeydoğu yamacında Alan INE'de yapılan kazılarda Deniz Kavimleri'yle ilişkilendirilen kalıntılar açığa çıkartılmıştır (Lev. 21a). Bu kalıntıların en doğusunda kuzey-güney doğrultusunda uzanan şehrin sur duvarı (38004/6004) bulunmaktadır. Kerpiçten örülen sur duvarı yaklaşık 3.25 m genişliğindedir. Hafirleri bu sur duvarının ilk kez bu evrede inşa edildiğini ifade etmişlerdir. Sur duvarının yaklaşık 5,5 m batısında ise sur duvarıyla paralel olarak inşa edilmiş bir duvar açığa çıkartılmıştır. Kısmen korunan bu duvarın üzerinde yer alan iki kapı boşluğu, sur duvarı ile bu duvar arasında bir yapının var olabileceğini düşündürmüştür. Bu kalıntıların batısında ise yine kuzey-güney doğrultusunda uzanan 2.00 m genişliğindeki bir sokak bulunmaktadır. Bu sokak, yerleşim kenarını gezebilen bir çevre yolu olarak kullanılmış olabilir. Sokağın hemen batısında ise taş temelsiz, tek sıralı tuğla duvardan örülmüş dikdörtgen biçiminde iki oda (Oda No. 14 ve Oda No. 16) yer almaktadır. Aynı doğrultuda yer alan bu odalardan güneyde bulunan Oda No. 14, 5.10 x 3.25 m ölçülerindedir. Bu odanın çok amaçlı kullanıldığı ileri sürülmüştür. Oda No. 14'ün güneydoğusunda tuğla ile yapılmış küçük bir ateş yakma yeri (68062) bulunmuştur. Oda No. 14'ün kuzeyindeki Oda No. 16 ise 6 x 5.10 m ölçülerindedir. Bu odanın kuzeyinde bir platform, batısında duvara bitişik olarak tuğladan yapılmış bir bank, güneydoğu köşesinde ise kireç taşından yapılmış bir küvet (68047) yer almaktadır. Bu kalıntıların yanı sıra odanın ortasında çömlek parçaları ile kül kalıntılarının bulunduğu ifade edilmiştir (Aja 2009: 293-299).

Oda No. 13-14'ün batısında da bulunan Bina 13'ün sadece taş temelleri bulunmuştur. Bu binanın güneyinde yer alan Oda No. 13, 5.25 x 3 m boyutlarındadır. Bu oda daha sonraki evrede kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan bir duvar ile ikiye bölünmüştür (Aja 2009: 293-299). Bu kalıntıların 10 m güneyinde 3.60 x 2 m boyutlarında ve 50 cm derinliğinde kerpiçten yapılmış bir ocak açığa çıkartılmıştır (Lev. 21b). Bu ocağın doğusunda, ocağa bitişik durumda 50 cm derinliğindeki bir kül çukuru bulunmuştur (Yasur-Landau 2010: 266).

Yukarıda anlatılan kalıntıların yanı sıra yerleşimde aşağı şehirde yapılan kazılarda,

Alan IV’de saptanan V. tabakada büyük bir yapı açığa çıkartılmıştır. Bina No. 350 olarak numaralandırılan ve M.Ö. 11. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen bu yapı ‘tapınak-saray’ olarak adlandırılmıştır (Lev. 22a). 15 x 16 m ölçülerindeki bu binanın korunan taş temel üzerine kerpiç olarak inşa edilmiştir. 3 m yüksekliğinde korunan yapının duvarları 1.2 m genişliğe sahiptir. Ana girişi kuzeyde yer alan bina büyük bir salon, salonun doğusunda bulunan 3 odadan oluşmaktadır. Batıdaki büyük salonda yapılan kazılarda, güney duvarına bitişik olarak yapılmış bir bank ve yapının ortasında tabanı çakıl taşı döşeli büyük bir dairesel ocak ile yanında iki taş sütun kaidesi bulunmuştur. Ocağın etrafında büyük miktarda kül tespit edilmiştir. Salonun doğusunda yer alan 3 oda ise ortalama 3.5 x 4.5 m ölçülerindedir. Bu odalardan kuzeyde bulunan odanın tabanında sıvalı ve koni biçiminde künklerden oluşan drenaj açığa çıkartılmıştır. Ortadaki oda da yapılan kazılarda ise duvarlara bitişik olarak yapılmış banklar ve kerpiç sunak bulunmuştur (Gitin ve Dothan 1993: 1054-1055).

5.1.4. Tell Qasile

Tell Qasile’de yerleşimin ortasında yer alan Alan C’de yapılan kazılarda 1972-1974 yıllar arasında XII - X. tabakalarda birer tane tapınak açığa çıkartılmıştır. Bu tapınaklardan XII. tabakada yer alanı M.Ö. 1150 yılında, daha büyük XI. tabakadaki tapınak ise M.Ö. 1100 yılında, X. tabakadaki tapınak ise M.Ö. 10. yüzyılda inşa edilmiştir (Lev. 22b). Yaklaşık 200 yıl boyunca aynı alanda Pelesetlerin dini faaliyetleri devam etmiştir (Mazar 1992: 275-276).

XII. tabaka tapınağı: XII. tabakada yer alan ilk tapınak 6.4 x 6.6 m büyüklüğünde olup tek bir odadan oluşmaktadır. Tapınağın duvarlarının tamamı kerpiçten örülmüştür. Yaklaşık 1 m ölçülerindeki giriş kısmı ise doğu duvarında bulunmaktadır. Kapı girişine ayrıca kumtaşından yapılmış büyük bir eşik taşı yerleştirilmiştir. Yapının tabanı kireç ile karıştırılmış toprak bir taban ile sıvalıdır. Tapınağın duvarlarına bitişik olarak kerpiçten banklar yapılmıştır. Odanın tam ortasında tuğladan yapılmış ve sıvanmış basamaklı platform yer almaktadır. Tapınağın doğusunda bulunan avlunun tabanında yapılan kazılarda çömlek parçaları, hayvanların kemikleri ve kül ele geçmiştir (Mazar 1993b: 1207).

XI. tabaka tapınağı: Bu tabakadaki ikinci tapınak birinci tapınağın üstüne inşa edilmiştir. 7.75 x 8.5 m ölçülerinde bu tapınağın 1 m genişliğindeki duvarları kum taşından örülmüştür. 1.4 m genişliğindeki tapınağın girişi, kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır. Tapınak L biçiminde bir büyük salon ve 1.5 x 2.8 m ölçülerindeki küçük bir köşe odasından oluşmaktadır. İlk tapınakta olduğu gibi bu tapınağın içinde de duvarları boyunca uzanan tuğla banklar yer almaktadır. Yapının kuzeydoğusunda bulunan geniş avlunun kuzeyinde ise kült kurbanı için kullanılmış bir çukur bulunmuştur. Bu çukur içinden libasyon sırasında kullanılan 33 cm yüksekliğindeki kadın biçiminde antropomorfik bir kap (Lev. 23a) ve aslan şeklindeki bir kadeh (Lev. 23b) bulunmuştur (Mazar 1993b: 1208).

Bu tapınağın batısında ise küçük bir tapınak yer almaktadır. Tamamı tuğladan yapılan bu yapı 3.5 x 5.6 m boyutlarındadır. Yapı bir giriş odası ve ana odadan oluşmaktadır. Diğer tapınaklarda olduğu gibi bu yapıda da duvarlar boyunca uzanan tuğla banklar yer almaktadır. Odanın güneybatı köşesinde iki basamaklı yükselmiş bir platform tespit edilmiştir. Platformun yanında yapılan kazılarda platforma yaslanmış 3 tane taşınabilir sunak (Lev. 24a) bulunmuştur (Mazar 1993b: 1208-1209). Bu sunaklarda kuşbaşı aplikli olan iki örnek 72 x 20 cm ve 63 x 16 cm, apliksiz olan örnek ise 59 x 15 cm ölçülerindedir (Mazar 1992: 277).

X. tabaka tapınağı: X. tabakada ikinci tapınak üzerine inşa edilen bu tapınak 8 x 14.5 m büyüklüğündedir. Bu evrede önceki evrede yer alan tapınağın doğusuna 3.70 x 8 m ölçülerinde bir giriş odası yapılmıştır. Giriş odasının kuzeyinde yer alan ana kapı 2.9 m genişliğindedir. Giriş odasının batısında ise 5.62 x 7.2 m boyutlarındaki ana salon yer almaktadır. Ana salonun duvarları taş temel üzerine tuğla örgü olarak inşa edilmiştir. Bu salonun çatısı iki sedir ağacı sütunla desteklenmiş, batı kısmı ayrıca tuğladan yapılan bir bölme duvarı ile bölünmüştür. Bölme duvarının doğusunda ise tuğladan yapılmış tabandan 0.9 m yüksekliğinde basamaklı bir platform bulunur. Hem giriş odasında, hem de ana salonunda bulunan duvarlara bitişik olarak yapılmış sıvalı ve basamaklı banklar önceki tapınaklarda yer alanlar ile benzerlik göstermektedir. Tapınakta yapılan kazılarda bir sunak ile, çeşitli libasyon kapları ve Filistin bikrom çömlekler elde geçmiştir (Mazar 1993b: 1209-1210). 37 x 22 cm ölçülerindeki sunak XI. tabakada yer alan tapınakta bulunan

sunaklar gibi kuş apliklidir (Lev. 24b).

5.1.5. Değerlendirme

Deniz Kavimleri'nin Levant Bölgesi'ne geldiklerinde inşa ettikleri yapıların hemen hemen hiçbirinin biçimlendirilmiş bir plana sahip olmadığı söylenebilir. Bununla birlikte bölgede bu kavimlerle ilişkilendirilen bazı mimari teknik ya da biçimler saptanmıştır.

Bu mimari özelliklerden birincisini nadir olarak görülen dikey tuğlalarla örülmüş duvar örgüsü oluşturmaktadır (Lev. 24c). Yapılarda dikey tuğlalar dekoratif amaçlı ve duvarın üst örgüsünün temele baskısını azaltmak amacıyla da kullanılmıştır. Bu tip mimari teknikte örülmüş duvarlar Ashkelon'un doğu ve güney yapı komplekslerinin ikisinde de görülmektedir. Entegre dikey tuğlalarla duvar örgü tekniği Levant dışında Geç Kıbrıs IIC-III A'da tarihlenen benzerleri Kıbrıs'ta Maroni-Vournes'in Ashlar binasında (Deger-Jalkotzy 1998: 122) ve Pyla-Kokkinokremos'ta (Aja 2009: 455) bulunmuştur. Ayrıca Batı Anadolu'da Liman Tepe'nin Geç Hellas IIIC'ye tarihlenen tabakasında (Erkanal 2008: 97) bulunmuştur. Gerek Kıbrıs'taki, gerekse Batı Anadolu'daki yerleşimlerde, Levant Bölgesi'nden farklı olarak duvar örgüsünde tuğla yerine taş kullanılmıştır.

Deniz Kavimleri öncesinde Levant Bölgesi'nde avlu ve etrafında yer alan odalardan oluşan ev mimarisi bulunmaktadır. Bu mimari tarz, bölgeye Deniz Kavimleri'nin gelmesi ile birlikte sütunlu ev biçimi olarak değişmiştir (Aja 2009: 407-408). Bölgede Deniz Kavimleri'ne verilen yapıların içinde bulunan sütunların odanın merkezine ya da ana eksen boyunca yerleştirildiği görülmüştür. Sembolik anlamı olmayan sütunlar üst katın tabanını taşımak amacıyla doğal taştan yapılmıştır. Bu tip mimari kalıntılar Tel Ashdod'da Bölge H'de yapılan kazılarda XII. tabakaya ait Bina 5337'nin ana odasında açığa çıkartılmıştır (Aja 2009: 284). Deniz Kavimleri'nden önce Levant'ta tapınaklar dışında nadir olarak sütunlar kullanılmıştır. Geç Tunç Çağı-Demir Çağı öncesine tarihlenen sütunlar Beth-Shean'daki kuzey, güney tapınakta ve Jaffa'daki Aslanlı Tapınak'ta bulunmuştur. Bu sütunların Mısır

mimarisinden etkilenecek yapıldığı ileri sürülmektedir (Wright 1985: 242; Burdajewicz 1990: 103). Geç Tunç Çağı'nda Yunanistan'da ve Kıbrıs'ta sütunlu mimari yapılar yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tip yapıların saptandığı merkezlere örnek olarak Kıbrıs'ta Maroni-Vournes (Cadogan 1992: 56, fig. 3), Maa-Palaeokastro (Karageorghis 1990: 21-26, fig. 15-16) ve Enkomi'yi (Dikaios 1969-1971: 516-517), Yunanistan'da ise Korakou (Blegen 1921: 81, 84, fig. 112, 114), Nichoria (Walsh ve McDonald 1992: 455) ve Tiryns'i (Yasur-Landau 2010: 66-69) verebiliriz.

Yukarıda da belirtildiği üzere Levant'ta Deniz Kavimleri öncesinde avlu etrafında odalardan oluşan yapılar görülmektedir. Deniz Kavimleri'nin bölgeye gelmesiyle birlikte bu yapılara bir giriş odasının eklendiği belirlenmiştir (Aja 2009: 407-408). Bu çok amaçlı giriş odaları, genellikle dış sokağa ya da birçok yapı donanımı içeren sokaklara bitişik yerleştirilmektedir. Giriş odalarının donanımları birbirinin aynısı olmasa da, bu odaların içinde ısınmak için ateş yakılan çukur, fırınlar ve platformlar tespit edilmiştir. Ana giriş odalarının bazılarında çalışma alanlarına giden büyük kapılar yer almaktadır. Tel Ashdod'da Bölge G'nin XIII. tabakasında yer alan güney binasında (Oda No. 4155) ve Bölge H'de XII. tabakadaki güney binasında (Oda No. 5124a), Ashkelon'da Açma 38'deki XVII. tabakada kuzey bina komplekslerinde (Oda No. 216), Tel Miqne-Ekron'da Alan INE'de VIIA tabakada (Oda No. 14) çok amaçlı bir giriş odaları yer almaktadır. Bu tip mimari biçimi daha eski örnekleri Yunanistan'da Tiryns'te (Yasur-Landau 2010: 66-69), Kıbrıs'ta Kalavassos-Ayios Dhimitrios (South 1984: 82, fig. 1) ve Pyla-Kokkinokremos'ta (Karageorghis 1990: 7-10, fig. 4) görülmektedir. Bu merkezlerden Tiryns'teki örnek Geç Hellas IIC, Kalavassos-Ayios Dhimitrios ve Pyla-Kokkinokremos'taki örnekleri ise Geç Kıbrıs IIC-III A'da tarihlendirilmiştir.

Deniz Kavimleri'ne bağlanan en son mimari özellik ise yapılarda yer alan odalara erişimin sadece önceki odadan sağlanması oluşturmaktadır. Bir tür tren vagonları şeklinde olan bu özellikte en son varılan oda ulaşılması en güç, bu yüzden de en özel odayı oluşturmaktadır. Bu tip mimari özellik Tel Ashdod'da Bölge G'nin XIII. tabakasında yer alan güney binasında, Tel Miqne-Ekron'da Alan INE'nin VIIA tabakasında bulunan Oda No. 14 ve Oda No. 16'da görülmektedir. Bu gelenekte inşa

edilmiş yapılar Kıbrıs'ta ve Yunanistan'da bulunmuştur. Kıbrıs'ta Maroni-Vournes'teki Ashlar binasında (Cadogan 1992: 56, fig. 3), Kourion/Episkopi-Bamboula'da (Weinberg 1993: 53-59), Kition'un bir batı atölyesinde (Burdajewicz 1990: 24-30) ve Enkomi 3. bölge, 3a. seviyesinde (Dikaios 1969-1971: 516-517) açığa çıkartılan bu örnekler Geç Kıbrıs IIC-III A'ya tarihlenmektedir. Yunanistan'da Korakou (Blegen 1921: 81, 84, fig. 112, 114) ve Tiryns'te (Yasur-Landau 2010: 66-69) saptanan bu tip yapılar ise Geç Hellas IIIC kalıntıları içinde değerlendirilmiştir (Aja 2009: 480).

5.2. MEZARLAR

Deniz Kavimleri'nin Levant Bölgesi'ne hareket edip etkili olmadan önce bölgede yaşayan insanlara ait çok sayıda mezar ve mezarlık kazılmıştır. Bu mezarlıklara örnek olarak Kuzey Levant Bölgesi'nde Hama, Sidon, Hanit, Tel Dan, Hazor; Akko Vadisi'nde Tell Akko, Tell Abu Hawam, Kfar Yehoshua, Tel Bira; Ürdün Vadisi'nde Tel Beth-Shean, Tell eş-Şaidiyeh, Jericho, Tell el-Farah (kuzey); Sharon Ovası'nda Tel Megiddo, Tell Nami, Tell Zeror, Bahan, Tel Masad, Tel Aphek, Pentapolis ve Shephelah Bölgesi'nde ise Tel Azor, Tell el-Ajjul, Gezer, Tel Lachish, Beth-Shemesh, Ahim, Gibeon, Tell Eitun, Tell el-Farah'ı (güney) örnek verebiliriz (Gonen 1992a: 11,16). İnamural mezar tiplerin bulunduğu merkezleri ise Tel Megiddo, Tell el-Ajjul, Hazor ve Tell el-Farah (kuzey) oluşturmaktadır (Gonen 1992a: 20).

Bu merkezlerde yapılan kazılarda mezar tiplerinin üç grup oluşturduğu görülmüştür. Bu mezarların birinci tipini çukur mezarlar oluşturmaktadır. Toprak mezar tiplerin bulunduğu önemli merkezleri kuzeyden güneye bakıldığında Sidon, Tell Akko, Tell Abu Hawam, Tell eş-Şaidiyeh, Tel Megiddo, Tell Nami, Tel Zeror, Tel Masad, Tell el-Ajjul, Tel Lachish ve Tell el-Farah'ı (güney) verebiliriz (Gonen 1992a: 17).

Bölgedeki ikinci mezar tipini ise mağara mezarlar oluşturur. Bu tip mezarlar ise Hanita, Tell Akko, Tell Abu Hawam, Tell el-Farah (kuzey), Tel Beth-Shean, Shechem,

Jericho, Tel Megiddo, Bahan, Tell Jerishe, Beth-Shemesh, Ahim, Gibeon, Gezer ve Tel Lachish'te görülmektedir (Gonen 1992a: 13).

Üçüncü tip mezarları ise tuğla sanduka mezarlar oluşturmaktadır. Bu tip mezarlar ise Ugarit, Tel Megiddo, Tell Zeror, Aphek, Tel Azor ve Tell el-Maskhuta'ta ortaya çıkartılmıştır (Bloch-Smith 2003: 107-108).

Yukarıda anlatılan mezar tiplerinin yanı sıra bölgede yabancılara ait olduğu düşünülen sekiz farklı tipte mezar kazılmıştır. Bu mezarlar sekili mezar, hücreli mezar, kubbeli (bilobate) mezar, açık çukur mezar, duvarı taş örgülü oda mezar (structural chamber), larnax, antropoid kil kapaklı mezar ve çömlek mezar şeklindedir. Bu mezar tiplerinden sekili mezarlar ise Tell el-Farah (güney), Gezer, Tel Lachish, Tell Eitun ve Tell el-Ajjul'da bulunmaktadır. Hücreli mezar da Tell el-Ajjul, Tel Lachish ve Tel Megiddo'da; kubbeli mezarlar Tel Lachish ve Yerusalim Zeytin Dağı Mağarası'nda; açık çukur mezarlar Bahan ve Jericho'da; duvarı taş örgülü oda mezar Tel Megiddo, Tel Dan ve Tel Aphek'te; Larnaxlar Gezer ve Akko'daki Fars Park'ta; antropoid kil kapaklı mezarlar Tel Lachish, Tell el-Farah (güney) ve Tel Beth-Shean'da; çömlek mezarlar ise Kfar Yehoshua, Tell eş-Şaidiyeh, Tell Nami, Tel Zeror ve Tell el-Farah (kuzey)'ta kazılmıştır (Gonen 1992a: 21-31).

Yukarıda belirtilen mezarlarda yapılan kazılar ışığında, bölgesinde bu dönemde Levant çoğunlukla inhumasyon gömme biçiminin olduğu, nadir olarak kremasyonun uygulandığı anlaşılmıştır (Gonen 1992a: 9-31).

Levant Bölgesi'ne Deniz Kavimleri'nin gelmesiyle birlikte bölgede eski gelenekte yapılan mezarların yanı sıra, yeni mezar biçimi ölü gömme geleneklerinin geldiği görülmüştür. Deniz Kavimleri'ne ait olduğu düşünülen mezar ya da mezarlıklar şu şekildedir.

5.2.1. Tel Azor

Tel Azor'da Deniz Kavimleri ile ilişkilendirilen çukur, tuğla sanduka ve çömlek mezarlar 50 tane bulunmaktadır (Ben-Shlomo 2008: 31).

5.2.1.1. Çukur Mezarlar

Mezarlıkta Deniz Kavimleri'ne ait yaklaşık 30 tane çukur mezar ortaya çıkarılmıştır. D58 nolu ve D79A nolu mezarların dışında, diğer mezarların tekli gömü içerdiği tespit edilmiştir. Mezarların ortalama 2 x 1.5 m ölçülerinde, 1 m'yi aşmayan derinlikte basit yuvarlak ya da dikdörtgen şeklinde olduğu saptanmıştır. Tekli gömü içeren mezarlarda cesetler dorsal biçiminde ve başları batıya gelecek şekilde yatırılmıştır. Mezar buluntusu olarak çanaklar, boncuk ve süs eşyaları ele geçmiştir (Ben-Shlomo 2008: 32).

Tel Azor'da D56 ve D80 nolu mezarlarda ölülerin diğerlerinden farklı şekilde gömüldüğü görülmüştür. Bu mezarlardan D56 nolu çukur mezarında 7-8 yaşındaki bir çocuğa ait kemikler ortaya çıkartılmıştır. Dorsal şekilde yatırılan bu çocuğun başı diğer mezarlardan farklı olarak doğuda yer almaktadır. Bu mezarın yanında çan biçimli çanaklar, kraterler, testicikler, pyxis, skarebe, bronz bilezikler ve boncukların yanı sıra birkaç tane Filistin bikrom kabı bulunmuştur (Lev. 25a). D80 nolu çukur mezarı ise yetişkin bir erkeğe aittir. Bu mezarda sırtüstü ve başı batıya gelecek şekilde yatırılan erkeğin bacaklarının bükülerek doğuya uzatıldığı belirlenmiştir (Lev. 25b). İskeletin yanında mezar hediyesi olarak çömlek, çan biçimli çanak ve Filistin kökenli testiler açığa çıkartılmıştır (Ben-Shlomo 2008: 32).

5.2.1.2. Çömlek Mezar

Tel Azor'da Deniz Kavimleri mezarı olarak yorumlanan bir başka mezar grubunu ise çömlek mezar oluşturmaktadır. IV. tabakada bulunan bu mezar D88 olarak numaralandırılmıştır. D86 nolu çift çömlek mezarın güneyinde dağınık durumda

bulunan bu mezar içindeki iskeletin yaşı saptanamamıştır. Kemiklerin yanında bardaklar ile beraber çan biçimli krater ele geçirilmiştir (Ben-Shlomo 2008: 36).

5.2.1.3. Tuğla Sanduka Mezarlar

Tel Azor'da mezarlığın L10 karesinde dört tane tuğla sanduka mezar bulunmuştur (Lev. 26a). Doğu-batı doğrultusunda olan bu mezarlar içinde ölülerin baş kısımları batıya gelecek şekilde dorsal biçimde yatırılmış, kolları ise vücudun iki tarafına düz olarak bırakılmıştır. D59A, D76, D75 ve D84 olarak numaralandırılan sanduka mezarlardan iki tanesi dikdörtgen biçiminde, diğer iki tanesi ise trapez biçimindedir.

Dikdörtgen biçiminde olan D59A ve D84 nolu mezarlarından D59A nolu mezarın bir bölümü açığa çıkartılmıştır. Bu mezarın açığa çıkartılan kısmı 1.20 m uzunluğunda ve 0.92-1.10 m genişliğindedir. Bu mezarın duvarlarının örgüsünde kullanılan tuğlaların diğer sanduka mezarlarda kullanılanlara göre daha büyük boyutta olduğu saptanmıştır. Tamamı açığa çıkartılan D84 nolu mezar ise 1.60 m uzunluğunda, 60-70 m genişliğinde ve 0,40 m derinliğindedir. Bu mezarlarda buluntu ele geçmemiştir.

Trapez biçiminde olan D75 ve D76 nolu tuğla sanduka mezarlar ise yan yana bulunmuştur (Lev. 26b). Bu mezarlardan D75 nolu mezar 1,75 m uzunluğunda, 0,45-0,65 m genişliğinde ve 0,45 m derinliğindedir. Mezarın içinde sırtüstü yatırılmış yetişkin bir kadının iskeleti saptanmıştır. Bu mezarda herhangi bir buluntu ele geçmemiştir (Ben-Shlomo 2008: 35). D75 nolu mezarın kuzeyinde yer alan D76 nolu mezar ise 1,60 m uzunluğunda, 0,52-0,60 m genişliğinde ve 0,40 m derinliğindedir. Yetişkin bir erkeğe ait olan bu mezar içinde ölünün diğerlerinden farklı olarak başının kuzeye dönük olarak yatırıldığı görülmüştür. Yüzünün baktığı tarafta ise çan biçimli çanak, başka çanak parçası ve bozulmamış bir şişe tespit edilmiştir (Ben-Shlomo 2008: 35).

5.2.1.4. Çift Çömlek/Küp Mezarlar

Tel Azor'daki IV. tabakada 9 tane çömlek mezarı bulunmuştur. Onlarda 5 tane çift çömlek/küp mezar, 3 tane belirsiz çömlek mezar ve 1 tane tek çömlek mezar açığa çıkartılmıştır (Ben-Shlomo 2008: 32, 36).

İki çömlekten oluşan çift çömlek mezarların ağız kısımları karşılıklı olarak yerleştirilmiştir (Tubb 2000: 186). D86 nolu çift çömlek mezarı kuzey-güney yönelik yatay şekilde koyulmaktadır (Lev. 27a). Mezarın içinde bir yaşındaki bebeğin kemikleri eklemsiz olarak bulunmuştur. Mezar içinde bir çanak, kırmızı astarlı pyxis bulunurken çift çömlek mezarın etrafında Filistin bikrom çanaklar, kraterler ve süzgeç ağızlı testi parçaları içermekte olan büyük çömlek parçaları ele geçmiştir (Ben-Shlomo 2008: 36).

5.2.1.5. Kompozit Mezar

Mezarlıkta yapılan kazılarda K10 bölgesinde iki tane kompozit mezar ortaya çıkartılmıştır. Bu mezarlardan D63 nolu mezar dik duran bir çömlek ve çömleği çevreleyen taş sandukadan oluşmaktadır (Lev. 27b). 1.25 x 1.2 m ölçülerindeki kare biçimindeki sanduka 60 x 30 cm ölçülerindeki büyük taşlardan örülmüştür. Çömlek mezar içinde 1.72 m boylu, 40-45 yaşındaki yetişkin bir erkeğe ve 12-16 yaşındaki genç bir erkeğe ait yanmış kemikler ile birlikte çömlek parçaları ve yumuşakça kabukluları bulunmuştur. Bunun yanı sıra genç adamın kafatasının yanı ile yetişkin adamın çenesinin yanında kuşlara ve domuz gibi ev hayvanlara ait kemikler ele geçmiştir. Çömleğin dışında da bir matara, bir bronz çanak ve altın ağızlık bulunmuştur (Ben-Shlomo 2008: 39-40).

D63 nolu mezarın 2 m kuzey doğusunda yer alan D62 nolu mezar ise kompozit mezarlar içinde değerlendirilmektedir. Kötü durumda bulunan bu mezarın da D63 nolu mezar gibi dik duran bir çömlek ve çömleği çevreleyen taş sandukadan oluştuğu ileri sürülmektedir. Bu çömlek mezar içinde 12 yaşındaki çocuğa ait yanmış kemik kalıntılarının yanı sıra iki tane Filistin bikrom krater, omurgalı bir çanak, bir testicik ile

iki şişe ele geçmiştir (Ben-Shlomo 2008: 40).

5.2.2. Tel Beth-Shean

Höyükte 1926 yılında yapılan kazılarda höyüğün kuzeyindeki mezarlıkta Rowe tarafından yapılan kazılarda M.Ö. 12. yüzyıla tarihlenen dikdörtgen bir odanın içinde antropoid kil kapaklı mezarlar açığa çıkartılmıştır (Wright 1959: 54-55). Yerleşimde dikdörtgen biçimindeki odanın içinde ele geçen seramik parçalarından, odanın Erken Tunç Çağı IV'de inşa edildiği, bununla birlikte Orta Tunç Çağı'nda kullanıldığına dair herhangi bir kalıntı olmadığı ileri sürülmektedir (Oren 1973: 102).

5.2.2.1. Antropoid Kil Kapaklı Mezarlar

Bu merkezde açığa çıkartılan mezar ilk inşa edildiğinde dikdörtgen biçiminde olmakla birlikte, M.Ö. 13. yüzyılda odaya bir dromos ve dört oda eklenmiştir. Odanın girişi batı-güneybatı kenarında yer almaktadır. A, B, C ve D olarak adlandırılan odalardan A/B odalarının kuzeydoğusunda üç tane antropoid kil kapaklı mezar, C ve D odalarında ise antropoid kil kapaklı mezarlara ait parçalar açığa çıkartılmıştır (Oren 1973: 12, 101-102, 130, 134-135, fig. 44-45).

Antropoid kil kapaklı mezarların genel ölçüleri, 1.6-2 m uzunluğunda, 50-80 cm genişliğinde değişmektedir. Pişmiş topraktan yapılmış bu mezarlar trapeze yakın formdadır. Bir vücut için yeterli büyüklükte olan mezarlar kapak ve bedenden oluşmaktadır. Üst kısmında, başta yer alan yuvarlağa yakın şekilde olan kapakların ortalama büyüklüğü yaklaşık 56 x 55 cm'dir. Kapakların üzerine oyma yöntemiyle insanın yüzü ve kolları yapılmıştır (Lev. 28a). Üç mezarda da inhumasyon gömü tespit edilmiştir. Bir birey içeren bu mezarlarda bireyler dorsal olarak eller göbek üstünde bağlanarak yatırılmıştır (T. Dothan 1993: 345-347). Antropoid kil kapaklı mezarların yanında iki lamba, bir çanak ve iki mercimek biçiminde gövdeli matara bulunmuştur (Oren 1973: 130).

5.2.3. Tell el-Farah (güney)

Bu merkezde yapılan kazılarda höyüğün batısında bir mezarlık tespit edilmiştir. Bu mezarlıkta Deniz Kavimleri'ne ait oda ve antropoid kil kapaklı mezarlar kazılmıştır.

5.2.3.1. Oda Mezarlar

Tell el-Farah (güney)'in mezarlığında 900 serisi olarak tanımlanan kayaya oyulmuş oda mezarlar yer almaktadır. 920, 905, 902, 914, 921, 922 ve 936 nolu mezarlardan oluşan bu oda mezarlar küçüktür (Lev. 28b). Bu mezarlardan 921, 922 ve 936 nolu mezarlar yuvarlak, 902, 905, 914 ve 920 nolu mezarlar ise dikdörtgen biçimindedir. Basit bir görünüme sahip bu mezarlara kademeli ve kısa bir dromostan girilmektedir. Mezar odalarının kapıları büyük bir taş ile kapatılmıştır. Sadece bir iskelet içermekte olan 920 nolu mezar hariç diğer mezarlar içinde birden çok bireye ait inhumasyon gömü saptanmıştır. Mezarlarda ölülerin farklı doğrultularda, dorsal biçiminde yatırıldığı saptanmıştır. Mezar buluntusu olarak bir çanak, bir kandil, çömlekler, farklı tiplerde çanaklar ve testicikler bulunmuştur (Gonen 1992a: 128-130). Waldbaum'a (1966: 334) göre, 900 serisi mezarlığındaki bu yedi mezar Merneptah dönemindeki ilk göç hareketiyle ilişkilendirilmektedir.

900 serisinin mezarların kuzeybatısında 'Filistin mezarları' olarak tanımlanan 5 tane mezar kazılmıştır (Lev. 29a). 500 serisi mezarlığı olarak tanımlanan bu mezarlar 542, 552, 562, 532 ve 544 nolu mezarları kapsamaktadır. Kayaya oyulmuş bu mezarlar ise, dar ve kademeli olarak inen uzun bir dromostan ve dikdörtgen - trapez biçimindeki mezar odasından oluşmaktadır. Farklı boyutlarda olan mezar odalarının kapıları büyük bir taş ile kapatılmıştır. Oldukça düzgün olan bu mezarlar yaklaşık olarak doğu-batı doğrultusundadır. W.M.F. Petrie'ye göre, bir ailenin birçok nesli tarafından kullanılmıştır. Mezarlarda bulunan iskeletlerin hepsinin dorsal olarak yatırıldığı saptanmıştır (Waldbaum 1966: 334). Mezar buluntusu olarak Mısırlı kaplar, Filistin tarzında süslenmiş Mısırlı kaplar ve skarabeler ele geçirmiştir (Wright 1959: 57).

Waldbaum mezarlar kronolojik olarak 542-552-532-562³ olmak üzere inşa edildiğini ileri sürmektedir (Waldbaum 1966: 334). III. Ramses dönemindeki halk gruplarıyla ilişkilendirilen bu mezarlar, M.Ö. 12. yüzyılın ortası - 10. yüzyılın başına tarihlenmektedir. '500 serisi mezarlığı' için verilen en erken tarihin ise M.Ö. 1150'dir (Waldbaum 1966: 334).

5.2.3.2. Antropoid Kil Kapaklı Mezarlar

Höyüğün batısında yapılan kazılarda iki tane antropoid kil kapaklı mezar (552 ve 562 nolu mezarlar) bulunmuştur (Lev. 29b). Filistinler ile ilişkilendirilen bu mezarlar yaklaşık 2 m uzunluğunda, 50-70 cm genişliğinde olup pişmiş topraktan yapılmıştır. Mezarların baş kısmında yer alan ve yuvarlak şekilde olan kapakların büyüklüğü yaklaşık 60 x 50 cm'dir. Kapağın üzerinde kazınarak yapılmış insanın yüzü ve kolları yer almaktadır. Bu insanların başındaki başlı Deniz Kavimleri'nin taktığı sorguçlu miğferlere benzemektedir. Bu mezarlar içine cesetler dorsal olarak eller göbek üstünde bağlanarak yatırılmıştır. 552 nolu mezarında iki tane Mısırlı forma, beş tane ise Kenanlı forma sahip kap; 562 nolu mezarında iki tane Mısır tipi, iki tane de Kenan tipi olarak adlandırılan kaplar bulunmuştur. Bu mezarlar M.Ö. 13. yüzyıl - 11. yüzyıl arasına tarihlendirilmiştir (Wright 1959: 56-57).

5.2.4. Tell eş-Şaidiyeh

Tell eş-Şaidiyeh'te yerleşimin batısında yer alan ve küçük tepe olarak adlandırılan altı tepede bir mezarlık tespit edilmiştir. Altı tepe Geç Tunç Çağı - Erken Demir Çağı'nda extramural mezarlık olarak kullanılmıştır. Bu mezarlıkta bulunan çift çömlek mezarlar ve tek çömlek mezarlar Deniz Kavimleri'yle ilişkilendirilmektedir.

³ Mezar 544, Petrie yorumlamasında dâhil edilmemiştir.

5.2.4.1. Çift Çömlek/Küp Mezarlar

Mezarlıkta 37 adet çift çömlek mezarı bulunmuştur. Bu mezarların Kenan halkları için oldukça yabancı olduğu ileri sürülmektedir. Deniz Kavimleri ile ilişkilendirilen bu mezarlar pişmiş topraktan yapılmış ve boyunsuz iki tane büyük çömleğin omuz omuza birleştirilmesiyle oluşturulmuştur (Tubb 2000: 186).

Tell eş-Şaidiyeh'in çift çömlek mezarları ile ilgili yapılan yayınlarında iki mezarla ilgili detaylı bilgi verilmiştir. Bu mezarlardan D 76 nolu çift çömlek mezar yaklaşık 1.50 m uzunluğunda, 60 cm genişliğinde, pişmiş topraktan yapılmış iki tane çömlektan oluşmaktadır. Mezarın içinde bulunan ceset dorsal gömü tipi olarak yatırılmıştır. Yetişkin bir kadının kemikleri eklemli olarak ve kadının göğsünde koyulmuş yeni doğan bir bebeğin kemikleri eklemsiz olarak ele geçirmiştir. Cesedin yanında kaplar ve bilinmeyen kemikler karmakarışık bir halde bulunmuştur (Lev. 30a) (Tubb 1998: 97).

Yayınlanan diğer mezar ise T364 nolu mezardır. Bu çift çömlek mezar ise yaklaşık 1.60 m uzunluğunda, 55 cm genişliğindedir. Çömleğin içinde başı doğuda yer alan ve dorsal olarak yatırılmış bir bebek tespit edilmiştir (Lev. 30b).

5.2.4.2. Çömlek Mezar

Tell eş-Şaidiyeh'te bulunan bir çömlek mezar yukarıda da belirtildiği üzere Deniz Kavimleri'ne verilmektedir. Mezarlıktaki 471 nolu mezar, yaklaşık 65 cm uzunluğunda, 40 cm genişliğinde, doğu-batı yönünde uzanmaktadır. Pişmiş topraktan yapılmış çömleğin şekli yuvarlak dipli, şişkin gövdeli, iki kulplu, kısa boyunlu ve dışa çekik ağız kenarlıdır. Mezar içinde hocker tarzda yatırılmış bir bebeğin cesedi ortaya çıkartılmıştır. Cesedin yanında Mısır kültüründen etkilenmiş kaplar, takılar ve skarebeler bulunmuştur (Lev. 31a) (Tubb 2000: 186-189).

5.2.5. Değerlendirme

Levant Bölgesi'nde Deniz Kavimleri'ne ait olduğu düşünülen çok sayıda mezar bulunmaktadır. Bu mezarlar biçim olarak çukur mezar, çömlek mezar, çift çömlek/küp mezar, tuğla sanduka mezar, oda mezar, kompozit mezar ve antropoid kil kapaklı mezarlar olmak üzere yedi farklı tip oluşturmaktadır.

Bu mezar tiplerinden çukur ve tuğla sanduka mezarlar Levant Bölgesi'nde Orta Tunç Çağı'ndan itibaren görülmekle birlikte, Geç Tunç Çağı'nda yaygın olarak kullanılmıştır. Gonen (1992a: 15) Deniz Kavimleri'nin Levant Bölgesi'ne göç etmelerinden sonra da bu tip mezarların bölgede kullandıkları ileri sürmektedir. Bölgede sadece Tell Azor'da bulunan bu tip mezarlarda Deniz Kavimleri'ne verilmiştir.

Levant Bölgesi'nde bu dönemde görülen tek çömlek ve çift çömlek/küp mezarlar ise Levant Bölgesi'ne yabancısıdır. Bölgede Tel Azor ve Tell eş-Şaidiyeh'te bu tip mezarlar kazılmıştır. Kempinski (1979: 40-43) Anadolu'da yaygın olarak görülen bu tip mezarların, M.Ö. 13. yüzyılda Hitit İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Levant Bölgesi'ne göç eden insanlarla birlikte yayıldığını ileri sürmektedir.

Bu bölgeye yabancı olan bir başka mezar tipi ise oda mezarlardır. Levant Bölgesi'nde bu tip mezarlar sadece Tell el-Farah (güney)'ta yapılan kazılarda 900 ve 500 serisi olarak tanımlanan kayaya oyulmuş oda mezarlar bulunmuştur. Yukarıda da anlatıldığı üzere bu mezarlardan 900 serisi Merneptah dönemindeki ilk göç hareketiyle ilişkilendirilmekte, 500 serisi mezarları ise III. Ramses dönemindeki halk gruplarıyla ilişkilendirilmektedir. M.Ö. 13. yüzyılın sonuna - M.Ö. 10. yüzyılın başına tarihlen bu tip mezarlar Miken oda mezarları ile karşılaştırılmaktadır (Waldbaum 1966: 334). Ege'de Orta Tunç Çağı'ndan itibaren görülen (Stiebing 1970: 140) bu tip mezarların göçlerle birlikte Levant Bölgesi'ne geldiği düşünülmektedir (Waldbaum 1966: 339-340).

Deniz Kavimleri'ne verilen bir başka mezar tipini ise antropoid kil kapaklı mezarlar oluşturmaktadır. Bu tip mezarlar M.Ö. 13. yüzyıl - M. Ö. 11. yüzyıl arasında Mısır tarafından kullanılan mezar tipidir. Mısır'da Tell Nebesheh'te ve Tell el-Yehudiyeh'te

yapılan kazılarda açığa çıkarılan bu tip mezarların kapakların yanında Pelesetlerin kullandığı silahlara ve seramiğe benzeyen kaplar bulunmuştur (Wright 1959: 58-59). Bunun yanı sıra Kenan Bölgesi'ndeki Tel Lachish'te Geç Tunç Çağı'nın sonuna - Demir Çağı'nın başına tarihlenen iki tane antropoid mezar kapağı bulunmuştur (Wright 1959: 60). Levant Bölgesi'nde Tell el-Farah (güney)'ta ve Tel Beth-Shean'da bulunan antropoid kil kapaklı mezarların kapaklarında tasvir edilen figürlerin başlıkları, Mısır'daki Medinet Habu Tapınağı'nın dış duvarlarında tasvir edilen Deniz Kavimleri'nin taktığı miğferlere benzemektedir. Bu veriler ışığında antropoid kil kapaklı mezarların bölgeye Mısır'dan geldiği düşünülmektedir. (Waldbaum 1966: 31-32).

5.3. SERAMİK

Levant Bölgesi'nde yapılan kazılarda ele geçen Miken seramiği, Troya gri seramiği ve El yapımı perdahlı seramik/Barbar seramiği olarak adlandırılan örnekler Deniz Kavimleri ile ilişkilendirilmiştir.

Levant Bölgesi'nde Troya gri seramiği olarak tanımlanan seramik örnekleri Geç Tunç Çağı'nda Batı Anadolu'da üretilmiştir. Troya'da bu mal grubu VI ve VIIa dönemde yoğun olarak kullanılmıştır. Gri renkte hamurlu ve astarlı olan bu seramik grubuna ait bazı örnekler alacalı bir renge sahiptir. Bu seramik grubunun en yaygın kap formlarını bardaklar, çanaklar ve kraterler oluşturmakla birlikte testiler ve depolama kaplarına ait de çok örnek görülmektedir. Bu formların dışında Miken kap formları da gri mal grubundan üretilmiştir. Yiv ve oluk bezemenin görüldüğü kap formlarında, motif olarak düz yatay çizgiler ve dalgalı hatlar sıklıkla kullanılmıştır. Bunun yanı sıra bazı örneklerde ajur tekniğinde yapılmış desenler görülmektedir (Allen 1994: 39). Gri mal grubu örnekleri Levant Bölgesi'nde Tel Miqne-Ekron, Tell Abu Hawam ve Tel Lachish'ten bilinmektedir.

Bu seramik grupları içinde Miken seramik örnekleri önemli bir grubu

oluşturmaktadır. Yunanistan'da Geç Hellas döneminin başında ortaya çıkan Miken seramiği, Geç Hellas IIIB'de İtalya'dan Mısır ve Kenan'a çok geniş bir alana yayılmıştır. M.Ö. 13. yüzyılın sonunda Kıta Yunanistan'da Miken saraylarının çökmesi ile birlikte ortaya çıkan Geç Hellas IIIC seramiği, yerel üretim olarak Kenan Bölgesi'nde görülmeye başlanmıştır (Killebrew 2000: 233-234). Bu grup seramik bölgede 'Miken Geç Hellas IIIC seramiği' veya 'Filistin Monokrom seramiği' olarak adlandırılmakla birlikte, Amihai Mazar 'Yerel Miken IIIC seramiği' olarak tanımlamıştır (Mazar 2008: 90).

Bu seramiğin III. Ramses'in 8. yılındaki Deniz Kavimleri ile yaptığı mücadelenin devamında Filistin'e göç eden Egeli göçmenler tarafından yapılmış olduğu ileri sürülmektedir (Mazar 2008: 90). 'Miken IIIC' ya da 'Filistin Monokrom seramiği' olarak tanımlanan seramik, bölgede Tel Miqne-Ekron, Tel Ashdod ve Ashkelon'da yapılan kazılarda ele geçmiştir (Mazar 1992: 265-266).

Levant'ta Deniz Kavimleri'yle ilişkilendirilen sonuncu seramik grubunu 'Barbar Seramiği', 'Kuzey-Batı Yunan Seramiği' veya 'Dor Seramiği' olarak da adlandırılan 'El Yapımı Perdahlı Seramik' oluşturmaktadır. Yunanistan'da Geç Hellas IIIB'de ortaya çıkan bu seramik (French 1989: 39-40, 47-48, fig. 1-4; Rahmstorf 2011: 315), Batı Anadolu'da Geç Hellas IIIC'de (Mountjoy 1999b: 327, 341, fig. 13, 20; Erkanal 1999: 327; Mangaloğlu-Votruba 2011: 50), Kıbrıs'ta Geç Kıbrıs IIIA-B'de, Levant'ta ise Geç Hellas IIIC'de görülmeye başlamıştır (Badre 2006: 92; Pilides ve Boileau 2011: 115).

Bu seramik grubu, döneminde kullanılan diğer seramik gruplarından belirgin ayırt edici özelliklere sahiptir. Dönemin çarkta yapılmış, çok iyi fırınlanmış örneklerinden (Rahmstorf 2011: 315) farklı olarak elde şekillendirilmiş, kaba nitelikte bir hamura sahip düşük ısıda pişirilmiştir. Kızıl kahverengiden, siyaha kadar değişen düzensiz renklere sahip bu örneklerde yüzey düzeltilmiş ve kabaca perdahlanmıştır (Badre 2006: 82, 84). Levant'ta El yapımı perdahlı seramiğe ait çok az sayıdaki örnek Tell Kazel, Tell Arqa, Tell Beyrut ve Tell Qasile'de bulunmuştur (Harita 2) (Rahmstorf 2011: 319, 330, fig. 6).

5.3.1. Ashkelon

Ashkelon'da yapılan kazılarda bulunan Miken seramik örneklerinin bir grubu Deniz kavimleri'yle bağlantılı olarak değerlendirilmiştir.

5.3.1.1. Miken Seramiği

Yerleşimde yapılan kazılarda Açma 38'in XVII. tabakasında Geç Hellas IIIC1b'ye tarihlenen Miken seramik örnekleri ele geçmiştir (Mountjoy 2010: 7).

Malzeme ve Teknik Özellikleri: Hızlı çarkta şekillendirilmiş seramik örnekleri ince nitelikli örnekler beyaz, pembe ve devetüyünden yeşilimsiye kadar çeşitlilik gösteren bir hamura sahiptir (Killebrew 1998: 225, 237). Kaba nitelikli kaplarda ise kırmızımsı veya grimsi bir hamur görülmektedir (Ben-Shlomo 2006-7: 270).

Bezeme: Ashkelon'da bulunan Miken kapları açık renk ya da beyaz renkte astar üzerine koyu kahverengi veya siyah boya bezemelidir (Master vd. 2011: 272). Bezeme motiflerine bakıldığında yatay bantlar, c ve j biçimli spiraller, zikzaklar, dalgalı hatlar olmak üzere doğrusal motifler daha yoğundur (Lev. 31b) (Dothan ve Zukerman 2004: 41). Bu bezemelerin yanı sıra dama tahtaları, balık ve kuşlar, dikey ve yatay bantlarla düzenlenmiş karmaşık kompozisyonlar da görülmektedir (Killebrew 2005: 226).

Kap Formları: Ashkelon'da Geç Hellas IIIC1b'e tarihlenen çok az seramik bulunmuştur. Ama çok az olsa da Ashkelon'da en yaygın kap ise çan biçimli çanaklar idi. Bunun dışında krater, üzengi kulplu kaplar, süzgeçli testiler, düz kenarlı alabastron veya pyxis ve pişirme testileri bulunmuştur (Dothan ve Zukerman 2004: 7-28).

Çan biçimli çanaklar: Çan biçimli çanaklar (FS 284, 285) Ashkelon'da en yaygın görülen kap formunu oluşturmaktadır (Lev. 32a) (Dothan ve Zukerman 2004: 13-14, fig. 8-9). Düz veya konkav halka dipli olan bu örneklerin yatay bantlar veya ayrıntılı motiflerle süslenmiştir. Bezemesiz örnekler nadir olarak görülmektedir. Bu tip kaplar

Ege'de Geç Hellas IIIA2'den Geç Hellas IIIC'nin sonuna kadar yaygın olarak üretilmiştir (Dothan ve Zukerman 2004: 8-9).

Bant kulplu omurgalı çanaklar: Bu çanaklar Ashkelon'da en sık görülen ikinci kap formunu oluşturmaktadır (Lev. 32b) (Master vd. 2011: 272). Çanakların ağız çapı küçük ise 12-15 cm'lik, büyük ise 24-30 cm'lik olan da vardır. Gövde ortasında keskin bir omurga, dikey ya da hafif içi dışına çevrilmiş üst duvar, omurga üzerinde bir çift yatay bant kulpları ve hafif içi dışına çevrilmiş konikleştirilmiş ağız vardır (Dothan ve Zukerman 2004: 7-8). Dekorasyon ise koyu kahverengi veya siyah boya, bazen hafif ya da beyaz astar üzerinde olurdu (Master vd. 2011: 272). Bu genel omurgalı formu Geç Hellas IIIA'da görünmeye başlanmıştır ve Geç Kıbrıs IIIA'da yaygın olmuştur (Kling 1989: 134-135).

Kraterler: Çok az örnekle temsil edilen kraterler halka dipli, dipten karına doğru genişleyen ve ağza doğru daralan gövdeli, dışa çekik ve kalınlaştırılmış ağız kenarlıdır (FS 282) (Lev. 32c) (Dothan ve Zukerman 2004: 17-20, fig. 16-19). Boya bezemeli olan bu örneklerde düz ve dalgalı çizgilerden oluşan triglif motifler görülmektedir (Mountjoy 2010: 4).

Üzengi Kulplu Kaplar: Yerleşimde üzengi kulplu kaplara ait sadece yalancı ağızlarına ait parçalar bulunmuştur (Lev. 33a) (Master vd. 2011: 273). Bu kap formu Ege'de Geç Hellas IIIA'dan itibaren Geç Hellas IIIC sonuna kadar, Kıbrıs'ta ise M.Ö. 13. yy'dan M.Ö. 12. yüzyıla kadar kullanılmıştır (Mountjoy 1986: 201-205, tablo 3).

Süzgeçli Testiler: Çok az örnekle temsil edilen süzgeçli testiler (FS 155) monokromdur (Lev. 33b) (Master vd. 2011: 273). Bu örnekler M.Ö. 12. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Dothan ve Zukerman 2004: 24).

Alabastron: Ashkelon'da nadir olarak görülen bir başka kap tipini dik kenara sahip alabastronlar (FS 96) (Lev. 33c) oluşturmaktadır. Bu örnekler monokromdur (Dothan ve Zukerman 2004: 28).

Testiler: Bu tipte ele alınan kaplar oval gövdeli, halka dipli, kısa boyunlu, yuvarlak ağızlı dışa eğilerek kalınlaştırılmış ağız kenarlıdır (Lev. 33d). Testilerin çoğunda

ağızdan omuza kadar uzanan dikey kulpludur. Çok az örnekte çift dikey kulp görülmektedir. Bu tip testiler Ege'de Geç Hellas IIIB sonu - Geç Hellas IIIC arasında, Kıbrıs'ta ise Geç Kıbrıs IIC - Geç Kıbrıs IIIA arasında üretilmiştir (Dothan ve Zukerman 2004: 28).

5.3.2. Tell Abu Hawam

Bu merkezde mezarlık alanında yapılan kazılarda ele geçen gri seramik örnekleri Troya gri seramiği olarak tanımlanmıştır.

5.3.2.1. Troya Gri Seramiği

Mezarlık VI'da bulunan bu örneklerin çoğunluğu gövde parçasından oluşmaktadır (Lev. 34a ve 34b). Korunan kısımları itibariyle çift koni biçiminde gövdeli ve yatay kulplu bu krater parçaları detaylı olarak yayınlanmamıştır. Bu örnekler Allen (1990: 174; 1994: 40) tarafından M.Ö . 1315-1200'e tarihlendirilmiştir.

5.3.3. Tell Arqa

Tel Arqa'da Deniz Kavimleri'yle ilişkilendirilen sadece El yapımı perdahlı seramik bulunmuştur.

5.3.3.1. El Yapımı Perdahlı Seramik

Yerleşimde Bölge I'de yapılan kazılarda Demir Çağı II'ye tarihlenen X-XI. tabakalarında altı parça El yapımı perdahlı seramik parçası bulunmuştur (Charaf 2011: 203, 212, fig. 2).

Malzeme ve Teknik Özellikleri: El yapımı, perdahlı seramiğin kili kaba nitelikte olup ufalanır, beyaz kireç taşı katkılıdır. Seramiğin hamuru kırmızı, koyu kahverengi veya koyu gri renktedir ve orta derecede pişmiştir. Kapların yüzeyleri genellikle siyah veya koyu kahverengi renktedir. Bazı örneklerde siyahtan koyu kahverengiye, koyu kırmızıya kadar değişen renkler de görülmektedir. Seramiğin yüzeyi çakılla perdahlanmıştır (Charaf 2011: 203).

Bezeme: Yerleşmede çok az parça seramik örnek ele geçmekle birlikte, bu örneklerin ağızlarının altında veya diplerinin üst kısmında parmak baskılı yatay kabartma bezemeler bulunmaktadır (Badre 2003: 91).

Kap Formları: Seramik örnekleri kap formu olarak bardaklar, çömlekler ve kraterler olmak üzere üç form tespit edilmiştir (Charaf 2011: 203).

Bardaklar: Bu tip kaplara ait XI. tabakada, Silo 04/133'te iki örnek bulunmuştur (Lev. 35.1, 36.1; 35.2, 36.2) (Charaf 2011: 203). Sadece üst kısmı korunan bardaklar 11 cm ağız çapına sahip olup ince cidarlıdır. Bu örneklerinden birinde dikey kulp görülmektedir. Diğer örneğin de kulplu olduğu düşünülmektedir. Levant'ta bu tür kaplara ait örnekler sadece Tell Arqa'da yer almaktadır (Charaf 2011: 204).

Çömlekler: Çömlekler Bölge I'de (Lev. 35.3; 36.3), Silo 04/133'te (Lev. 35.4; 37.4), Çukur 04/125'te (Lev. 35.5; 37.5) bulunmuştur. Üç örnekte yerleşimin XI. tabakasında bulunmuş olup Demir Çağı I'e tarihlenmiştir (Charaf 2011: 203). Silindir biçiminde gövdeye ve geniş bir ağız kenarına sahip bu kaplar kova görünümündedir (Lev. 35.3; 36.3). 15-17 cm arasında değişen ağız kenarına sahip bu örneklerin ağız kenarlarının altında yatay bir kabartma yer almaktadır (Badre 2003: 91, fig. 7.6). Çömleklerin benzerleri Tell Kazel'de Alan IV'ün Geç Tunç Çağı II/Demir Çağı I'e tarihlenen V. tabakasında ele geçmiştir (Badre 2003: 91, fig. 7.1, 7-9). Ayrıca Kıta Yunanistan'da Tiryns'te bulunan ve tam paralellik gösteren örnekleri ise Geç Hellas IIIB2'ye tarihlenmektedir (Pilides 1994: 13-15, fig. 5.2). Dip kısımları korunmayan Tell Arqa örneklerinin benzerlerinden yola çıkarak düz dipli oldukları düşünülmüştür.

Kraterler: Tell Arqa'da krater olarak tanımlanan kaplara ait bir örnek yer almaktadır.

X. tabakada bulunan bu örnek Demir Çağı II'e tarihlendirilmiştir. Parça olarak ele geçen bu örnek üstte doğru çok hafif daralan gövdeli, dışa çekik ağızlı ve basit ağız kenarlıdır. Ağız kenarının altına bağlanan dikey kulbuna ait küçük bir kısım korunmuştur (Lev. 35.6; 37.6) (Charaf 2011: 203).

5.3.4. Tel Ashdod

Tel Miqne-Ekron'da yapılan araştırmalarda Miken seramiğine ait örnekler ele geçmiştir. Bu seramik örnekleri Deniz Kavimleri'yle ilişkilendirilmektedir.

5.3.4.1. Miken Seramiği

Yerleşimde Deniz Kavimleri'yle ilişkilendirilen Miken seramikleri Bölge G'in XIIIb tabakasında, Bölge H'in XIII. tabakasında bulunmuştur (Dothan ve Zukerman 2004: 4-7).

Malzeme ve Teknik Özellikleri: Deniz Kavimleri'yle ilişkilendiren Miken seramik örnekleri hızlı çarkta yapılmıştır. Geç Hellas IIIC1b'ye tarihlenen seramik örneklerinde ince ve kaba olmak üzere iki grup altında ele alınmıştır. İnce nitelikli olan örnekler beyaz, pembemsi ve devetüyünden yeşilimsiye kadar değişen hamur rengine sahiptir. Kaba nitelikli Miken seramik örnekleri ise kırmızımsı ve grimsi renkte bir hamura sahiptir. Gerek ince nitelikli, gerekse kaba nitelikli olsun bütün örneklerde hamura ezilmiş kalker katılması karakteristik bir özellik olarak belirlenmiştir (Killebrew 1998: 225, 237, Ben-Shlomo 2006-7: 270-271).

Bezeme: Tel Ashdod'ta bulunan Miken kaplarında kahverengimsi-kırmızıdan koyu kahverengiye değişen renkler ile seyrek olarak siyaha kadar değişen boya bezeme görülmektedir. Boya bezemeler genellikle mat bir görünüme sahiptir (Dothan ve Zukerman 2004: 35). Seramik örneklerde genel olarak dikey bantlarla sınırlandırılmış yatay bantlardan oluşan düzenlemeler görülmektedir. Bu örneklerde dama tahtaları ve pastiller motif olarak kullanılmıştır. Doğrusal olmayan örneklerde

ise basit yatay bantlar, spiraller, dil, dalga ve zikzaklar yer almaktadır (Dothan ve Zukerman 2004: 41; Killebrew 2005: 226).

Kap Formları: Tel Ashdod'ta Geç Hellas IIIC1b'ye tarihlenen seramik örneklerinde kap formu olarak bant kulplu küçük omurgalı çanaklar, çan biçimli çanaklar, kylixler, *basinler*, kraterler, testiler ve biberonlar olmak üzere yedi kap formu saptanmıştır (Dothan ve Zukerman 2004: 7-28).

Bant Kulplu Küçük Omurgalı Çanaklar: Bu tip çanaklarda (FS 295) dışa devrik bir ağız kenarı görülmektedir (Lev. 38a). Bu merkezde ince mal grubunda yer alan örneklerinin yanı sıra kaba nitelikli örnekler de bulunmaktadır. Bu örneklerin büyük çoğunluğu bezemesiz ya da ağız kenarı - iç kısımda dibe doğru spiralle biten yatay bantlarla bezenmiştir. Ashdod örnekleri Ege ve Kıbrıs'ta bulunan örneklerine göre biraz daha küçüktür (Dothan ve Zukerman 2004: 7-8). Bu çanaklar ilk olarak Geç Hellas IIIA'da görünmeye başlanmış (Furumark 1941: 52-54), Geç Kıbrıs IIIA'da ise yaygın olarak kullanılmıştır (Kling 1989: 134-135).

Çan Biçimli Çanaklar: Çan biçimli çanaklar Tel Ashdod'da bulunan Miken seramiğindeki en yaygın kap formunu oluşturmaktadır (Lev. 38b). Derin bir çanak olarak adlandırılan bu kaplar geniş bir alt gövdeye, özensiz yapılmış kulplara sahiptir. Gövdesinin ortasında omurga bulunan örnekleri nadir olarak bulunmaktadır. Özensiz bir şekilde yapılmış bezemeye sahip bu çanaklar yatay bantlar ve ayrıntılı tasarımlarla bezenmekle birlikte, çok az örnek bezemesizdir. Çan biçimli çanaklar Ege'de Geç Hellas IIIA2'den Geç Hellas IIIC sonuna kadar yaygın olarak kullanılmış, Geç Hellas IIIC1b'de baskın bir form olarak üretilmiştir (Dothan ve Zukerman 2004: 8-12).

Kylixler: Kylixlere ait sadece bir örnek bulunmuştur (Lev. 38c). Konik gövdeli bu örnek çift dikey kulpludur. İç ve dış kısmı kırmızı yatay bantlarla, iç kısmında dibe doğru spiral ile bezenmiştir. Konik kylixler genelde Ege'de Geç Hellas IIIC'de (Mountjoy 1986: 201-205, tablo 4), Kıbrıs'ta ise Geç Kıbrıs IIC-IIIB'de çok yaygındır (Kling 1989: 141-143).

Basinler: Konik biçiminde gövdeli bu kaplar genellikle düz diplidir (Lev. 39a).

Konkav biçiminde halka dipli olan örnekleri çok nadir olarak görülmektedir. Ağız kenarı içe ve dışa kalınlaştırılmış ya da dışa kalınlaştırılmıştır. Bu profile sahip kaplarda belirgin olarak çift yatay kulp görülmektedir (Dothan ve Zukerman 2004: 16-21).

Kraterler: Kraterlere ait az örnek bulunmuştur (Lev. 39b). Profili tam tespit edilen örneklerde içe çekik ve dışa kalınlaştırılmış ağız kenarı, halka dip ve çift yatay kulp karakteristik özellik olarak görülmektedir. Çoğunluğu özenli bir şekilde boya bezelidir. Doğrusal dekorasyon çok nadirdir (Dothan ve Zukerman 2004: 12-16). Bu kraterlerin benzerleri Ege'de Geç Hellas IIIB-IIIC, Kıbrıs'ta ise Geç Kıbrıs IIC-IIIB'e tarihlenmektedir (T. Dothan 1982: 106-115; Kling 1989: 109-126; Killebrew 2000: 239).

Testiler: Tel Ashdod'ta testi tipi kaplardan sadece yonca ağızlı olanlarına ait örnekler ele geçmiştir (FS 137) (Lev. 39c). Geniş ve uzun bir boyuna sahip bu örneklerde ağız kenarı dışa çevrilmiştir. Bu örnekler ağız ve omuz kısımlarında siyah yatay bantlardan oluşan bezemelidir. Miken seramik grubunda bu tip örnekler Kıbrıs'ta Geç Kıbrıs IIIA-B'de görülmektedir (Kling 1989: 150-151).

Süzgeçli Testiler: Bu forma ait (FS 155) çok az örnek bilinmektedir (Lev. 40a). Küresel gövdeli, nispeten kısa boyunlu, dışa dönük ağız kenarlı, ağızdan omuza bağlanan dikey kulpludur. Benzer kap örnekleri Kıbrıs'ta Geç Kıbrıs IIIA-B'de, Ege'de ise Geç Hellas IIIB-C'de görülmektedir (T. Dothan 1982: 154-155; Kling 1989: 153-158).

Biberonlar: Çok nadir olarak görülen bu kaplar (FS 162) küresel ya da oval gövdeli, halka dipli, omuzda yer alan kısa emzikli, uzun boyunlu, sepet kulpludur (Lev. 40b). Bezemeli olan bu örneklerde doğrusal ve genellikle oldukça dikkatsizce yapılmış motifler görülmektedir. Ege'de Geç Hellas IIIA'da görülmeye başlayan bu kaplar, Kıbrıs'ta Geç Kıbrıs IIIA-B'de üretilmeye başlanmıştır (T. Dothan 1982: 157; Kling 1989: 160-161).

5.3.5. Tell Beyrut

Tell Beyrut'ta yukarıda belirtilen üç seramik grubundan sadece El yapımı perdahlı seramik grubu örnekleri bilinmektedir.

5.3.5.1. El Yapımı Perdahlı Seramik

Bu seramik grubuna ait yerleşimin kuzeybatı kısmında yer alan kaya odasında sadece bir parça bulunmuştur (Badre 1998: 73). Gövdeye ait bir parçadan oluşan bu örneğin küresel gövdeli bir çanağa ait olduğu düşünülmektedir (Lev. 41a). Gri hamurlu, kaba nitelikli, açık kahverenginde ve düzgün bir yüzeye sahip bu parça üzerinde dikey çizgilerden oluşan panellerin arasında yine dikey olarak sıralanan iç içe açılı motifleri yer almaktadır. Bu çanağın benzerini (Mazar 1985: 44, fig. 40) Tell Qasile'de bulunan ve M.Ö. 11. yüzyıla tarihlenen çanak oluşturmaktadır. El yapımı bu örneğin ithal olabileceği düşünülmüştür (Badre 1998: 76-77).

5.3.6. Tell Kazel

Tell Kazel El yapımı perdahlı seramik örneklerin bulunduğu başka bir merkezi oluşturmaktadır.

5.3.6.1. El Yapımı Perdahlı Seramik

Bu seramik grubuna ait örnekler yerleşimin güneydoğu kısmındaki Alan II ve batı tarafındaki Alan IV'de yapılan kazılarda Geç Tunç Çağı II (erken ve geç) ve Demir Çağı I'e tarihlenen tabakalarda ele geçmiştir (Badre 2003: 92, 95; 2006: 86, 94; 2011: 149).

Malzeme ve Teknik Özellikleri: El yapımı, kaba nitelikli bu örnekler mika katkılıdır. Siyah bir öze sahip kahverenginde hamurlu örnekler, kızıl kahverengiden -

kahverenginde bir yüzeye sahiptir (Badre 2006: 84). Düşük bir ısıda pişirilen kapların yüzeyi kabaca perdahlanmıştır (Badre 2006: 82).

Bezeme: Tell Kazel'de bulunan kaplar üzerinde parmak baskıların yer aldığı yatay kabartma bantlarla süslenmiştir. Bu bantlar kapların ağzın altına ya da dibin üst kısmına yapılmıştır (Badre 2006: 84, 89). Bir örnekte diğerlerinden farklı olarak ağız kenarının altında halat motifini andıran bir bezeme görülmektedir (Badre 2003: 94).

Kap Formları: Yerleşimdeki El yapımı perdahlı seramik kap formu olarak tabak, fincanlar, gobletler, çanaklar, testi, amphora, çömlekler ve uzun silindir biçiminde gövdeli ölçme kabı olmak üzere çeşitlilik göstermektedir (Badre 2006: 83-86, 89, 91-94).

Tabak: Geç Tunç Çağı II/Demir Çağı I'e tarihlenen V. tabakaya ait Oda D'de bulunan bir sığ kaba ait ağız parçasının tabak tipi kaplara ait olabileceği düşünülmektedir (Lev. 41b.3) (Badre 2006: 84).

Fincanlar: Fincan olarak tanımlanan kaplara ait yerleşimde iki örnek ele geçmiştir. Bu fincanlardan bir tanesi Geç Tunç Çağı II/Demir Çağı I'e tarihlenen VI. tabakada, Oda P'de bulunmuştur (Lev. 42a.3) (Capet 2003: 87, fig. 24c). Düz dipli, s profilli gövdeli, dışa çekik basit ağız kenarlı bu örnek dikey kulpludur. Fincanın ağız kenarının altı, üzerinde parmak baskılarının yer aldığı kabartma bir bantla süslenmiştir. Bu fincanın en yakın benzerini Kıta Yunanistan'da Lefkandi'de ortaya çıkarılan örnek oluşturmaktadır. Lefkandi örneği Geç Hellas IIIC'nin en erken evresine tarihlendirilmiştir (Popham and Sackett 1968: 18, fig. 34; Badre 2006: 89).

İkinci örnek ise Geç Tunç Çağı II/Demir Çağı I'e tarihlenen VI. tabakada, Oda W'nin son evresinde ele geçmiştir (Lev. 42a.4). Bu fincanın konik biçimindeki gövdesi üstte belirgin bir omuz yaparak ağza doğru daralmaktadır. İç çekik basit ağız kenarlı fincanın gövdesinin üst kısmında küçük bir dikey kulp bulunmaktadır. Diğer örnekte olduğu gibi bu fincanın da ağız kenarının altında, üzerinde yatay çentiklerin yer aldığı yatay bir kabartma bant ile süslenmiştir (Badre 2003: 94).

Gobletler: Tell Kazel'de gobletler üç örnekle temsil edilmektedir. Birinci goblet Geç

Tunç Çağı II/Demir Çağı I'e tarihlenen VI. tabakaya ait Oda P'nin güneyinde (Lev. 42a.1) (Capet 2003: 87, fig. 24d; Badre 2006: 89, 93), ikinci örnek güney komplekste (Lev. 41b.6) (Badre 2003: 91, fig. 6.6), üçüncü örnek ise tapınağın kuzey kompleksinin kuzey-doğu kısmında, tamamen kazılmamış bir odanın köşesinde (Lev. 42a.2) bulunmuştur (Badre 2003: 91, fig. 9.2). Bu gobletlerden birinci (Lev. 42a.1) ve ikinci örnek (Lev. 41b.6) ovala yakın bir gövdeye, içe çekik basit ağız kenarına sahip olup, gövdelerinin üst kısmı yatay bir kabartma bantla süslenmiştir. Üçüncü örnek ise silindir biçiminde gövdeli, düz basit ağız kenarlıdır. Diğer örneklerde olduğu gibi bu gobletin de gövdesinin üst kısmı yatay bir kabartma bantla süslenmiştir (Lev. 42a.2).

Çanaklar: Çanaklar yerleşimde bulunan el yapımı perdahlı kapları içindeki diğer bir grubu oluşturmaktadır. Bu çanaklardan bir tanesi tuğla duvarın (W3009) içinde ele geçmiştir. Parça olarak ele geçen bu örnek içe çekik ağza ve düz basit bir ağız kenarına sahiptir (Lev. 42a.5) (Badre 2003: 95, fig. 9.6). Bu çanak parçasının yakınında bulunan bir düz dip parçasının da çanak tipi kaplara ait olduğu tespit edilmiştir (Lev. 42a.7) (Badre 2003: 95, fig. 9.8).

Testi: Testi parçası Geç Tunç Çağı II/Demir Çağı I'e tarihlenen V. tabakadaki Oda E'de bulunmuştur (Lev. 41b.7). İçe çekik düz dipli, oval biçiminde gövdeli, geniş ve uzun boyunlu, dışa çekik basit ağız kenarlı bu kabın dikey kulbunun sadece omuz kısmına bağlanan kısmı korunmuştur. Bu testinin en yakın benzeri Kıta Yunanistan'dan Tiryns'ten bilinmektedir (Pilides 1994: 13-15, fig. 7.1). Tiryns testisi daha çok armut biçimine benzeyen gövdesi ve ağız kenarından yükselmeden omuza bağlanan kulbu ile Tell Kazel örneğinden farklılık göstermektedir (Badre 2006: 85).

Amphora: Yerleşimde amphoraya ait sadece bir örnek yer almaktadır. Bu örnek Demir Çağı I'e tarihlenen III. tabakaya ait tapınağın doğu kompleksinde ele geçmiştir (Lev. 41b.8). Amphoranın ağız çapı 12 cm, dip çapı 10.2 cm, yüksekliği ise 25.2 cm'dir. Düz dipli, armut biçiminde gövdeli, geniş boyunlu ve dışa çekik basit ağız kenarına sahip bu amphoranın gövdesinin iki yanına bağlanmış yatay kulpları bulunmaktadır (Badre 2003: 94).

Uzun Silindir Biçiminde Gövdeli Ölçme Kabı: Bu tip kaplara ait sadece bir örnek,

Geç Tunç Çağı II/Demir Çağı I'e tarihlenen V. tabakaya (üst seviye) ait tapınağın güney kompleksindeki Oda A'da bulunmuştur (Lev. 41b.1). İçe çekik düz dipli, uzun silindirik biçiminde gövdeli, içe çekik ağız kenarlı ve dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı bu kabın aşağı yukarı gövdesinin ortasına gelen kısmında dikey kulbu bulunmaktadır. 20 cm ağız kenarına, 52 cm yüksekliğe sahip bu kabın 13.250 litre kapasiteye sahip olduğu belirlenmiştir. Ölçek olarak kullanıldığı düşünülen bu örnek El yapımı perdahlı seramik içinde üniktir (Badre 2006: 83-84).

Çömlekler: Çömlekler Tell Kazel'de ele geçen en büyük kap formu grubunu oluşturmaktadır. Geniş ağız kenarlı ve boyunlu çömlekler olmak üzere iki alt grupta sınıflandırılan bu çömleklerden geniş ağızlı olanların da diğerlerine göre daha çok olduğu tespit edilmiştir.

Geniş ağız kenarlı çömlekler Geç Tunç Çağı II/Demir Çağı I'e tarihlenen V. tabakaya ait tapınağın naosunun girişinin güney-batısında ve tapınağa bitişik caddenin batısında ele geçmiştir. Parça olarak ele geçen bu örnekler dört tanesi ağza doğru daralan gövdeye, içe çekik basit ağız kenarına sahiptir. Gövdelerinin üst kısmında tutamakları yer almaktadır (Lev. 42b.1-2, 4-5). Beşinci çömlek ise ağza doğru dik olarak yükselen gövdeli, dışa çekik ve basit bir ağız kenarlıdır. Gövdenin üzeri ağız kenarından gövdenin altına doğru inen kabartma bir bantla süslenmiştir (Badre 2003: 91; 2006: 88, fig. 17.1-5).

Boyunlu çömleklerin birincisi Alan II'de Geç Tunç Çağı II/Demir Çağı I'e tarihlenen VI. tabakada ele geçmiştir (Lev. 42a.6). Bu çömlek korunan kısmına göre üstte belirgin bir omuz yaparak daralan gövdeye, kısa ve geniş silindirik biçiminde boyuna ve basit ağız kenarına sahiptir. Kıta Yunanistan'da Tiryns'te yapılan kazılarda bulunan ve Geç Hellas IIIC'ye tarihlenen örnek Tell Kazel çömleğinin en yakın benzerini oluşturmaktadır (Pilides 1994: 13-15, fig. 6:8; Badre 2003: 95, fig. 9.7; 2006: 88, fig. 17.2).

Daha iyi korunan ikinci örnek ise düz dipli ve üstte doğru genişleyen bir gövdeye sahiptir. Gövdenin iki tarafında tutamaklar yer almaktadır. Tutamakların arası üzerinde parmak baskıların yer aldığı yatay kabartma bantla, dip kısmının üzeri ise sadece yatay bir kabartma bantla süslenmiştir (Lev. 41b.2). Geç Tunç Çağı II/Demir

Çağı I'e tarihlenen tabaka V (üst kat)'e ait Oda B'de bulunan bu örneğin benzeri Kıbrıs'taki Maa-Paleokastro'ta bulunmuştur. Maa-Paleokastro örneği Geç Hellas IIIC'nin ortasına tarihlendirilmiştir (Pilides 1994: 88-89, fig. 20.1).

Yukarıdaki örneklerin dışında, yerleşimin Geç Tunç Çağı II/Demir Çağı I'e tarihlenen V. tabakasında, tapınağın kuzey kompleksine ait A Odasında ele geçen iki ağız kenarı parçası da önemlidir (Lev. 41b.4-5). Yarı s profilli, basit ağız kenarlı bu çanaklardan bir tanesinde gövdesinin üst kısmında tutamak yer almaktadır (Badre 2003: 91, fig. 6.4-5). Bu profile sahip kapların benzerleri Kıbrıs'taki Maa-Palaeokastro'da bulunmuştur. Çömlek tipi kaplara ait olduğu kesin olan Maa-Palaeokastro örneği ele alındığında, Tell Kazel örneklerinin de çömlek tipi kaplara ait parçalar olması muhtemeldir (Pilides 1994: 88-89, fig. 20.1).

5.3.7. Tel Lachish

Bu merkezde sadece Troya gri seramiği olarak tanımlanan ve bir parçadan oluşan örnekte Deniz Kavimleri'yle bağlantılı olarak yorumlanmıştır.

5.3.7.1. Troya Gri Seramiği

Yukarıda da belirtildiği üzere Tel Lachish'te Troya gri seramiğine ait sadece bir parça bulunmaktadır. Geç Tunç Çağı'na ait yanmış 1031 alanında yer alan tapınak enkazında bulunan bu örnek bir krater parçasıdır (Lev. 43a) (Na-aman 2000: 3).

İnce nitelikli bir hamura sahip krater çok ufak taş parçaları ve mika katkısı içermektedir. Gri (10 YR 4/1) ve grimsi kahverengi (2.5 Y 5/2) renge sahip bu örnek, parlak ve mikalı bir yüzeye sahip olup çok iyi fırınlanmıştır. Bu parçalar kazınarak yapılmış dalgalı çizgilerle süslenmiştir (Allen 1990: 178; 1994: 41-42).

5.3.8. Tel Miqne-Ekron

Tel Miqne-Ekron'da, Levant'taki diğer merkezlerden farklı olarak, hem Miken seramiği hem de Troya gri seramiğine ait örnekler ele geçmiştir.

5.3.8.1. Miken Seramiği

Yerleşimde 1984 ve 1988, 1995-1996 yıllarında akropolun kuzeydoğu yamacında INE, X ve IV'le adlandırılan alanların VII. tabakalarında Geç Hellas IIC1b'ye tarihlendirilen seramik parçaları bulunmuştur (Killebrew 1998: 234).

Malzeme ve Teknik Özellikleri: Tel Miqne-Ekron'un hızlı çarkta yapılmış Miken seramiği malzeme ve teknik açıdan iki grup altında ele alınmaktadır. Birinci grupta yer alan örnekler beyaz, pembemsi ve devetüyünden yeşilimsiye kadar değişen hamur rengine sahiptir. Bu örneklerinin hamurunda çok az miktarda ezilmiş kireç taşları katkı maddesi olarak tespit edilmiştir. Çok iyi bir şekilde perdahlanan ve su yumuşaklığında bir yüzeye ve metalik bir görünüme bu seramik örnekleri çok iyi fırınlanmıştır (Killebrew 1998: 225, 237; Dothan ve Zukerman 2004: 31). İkinci grupta bulunan Miken seramik örnekleri ise daha koyu bir kilden yapılmış olup yüzeyleri pürüzlü ve birinci gruba göre daha az fırınlanmıştır. Birinci grupta yer alan Miken seramik örnekleri üzerindeki boya bezemeler, ikinci grupta yer alanlara göre daha özenli yapılmıştır (Dothan ve Zukerman 2004: 31).

Bezeme: Bu yerleşimde ele geçen Miken seramik örnekleri genel olarak astarsız olmakla birlikte; kraterler ve biberonlar gibi kaplarda devetüyü, yeşilimsi gri ve beyaza yakın renklerde ince bir astar gözükmektedir. Boya bezemeli örneklerde bezemeler genellikle ince bir fırça ile yapılmıştır. Bezemede kahverengimsi-kırmızıdan koyu kahverengiye, daha az örnekte ise siyaha kadar değişen renkler kullanılmıştır (Dothan ve Zukerman 2004: 35). Açık kaplarda genelde bir alana motif uygulanmışken, kapalı kaplarda ise genelde karın ve omuz olmak üzere iki alana motifler yapılmıştır. Kraterler ve üzengi kulplu kaplarda panellerin metoplara bölünerek motiflerin yapıldığı bir süsleme görülmektedir. Motifler genellikle yatay

olarak düzenlenmiş bantlarla sınırlandırılmış olup, motif olarak daha çok basit yatay bantlar, spiraller, daireler, kuş ve balık tercih edilmiştir (Stager 1995: 334; Dothan ve Zukerman 2004: 36).

Kap Formları: Tel Miqne-Ekron'da ele geçen Miken seramik örnekleri kap formu olarak on bir ana grup oluşturmaktadır. Bu gruplar içinde en büyük grubu çan biçimli çanaklar ile küçük omurgalı çanaklar oluşturmaktadır. Ancak yatay kulplar ile olan büyük kaplar önemli ölçüde daha az yaygındır. Büyük boyutlu kaplar içinde kraterler ve *basin*ler, açık kaplar içinde ise kylixlere ait az sayıda örnek bulunmuştur (Dothan ve Zukerman 2004: 7).

Orta ve Büyük Boyutlu Yarı Küresel Gövdeli Çanaklar: Bu tipte yer alan çanaklara ait örnekler sadece Tel Miqne-Ekron'da görülmektedir (Lev. 43b). Bu kaplar yaklaşık 20-30 cm'lik bir ağız çapına, farklı derinliklerde yarı küresel bir gövdeye (FS 294) (FS 296) ve halka dibe sahiptir. Çanakların ağız kenarı dışa kalınlaştırılmış, içe - dışa kalınlaştırılmış ve dışa çekik basit ağız kenarına sahiptir. Hemen ağız kenarının altına bağlanan yatay kulpludur. Bu kaplar Geç Hellas IIIB sonu - Geç Hellas IIIC'de kullanılmıştır (Dothan ve Zukerman 2004: 7, 11, fig. 5.1-9).

Bant Kulplu Omurgalı Küçük Çanaklar: 12-15 cm arasında değişen ağza sahip bu tip çanaklar konkav halka diplidir (Lev. 43c). Konik biçimdeki gövdeleri üstte keskin bir omurga yaparak ağza doğru dik yükselmekte ya da dışa doğru kavis yapmaktadır (FS 295). Keskin omurgası üzerinde bant şeklinde çift yatay kulpları yer almaktadır. Çok ince cidara sahip bu çanaklar kırılğan bir yapıya sahiptir. Geç Hellas IIIA'da görülmeye başlayan bu tip çanaklar özellikle Kıbrıs'ta Geç Kıbrıs IIIA'da yaygın olarak kullanılmıştır. Ege ve Kıbrıs'ta da görülen bu tip çanakların, söz konusu bölgelerdeki örneklerinin Levant örneklerine göre küçük olduğu saptanmıştır (Dothan ve Zukerman 2004: 7-8).

Bant Kulplu Omurgalı Büyük Çanaklar: Bu tip altında ele alınan çanaklar bant kulplu omurgalı küçük çanaklara form olarak benzemekle birlikte boyut olarak bu örneklerden daha büyüktür (FS 295) (Lev. 44a). Bu örnekler 24-30 cm arasında değişen ağız çapına sahiptir. Bu form ilk olarak Kıbrıs'ta Geç Kıbrıs IIC'de ortaya çıkmış ve Geç Kıbrıs IIIA'da yaygın olarak kullanılmıştır (Kling 1989: 132-135). Bu

merkezde ele geçen çanakalar Kıbrıs'taki örneklere göre daha belirgin bir omurgaya sahiptir (Dothan ve Zukerman 2004: 7).

Çan Biçimli Çanaklar: Yerleşimde Geç Hellas IIIC-1b seramikleri arasında en yoğun görülen kap formunu çan biçimli çanaklar oluşturmaktadır (Lev. 44b). 7-17 cm'lik bir ağız çapına sahip bu çanaklar düz veya halka diplidir. Birçok örneği yatay bantlar ile bezemiştir. Bezemesiz örnekleri nadir olarak görülmektedir. Miken kap repertuarında Geç Hellas IIIA2'den itibaren Geç Hellas IIIC'nin sonuna kadar yaygın olarak kullanılmıştır (Dothan ve Zukerman 2004: 8-12).

Kylixler: Kylixlere ait çok az örnek bulunmuştur (Lev. 44c). Sağlam ele geçmiş bir örnek 14,5 cm yüksekliğine ve 13,5 cm ağız çapına sahip olup kulpları korunmamıştır (Dothan ve Porath 1993: 179, fig. 17.7). Bu tip kylixler Ege'de Geç Hellas IIIC'de, Kıbrıs'ta ise Geç Kıbrıs IIC-IIIB'de yaygın olarak kullanılmıştır (Kling 1989: 141-143).

Basinler: Bu kaplar Tel Miqne-Ekron'da Demir Çağı I'e tarihlenen Alan X ve Alan IV'de VII. tabakada bulunmuştur (Lev. 45a) (Gitin ve Dothan 1993: 1053-1054). 24-34 cm arasında değişen ağız çapına sahip bu örnekler çoğunlukla konik biçimli gövdelidir. Çok az örnekte gövde ağzın içine doğru kavis yapmaktadır. Genellikle düz dipli olan bu kaplarda nadir olarak içe çekik düz dip görülmektedir. (Dothan ve Zukerman 2004: 16-21). Bu tip kapların paralelleri Kıbrıs'ta Geç Kıbrıs IIC-III'de bulunmaktadır (Dothan ve Zukerman 2004: 16-21).

Kraterler: Büyük boyutlu kaplar içinde önemli bir grubu oluşturan kraterler 30-35 cm arasında değişen ağız çapına sahiptir (Lev. 45b). Ele geçen örnekleri çift kulplu ve halka dipli olan kraterlerin büyük bir bölümünde içe ve dışa kalınlaştırılmış ağız kenarı görülmektedir. Özenle yapılmış bezemelere sahip örneklerde yatay düzenlemede yapılmış bezemeler söz konusudur (Dothan ve Zukerman 2004: 12-16). Bu krater Ege'de Geç Hellas IIIB-IIIC'de, Kıbrıs'ta Geç Kıbrıs IIC-IIIB'de görünür (T. Dothan 1982: 106-115; Kling 1989: 109-126; Killebrew 2000: 239).

Testiler: Testi tipi kaplara ait sadece yuvarlak ağızlı ve yonca ağızlı testilere ait parçalar bulunmuştur (Lev. 46a). Yuvarlak ağızlı testiler uzun boyunlu, dışa çekik ve

dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlıdır (FS 120). Bu kaplara ait çok az örnek bulunmuştur. Yonca ağızlı testilere ait yuvarlak ağızlı testilere göre daha yaygındır. Geniş ve uzun bir boyuna sahip bu örnekler dışa yayvan bir ağız görülmektedir (FS 137). Bu testilerin ağız ve omuzunda siyah yatay bantlarla, kulplar ise dikine dalgalı bir hatla bezenmiştir. Yonca ağızlı testilerin bu tipi Kıbrıs'ta Geç Kıbrıs IIIA-B'de görülmektedir (Kling 1989: 150-151; Dothan ve Zukerman 2004: 22).

Süzgeçli Testiler: Çok az örneği bulunan bu forma ait iyi korumuş bir örneği küresel gövdeli, kısa boyunlu, dışa çekik ağızlı ve ağızdan omuza bağlanan dikey kulpludur (FS 155) (Lev. 46b). Bu tip kaplar Kıbrıs'ta Geç Kıbrıs IIIA-B'de, Ege'de ise Geç Hellas IIIB-C'de görülmektedir (T. Dothan 1982: 154-155; Kling 1989: 153-158; Mountjoy 1999a: 137, fig. 33.246).

Biberonlar: Biberon olarak tanımlanan kaplar küresel veya oval gövdeli, uzun boyunlu, dışa çekik ağızlı, omuzda yer alan kısa emzikli ve sepet kulpludur (FS 162) (Lev. 47a). Oldukça özensiz bezenmiş bu kaplar bant bezemelidir. Ege'de Geç Hellas IIIA'dan itibaren görülen biberonlar, Kıbrıs'ta Geç Kıbrıs IIIA-B'de yaygın bir şekilde üretilmiştir (T. Dothan 1982: 157; Kling 1989: 160-161).

Ü zengi Kulplu Kaplar: Ü zengi kulplu kaplar halka dipli, küresel biçimde gövdelidir (Lev. 47b). Yalancı ağızlarının üzerinde mutlak bir konveks merkez yer alır (FS 170-171, FS 173-177). Oldukça ayrıntılı bir biçimde ve yoğun bir bezemeye sahip bu örnekler M.Ö. 13-12. yüzyılda Kıbrıs ve Ege'de çok yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Mountjoy 1986: 201-205, tablo 3; Kling 1989: 161-165).

5.3.8.2. Troya Gri Seramiği

Tel Miqne-Ekron'da Alan INE, Kare 5 (10A. Aşama)'de yapılan kazılarda VIIIA tabakasında gri mal grubuna ait bir kratere ait parçalar bulunmuştur. M.Ö. 13. yüzyıla tarihlenen ve bikonik biçiminde olan bu örnek yaklaşık 20,5 cm yüksekliğindedir (Gitin ve Dothan 1987: 200-201; Allen 1994: 41-43). Söz konusu krater ince nitelikte, mikalı, çok ufak boyutta siyah, kahverengi ve beyaz renkte taş

katkılı bir hamura sahiptir. Çok iyi fırınlanmış, çok sert bir yapıya sahip bu örnek mikalı, koyu gri (10 YR 4/1) ve grimsi kahverenginde (2.5 Y 5/2) astarlı ve perdahlıdır. Kraterin gövdesinin üzeri dalgalı hatlardan oluşan üç bantla bezenmiştir. Allen bu krateri form bakımından Troya C70 formu ile birlikte değerlendirmiştir (Allen 1994: 41-42).

5.3.9. Tell Qasile

Bu yerleşimde El yapımı perdahlı seramiğe ait az sayıda örnek ele geçmiştir.

5.3.9.1. El Yapımı Perdahlı Seramik

Bu merkezdeki El yapımı perdahlı seramik yedi parçadan oluşmaktadır (Guzowska and Yasur-Landau 2007: 473).

Malzeme ve Teknik Özellikleri: Açık kahverengi ve siyah bir hamura sahip örneklerde büyük beyaz taşlar katkı maddesi olarak görülmektedir (Mazar 1985: 176, 198, 208). Düşük ısıda pişirilen parçaların yüzeyi kabaca perdahlanmıştır (Badre 2006: 82).

Bezeme: Tell Qasile’de bulunan çanakları ağız altında delinmiş şeklindeki kırmızılı bir bant ile süslenmiştir. Keskin bir aletle yapılmıştır. Küçük çanağında ince açılı çapraz darbeler ile yapıldığı süslenme vardır (Guzowska and Yasur-Landau 2007: 473).

Kap Formları: Bu seramik örnekleri kap formu olarak çanaklar ve bardaklar olmak üzere iki grup altında sınıflandırılabilir.

Çanaklar: Çanaklara ait beş örnek bulunmaktadır. Bu örneklerden bir tanesi diğerlerine göre daha küçük boyuttadır. Bu çanaklardan bir tanesi XI. tabakaya ait Tapınak 200’de yer alan Çukur 227’de (Lev. 48a.1), üç tanesi ise Çukur 125’de (Lev. 48a.2-4) bulunmuştur. 11-17 cm ağız çapına ve 6 cm yüksekliğe sahip bu örnekler, hafifçe yuvarlatılmış düz dipli, dipten yukarı doğru genişleyen gövdeli ve basit ağız

kenarlıdır. Çanakların ağız kenarının altı deliklerle süslenmiş yatay bir kabartma bezemelidir (Mazar 1985: 176-177, 198-199, 198-199; Guzowska and Yasur-Landau 2007: 473).

Yukarıda anlatılan örneklerin dışında X. tabakaya ait Çukur 188'de bulunan çanak ise boyut olarak diğerlerinden küçüktür (Lev. 48b.3). 8 cm ağız çapına ve 3.5 cm yüksekliğe sahip bu örnek düz diplidir. Çanağın ağzının dış kısmında hafif bir oluk yer almaktadır (Mazar 1985: 44). Ayrıca çanağın dış kısmı da hasır örgüsü ile süslenmiştir (Mazar 1985: 208-209; Badre 1998: 77; Guzowska and Yasur-Landau 2007: 473).

Bardaklar: Bardaklara ait iki örnek yer almaktadır. Bu örneklerden bir tanesi XI. tabakaya ait Tapınak 200'de yer alan Çukur 227'de (Lev. 48b.1); diğeri ise X. tabakaya ait Çukur 188'de (Lev. 48b.2) bulunmuştur. Bu bardaklar 10 cm çapında ağza ve 5.5 cm yüksekliğe sahip olup düz dipli, basit ağız kenarlı ve tek kulpludur. Her iki örnekte de ağız kenarının altı üzerinde deliklerin yer aldığı kabartma bir bantla süslenmiştir (Mazar 1985: 44, 176-177, 208-209).

5.3.10. Değerlendirme

Yukarıda da anlatıldığı üzere, Levant Bölgesi'nde yapılan kazılarda ele geçen Troya gri seramiği, Miken seramiği ve El yapımı perdeli seramik/Barbar seramiği olarak adlandırılan örnekler Deniz Kavimleri'nin bölgedeki varlıklarını ortaya koyan en somut materyalleri oluşturmaktadır. Bu seramik gruplarından bölgede en erken görüneni Troya gri seramiği oluşturmaktadır. Daha çok kıyı bölgelerinde bulunan bu seramik örneklerinin çoğunlukla krater tipi kaplara ait olduğu tespit edilmiştir. M.Ö. 13-12. yüzyıla tarihlenen bu örnekler Geç Hellas IIIC1b seramiğinin ortaya çıkmasından hemen önce kaybolmaktadır (Na-aman, 2000: 3).

Geç Hellas IIIC1b'e tarihlenen Miken seramiği ise diğer seramik örnekleriyle karşılaştırıldığında sayısal olarak en büyük grubu oluşturmaktadır. Miken seramiğinde tek renk boyama, genellikle siyah renk kullanılmıştır. Motif olarak

genellikle basit yatay bantlar, spiraller, daireler, kuş ve balıklar görülmektedir. Bu şekilde bezemeye sahip kapların büyük kısmını kraterler, büyük ve küçük çanaklar oluşturmaktadır (Killebrew 1998: 166). T. Dothan (1998: 153) bölgedeki Miken seramik örneklerin Ege, Suriye ve Anadolu'daki mallara benzer olduğunu belirtmekle birlikte teknik, bezeme ve kap formlarının farklılıklarından Ege proto tipleriyle yakın bağlantılı olduğunu ileri sürmektedir. Killebrew (1998: 165) ise daha farklı bir bakış açısı getirerek Geç Hellas IIIC Miken seramiği ile göçlerden önce bölgedeki Kenan seramiğini karşılaştırmış; Geç Hellas IIIC1b seramiği hızlı çarkta ve kaliteli kilden, yerel Kenan seramiği ise yavaş ve hızlı çarkta yapılmış ve daha kalitesiz kilden üretildiğini saptamıştır.

Son seramik grubunu oluşturan El yapımı perdahlı seramik/Barbar seramiği ise bölgede sayıca olarak çok az ele geçmiştir. Rahmstorf (2011: 319, 330, fig. 6) bu seramik grubunun Levant'ta yaşayan yerlilere çok etkili olmadığını belirtmektedir. Levant'ta çok etkili olmayan bu seramik grubunun ani ve kısa bir süre görüldüğü ileri sürülmektedir. Levant seramik dizisinde El yapımı perdahlı seramik/Barbar seramiği yok edici olarak değil, yerel kültür ile huzurlu bir ortak yaşam için bölgeye gelen Deniz Kavimleri'ne atfedilmiştir (Boileau vd. 2010: 1688).

Levant Bölgesi'nde gerek Troya gri seramiği, gerekse Miken ve El yapımı seramik örneklerinin ele geçtiği merkezler içinde Tel Miqne-Ekron diğer merkezlerle göre farklılık göstermektedir. Bu merkezde diğer merkezlerden farklı olarak hem Troya gri seramiği hemde Miken seramiğinin bulunması Deniz Kavimleri göçünün öncesi ve sonrasını oluşturması bakımında önem taşımaktadır.

5.4. FIGÜRİNLER

Levant'ta Deniz Kavimleri'yle ilişkilendirilen birçok figürin bulunmuştur. Benzer örnekleri Miken kültüründe görülen bu figürinler Geç Hellas IIC'ye tarihlenmektedir (Ben-Shlomo ve Press 2009: 41). Levant'ta bu figürinlerin ana merkezi Tel Miqne-Ekron, Tel Ashdod ve Tel Ashkelon'dur (Yasur-Landau 2010: 302-306). Tamamı elde yapılmış olan bu figürinler kadın ve hayvan figürinleri olmak üzere iki ana grup oluşturmaktadır. Kadın olarak tanımlanan figürinler ayakta ve oturan kadın figürinleri olmak üzere iki alt gruba ayrılmaktadır (Ben-Shlomo ve Press 2009: 42). Ayakta duran kadın figürinleri Yunan alfabesindeki 'Ψ'ye benzemesinden dolayı 'Psi tipi Kadın Figürinleri' olarak adlandırılmıştır (Richardson 2001: 17-18). Oturan kadın figürinleri ise Tel Ashdod'da bulunan bir örnekten dolayı 'Ashdoda Tipi Oturan Kadın Figürinleri' olarak tanımlanmıştır (Mazar 1992: 275; Killebrew 2005: 217-218). Gerek Psi, gerekse Ashdoda tipinde olsun bu figürinler genellikle kabartma olarak yapılmış gözlere ve sıkıştırılmış bir buruna sahiptir. Bunun yanı sıra bu figürinlerin büyük bir bölümü boya ya da çizgilerle süslenmiştir. Bu özellikleri itibariyle Miken kültüründe görülen figürinlere de benzemektedir (Ben-Shlomo ve Press 2009: 41).

5.4.1. Ashkelon

Ashkelon'da yerleşimin ortasında yer alan Açma 38, Seviye 19, XVI. tabakada Deniz Kavimleri'yle bağlantılı figürinler bulunmuştur (Ben-Shlomo ve Press 2009: 61). El yapımı olan bu figürinler kırmızımsı kahverengi renkte, kuvars ve kireçtaşı içeren bir kilden yapılmıştır. Beyaz astarlı olan bu örnekler kırmızı kalın yatay bantlarla bezenmiştir. Figürinlerin genelinde baş kısımlarında kabartma olarak yapılmış gözler, sıkıştırılmış bir burun ve oyularak yapılmış bir ağız belirgin olarak görülmektedir. Bu merkezdeki figürinler Psi tipi denilen ayaklı kadın figürinleri, Ashdoda tipi oturan kadın figürinleri ve baş parçaları olmak üzere üç sınıf oluşturmaktadır (Ben-Shlomo ve Press 2009: 42-55).

5.4.1.1. Psi Tipi Ayaklı Kadın Figürinleri

Bu tip figürinlere ait bir örnek bulunmuştur (Lev. 49a). XIX. tabakadaki L488'da bulunan bu figürin 8.6 cm yüksekliğindedir. Kolları ve bacakları korunmayan bu figürinin başı ve boynu aşağı yukarı aynı genişliğe sahiptir. Gövdenin üst kısmında yer alan delikleri göğüsleri betimlemektedir. Beyaz astarlı bu figürinin üzerinde kırmızı renkle yapılmış kalın yatay çizgilerle bezenmiştir. Figürinin arkasında yine kırmızı renkle yapılmış çapraz bantlar yer almaktadır. Bu haliyle bu bezemenin tören elbisesini gösterdiği düşünülmektedir (Ben-Shlomo ve Press 2009: 42-44; Press 2012: 48). Bu figürinde delinerek yapılmış göğüs betimlemeleri Geç Hellas IIC'de Ege'den Psi tipi kadın figürinlerinde görülmektedir. Benzer örnekler Ege'de Phylakopi (French 1985: 212, fig. 6.2-1521, 2007) ve Lefkandi'de (French 2006: 262, pl. 73.21) bulunmuştur.

5.4.1.2. Ashdoda Tipi Oturan Kadın Figürinleri

Ashdoda tipi figürinlere ait iki örnek XVIII A tabakasında bulunmuştur (Lev. 49b). Bu örnekler açık kahverenginde, taş katkılı bir kilden yapılmıştır. Figürinlerden birincisinin sadece baş kısmı korunmuştur. 6.6 cm yüksekliğindeki bu örnek uzun ve kalın bir boyuna, küçük bir şematik yüze, alçak bir polosa sahiptir. Başının üst kısmı düzdür. Baş kısmında gözler kabartma olarak, burun sıkıştırma suretiyle, kulaklar ise küçük çıkıntılar şeklinde gösterilmiştir. Baş kısmında beyaz astara ait izler tespit edilmiştir.

İkinci örnek ise kare biçiminde bir gövde parçasından oluşmaktadır. 6.6 cm yüksekliğindeki bu örnekte kabartma olarak yapılmış göğüsler çok küçük ve birbirine yakın olarak yapılmıştır. Gövdenin üst kısmı kırmızı ve siyah renklerden oluşan yatay bantlarla bezenmiştir. Bu figürin M.Ö. 11. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Ben-Shlomo ve Press 2009: 46; Press 2012: 53). Ashkelon'a ait bu figürin Tiryns'te ele geçen ve Geç Hellas IIC'ye tarihlenen figürine benzemektedir (Kilian 1978: 452-453, taf. 6-7; Yasur-Landau 2010: 306).

5.4.1.3. Figürinlere Ait Baş Parçaları

Ashkelon'da yukarıda anlatılan örneklerin dışında hangi gruba ait olduğu belirlenemeyen dört baş bulunmuştur (Lev. 50a). Bunlardan birincisi XVIIIIC tabakasındaki L536'da bulunmuştur. 2 x 2 cm ölçülerindeki bu figürin kahverenginde kilden yapılmıştır. Polos başlığının üstü hafif konkav olup geriye doğru yatıktır. Yüzde kaşlar, burun ve kulaklar kabartma olarak birbirleriyle bağlantılı yapılmıştır. Gözler birer oyukla gösterilmiştir. Başlığın üst kısmı kırmızı renk ile tamamen boyanmıştır. Ayrıca boynunun tüm çevresi boyunca boya ile yapılmış bir hat yer almaktadır (Ben-Shlomo ve Press 2009: 55, fig. 10.3; Press 2012: 49).

İkinci örnek IVB tabakasındaki LF151'de bulunmuştur. 8 cm yüksekliğindeki bu örnek diğer figürinin başlarına göre büyüktür. Kırmızımsı kahverenginde kilden yapılan figürinin başı krem renginde bir astara sahiptir. Kalın ve uzun boyun üstte doğru genişleyerek baş kısmı oluşturulmuştur. Başın üstü konveks olup ön kısımdan arkaya doğru uzanan bir kabartıya sahiptir. Tahrip olmuş baş kısmında kabartma olarak yapılmış gözler ve büyük boyutta olan sol kulağı korunmuştur (Ben-Shlomo ve Press 2009: 55, fig. 10.5; Press 2012: 56). Bu figürinin benzeri Kıbrıs'taki Sinda'da bulunmuştur (Furumark ve Adelman 2003: pl. 39.3).

L690'da bulunan üçüncü örnek 4.5 cm yüksekliğindedir. Kahverengimsi kırmızı kilden yapılan figürin beyaz astarlıdır. Kalın ve uzun boynu üzerinde küçük bir baş yer almaktadır. Konkav başı arkaya doğru eğik olarak yapılmıştır. Uzun burnunun iki tarafta yer alan gözler kabartma olarak yapılmıştır. Başın iki tarafında yer alan kulaklar büyük olarak yapılmıştır. Boyun kısmında birbirine yapışık olarak yapılmış iki yatay kabartma kolye olarak yorumlanmıştır (Ben-Shlomo ve Press 2009: 55, fig. 10.6). Bu başın erkek başı olabileceği ileri sürülmüştür (Press 2012: 80).

Ashkelon'da bulunan son örnek ise XVIIIIC tabakasındaki L591'de bulunmuştur. 7 cm yüksekliğinde olan bu figürin, baş ve boyun parçasından oluşmaktadır. Figürinin başının üst kısmı düzdür. Baş kısmında başlar kabartma olarak, burun sıkıştırılarak, ağız kısmı ise oyularak yapılmıştır. Figürinin boyun kısmında yatay kabartma olarak yapılmış bezeme kolye olarak yorumlanmıştır. Başının üst kısmındaki kesikler saç olarak yorumlanmıştır (Mazar 1986: 13, fig. 6.2; Ben-Shlomo ve Press 2009: 54-55,

fig. 10.7).

5.4.2. Tel Ashdod

Tel Ashdod'daki kazılarda Deniz Kavimleri'yle ilişkilendirilen figürinler Bölge H, M ve S'teki XI ve XII. tabakalarda bulunmuştur (Ben-Shlomo ve Press 2009: 61). Bu merkezde bulunan figürinler elde yapılmıştır. Kırmızımsı kahverenginde, ince nitelikli, kalker ve kuvars katkılı bir kilden yapılan bu figürinler gri renkte bir öze sahip olup beyaz astarlıdır. Figürinlerin genelinde alçak bir polos, sıkıştırılmış bir burun, kabartma olarak yapılmış gözler ve küçük kulaklar karakteristik bir özellik olarak görülmektedir (Ben-Shlomo ve Press 2009: 47, 53, 64). Tel Ashdod'da bulunan figürinler Psi tipi denilen ayaklı kadın figürinleri, Ashdoda tipi kadın figürinleri olmak üzere iki tip oluşturmaktadır. Bu tiplerin dışında hangi tipe ait olduğu belli olmayan bir baş parçası da ele geçmiştir (Ben-Shlomo ve Press 2009: 42-55).

5.4.2.1. Psi Tipi Ayaklı Kadın Figürinleri

Bu tip figürinlere ait üç örnek ele geçmiştir (Lev. 50b). İlk figürin, Bölge H'in XII. tabakasındaki 5128 nolu avluda bulunmuştur. Sadece üst kısmı korunmuş olan bu figürin 5 cm yüksekliğindedir. Bu figürinin baş kısmında burnu sıkıştırılarak, ağız kısmı ise oyularak yapılmıştır. Gövdenin üst kısmında göğüsleri kabartma olarak gösterilmiştir (Ben-Shlomo ve Press 2009: 42-43, fig. 1.5).

İkinci figürin Bölge M'de tabakası belli olmayan bir yerden ele geçmiştir. Bu figürinin başının üst kısmı ve alt kısmı kırıktır. 4 cm'lik kısmı korunan figürinin vücudun üst kısmında göğüsleri kabartma olarak yapılmıştır. Şematik göğüslerde vücuda uygulanan iki küçük pelet vardır. Bunun yanı sıra gövdenin üzeri kırmızı boyayla yapılmış dikey ve yatay bantlarla bezenmiştir (Ben-Shlomo ve Press 2009: 42-43, fig. 1.6).

Bölge H'in XII. tabakasındaki 5128 nolu avluda bulunan üçüncü figürinin baş kısmı kırıktır. 6.5 cm yüksekliğinde korunan figürinin dikdörtgen şeklindeki vücudunun alt kısmına doğru genişlemektedir. Göğüsler diğer örneklerde olduğu gibi kabartma olarak yapılmıştır (Ben-Shlomo ve Press 2009: 42-43, fig. 1.7).

Tel Ashdod'da Bölge S'te tabakası belli olmayan yerde bulunan son figürinin ise gövdesinin yarısından itibaren alt kısmı kırıktır. Figürinin baş kısmı boyundan baş kısmına doğru genişlemektedir. Başının üst kısmı konkavdır. Baş kısmında burun sıkıştırılarak yapılmıştır. Gövdenin üst kısmında kollar kenara doğru uzatılarak yapılmıştır. Boyun, kol ve göbek üzerinde kırmızı renkli yatay bir bant ile dekore edilmiştir (Ben-Shlomo ve Press 2009: 43, 47, fig. 1.11). Bu figürinlerine benzeri Enkomi'de (Webb 1999: 213-215) ve Limassol'da (Karageorghis 1977-1978: 37, fig. 7, pl. XIV.1-3) ele geçmiştir. Bu örnekler Geç Kıbrıs III'e tarihlenmektedir (Webb 1999: 215).

5.4.2.2. Ashdoda Tipi Oturan Kadın Figürinleri

Tel Ashdod'daki Bölge H'de yapılan kazılarda bulunan oturmuş kadın figürünü 17 cm yüksekliğindedir (Lev. 51a). Bu figürin dört ayaklı bir koltukta oturmaktadır. Basık bir polos taşıyan bu figürin şematik bir başa sahiptir. Yüze bakıldığında kabartma olarak yapılmış gözler, sıkıştırılarak yapılarak bir burun, küçük çıkıntı olarak yapılmış bir buruna sahiptir. Uzun ve kalın bir boyuna sahip figürin düz dikey bir gövdeye sahiptir. Gövde üzerinde küçük kabartma olarak göğüsler gösterilmiştir. Ashdoda koltuğu dörtgen biçimindedir. Figürinin üzeri kırmızı, siyah ve beyaz bantlarla bezenmiştir. Boyun kısmında birbirine paralel olarak yapılmış yatay bantlarla süslenmiştir. Gövdenin üzeri ise zikzaklarla, altında paralel olarak yapılmış yatay bantlarla, altında yine zikzaklar ve altında paralel olarak yapılmış yatay bantlarla süslenmiştir (T. Dothan 1982: 161, fig. 34.4-5; 175, fig. 46.2; Ben-Shlomo ve Press 2009: 49; Yasur-Landau 2010: 305).

Bu figürinin boynunda görülen ve kolye olarak tanımlanan dekorasyon Miken örneklerinde de bulunmaktadır (Yasur-Landau 2001: 332). Bununla birlikte Sandars

(1978: 171) Kıbrıs'ta Katydhata'da 28 nolu mezarda bulunan ve Geç Kıbrıs III'e tarihlenen bir figürinin Tel Ashdod'da örneğine benzediğini ileri sürmektedir.

5.4.2.3. Figürinlere Ait Baş Parçaları

Yerleşimde yapılan kazılarda Bölge H'in XI. tabakasında bir baş parçası bulunmuştur (Lev. 51b). Deniz Kavimleri'yle ilişkilendirilen bu baş 3.6 x 3.9 cm ölçülerindedir. Konkav bir polosa sahip baş kısa bir boyuna sahiptir. Baş kısmında burun sıkıştırılarak, gözler kabartma olarak, burun ise küçük çıkıntılar şeklinde yapılmıştır. Figürinin polosu bantlarla dekore edilmiştir. Korunmuş haliyle Psi tipi figürinlere benzeyen bu polos tipi Miken Geç Hellas IIIB-C figürinlerinde görülmektedir (Ben-Shlomo ve Press 2009: 54-55, fig. 10.1).

5.4.3. Tel Miqne-Ekron

Tel Miqne-Ekron'da akropolun kuzeydoğu yamacında, Alan INE'nin VII. tabakasında ve Alan IV'ün VIA-VIIB tabakalarında bulunan figürinler Deniz Kavimleri'yle ilişkilendirilmektedir (Ben-Shlomo ve Press 2009: 61). Bu figürinler elde yapılmış olup, açık renkli ve kalkerli bir kilden yapılmıştır. Bazı örneklerde gri renkte bir öze sahip kırmızımsı kahverenginde, kuvars ve kireçtaşı katkılı bir hamur görülür (Ben-Shlomo ve Press 2009: 45).

Bu figürinler Psi tipi ayaklı kadın figürleri, Ashdoda tipi oturmuş kadın figürinleri, Minyatür ayakta duran figürinler, Hayvan figürinleri olmak üzere dört grup oluşmaktadır. Bu figürinlerin dışında hangi tipe ait olduğu anlaşılamayan sadece baş kısmı korunmuş örnekler de bulunmaktadır (Ben-Shlomo ve Press 2009: 42-60).

5.4.3.1. Psi Tipi Ayaklı Kadın Figürinleri

Bu tipe ait iki örnek ele geçmiştir (Lev. 52a). Bu örneklerden bir tanesi Alan

IVNE'nin VIB tabakasında bulunmuştur. Sadece belden üstt  korunan figürin 5.4 cm yüksekliğindedir. Boynu ve başı yaklaşık aynı ölülerde olan figürinin başının üstü düzdür. Başının üstünde konkav polos bulunmamaktadır. Figürinin yüzü Şematik olarak yapılmış olup gözler kabara Şeklinde, sıkıştırılmış bir buruna,  zilizerek yapılmış bir ağza sahiptir. Nispeten inceltilmiş gövdeden yukarı doğru yükselen kısa kollara sahiptir. Göğüsleri de iki k  k kabartı Şeklinde gösterilmiş olup, gövde kırmızı renkli çizgilerle bezenmiştir (Ben-Shlomo ve Press 2009: 42, 44, fig. 2).

İkinci  rnek Alan IVNW'deki IVA tabakasında bulunmuştur. Sadece gövde kısmı korunan bu figürin 5.2 cm  l lerindedir. Göğüsleri kabartma olarak yapılmıştır. Beyaz astarlı olan figürinin gövdesinin önünde kırmızı renkle yapılmış yatay çizgiler, arkasında da verev çizgiler, altında da yatay çizgiler bulunmaktadır. Bu bezemenin bir tören elbisesini ifade ettiği d Ő n lmektedir (Ben-Shlomo ve Press 2009: 42-47, fig. 3).

5.4.3.2. Ashdoda Tipi Oturan Kadın Figürinleri

Bu tip figürinlere ait üç örnek ele geçmiştir (Lev. 52b). Alan INW'deki Balk 3141'de ele geçen birinci örneğin sadece başı korunmuştur. 4 x 3 cm  l lerinde olan bu örnek beyaz astarlıdır (Mazar 1992: 275). Figürinin başında sıkıştırılarak suretiyle yapılmış bir burun, başa göre büyük olarak baŐtan çekilerek yapılmış kulaklar ile kabartma olarak gösterilmiş gözler bulunmaktadır. Başının  st kısmı konveks olarak yapılmıştır (Ben-Shlomo ve Press 2009: 49-50, fig. 5.2).

Bu tip altında ele alınan diğer bir örneğin ise sadece koltuğu korunmuştur. Alan IVNE'de, IVB tabakada bulunan bu örnek 7 x 7 cm  l lerindedir. Kare Şeklinde yapılmış koltuğun üzeri kırmızı ve siyah renklerle bezenmiştir (Ben-Shlomo ve Press 2009: 49-50, fig. 5.7).

Alan IVNE'nin IV. tabakasında Ashdoda tipi figürinlerin oturduğu koltuğuna ait bir ayak korunmuştur. 5 cm'lik yüksekliğindeki bu ayak beyaz astarlı olup, kırmızı ve siyah renklerle bezenmiştir (Ben-Shlomo ve Press 2009: 49-50, fig. 5.8).

5.4.3.3. Minyatür Ayakta Duran Figürinleri

Ayakta duran figürinlere ait iki örnek ele geçmiştir (Lev. 53a). Bu örnek Alan IIINE'nin IVB tabakasında bulunmuştur. Özensiz bir şekilde, kilden yapılmış ve kötü pişirilmiş bu örnek 3.5 cm'lik yüksekliğinde olup, ayakta durabilmesi için alt kısım daha geniş yapılmıştır. Beli çok hafif bir incelmeyeyle gösterilen figürinin geniş ve kalın boynu başla birleşik olarak gösterilmiştir. Sıkıştırılarak yapılmış burun, oyuk olarak yapılmış gözlere ve ağza sahiptir. Belin altında göbek deliği yer almaktadır. Eller dirsekten kırılarak öne doğru uzatılmıştır (Ben-Shlomo ve Press 2009: 47, 56-57, fig. 14).

Alan INW'in XVIIC tabakasında ele geçen ikinci örnek ise 5.5 cm ölçülerindedir. Birinci örneğe benzeyen bu figürinin sadece başının üst kısmı farklıdır. Başının üst kısmında konkav şekilde yapılmış figürinin baş kısmında ayrıca kolye ve başörtüsü olarak tanımlanan hatlar mevcuttur (Ben-Shlomo ve Press 2009: 47, 56, 58, fig. 15.2).

5.4.3.4. Boğa Figürinleri

Tel Miqne-Ekron'da boğa figürinlerine ait dört örnek ele geçmiştir (Lev. 53b). Bu örneklerin hepsi Alan INE'nin farklı tabakalarında bulunmuştur. VIIA tabakada bulunan ilk örnek akropolun doğusunda yanmış durumda ele geçmiştir. Yerli, ince kalkerli kilden yapılan bu figürinin sadece ön kısmı korunmuş olup 5.8 cm yüksekliğindedir (Ben-Shlomo 2006a: 44, 189; Ben-Shlomo ve Press 2009: 59-60, fig. 16.1). Koyu kahverenginde bezenmiş olan örneğin burnu, gerdanı ve boynuzları bantlarla, boyun ve bacaklarının yanları ise merdiven-şeklindeki bir desenle süslenmiştir. Bunun yanı sıra gözler nokta olarak boya ile gösterilmiştir (Dikaios 1969-1971: 735, pl. 137.23).

Bu şekilde yapılmış boğa figürinleri Tiryns'te (Weber-Hiden 1990: 57, 73, taf. 41.71, 47.149) ve Phylakopi'de (French 1985: 262, pl. 46.c) Geç Hellas IIIC'ye, Enkomi'de Geç Kıbrıs III'e (Dikaios 1969-1971: 735, pl. 137.23) tarihlenmektedir.

VI. tabakada bulunan örnek boğa figürinin ön kısmından oluşmaktadır. İnce kalkerli

kilden yapılmış olan bu örneğin yerli üretim olduğu belirtilmiştir. (Ben-Shlomo 2006a: 44, 189). Gerdanı sıkıştırılmış olarak gösterilen boğa figürünün sırtı ağ deseniyle, bacakları da merdiven motifleriyle süslenmiştir. Figürünün üzerinde yanıklar tespit edilmiştir (Ben-Shlomo ve Press 2009: 59-60, fig. 16.2). Bu tip figürinlere ait örnekler özellikle Tiryns'te Geç Hellas IIIB-C'ye tarihlenen tabakalarından bilinmektedir (Weber-Hiden 1990: 60, taf. 42.86).

Üçüncü örnek VIB tabakadan olup, seramik fırının yakınından gelmiştir. İnce kalkerli kilden yapılan bu figürünün üzerinde yanık tespit edilmiştir (Ben-Shlomo ve Press 2009: 60, fig. 16.3). Bu figürin ayrıca yerel üretimdir (Ben-Shlomo 2006a: 44, 189; Ben-Shlomo ve Press 2009: 60). Figürünün ön kısmı sanki omurga şeklinde olan kırmızımsı kahverengi çizgilerin yanı sıra dikey ve yatay çizgilerle bezenmiştir. Bu şekilde yapılmış figürinlerin Kıbrıs'ta Enkomi'de (Dikaios 1969-1971: 735, pl. 170.11) ve Sinda'da (Furumark ve Adelman 2003: 118, pls. 37-39); Ege'de ise Lefkandi'de (French 2006: 263, pl. 75.60) ele geçmiştir. Bütün bu benzer örnekler M.Ö. 12. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Yerleşimde aynı alanda ele geçen son örnek ise VII. tabakadaki kült odasının yakınında yanmış durumda bulunmuştur. İnce kalkerli bir kilden yapılmış bu örneğin gövdesinin üzeri kırmızı renkle yapılmış düz, dalgalı, yatay ve noktalarla bezenmiştir. İnce kalkerli kilden yapılmış bu figürin Miken proto-tipine çok benzer (Ben-Shlomo ve Press 2009: 59-60, fig. 16.4). Figürünün gövdesi kırmızı renkli düz ve dalgalı yatay çizgiler ve noktalar ile dekore edilmiştir (Dikaios 1969-1971: 660, pl. 162.36).

Ben-Shlomo (2006a: 44, 189) bu figürünün yerli üretim olduğunu ileri sürmektedir. Tel Miqne-Ekron figürinine benzeyen örnekler Kıbrıs'ta Enkomi'de (Dikaios 1969-1971: 690, pl. 162.36-1792); Ege'de Tiryns (Zangger 1994: 201, fig. 7), Mycenae (French 1971: 159, pl. 26.a,d) ve Phylakopi'nin (French 1985: 262, pl. 46.c, 2348) Geç Hellas IIIC'ye tarihlenen tabakalarında bulunmuştur.

5.4.3.5. Figürinlere Ait Baş Parçaları

Yukarıdaki örneklerin dışında hangi tipe ait olduğu belli olmayan sadece baş kısmı korunmuş iki örnek de bulunmuştur (Lev. 54a). Alan ISW'in VIA tabakasında bulunan figürinin başı 4.2 cm'dir. Uzun ve kalın bir boyuna, sivri çeneli bir yüze sahip bu örneğin başının üstünde düşük konkav polos bulunmaktadır. Yüzde gözler kabartma olarak, burun ise sıkıştırılarak yapılmıştır. Beyaz astarlı olan figürin ve kırmızı renk boyanmıştır (Ben-Shlomo ve Press 2009: 46, 55, fig. 10.2).

İkinci örnek ise Alan IIINE'nin IVB tabakasında bulunmuştur. 5 cm olan bu örnek uzun ve kalın boyuna, kuş kafası şeklinde bir kafaya sahiptir. Kafanın üst kısmı düzdür (Ben-Shlomo ve Press 2009: 54, fig. 10.4).

5.4.4. Tell Qasile

Tell Qasile'in X. tabakasında parça olarak bir figürin ele geçmiştir. Sadece gövdenin üst kısmının ele geçtiği bu figürin geniş bir gövdeye sahiptir. Gövdeye göre oldukça ince yapılmış olan kollar bir çocuğu kucaklar şekilde tasvir edilmiştir (Lev. 54b). Figürinin korunan kısmı itibariyle Ashdoda tipi oturmuş kadın figürinlerine benzemektedir (Ben-Shlomo ve Press 2009: 52, fig. 8.2).

5.4.5. Değerlendirme

Ege'de Geç Hellas III döneminde pişmiş topraktan yapılmış figürinler oldukça geniş bir coğrafyada görülmektedir (Desborough 1964: 42-44). Deniz Kavimleri'nin Levant Bölgesi'ne gelip yerleşmesiyle birlikte M.Ö. 12. yüzyılın başından itibaren Tel Miqne-Ekron'un VII-V. tabakalarında, Tel Ashdod'un XIII-XI. tabakalarında ve Ashkelon'un 20-18 seviyelerinde Miken figürinleri görülmektedir (Ben-Shlomo ve Press 2009: 47-48; Yasur-Landau 2010: 302-303). Bu merkezlerden Tel Miqne-Ekron'da bulunan örnekler hem sayısal hem de farklı tiplerde olmaları bakımından diğer merkezlere göre daha farklı bir konuma sahiptir. Psi tipinde ve Ashdoda tipinde

olmak üzere farklılık gösteren bu örnekler yerel olarak üretilmişlerdir. Psi tipi figürinlerin sayısı Ashdoda tipi oturan kadın figürinlerine göre daha çoktur. Bu figürinlerden Ashdoda tipi oturan kadın figürinlerinin Anadolu'daki ana tanrıça geleneğini yansıttığı, ancak son derece stilize yapılmış olmasından dolayı Anadolu, Ege ve Kenan kültürün bir kombinasyonu soyut ve şematik olarak Levant'ta yapıldığı düşünülmektedir (Mazar 2000: 223).

5.5. MÜ HÜR LER

Deniz Kavimleri'nin en etkileyici eserleri arasında taş mühürleri bulunur. Kireç taşından yapılmış bu mühürler genelde konik veya piramit biçimindedir. Mühürlerin gövdesi çapa şeklindedir. Bu mühürler gövde biçimlerinden dolayı Othmar Keel tarafından 'Filistin Çapa Mühürleri' olarak adlandırılmıştır (Keel 1994: 22). Deniz Kavimleri'nden önce bölgede görülmeyen bu mühürlerin ana merkezi Tel Miqne-Ekron'dur. Bu merkezin dışında Tel Ashdod, Tell Qasile, Tel Megiddo ve Tel Batash'tan da bu tip mühürler ele geçmiştir (Keel 1994: 22-24).

5.5.1. Tel Ashdod

Tel Ashdod'daki kazılarda Deniz kavimleri'yle ilişkilendirilen mühür, Bölge G'in XII. tabakasında bir odanın tabanında bulunmuştur (Yasur-Landau 2010: 311). İkizkenar yamuk şeklindeki damga mühür yumuşak bir taştan yapılmıştır (Lev. 55a). Üst kısmı kırık olan mühür 6.5 x 4 cm ölçülerindedir. Mührün dikdörtgen tabanında bir çerçeveye yerleştirilmiş, derin kesikler ile yapılan beş farklı işaret bulunmaktadır. Bu işaretler mühür ilk olarak çizgisel veya Kıbrıs-Minos yazısı olarak daha sonra ise boynuzlu hayvanların figürleri olarak yorumlanmıştır (Yasur-Landau 2010: 310-311, fig. 8.9; Dothan ve Porath 1993: 81).

5.5.2. Tel Batash

Tel Batash, Bölge B, 377 nolu alanın V. tabakasında M.Ö. 12. yüzyıla tarihlenen çapa tipi mühür bulunmuştur (Lev. 55b). Kabaca dikdörtgen biçiminde tabana sahip mühür kesik bir piramit şeklindedir. Tepe kısmının altında ip deliği yer almaktadır. Mühür 2 x 1.5 x 2.9 cm ölçülerinde olup kireç taşından yapılmıştır (Keel 1994: 24). Mührün baskı yüzeyinde lire benzeyen telli bir enstrüman üzerinde oynayan insan figürleri yer almaktadır (Mazar 1992: 279, fig. 7).

5.5.3. Tel Megiddo

Tel Megiddo'nun 'Schumacher'ın Kat III' olarak tanımlanan alanında M.Ö. 12. yüzyıla tarihlenen bir tane çapa tipi mühür bulunmuştur (Lev. 55c). Bu mühür açık gri kireç taşından yapılmıştır. Mühür 3.3 x 2.22 x 2.4 cm ölçülerindedir. Mührün dar kısmı hafif konveks biçimdedir. Baskı kısmında çerçeveye alınmış ve çizgisel özellik gösteren motiflerin epigrafik ya da ikonografik açıdan bir anlam ifade etmediği düşünülmektedir (Keel 1994: 22-23, fig. 2).

5.5.4. Tel Miqne-Ekron

Tel Miqne-Ekron'da yapılan çalışmalarda Demir Çağı'na tarihlenen I, VIA, VC-VB, VA-IVB tabakalarında Filistin çapa mühürleri bulunmuştur (Ben-Shlomo 2006b: 142-144, 149-150).

Bu mühürlerden bir tanesi Alan IIINE'nin VB tabakasındaki Locus 4105'te bulunmuştur. Kireç taşından yapılmış bu mühür konik biçimdedir (Lev. 56a). 2.1 x 1.7 x 1.6 cm ölçülerinde olan mührün tepesinde bir ip deliği bulunmaktadır. Dikdörtgen biçimindeki tabanının köşeleri yuvarlatılmıştır. Tabanda birbirine oldukça benzeyen iki ibeks çizgisel bir tarzda tasvir edilmiştir. Sağdaki ibeksin bir kuyruğu bulunmaktadır. İbekslerin arasında hilal biçiminde bir sembol tasvir edilmiştir. Hilal motifi Ben-Shlomo tarafından tanrı 'Sin'in sembolü olarak

yorumlanmıştır (Ben-Shlomo 2006b: 142-143, 156, fig. 13).

Yerleşimde Alan IVNW'in VC tabakasındaki Locus 25067'de piramit biçimli bir mühür ele geçmiştir. Kireç taşından yapılmış bu mühür piramit şeklindedir (Lev. 56b). Bu çapa tipi mühür 2.3 x 1.6 cm ölçülerindedir. Mührün tepesine yakın bir noktada ip deliği bulunmaktadır. Mührün köşeleri yuvarlatılmış dikdörtgen biçimindeki damga kısmında oyularak yapılmış iki insan figürü yapılmıştır. Cepheden betimlenen bu figürlerin başları yuvarlak, gövde, ayak ve kolları çubuk biçimindedir. Figürlerin elleri neredeyse birbirine dokunuyor şekilde yapılmıştır. Ben-Shlomo bu figürlerin dans eder pozisyonda olduklarını ileri sürmektedir (Ben-Shlomo 2006b: 143, 156, fig. 14).

Tel Miqne-Ekron'da bulunan bir diğer mühür ise kireç taşından yapılmış konik şeklindedir (Lev. 56c). Bu çapa tipi mühür, Alan IVNW'in VA-IVB tabakalarındaki Locus 9028.1'de ele geçmiştir. Mührün büyüklüğü 1.4 x 1.2 cm'dir. Baskı yüzeyinde iki figür hareket halinde resmedilmiştir. Figürlerin başı ve gövdeleri üst üste açılan üç delik ile oluşturulmuştur. Elleri ve bacakları da oyularak yapılmıştır. Dinamik bir konumda ve ellerini tutar şekilde gösterilen figürlerin dans ettikleri düşünülmektedir (Ben-Shlomo 2006b: 143, 157, fig. 15).

Bu merkezde ele geçen son mühür ise Alan IVNE'nin VIA tabakasına ait Locus 24073'te bulunmuştur. Diğer mühürlerden farklı olarak fayanstan yapılan bu mühür çatı biçimindedir (Lev. 57a). 2.4 x 1 x 1.6 cm ölçülerinde olan mührün gövdesi kısa çizgilerle süslenmiştir. Mührün baskı kısmında oyularak yapılmış ayakta duran ve elleri öne doğru uzatılan bir figürün kantlı bir nesneyi tutarken tasvir edilmiştir. Bu figürün önünde ayrıca bir yılan motifi (Uraeus) yer almaktadır. Bu sahne, olasılıkla kralın bir tanrıya ibadet ettiği sahne olarak tanımlanmıştır. Bu mühür Mısır motiflerinin çeşitli kompozisyonları kullanılmıştır (Ben-Shlomo 2010: 93, 157, fig. 16).

5.5.5. Tell Qasile

Tell Qasile’de M.Ö. 12. yüzyıla tarihlenen tabaka XI-X’a ait Oda L3’de bir damga mühür bulunmuştur (Mazar 2000: 228). Çapa tipindeki bu damga mühür kireç taşından yapılmıştır (Lev. 57b). 2.1 x 1.1 x 2.2 cm ölçülerinde olan mührün tepe kısmına yakın yerde geniş bir ip deliği yer almaktadır. Kabaca dikdörtgen şeklindeki baskı yüzeyinde tasvirler oyularak yapılmıştır. Çerçeve içine alınmış tasvir gelişmemiş bir hayvanın üzerinde yürüyen şematik bir insan tasvirinden oluşmaktadır. Figürün baş kısmı yuvarlak biçimde, gövdesi çubuk biçiminde, ayaklar ve kollar ise hareket halinde çubuk biçiminde yapılmıştır (Keel 1994: 23, fig. 4).

5.5.6. Değerlendirme

Levant’ta Deniz Kavimleri’yle ilişkilendirilen çok az sayıda mühür ele geçmiştir. Deniz Kavimleri’nden önce bölgede görülmeyen bu mühürler yukarıda da ifade edildiği üzere konik ya da piramit biçiminde olup, genel itibariyle çapa şeklindedir. Keel ‘Filistin Çapa Mühürlerini’ (Keel 1994: 22) muskalar veya adak ürünleri olarak kullanıldıklarını düşünmektedir (Mazar 2000: 228).

Mühürlerin baskı yüzeylerine oyularak motifler işlenmiştir. Motif olarak insan veya hayvan figürleri görülmektedir. Bu figürler şematik ve çizgisel biçimde tasvir edilmiştir (Mazar 1992: 278).

Ben-Shlomo (2006b: 143) yukarıda anlatılan örneklerden Tel Miqne-Ekron’da ele geçen mühürlerin birinde görülen dans eden insanlar tasvirinin Demir Çağı’nda görüldüğünü bildirmektedir. Yigal Shiloh (1993: 1015) ise Tel Batash mühründe görülen lire benzeyen telli enstrümanın üzerinde oynayan insanın motifinin, Tel Megiddo’nun VIA tabakasında bulunan ‘Orpheus Testisi’ olarak tanımlanan testinin içinde de bulunduğunu belirtmekte ve bu motifi Deniz Kavimleri’yle ilişkilendirmektedir. Mazar (2000: 228) da bu motifin Ege gelenekleriyle bağlantılı olduğunu düşünmektedir.

Keel (1994: 34) ise aynı motifi Deniz Kavimleri'nin yeni ve tipik bir tasvir şeması olarak kabul etmektedir. Ben-Shlomo (2000: 228), bu görüşlerden tamamen farklı olarak çapa biçimli mühürlerde görülen çoğu motifin Kenanlılar ve Mısırlılar'ın etkisi altında yapıldığını ileri sürmektedir. Bütün bu görüşlerin yanı sıra Mazar (1992: 279) bu mühürlerin görünüşte Filistin mühürcülüğü ile ilgili bir okulu işaret ettiğini belirtirken, okulların kökenlerinin çağdaş veya daha erken Kıbrıs mühürcülüğünde aranabileceğine değinmektedir.

SONUÇ

Mısır'ın 19. Hanedanı'nı 1. Ramses'e ait yazılı belgeler göz önüne alındığında, Doğu Akdeniz'de politik dengelerin değiştiği, kargaşanın başladığı ve göç hareketlerinin başladığı dönem için en erken tarih, M.Ö. 1295 olarak verilebilir. M.Ö. 1279-1213'e tarihlenen 2. Ramses'e ait yazılı belgelerde de Suriye'de yeni kavimlerin ortaya çıktığı görülmektedir.

Yazılı belgelerde Lukkalar, Tereshler, Danunalar/Denyenler, Ekweşler, Karkisalar, Filistinler/Pelesetler, Shekeleshler, Sherdenler/Shardanalar, Şikiller/Tjekkerler ve Wesheshler olarak geçen bu kavimlerin bazılarının Levant Bölgesi'nde Orta Tunç Çağı'dan itibaren tüccar, paralı asker, korsan, yağmacı ve mülteci olarak yaşadıkları ileri sürülmektedir. Bu kavimlerden Şikiller/Tjekkerler M.Ö. 12-11. yüzyıllarda bugünkü İsrail'de yer olan Dor kenti, Sharon Vadisi ve Karmel kıyıları boyunca (Stern 2000: 198); Sherdenler/Shardanalar Akko Vadisi içerisinde, Filistinler/Pelesetler ise Levant'ın güneyinde yerleşim yerleri kurdukları görülmektedir (Gilboa 2005: 47). Levant Bölgesi'ne yerleşen Deniz Kavimleri zamanla yerli halkla kaynaşarak, bölgede kendi kültürlerine ait izler bırakmışlardır. Bu kavimlerden sadece Pelesetler bölgede uzun zaman varlıklarını sürdürebilmişlerdir.

Bu çalışmada, Deniz Kavimleri'nin Levant Bölgesi'ndeki varlıkları mimari, mezarlar, seramik, figürinler ve mühürler olmak üzere farklı bulgularla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bulgulardan yazılı belgeler Mısır, Suriye ve Anadolu kökenli olmak üzere üç alt başlık halinde sunulmuştur. **Mısır kökenli** olan Merneptah Zafer Steli, Athribis Steli, Medinet Habu Tapınağı, Harris Papirüsü, Wen Amon'un Raporu, Amenope'nin Onomastikonu ve Amarna Mektupları; **Suriye kökenli** olan Ugarit/Ras Shamra Belgeleri ve Byblos kabartmaları; **Anadolu kökenli** olan Boğazköy belgeleri ve Karatepe Asitavatas Yazıtları söz konusu Deniz Kavimleri'nin Levant Bölgesi'nde var oldukları, saldırıda buldukları, hatta yanlarında eşleri ve çocuklarını da getirdiklerini göstermektedir. Bu bilgi, Deniz Kavimleri'nin sadece saldırmak için

değil, yeni bölge bulup yerleşmek için de göç ettiklerini göstermektedir. Ek olarak, Wen Amon'un Raporu ve Amenope'nin Onomastikonuna bakıldığında Deniz Kavimleri'nin, Mısır'la yapılan savaştan sonra Kenan Bölgesi'ne yerleştikleri yani; Filistinler/Pelesetlerin Levant'ın güneyinde, Şikiller/Tjekkerlerin Sharon Vadisi ve Karmel kıyıları boyunca, Sherdenlerin ise Akko Vadisi içerisinde yerleşmiş oldukları da anlaşılmaktadır (Gilboa 2005: 47). Karatepe Asitavatas Yazıtları'nda ise Danunalar/Denyenler, Antakya Bölgesi ve kuzey Suriye'nin yerlileri olarak tanımlanmıştır (Mazar 1992: 263). E. Stern ise, Danunalar/Denyenlerin Suriye'nin güneyine kadar, yani Beth-Shean ve Dan'a kadar gelip yerleştiklerini öngörmektedir (Stern 2000: 198).

Deniz Kavimleri'nin Levant Bölgesi'ndeki varlıkları mimari, mezarlar, seramik, figürinler ve mühürler olmak üzere farklı bulgularla ortaya konulmaktadır. Bu bulgulardan mimarlık kalıntıları ele alındığında Deniz Kavimleri'nin inşa ettikleri yapıların hemen hemen hiçbirinin biçimlendirilmiş bir plana sahip olmadığı söylenebilir. Bununla birlikte bölgede bu kavimlerle ilişkilendirilen bazı mimari unsurlar saptanmıştır. Bu mimari özelliklerden birincisi nadir olarak görülen dikey tuğlalarla örülmüş duvar örgüsüdür. Yapılarda dikey tuğlalar dekoratif amaçlı ve duvarın üst örgüsünün temele baskısını azaltmak amacıyla kullanılmıştır. İkincisi ise Deniz Kavimleri öncesinde Levant Bölgesi'nde avlu ve etrafında yer alan odalardan oluşan ev mimarisi planlamasıdır. Bu mimari planlama bölgeye Deniz Kavimleri'nin gelmesi ile birlikte sütunlu ev biçimi olarak değişmiştir (Aja 2009: 407-408). Mimarlıkta uygulamaya konan üçüncü özellik yapılara bir giriş odasının eklenmesidir. Bu çok amaçlı giriş odaları, genellikle dış sokağa ya da birçok yapı donanımı içeren sokaklara bitişik konumdadır. En son mimari özelliği yapılarda yer alan odalara erişimin sadece önceki odadan sağlanması oluşturur. Bir tür tren vagonları şeklinde sıralanan odalardan en sonda yer alanı, özel oda niteliğindedir.

Levant Bölgesi'nde Deniz Kavimleri'ne ait çok sayıda mezar bulunmaktadır. Bu mezarların biçim olarak çukur mezar, çömlek mezar, çift çömlek/küp mezar, tuğla sanduka mezar, oda mezar, kompozit mezar ve antropoid kil kapaklı mezar olmak üzere yedi farklı tip oluşturmaktadır. Çukur ve tuğla sanduka mezarlar Levant

Bölgesi'nde Orta Tunç Çağı'ndan itibaren görülmekle birlikte, Geç Tunç Çağı'nda yaygın olarak kullanılmıştır. Deniz Kavimleri Levant Bölgesi'ne göç ettikten sonra da bu tip mezarları kullanmıştır. Bu tip mezarlar Tel Azor'da bulunmuştur. Tek çömlek ve çift çömlek/küp mezarlar ise Levant Bölgesi'ne yabancısıdır. Bölgede Tel Azor ve Tell eş-Şaidiyeh'ten bu tip mezarlar tanınmaktadır. Anadolu'da yaygın olarak görülen bu tip mezarların, M.Ö. 13. yüzyılda Hitit İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Levant Bölgesi'ne göç eden insanlarla birlikte yayıldığı düşünülmektedir. Bu bölgeye yabancı olan bir başka mezar tipi ise oda mezarlardır. Levant Bölgesi'nde bu tip mezarlar sadece Tell el-Farah (güney)'ta yapılan kazılarda 900 ve 500 serisi olarak tanımlanan kayaya oyulmuş oda mezarlardan tanınır. Deniz Kavimleri'ne verilen bir başka mezar tipini ise antropoid kil kapaklı mezarlar oluşturmaktadır. Bu tip mezarlar M.Ö. 13. yüzyıl - M. Ö. 11. yüzyıl arasında Mısır tarafından kullanılan mezar tipidir. Mısır'da Tell Nebesheh'te ve Tell el-Yehudiyeh'te yapılan kazılarda açığa çıkarılan bu tip mezarların kapakların yanında Pelesetlerin kullandığı silahlar ve kaplar da bulunmuştur (Wright 1959: 58-59). Bunun yanı sıra Kenan Bölgesi'ndeki Tel Lachish'te Geç Tunç Çağı'nın sonuna - Demir Çağı'nın başına tarihlenen iki tane antropoid mezar kapağı ele geçmiştir (Wright 1959: 60). Levant Bölgesi'nde Tell el-Farah (güney)'ta ve Tel Beth-Shean'da bulunan antropoid kil kapaklı mezarların kapaklarında tasvir edilen figürlerin başlıkları, Mısır'daki Medinet Habu Tapınağın dış duvarlarında tasvir edilen Deniz Kavimleri'nin taktığı miğferlere benzemektedir. Bu veriler ışığında antropoid kil kapaklı mezarların bölgeye Mısır'dan geldiği düşünülmektedir. (Waldbaum 1966: 31-32).

Levant Bölgesi'nde yapılan kazılarda ele geçen Troya gri seramiği, Miken seramiği ve El yapımı perdahlı seramik/Barbar seramiği olarak adlandırılan örnekler Deniz Kavimleri'nin bölgedeki varlıklarını ortaya koyan en somut materyalleri oluşturmaktadır. Bu seramik gruplarından bölgede en erken görüneni Troya gri seramiğidir. M.Ö. 13-12. yüzyıla tarihlenen ve daha çok kıyı bölgelerinde ele geçen bu örnekler Geç Hellas IIC1b seramiğinin ortaya çıkışından hemen önce ortadan kaybolmuştur (Na-aman, 2000: 3). Geç Hellas IIC1b'e tarihlenen Miken seramiği ise diğer seramik örnekleriyle karşılaştırıldığında sayısal olarak en büyük grubu oluşturmaktadır. Bölgedeki Miken seramik örneklerinin Ege, Suriye ve Anadolu'daki

mallara benzer olmakla birlikte teknik, bezeme ve kap formları Ege prototipleriyle bağlantılıdır. Son seramik grubunu oluşturan El yapımı perdahlı seramik/Barbar seramiği ise bölgede sayısal olarak çok az ele geçmiştir. Rahmstorf (2011: 319, 330, fig. 6) bu seramik grubunun Levant'ta yaşayan yerlilere çok etki etmediğini öngörmektedir. Levant'ta çok etkili olmayan söz konusu seramik grubunun ani ve kısa bir zaman aralığında görüldüğü ileri sürülmektedir. Levant seramik serisinde El yapımı perdahlı seramik/Barbar seramiği 'yok edici' olarak değil, 'yerel kültür ile huzurlu bir ortak yaşam için' bölgeye gelen Deniz Kavimleri'ne atfedilmiştir (Boileau vd. 2010: 1688). Levant Bölgesi'nde gerek Troya gri seramiği, gerek Miken ve El yapımı seramik örneklerinin ele geçtiği merkezler içinde Tel Miqne-Ekron diğer merkezlerle göre farklılık göstermektedir. Bu merkezde diğer merkezlerden farklı olarak hem Troya gri seramiği, hem de Miken seramiğinin bulunması Deniz Kavimleri göçünün öncesi ve sonrasını oluşturması bakımından önem taşımaktadır.

Pişmiş topraktan yapılmış figürinler, Deniz Kavimleri'nin Levant Bölgesi'ne gelip yerleşmesiyle birlikte M.Ö. 12. yüzyılın başından itibaren görülmektedir. Bu figürinler bölgede Tel Miqne-Ekron'un VII-V tabakalarından, Tel Ashdod'un XIII-XI tabakalarından ve Ashkelon'un 20-18 seviyelerinden/aşamalarından tanınmaktadır (Ben-Shlomo ve Press 2009: 47-48; Yasur-Landau 2010: 302-303). Anılan merkezlerden Tel Miqne-Ekron'da bulunan örnekler hem sayısal hem de farklı tiplerde olması bakımından diğer merkezlerle göre daha farklı bir konuma sahiptir. Psi tipinde ve Ashdoda tipinde olmak üzere farklılık gösteren tip bu örnekler yerel olarak üretilmişlerdir. Psi tipi figürinlerin sayısı Ashdoda tipi oturan kadın figürinlerine kıyasla daha çoktur. Bu figürinlerden Ashdoda tipi oturan kadın figürinlerinin Anadolu'daki ana tanrıça geleneğini yansıttığı, ancak son derece stilize yapılmış olmasından dolayı Anadolu, Ege ve Kenan kültürlerinin bir kombinasyonu soyut olarak ve şematik bir şekilde Levant'ta yapıldıklarının düşünülmesine neden olmaktadır (Mazar 2000: 223).

Levant'ta Deniz Kavimleri'yle ilişkilendirilen çok az sayıda mühür de ele geçmiştir. Deniz Kavimleri'nden önce bölgede görülmeyen bu mühürler konik ya da piramit biçiminde olup, genel itibarıyla çapa şeklindedir. Bu tür buluntular Keel tarafından

‘Filistinli Çapa Mühürler’ (Keel 1994: 22) olarak adlandırılmıştır. Bunların muska veya adak eşyası olarak kullanıldıkları mühür muskaları olduğu düşünülmektedir (Ben-Shlomo 2000: 228). Mühürlerin baskı yüzeylerine oyularak yapılan motifleri insan veya hayvan figürleri temsil etmektedir. Bu figürler şematik ve çizgisel biçimde tasvir edilmiştir (Mazar 1992: 278). Ben-Shlomo (2006b: 143) yukarıda anlatılan örneklerden Tel Miqne-Ekron’da ele geçen mühürlerin birinde betimlenen dans eden insanlar tasviri, Demir Çağı’na atfedilmektedir. Shiloh (1993: 1015) ise Tel Batash mühründe görülen lire benzeyen telli enstrümanın üzerinde oynayan insan motifinin, Tel Megiddo’nun VIA tabakasında bulunan ‘Orpheus Testisi’ olarak tanımlanan testinin üzerinde de bulunduğunu belirtmekte ve bu motifi Deniz Kavimleri’yle ilişkilendirmektedir.

Sonuç olarak gerek yazılı belgeler, gerekse mimari kalıntılar, mezarlar, seramik, figürinler ve mühürler ile ortaya konulan arkeolojik bulgular; Deniz Kavimleri’nin M.Ö. 13. yüzyılın sonunda bölgeye geldikleri ve devamında M.Ö. 12-11. yüzyıllarda yerli halklarla kaynaşarak kendi kültürlerini Levant Bölgesi’ne yansıttıkları anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇ A

- Aja, A.J. (2009). *Philistine Domestic Architecture in the Iron Age I*. USA: Harvard University Press.
- Allen, S.H. (1990). *Northwest Anatolian Grey Wares in the Late Bronze Age Analysis and Distribution in the Eastern Mediterranean*. USA: Brown University Press.
- Allen, S.H. (1994). Trojan Grey Ware at Tel Migne-Ekron. *BASOR* 293. The American Schools of Oriental Research. 39-51.
- Alon, D. (1997). A Chalcolithic Temple at Gilath. *The Biblical Archeologist Vol. 40, No. 2*. Israel: Temples and High Places. 63-70.
- Astour, M.C. (1965). New Evidence on the Last Days of Ugarit. *AJA* 69, No. 3. The Journal of The Archaeological Institute of America. 253-258.
- Badre, L. (1998). Late Bronze and Iron Age Imported Pottery from the Archaeological Excavation of urban Beirut. N. Stampolidis and V. Karageorghis (Eds.). *Eastern Mediterranean Cyprus-Dodecanese-Crete 16th-6th c. B.C. Proceedings of the International symposium held at Rethymnon - Crete in May 1997*. Athens: The University of Crete and The A.G. Leventis Foundation. 73-84.
- Badre, L. (2003). The Handmade Burnished Ware and the Contemporary Local Pottery from Tell Kazel. N. Chr. Stampolidis and V. Karageorghis (Eds.). *Sea Routes...Interconnections in the Mediterranean 16th-6th c. BC. Proceedings of the International Symposium Held at Rethymnon, Crete, September 29th-October 2nd, 2002*. Athens: The University of Crete and The A.G. Leventis Foundation. 83-99.
- Badre, L. (2006). Tell Kazel-Simyra: A Contribution to a Relative Chronological History in the Eastern Mediterranean during the Late Bronze Age. *BASOR* 343. The American Schools of Oriental Research. 65-95.
- Badre, L. (2011). The Cooking Pot Tradition at Tell Kazel. V. Karageorghis and O. Kouka (Eds.). *On Cooking Pots, Drinking Cups, Loomweights and Ethnicity in Bronze Age Cyprus and Neighbouring Regions. An International Archaeological Symposium held in Nicosia, November 6th-7th 2010*. Nicosia: A.G. Leventis Foundation. 149-166.
- Badre, L. ve Gubel, E. (1999-2000). Tell Kazel, Syria, Excavations of the AUB Museum, 1993-1998 (Third Preliminary Report). *Berytus* 44. Lebanon: The Faculty of Arts and Sciences of the American University of Beirut. 123-203.
- Balensi, J., Herrera, M.D. ve Artzy, M. (1993). Tell Abu Hawam. E. Stern (Ed.). *The*

New Encyclopedia of Archaeological Excavations in The Holy Land. Jerusalem: The Israel Exploration Society. 7-14.

- Bard, K.A. (2007). *Introduction to the Archaeology of Ancient Egypt.* UK: Blackwell Publishing.
- Barnett, R.D. (1975). The Sea Peoples. I.E.S. Edwards, N.G.L. Hammond and E. Sollberger (Eds.). *CAH 2, No. 2.* UK: Cambridge University Press. 359-378.
- Bartl, K. (1995). Das Ende der Spätbronzezeit und das 'dunkle Zeitalter' im westlichen Vorderasien. *Zwischen Euphrat und Indus: Aktuelle Forschungsprobleme in der Vorderasiatischen Archäologie.* Almany: Georg Olms Verlag, Hildesheim. 193-208.
- Ben-Shlomo, D. (2006a). Decorated Philistine Pottery: An Archaeological and Archaeometric Study. *British Archaeological Reports, International Series 1541.* Oxford: Archaeopress.
- Ben-Shlomo, D. (2006b). New Evidence of Seals and Sealings from Philistia. *Tel Aviv 33.* Journal of the Institute of Archaeology of Tel Aviv University. 134-162.
- Ben-Shlomo, D. (2006-7). Cultural Diversity, Ethnicity and Power Imbalance in Early Iron Age Philistia. *Scripta Mediterranea 27-28.* Canadian Institute for Mediterranean Studies. 267-290.
- Ben-Shlomo, D. (2008). The Cemetery of Azor and Early Iron Age Burial Practices. *The Levant 40, No. 1.* Council for British Research in the Levant. Maney Publishing. 29-54.
- Ben-Shlomo, D. (2010). *Philistine Iconography: A Wealth of Style and Symbolism.* *Orbis Biblicus et Orientalis 241.* Academic Press Fribourg, Fribourg Switzerland.
- Ben-Shlomo, D. ve Press, M. D. (2009). A Reexamination of Aegean-Style Figurines in Light of New Evidence from Ashdod, Ashkelon and Ekron. *BASOR 353.* The American Schools of Oriental Research, 39-74.
- Blegen, C.W. (1921). *Korakou: A Prehistoric Settlement Near Corinth.* New York: The American School of Classical Studies at Athens.
- Blegen, C.W., Caskey, J.L. ve Rawson, M. (1953). *Troy: The Sixth Settlement 3, No. 1.* USA: Princeton University Press.
- Bloch-Smith, E. (2003). Bronze and Iron Age Burials and Funerary Customs in the Southern Levant. S. Richard (Ed.). *Near Eastern Archaeology: A Reader.* Indiana: Winona Lake, Eisenbrauns. 105-115.

- Boehmer, R.M. (1972). *Die Kleinfunde von Boğazköy: Aus Den Grabungskampagnen 1931-1939 und 1952-1969*. 87. Wissenschaftliche Veröffentlichung Der Deutschen Orient-Gesellschaft. Berlin: Gebr. Mann Verlag.
- Boileau, M.-C., Badre, L., Capet, E., Jung, R. ve Mommsen, H. (2010). Foreign ceramic tradition, local clays: the Handmade Burnished Ware of Tell Kazel (Syria). *JAS 37, No. 7*. Amsterdam: Elsevier Ltd. 1678-1689.
- Breasted, J.H. (1906a). *Ancient Records of Egypt: historical Documents from the earliest Times to the Persian Conquest 3*. The University of Chicago Press.
- Breasted, J.H. (1906b). *Ancient Records of Egypt: Historical Documents from the earliest Times to the Persian Conquest 4*. USA: Chicago University Press.
- Bronk-Ramsey, C., Dee, M.W., Rowland, J.M., Higham, Thomas F.G., Harris, S.A., Brock, F., Quiles, A., Wild, E.M., Marcus, E.S. ve Shortland, A.J. (2010). Radiocarbon-based Chronology for Dynastic Egypt. *Science 328*. The American Association for the Advancement of Science. 1554-1557.
- Bryce, T. (2005). *The Kingdom of The Hittites*. UK: Oxford University Press.
- Burdajewicz, M. (1990). *The Aegean Sea Peoples and Religious Architecture in the Eastern Mediterranean at the Close of the Late Bronze Age*. British Archaeological Reports, International Series 558. England: B.A.R.
- Cadogan, G. (1992). Maroni VI (Plates VIII-XV). *Report of the Department of Antiquities Cyprus*. Nicosia: The Department of Antiquities. 51-58.
- Cambel, H. (1999). *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions Volume 2: Karapete-Aslantas*, Berlin: Walter de Gruyter.
- Capet, E. (2003). Tell Kazel (Syrie), Rapport preliminaire sur les 9e-17e campagnes de fouilles (1993-2001) du Musee de l'Universite Americaine de Beyrouth, Chantier II. *Berytus 47*. Lebanon: The Faculty of Arts and Sciences. The American University of Beirut. 63-121.
- Carayon, N., Marriner, N. ve Morhange, C. (2011). Geoarchaeology of Byblos, Tyre, Sidon and Beirut. *Rivista Di Studi Fenici 39, No.1*. Consiglio Nazionale Delle Ricerche, Istituto Di Studi Sulle Civiltà Italiane E Del Mediterraneo Antico. Roma: Fabrizio Serra Yayıncılık. 55-66.
- Carpenter, R. (1968). *Discontinuity in Greek Civilization*. UK: Cambridge University Press.
- Chabas, F. (1872). *Etudes Sur L'Antiquité Historique: D'Après Les Sources Egyptiennes et Les Monuments Réputés Préhistoriques*. Paris: Maisonneuve & C.

- Charaf, H. (2011). Over the hills and far away: Handmade Burnished Ware and Mycenaean Cooking Pots at Tell Arqa, Lebanon. V. Karageorghis and O. Kouka (Eds.). *On Cooking Pots, Drinking Cups, Loomweights and Ethnicity in Bronze Age Cyprus and Neighbouring Regions. An International Archaeological Symposium held in Nicosia, November 6th-7th 2010*. Nicosia: A.G. Leventis Foundation. 203-218.
- Childe, V.G. (1942). *What Happened in History*. Harmondsworth: Penguin Books. 175-179.
- Chiti, B. ve Pedrazzi, T. (2014). Tell Kazel (Syria), Area II. New Evidence From a Late Bronze/Iron Age Quarter. *Proceedings of the 8th International Congress of the Archaeology of Ancient Near East*. Warzaw. 67-84.
- Cifola, B. (1994). The Role of the Sea Peoples at the End of the Late Bronze Age: A Reassessment of Textual and Archaeological Evidence. *Oriens Antiqui Miscellanea I*. Roma: Istituto per l'Oriente. 1-23.
- Curvers, H.H. ve Stuart, B. (1998-1999). The BCD Archeology Project 1996-1999. *Bulletin d'Archéologie et d'Architecture Libanaises 3*. Ministère de la Culture. Direction Générale des Antiquités. 13-30.
- Curvers, H.H. ve Stuart, B. (2007). The BCD Archeology Project 2000-2006. *Bulletin d'Archéologie et d'Architecture Libanaises 9*. Ministère de la Culture. Direction Générale des Antiquités. 189-221.
- Çapar, Ö. (1987). Ege Göçleri ve Sonrası Batı Anadolu. A. Çilingiroğlu (Ed.). *Anadolu Demir Çağları I. The 1. Anatolian Iron Ages Symposium, held in İzmir during 24th-27th April 1984*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi. 13-34.
- D'amato, R. ve Salimbeti, A. (2015). *Sea Peoples of the Bronze Age Mediterranean c.1400 BC - 1000 BC*. UK: The Osprey Group.
- Deger-Jalkotzy, S. (1998). The Last Mycenaeans and Their Successors Updated. S. Gitin, A.Mazar and E.Stern (Eds.). *Mediterranean Peoples in Transition. Thirteenth to Early Tenth Centuries BCE. In Honor of Professor Trude Dothan*. Jerusalem: Israel Exploration Society. 114-128.
- Desborough, V.R. d'A. (1964) *The Last Mycenaeans and Their Successors: An Archaeological Survey c.1200-c.1000 B.C*. UK: Oxford University Clarendon Press.
- Dietrich, M. ve Loretz, O. (1978). Das 'Seefahrende Volk' Von Sikila (RS 34.129). K. Bergerhof, M. Dietrich and O. Loretz (Eds.). *UF 10*. Almanya: Verlag Butzon & Bercker Kevelaer, Neukirchen-Vluyn. 53-56.
- Dikaios, P. (1969-1971). *Enkomi: Excavations 1948-1958 Vol. 2*. Mainz Am Rhein:

Verlag Philipp Von Zabern.

- Dothan, M. (1993a). Ashdod. E. Stern (Ed.). *The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in The Holy Land*. Jerusalem: The Israel Exploration Society. 93-102.
- Dothan, M. (1993b). Azor. E. Stern (Ed.). *The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in The Holy Land*. Jerusalem: The Israel Exploration Society. 125-129.
- Dothan, M. ve Porath, Y. (1993). *Ashdod V: Excavations of Area G: The Fourth-Sixth Seasons of Excavations 1968-1970*. Atiqot 23. Jerusalem: Israel Antiquities Authority.
- Dothan, T. (1982). *The Philistines and their Material Culture*. New Haven and London: Yale University Press.
- Dothan, T. (1993). Deir el-Balah. E. Stern (Ed.). *The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in The Holy Land*. Jerusalem: The Israel Exploration Society. 343-347.
- Dothan, T. (1998). Initial Philistine Settlement: From migration to Coexistence. S. Gitin, A. Mazar and E. Stern (Eds.). *Mediterranean Peoples in Transition: thirteenth to early tenth centuries BCE*. Jerusalem: Israel Exploration Society. 148-161.
- Dothan, T. ve Dothan, M. (1992). *People of the Sea, The Search for the Philistines*. New York: Macmillan Publishing Company.
- Dothan, T. ve Zukerman, A. (2004). A Preliminary Study of the Mycenaean IIC:1 Pottery Assemblages from Tel Miqne-Ekron and Ashdod. *BASOR* 333. The American Schools of Oriental Research. 1-54.
- Drews, R. (1993). *The End of the Bronze Age: Changes in Warfare and the Catastropheca.1200 BC*. New Jersey: Princeton University Press.
- Erkanal, H. (1999). 1997 Liman Tepe Kazıları. *Kazı Sonuçları Toplantısı 20, 1.Cilt*. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi. 325-336.
- Erkanal, H. (2008). Geç Tunç Çağı'nda Liman Tepe/Liman Tepe in the Late Bronze Age. A. Erkanal-Ö ktü, S. Günel ve U. Deniz (Eds.). *Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları. 91-100.
- Evans, A. (1935). *The Palace of Minos at Knossos 4, No. 2*. London: Macmillan & Co., Limited.
- Faulkner, R.O. (1975). *Egypt: From the Inception of the Nineteenth Dynasty to the*

- Death of Ramesses III. I.E.S. Edwards, N.G.L. Hammond and E. Sollberger (Eds.). *CAH 2, No. 2*. UK: Cambridge University Press. 217-251.
- Fischer, P.M. (2014). The Southern Levant (Transjordan) During The Late Bronze Age. M.L. Steiner and A.E. Killebrew (Eds.). *The Oxford Handbook of the Archaeology of the Levant c.8000-332 BCE*. Oxford University Press. 561-576.
- French, E.B. (1971). The Development of Mycenaean Terracotta Figurines. *ABSA 66*. UK: Oxford University Press. 101-187.
- French, E.B. (1985). The Figures and Figurines. C. Renfrew (Ed.). *The Archaeology of Cult: The Sanctuary at Phylakopi: Supplementary 18*. London: British School of Archaeology at Athens. 209-280.
- French, E.B. (1989). Possible Northern Intrusions at Mycenae. J.G.P. Best and N.M.W. De Vries (Eds.). *Thracians and Mycenaeans, Proceedings of the Fourth International Congress of Thracology, Rotterdam, 24-26 September*. Netherlands: E.J. Brill, Leiden. 39-51.
- French, E.B. (2006). The Terracotta Figurines. D. Evely (Ed.). *Lefkandi IV: The Bronze Age. The Late Helladic IIIC Settlement at Xeropolis, Supplementary 39*. London: British School of Archaeology at Athens. 257-263.
- Furumark, A. (1941). *The Mycenaean Pottery: Analysis and Classification*. Stockholm: Victor Pettersons Bokindustriaktiebolag.
- Furumark, A. ve Adelman, C.M. (2003). *Swedish Excavations at Sinda, Cyprus: Excavations Conducted by Arne Furumark 1947-1948*. Stockholm: Paul Aström Förlag.
- Gagarin, M. (2010). *The Oxford Encyclopedia of Ancient Greece and Rome 1*. E. Fantham (Ed.). New York: Oxford University Press.
- Gardiner, A.H. (1947). *Ancient Egyptian Onomastica (Plates)*. London: Oxford University Press.
- Gatier, P.-L., Gubel, E., Marquis, P., Nehme, L., Rousset, M.-O. ve Yon, J.-B. (2000). *The Levant: History and Archaeology in the Eastern Mediterranean*. O. Binst (Ed.). Könnemann Verlagsgesellschaft mbH.
- Gilboa, A. (2005). Sea Peoples and Phoenicians along the southern Phoenician coast - A Reconciliation: An Interpretation of Sikila (SKL) Material Culture. *BASOR 337*. American Schools of Oriental Research. 47-78.
- Gitin, S. ve Dothan, T. (1987) The Rise and Fall of Ekron of the Philistines: Recent Excavations at an Urban Border Site. *The Biblical Archaeologist 50, No. 4*. The American Schools of Oriental Research. 197-222.

- Gitin, S. ve Dothan, T. (1993). Tell Miqne-Ekron. E. Stern (Ed.). *The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in The Holy Land*. Yerusalem: The Israel Exploration Society. 1051-1059.
- Golden, J. M. (2004). *Ancient Canaan and Israel: New Perspectives*. California: ABC-CLIO's Understanding Ancient Civilizations. Santa Barbara.
- Gophna, R. (1993). Tell el-Farah (south). E. Stern (Ed.). *The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in The Holy Land*. Jerusalem: The Israel Exploration Society. 441-444.
- Gonen, R. (1992a). Burial Patterns and Cultural Diversity in Late Bronze Age Canaan. *Dissertation Series/American Schools of Oriental Research 7*. Indiana: Winona Lake, Eisenbrauns.
- Gonen, R. (1992b). The Late Bronze Age. A. Ben-Tor (Ed.). *The Archaeology of Ancient Israel*. Israel: The Open University Press. 211- 257.
- Green, John D. M. (2006). Forces of Transformation in Death: The Cemetery At Tel eş-Şaidiyeh, Jordan. C. Bachhuber and R.G. Roberts (Eds.). *The Ancient Near East BANEA Publication Series 1. An Offprint from Forces of Transformation: The End of The Bronze Age in the Mediterranean, Proceedings of an International Symposium held at St.John's College, University of Oxford 25-6th March 2006*. OXBOW BOOKS: British Association for Near Eastern Archaeology. 80-91.
- Guzowska, M. ve Yasur-Landau, A. (2007). Handmade Burnished Ware in the Levant. I. Galanaki, H. Tomas, Y. Galanakis and R. Laffineur (Eds.). *Between the Aegean and Baltic Seas. Prehistory across Borders. Proceedings of the International Conference. Bronze and Early Iron Age Interconnections and Contemporary Developments between the Aegean and the Regions of the Balkan Peninsula, Central and Northern Europe, University of Zagreb, 11-14 April 2005*. AEGAEUM 27. Université de Liège. 471-480.
- Güterbock, H.G. (1967). The Hittite Conquest of Cyprus Reconsidered. *JNES 26, No. 2*. The University of Chicago Press. 73-81.
- Hall, H.R. (1930). *A General Introductory Guide to the Egyptian Collections in the British Museum*. London: Oxford University Press.
- Heinz, M. ve Kulemann-Ossen, S. (2014). The Northern Levant (Lebanon) During The Late Bronze Age. M.L. Steiner and A.E. Killebrew (Eds.). *The Oxford Handbook of the Archaeology of the Levant c.8000-332 BCE*. Oxford University Press. 524-540.
- Iakovides, S. (1977). The Present State of Research at the Citadel of Mycenae. *Bulletin of the Institute of Archaeology*. London: the Institute of Archaeology. 99-141.

- Juengst, S.C. (2002). *The Road Home: Images for the Spiritual Journey*. London: Westminster John Knox Press.
- Karageorghis, V. (1990). *The End of The Late Bronze Age in Cyprus*. Nicosia: The Pierides Foundation.
- Karageorghis, V. (1977-1978). *The Goddess with Upraised Arms in Cyprus*. Scripta Minora. Regiae Societatis Humaniorum Litterarum Lundensis. Sweden: CWK Gleerup, Lund.
- Keel, O. (1994). Philistine 'Anchor' Seals. *Israel Exploration Journal* 44. Recent Publications of the Israel Exploration Society. 21-35.
- Kelm, G.L. ve Mazar, A. (1982). Three Seasons of Excavations at Tel Batash: Biblical Timnah. *BASOR* 248. The American Schools of Oriental Research. 1-36.
- Kelm, G.L. ve Mazar, A. (1985). Tel Batash (Timnah) Excavations Second Preliminary Report (1981-1983). *BASOR Supplementary Studies No. 23*. The American Schools of Oriental Research. 93-120.
- Kempinski, A. (1979). Hittites in the Bible: What Does Archaeology Say?. *Biblical Archaeology Review* 5, No. 5. Jerusalem: Biblical Archaeology Society. 20-45.
- Kilian, K. (1978). Ausgrabungen in Tiryns 1976: Bericht zu den Grabungen. *Archäologische Anzeiger: HEFT 4*. Berlin: Walter De Gruyter & Co. 449-470.
- Killebrew, A.E. (1998). *Ceramic Craft and Technology during the Late Bronze and Iron I Ages: The Relationship between Pottery Technology, Style and Cultural Diversity I*. Israel: Hebrew University of Jerusalem.
- Killebrew, A.E. (2000). Aegean-Style Early Philistine Pottery in Canaan During the Iron I Age: A Stylistic Analysis of Mycenaean IIIc: 1b Pottery and Its Associated Wares. E.D. Oren (Ed.). *The Sea Peoples and their World: A Reassessment*. Philadelphia: University of Pennsylvania. 233-253.
- Killebrew, A.E. (2005). *Biblical Peoples and Ethnicity: An Archaeological Study of Egyptians, Canaanites, Philistines and Early Israel, 1300-1100 B.C.E.*. Atlanta: Society of Biblical Literature.
- Killebrew, A.E. ve Lehmann, G. (2013). The World of the Philistines and Other Sea Peoples. A.E. Killebrew and G. Lehmann (Eds.). *The Philistines and Other "Sea Peoples" in Text and Archaeology*. Archaeology and Biblical Studies 15. Georgia: Society of Biblical Literature. 1-18.
- Kitchen, K.A. (1966). Aegean Place Names in a List of Amenophis III. *BASOR* 181. The American Schools of Oriental Research. 23-24.

- Kling, B. (1989). *Mycenaean III C:1b and Related Pottery in Cyprus*. Studies in Mediterranean Archaeology 87. Göteborg: Paul Aströms Förlag.
- Luciani, M. (2014). The Northern Levant (Syria) During The Late Bronze Age: Small Kingdoms Between The Supraregional Empires of The International Age. M.L. Steiner and A.E. Killebrew (Eds.). *The Oxford Handbook of the Archaeology of the Levant c.8000-332 BCE*. Oxford University Press. 509-523.
- Mangaloğlu-Votruba, S. (2011). Liman Tepe'de Geç Hellas III C Dönemi. *Anatolia* 37. 43-73.
- Marquis, P. (2000). The Bronze Age: The Birth of a Civilization. O. Binst (Ed.). *The Levant: History and Archaeology in the Eastern Mediterranean*. Könnemann Verlagsgesellschaft mbH. 13-46
- Maspero, G. (1873). *Revue Critique: D'histoire Et De Littérature*. Paris: Librairie A. Franck.
- Maspero, G. (1880). *Histoire d'Égypte sous les Pharaons*. Revue Critique: D'histoire Et De Littérature 1. Paris: Ernest Leroux, Editeur.
- Maspero, G. (1883). Notes sur quelques points de Grammaire et d'Histoire. *Zeitschrift Für Ägyptische Sprache und Alterthumskunde*. C.R. Lepsius (Ed.). Leipzig: J.C. Hinrichs'sche Buchhandlung. 62-69.
- Maspero, G. (1896). *The Struggle of the Nations: Egypt, Syria and Assyria*. A.H. Sayce (Ed.). M.L. McClure (Çev.). London: Society for Promoting Christian Knowledge.
- Master, D.M., Stager, L.E. ve Yasur-Landau, A. (2011). Chronological Observations At The Dawn Of The Iron Age in Ashkelon. *Egypten und Levante/Egypt and the Levant* 21. Austrian Academy of Sciences Press. 261-280.
- Mazar, A. (1985). *Excavations at Tell Qasile 2, The Philistine Sanctuary: Various Finds, the Pottery, Conclusion, Appendixes*. Qedem 20. The Institute of Archaeology. The Hebrew University of Jerusalem.
- Mazar, A. (1986). Excavations at Tell Qasile, 1982-1984: The Preliminary Report, *Israel Exploration Journal* 36, No. 1-2. Israel Exploration Society, 1-15.
- Mazar, A. (1992). The Iron Age I. A. Ben-Tor (Ed.). *The Archaeology of Ancient Israel*. Israel: The Open University Press. 258-301.
- Mazar, A. (1993a). Beth-Shean. E. Stern (Ed.). *The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in The Holy Land*. Jerusalem: The Israel Exploration Society. 214-223.

- Mazar, A. (1993b). Tell Qasile. E. Stern (Ed.). *The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in The Holy Land*. Jerusalem: The Israel Exploration Society. 1204-1212.
- Mazar, A. (2000). The Temples and Cults of the Philistines. E.D. Oren (Ed.). *The Sea Peoples and their World: A Reassessment*. Philadelphia: University of Pennsylvania. 213-232.
- Mazar, A. (2006). *Excavations at Tel Beth-Shean 1989-1996 Volume 1: From the Late Bronze Age IIB to the Medieval Period*. Jerusalem: The Israel Exploration Society.
- Mazar, A. (2008). From 1200 to 850 B.C.E.: Remarks on Some Selected Archaeological Issues. L. Grabbe (Ed.). *Israel in Transition: From Late Bronze II to Iron IIa (c. 1250-850 B.C.E.)*. Vol. 1. *The Archaeology*. NY and London: T&T Clark. 86-120.
- Mazar, A. ve Ben-Shlomo, D. (2005). Stratigraphy and Building Remains. M. Dothan and D. Ben-Shlomo (Eds.). *Ashdod VI: The Excavations of Areas H and K (1968-1969)*. IAA Reports 24. Yerusalem: Israel Antiquities Authority. 11-61.
- McMillan, G. (2016). *Trade relations between the Mycenaean Greeks and the civilizations of the Eastern Mediterranean in the Late Bronze Age*. Yüksek Lisans Tezi. Canada: Queen's University Press.
- Mercer, S.A.B. (1939). *The Tell El-Amarna Tablets 1 and 2*. Toronto: The Macmillan Company of Canada Limited at St. Martin's House.
- Mieroop, M.V.D. (2004). *A History of the Ancient Near East ca. 3000-323 BC*. USA: Blackwell Publishing.
- Mountjoy, P.A. (1986). *Mycenaean Decorated Pottery: A Guide to Identification*. SMA 73. Göteborg: Paul Aström Förlag.
- Mountjoy, P.A. (1999a). *Regional Mycenaean Decorated Pottery*. Verlag Marie Leidorf GmbH. Rahden/Westf.
- Mountjoy, P.A. (1999b). Troia VII Reconsidered. *Studia Troica Band 9*. Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein. 295-346.
- Mountjoy, P.A. (2010). A Note on the Mixed Origins of Some Philistine Pottery. *BASOR* 359. The American Schools of Oriental Research. 1-12.
- Murray, A. S. (1900). Excavations at Enkomi. A.S. Murray, A.H. Smith and H.B. Walters (Eds.). *Excavations in Cyprus*. London: British Museum.
- Mylonas, G.E. (1966). *Mycenae and the Mycenaean Age*. Princeton University Press.

- Na-aman, N. (2000). The Contribution of the Trojan Grey Ware from Lachish and Tel Miqne-Ekron to the Chronology of the Philistine Monochrome Pottery. *BASOR 317*. The American Schools of Oriental Research. 1-7.
- Novacek, G.V. (2011). *Ancient Israel: Highlights from the Collections of the Oriental Institute of the University of Chicago*. USA: Oriental Institute of the University of Chicago.
- Oren, E.D. (1973). *The Northern Cemetery of Beth-Shean*. Netherlands: E.J. Brill, Leiden.
- Otten, H. (1963). Neue Quellen zum Ausklang des Hethitischen Reiches. *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin 94*. 1-23.
- Patrick C. (2013). The Stele of Merneptah-Assessment of the Final 'Israel' Strophe and its Implications for Chronology. *Journal of Creation 27, No. 1*. Creation Ministries. 57-64.
- Peczynski, S. (2009). *The Sea People and Their Migration (Yüksek Lisans Tezi)*. New Jersey: Rutgers University.
- Pilides, D. (1994). *Handmade Burnished Wares of the Late Bronze Age in Cyprus*. SMA 105. Sweden: Jonsered Paul Aströms Förlag.
- Pilides, D. ve Boileau, M. (2011). Revisiting the Handmade burnished Ware of Cyprus: new analytical results. V. Karageorghis and O. Kouka (Eds.). *On Cooking Pots, Drinking Cups, Loomweights and Ethnicity in Bronze Age Cyprus and Neighbouring Regions, An International Archaeological Symposium held in Nicosia, November 6th – 7th 2010*. Nicosia: A.G. Leventis Foundation. 113-128.
- Popham, M.R. ve Sackett, L.H (1968). *Excavations at Lefkandi, Euboea, 1964-1966: A Preliminary Report*. The British School of Archaeology at Athens. London Thames & Hudson Ltd.
- Press, M.D. (2012). *Ashkelon 4: The Iron Age Figurines of Ashkelon and Philistia*. L.E. Stager and J.D. Schloen (Eds.). Indiana: Winona Lake, Eisenbrauns.
- Rahmstorf, L. (2011). Handmade pots and crumbling loomweights: 'Barbarian' elements in the eastern Mediterranean in the last quarter of the 2nd millennium BC. V. Karageorghis and O. Kouka (Eds.). *On Cooking Pots, Drinking Cups, Loomweights and Ethnicity in Bronze Age Cyprus and Neighbouring Regions, An International Archaeological Symposium held in Nicosia, November 6th-7th 2010*. Nicosia: A.G. Leventis Foundation. 315-330.
- Redford, D.B. (1992). *Egypt, Canaan and Israel in Ancient Times*. New Jersey: Princeton University Press.

- Richardson, C.M. (2001). *The Role of Terracotta Figures and Figurines in Mycenaean Cult*. UK: Durham University.
- Robbins, M. (2001). *Collapse of the Bronze Age: The Story of Greece, Troy, Israel, Egypt and the Peoples of the Sea*. America: Universe, Inc. Lincoln, Nebraska.
- Rougé, E. de (1867). Extraits D'un Mémoire Sur Les Attaques Dirigées Contre L'égypte Par Les Peuples De La Méditerranée Vers Le Quatorzième Siècle Avant Notre Ère. *Revue archéologique* 16. Presses Universitaires de France. 35-45.
- Sandars, N.K. (1978). *The Sea Peoples: Warriors of the Ancient Mediterranean 1250-1150 BC*. London: Thames and Hudson Ltd.
- Sandars, N.K. (1985). *The Sea Peoples: Warriors of the Ancient Mediterranean 1250-1150 BC*. London: Thames and Hudson Ltd.
- Sauer, J.A. (1982). Syro-Palestinian Archaeology, History, and Biblical Studies. *The Biblical Archaeologist (Fall)*. The American Theological Library Association. 201-209.
- Schaeffer, C.F.A., (1968). Commentaires sur les lettres et documents trouves dans les biblio-theques privees d'Ugarit. J. Nougayrol, E. Laroche ve C. Viroilleaud (Eds.). *Ugaritica 5 (=Mission de Ras Shamra 16)*. Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthner. 753-768.
- Sharon, I. (2014). Levantine Chronology. M.L. Steiner and A.E. Killebrew (Eds.). *The Oxford handbook of the Archaeology of The Levant: c.8000-332 BCE*. Oxford University Press. 44-65.
- Sherratt, E. S. (2014). Introduction To The Levant During The Late Bronze Age. M.L. Steiner and A.E. Killebrew (Eds.). *The Oxford handbook of the Archaeology of The Levant: c.8000-332 BCE*. Oxford University Press. 497-508.
- Shiloh, Y. (1993). Megiddo. E. Stern (Ed.). *The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in The Holy Land*. Jerusalem: The Israel Exploration Society. 1003-1024.
- Singer, I. (1983). Western Anatolia in the Thirteenth Century B.C. According to Hittite Sources. *Anatolian Studies* 33. Ankara: British Institute. 205-217.
- Singer, I. (1999). A Political History of Ugarit. W.G.E. Watson and N. Wyatt (Eds.). *Handbook of Ugaritic Studies*. Netherlands: Koninklijke Brill NV, Leiden. 603-733.
- South, Alison K. (1984). Kalavassos-Ayios Dhimitrios and the Late Bronze Age of Cyprus. V. Karageorghis and J.D. Muhly (Eds.). *Cyprus at the Close of the Late Bronze Age*. Nicosia: A.G. Leventis Foundation. 11-18.

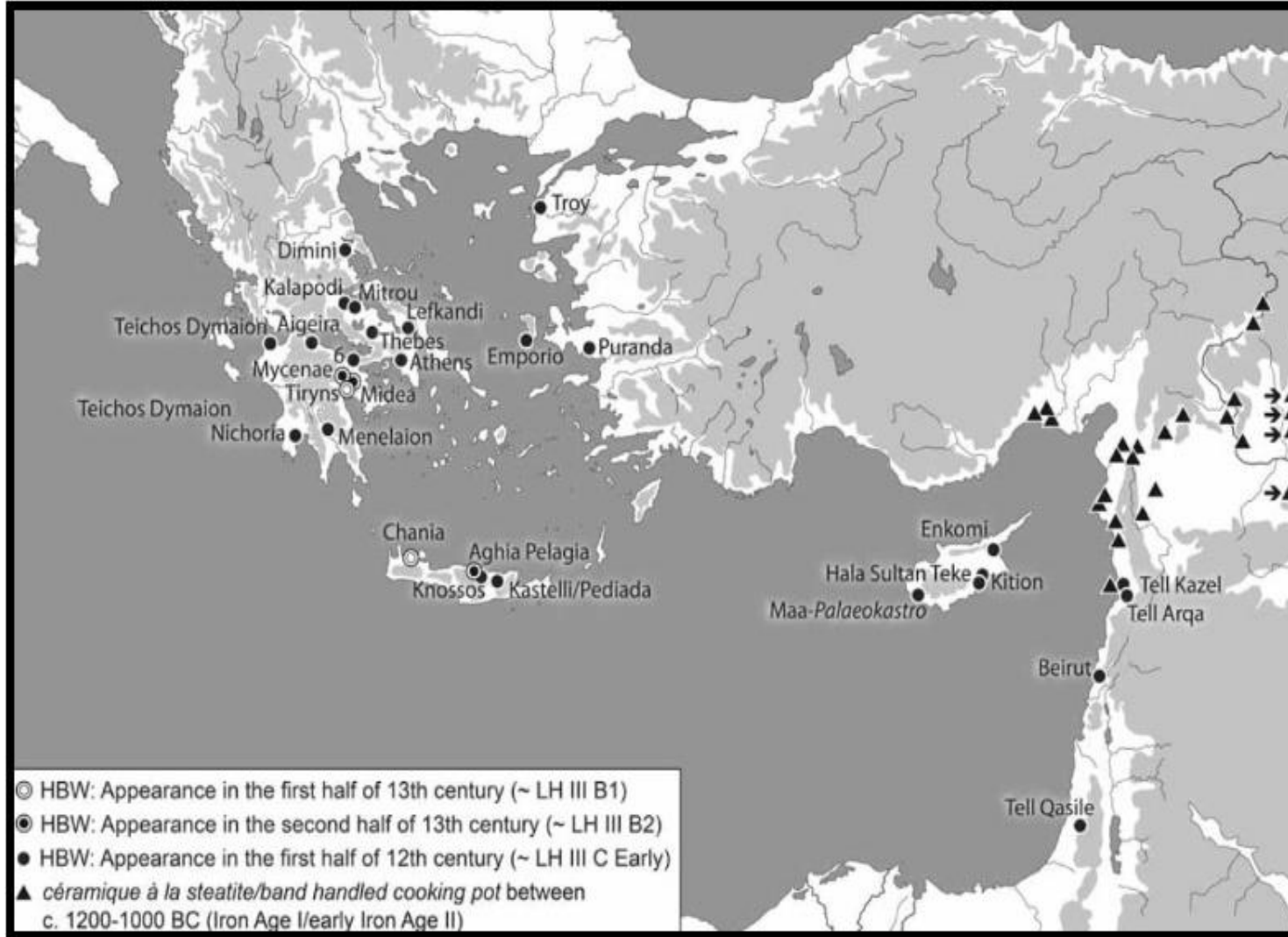
- Stager, L.E. (1993). Ashkelon. E. Stern (Ed.). *The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in The Holy Land*. Yerusalem: The Israel Exploration Society. 103-112.
- Stager, L.E. (1995). The Impact of the Sea Peoples in Canaan (1185-1050 BCE). T.E. Levy (Ed.). *The Archaeology of Society in the Holy Land*. London: Leicester University Press. 332-348.
- Stager, L.E. ve Schloen, J.D. (2008). Introduction: Ashkelon and its Inhabitants. L.E. Stager, J.D. Schloen and D.M. Master (Eds.). *Ashkelon 1, Final Reports of the Leon Levy Expedition to Ashkelon: Introduction and Overview (1985-2006)*. Indiana: Winona Lake, Eisenbrauns. 3-10.
- Stager, L.E., Schloen, J.D., Master, D.M., Press, M.D. and Aja, A. (2008). Part Four: Stratigraphic Overview. L.E. Stager, J.D. Schloen and D.M. Master (Eds.). *Ashkelon 1, Final Reports of the Leon Levy Expedition to Ashkelon: Introduction and Overview (1985-2006)*. Indiana: Winona Lake, Eisenbrauns. 215-323.
- Steindorff, G. ve Seele, K.C. (1957). *When Egypt Ruled The East*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Stiebing (Jr.), W.H. (1970). Another Look at the Origins of the Philistine Tombs at Tell el-Farah (S). *AJA* 74, No. 2. Archaeological Institute of America. 139-143.
- Stern, E. (2000). The Settlement of Sea Peoples in Northern Israel. E.D. Oren (Ed.). *The Sea Peoples and their World: A Reassessment*. Philadelphia: University of Pennsylvania. 197-212.
- Stevens, A. (2016). Tell El-Amarna. W. Wendrich, J. Dieleman and E. Froot (Eds.). *UCLA Encyclopedia of Egyptology*. LA: University of California Press. 1-37.
- Suriano, M.J. (2014). Historical Geography of The Ancient Levant. M.L. Steiner and A.E. Killebrew (Eds.). *The Oxford Handbook of the Archaeology of the Levant c.8000-332 BCE*. Oxford University Press. 9-23.
- Thalmann, J.-P. (2006). Obsidian at Tell Arqa, North Lebanon: A Stop-Over Point on a Trade Route? *Baghdader Mitteilungen* 37. 575-592.
- Thalmann, J.-P. (2010). Tell Arqa, a prosperous city during the Bronze Age. *NEA* 73, No. 2/3. The American Schools of Oriental Research. 86-101.
- Thompson, E.M. (1892). *The Tell El-Amarna Tablets in the British Museum*. London: Oxford University Press.
- Tubb, J.N. (1993). Tell eṣ-Ṣaidiyeh. E. Stern (Ed.). *The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in The Holy Land*. Yerusalem: The Israel Exploration Society. 1295-1300.

- Tubb, J.N. (1998). *Canaanites: Peoples of the Past*. British Museum Press.
- Tubb, J.N. (2000). Sea Peoples in the Jordan Valley. E. D. Oren (Ed.). *The Sea Peoples and their World: A Reassessment*. Philadelphia: University of Pennsylvania. 181-196.
- Ussishkin, D. (1993). Lachish. E. Stern (Ed.). *The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in The Holy Land*. Yerusalem: The Israel Exploration Society. 897-911.
- Ünal, A. (2006). Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışından Bizans Döneminin sonuna kadar Adana ve Çukurova tarihi. *ÇÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 15, Sayı 3 (Arkeoloji Özel Sayısı)*. 67-102.
- Vagnetti, L. (2000). Western Mediterranean Overview: Peninsular Italy, Sicily and Sardinia at the Time of the Sea Peoples. E.D. Oren (Ed.). *The Sea Peoples and their World: A Reassessment*. Philadelphia: University of Pennsylvania. 305-326.
- Vos, H.F. (1983). *An introduction to Bible geography*. G.H. Jung ve D.I. Shin (Çev.). Seoul: Christian Literature Crusade Press.
- Wachsmann, S. (2000). To the Sea of the Philistines. E.D. Oren (Ed.). *The Sea Peoples and their World: A Reassessment*. Philadelphia: University of Pennsylvania. 103-143.
- Wainwright, G.A. (1961). Some Sea-Peoples. *JEA* 47. Oxford: The University Press. 71-90.
- Waldbaum, J.C. (1966). Philistine Tombs at Tell Farah and their Aegean Prototypes. *AJA* 70, No. 4. Archaeological Institute of America. 331-340.
- Walsh, V.A. ve W.A. McDonald (1992). *House Construction and Town Layout, in Excavations at Nichoria in Southwest Greece, Volume II: The Bronze Age Occupation*. W. McDonald and N. Wilkie (Eds.). Minneapolis: University of Minnesota Press. 455-464.
- Webb, J.M. (1999). *Ritual Architecture, Iconography and Practice in the Late Cypriot Bronze Age*. Studies in Mediterranean Archaeology and Literature. Pocket Book 75. Jonsered: Paul Aströms Förlag.
- Weber-Hiden, I. (1990). Die mykenischen Terrakotta Figurinen aus den Syringes von Tiryns. *Tiryns: Forschungen und Berichte 11*. Verlag Philipp Von Zabern. Mainz Am Rhein. 35-85.
- Weinberg, Saul S. (1993). *Bamboula at Kourion: The Architecture*. Philadelphia: The University Museum.

- Woudhuizen, F.C. (2006). *The Ethnicity of the Sea Peoples*. (Doktora Tezi). Rotterdam: Erasmus Üniversitesi.
- Wright, E.G. (1959). Philistine Coffins and Mercenaries. *The Biblical Archaeologist* 22, No. 3. The American Schools of Oriental Research. 53-66.
- Wright, G.R.H. (1985). *Ancient Building in South Syria and Palestine*. Netherlands: E.J. Brill, Leiden.
- Yasur-Landau, A. (2001). The Mother(s) of All Philistines? Aegean Enthroned Deities of 12th-11th Century Philistia. R. Laffineur and R. Hagg (Eds.). *POTNIA, Deities in the Aegean Bronze Age. Proceedings of the 8th International Aegean Conference Göteborg, Göteborg University, 12-15 April 2000*. AEGAEUM 22. Université de Liège. 329-343.
- Yasur-Landau, A. (2010). *The Philistines and Aegean Migration at the End of the Bronze Age*. England: Cambridge University Press.
- Yon, M. (1997). *La Cité d'Ougarit sur le tell de Ras Shamra*. Ministère Des Affaires Étrangères. Paris: Éditions Recherche sur les Civilisations.
- Zangger, E. (1994). Landscape Changes around Tiryns during the Bronze Age. *AJA* 98, No. 2. Archaeological Institute of America. 189-212.

Geç Tunç Çağı'nda Doğu Akdeniz (hazırlayan: Youngchul Lee)

Levant, El yapımı perdahlı seramiğin ele geçtiği merkezler (Rahmstorf 2011: 330, fig. 6)

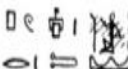

Tablo 1

TARİH	MISIR	GİRİT	KIKLADLAR	KITA YUNANİSTAN	KIBRIS
M.Ö. 1700			Thera Patlaması (M.Ö. 1625-1540)		Geç Kıbrıs IA
M.Ö. 1600	Yeni Krallık 18.Hanedan (M.Ö. 1570)	Geç Minos IA	Geç Kiklad	Geç Hellas I	Geç Kıbrıs IB
M.Ö. 1550					
M.Ö. 1500		Geç Minos IB Sarayların tarip edilmesi		Geç Hellas IIA	
M.Ö. 1450		Geç Minos II Mikenler Girit'i kontrol ediyor	Mikenler kontrol altında	Geç Hellas IIB Ege'nin Miken kontrolü	Geç Kıbrıs IIA
M.Ö. 1400		Geç Minos IIIA		Geç Hellas IIIA Levant'daki Miken büyümesi	Geç Kıbrıs IIB
M.Ö. 1300	19.Hanedan	Geç Minos IIIB		Geç Hellas IIIB Miken saraylarının genişletilmesi	Geç Kıbrıs IIC
M.Ö. 1200	3.Ramses'in Saltanatı (M.Ö. 1198-1166)	Geç Minos IIIC Knossos'un Çöküşü		Geç Hellas IIIC Sarayların çöküşü	Geç Kıbrıs IIIA
M.Ö. 1100					Geç Kıbrıs IIIB

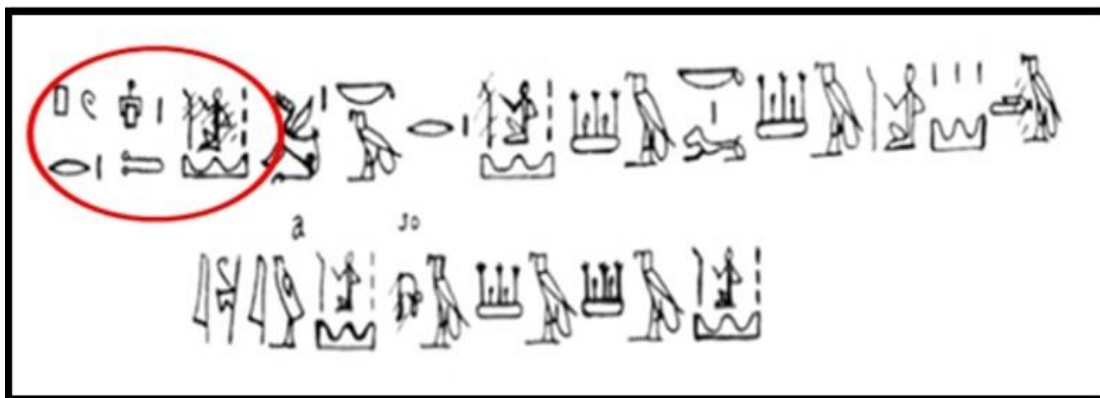
a: Geç Tunç Çağı'nın kronolojisi (McMillan 2016: v)

	BATI-ŞERİA	DOĞU-ŞERİA	LÜBNAN	SURİYE
1650				
1600				-----
1550	-----	-----	-----	
1500	GTÇ IA	GTÇ IA	GTÇ I	GTÇ I
1450	-----	-----		
1400	GTÇ IB	GTÇ IB		
1350	-----	GTÇ IC veya GTÇ IIA	GTÇ IIA	-----
1300	-----	-----	GTÇ IIB	GTÇ II
1250	GTÇ IIB	GTÇ II veya GTÇ IIB		
1200	-----	-----	-----	-----
1150	GTÇ III veya DÇ IA	-----		

b: Levant'ın kronolojisi (Sherratt 2014: 499, tablo 33.1)

I no.	II hieroglyphics	transliteration (Borghouts)	vocalization as employed in the present study
1*		<i>š3rdn</i>	Sherden
2*		<i>š3krš3</i>	Shekelesh
3*		<i>ik3w3š3</i>	Ekwesh
4*		<i>rkw</i>	Lukka
5*		<i>twrš3</i>	Teresh
1		<i>prwšt</i>	Peleset
2		<i>t3k3r</i>	Tjeker
3		<i>š3krš3</i>	Shekelesh
4		<i>d3iniw</i>	Denyen
5		<i>w3š3š3</i>	Weshesh

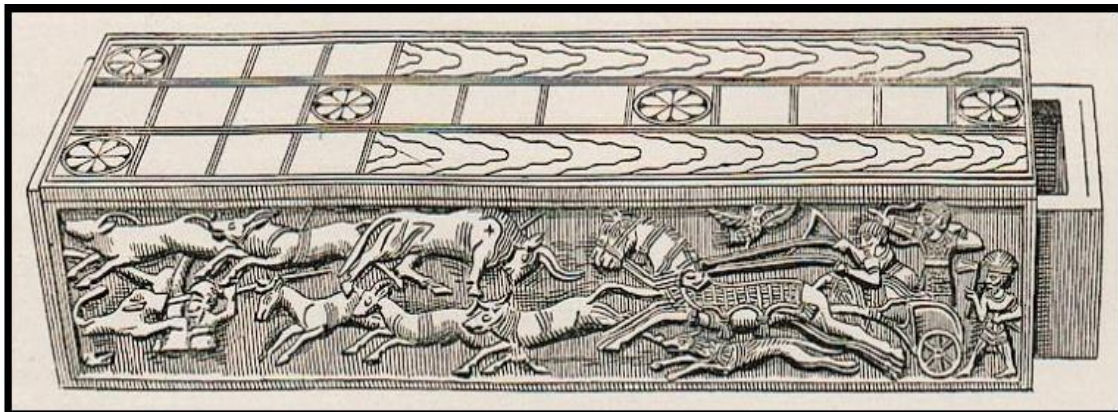
a: Doğu Akdeniz’de bulunan Deniz Kavimleri’nin isimleri
(Woudhuizen 2006: 36, fig. 3b)

b: Mısır yazıtlarında Peleset (Woudhuizen 2006: 36, fig. 3a)

Mısır Kralları	Mısır Metini	Deniz Kavimleri
III. ve IV. Amenhotep	Amarna Mektubu (EA 151)	Denyen
IV.Amenhotep	Amarna Mektubu (EA 38)	Lukka
"	Amarna Mektubu (EA 81,122, 123)	Sherden
II.Ramses	KadeşYazıtı	Karkisa, Lukka
"	Tanis Steli, Papirüs Anastasi I, KadeşYazıtı	Sherden
Merneptah	Büyük Karnak Yazıtı, Athribis Steli	Eqwesh
"	Büyük Karnak Yazıtı	Lukka
"	Büyük Karnak Yazıtı, Kahire Sütunu, Athribis Steli	Shekelesh
"	Kadeş Yazıtı, Tanis Steli, Papirüs Anastasi I	Sherden
"	Büyük Karnak Yazıtı, Athribis Steli	Teresh
III.Ramses	Medinet Habu	Shekelesh
"	Medinet Habu, Papirüs Harris	Sherden
"	Medinet Habu, Retorik Steli	Teresh
"	Medinet Habu, Papirüs Harris	Tjekker
"	Medinet Habu, Papirüs Harris	Weshesh
"	Medinet Habu, Papirüs Harris	Denyen
"	Medinet Habu, Papirüs Harris, Retorik Steli	Peleset

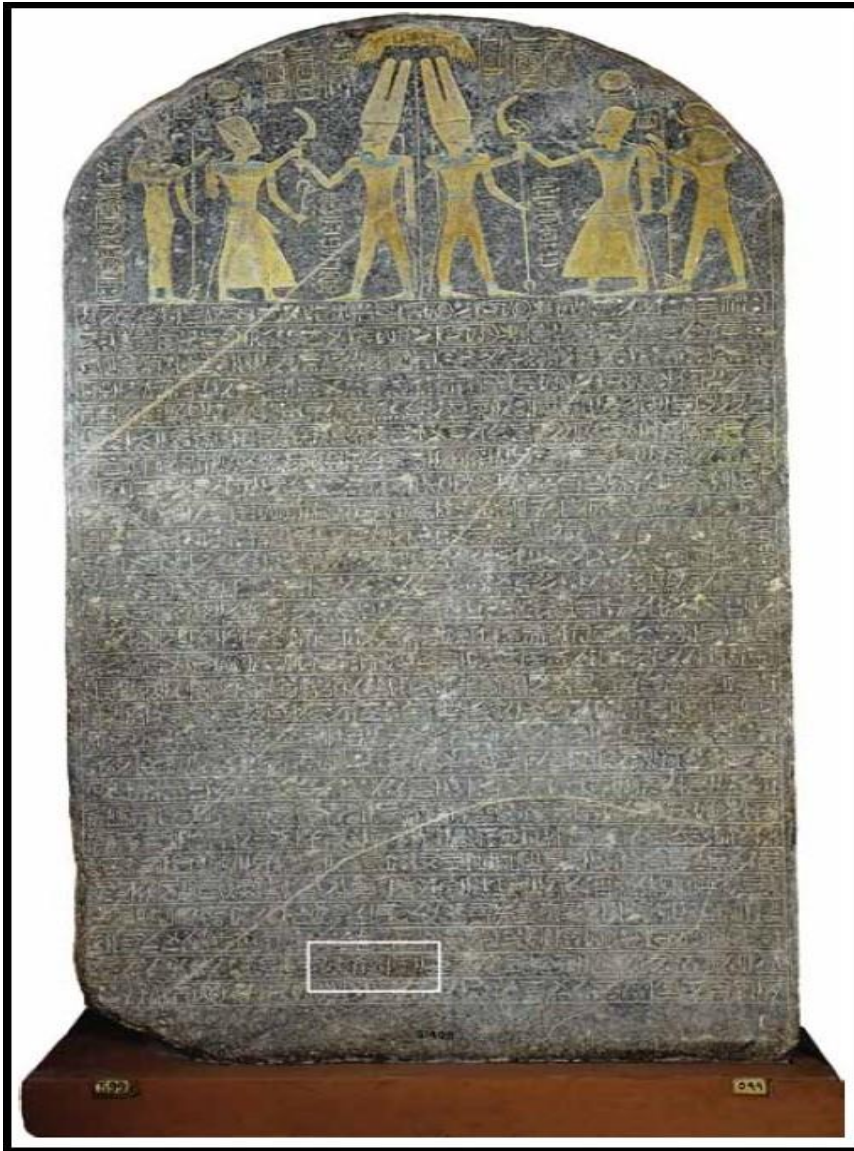
a: Deniz Kavimleri'nin isimlerinin geçtiği yazıtlar
(Killebrew ve Lehmann 2013: 2-3, tablo 1)

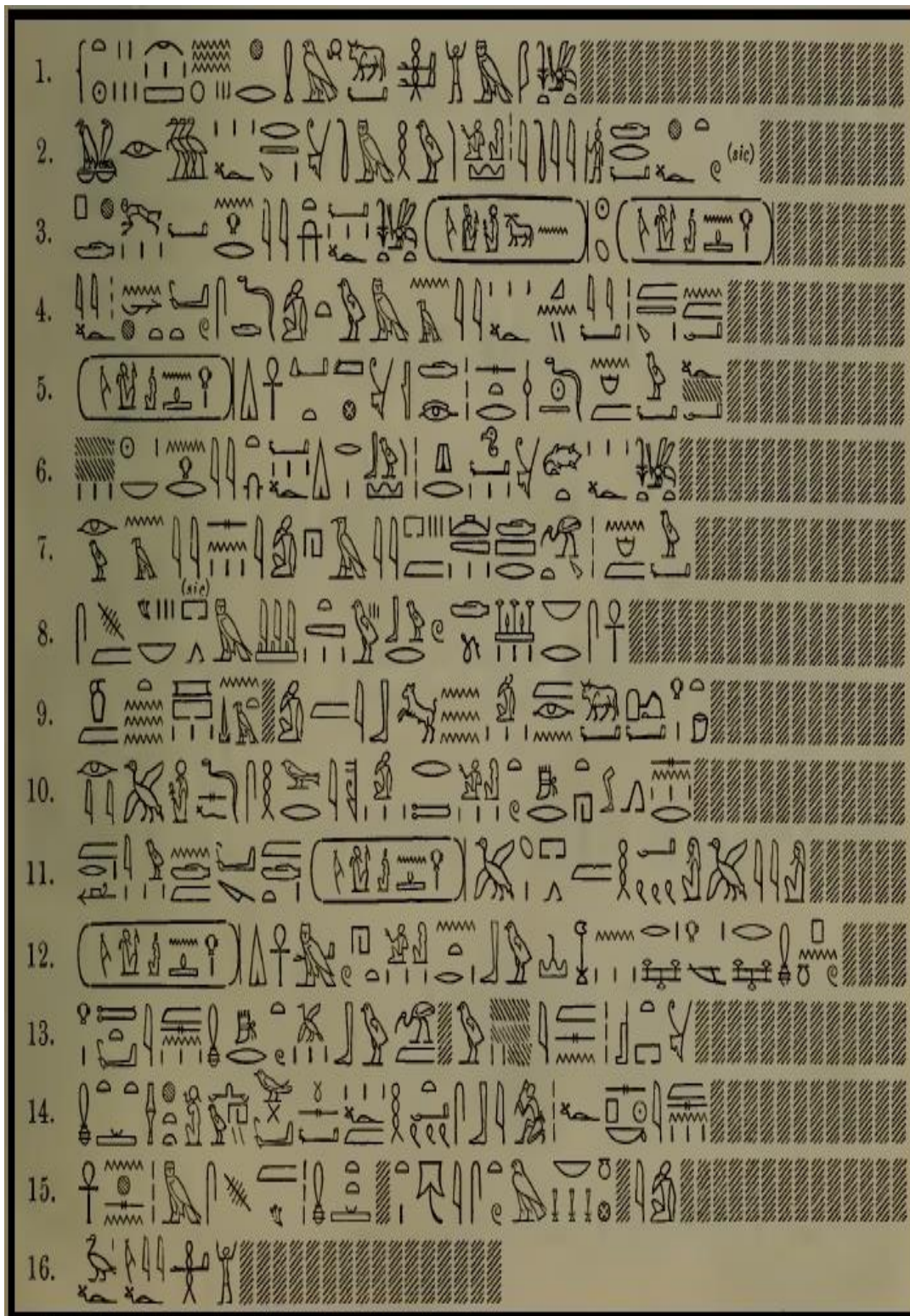
b: Enkomi, Fildişi oyun kutusu (Murray 1900: 12, fig. 19)

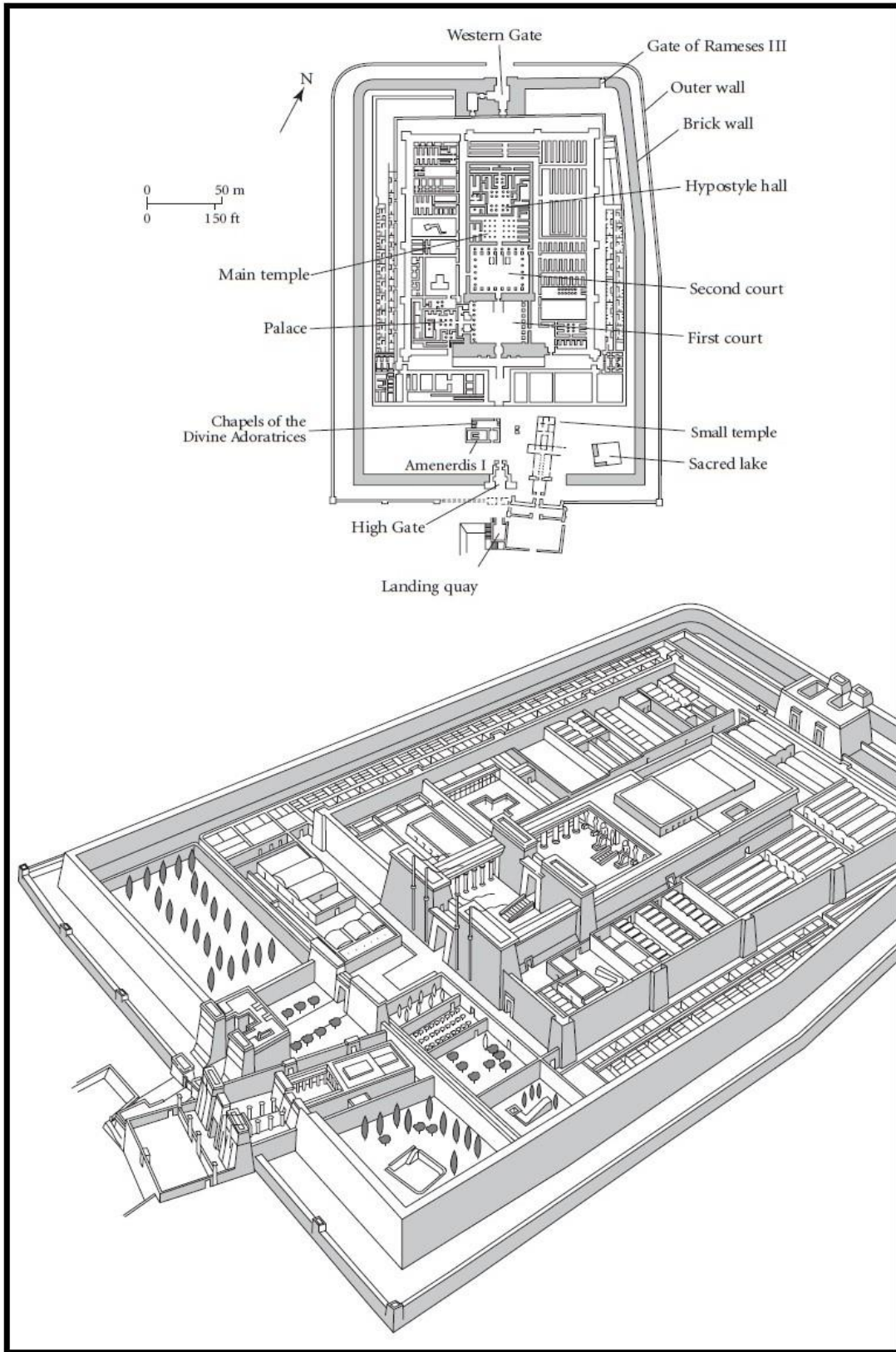
a: Enkomi, Oyun kutusundaki savaşçı
(Yasur-Landau 2010: 152, fig. 5.59)

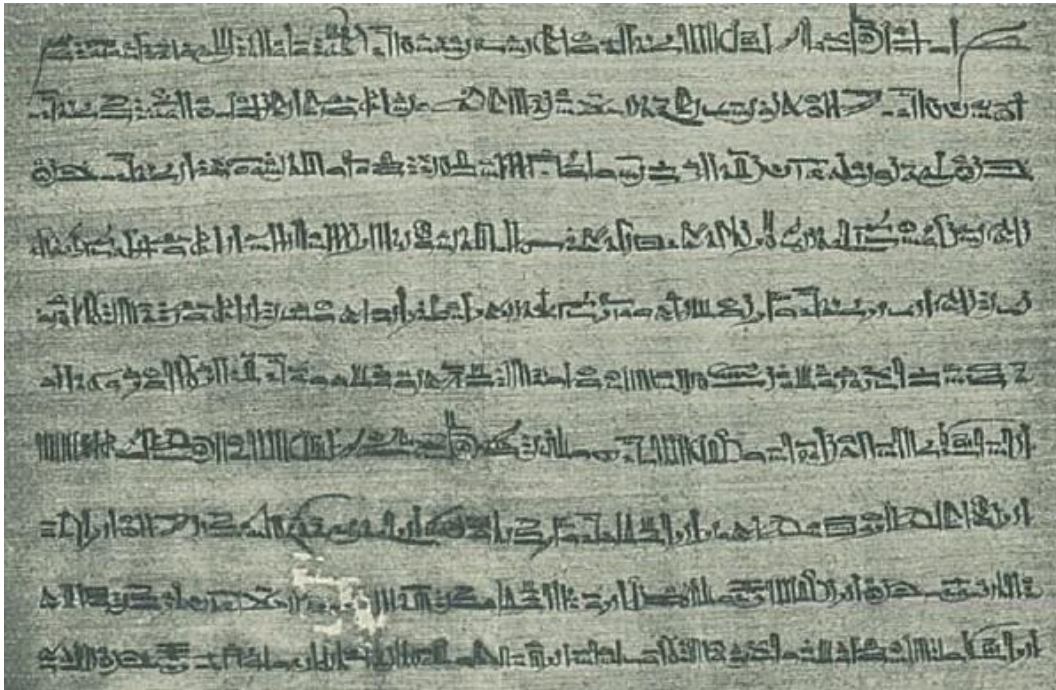
b: Mısır, Merneptah Zafer Steli (Novacek 2011: 67, fig. 10)

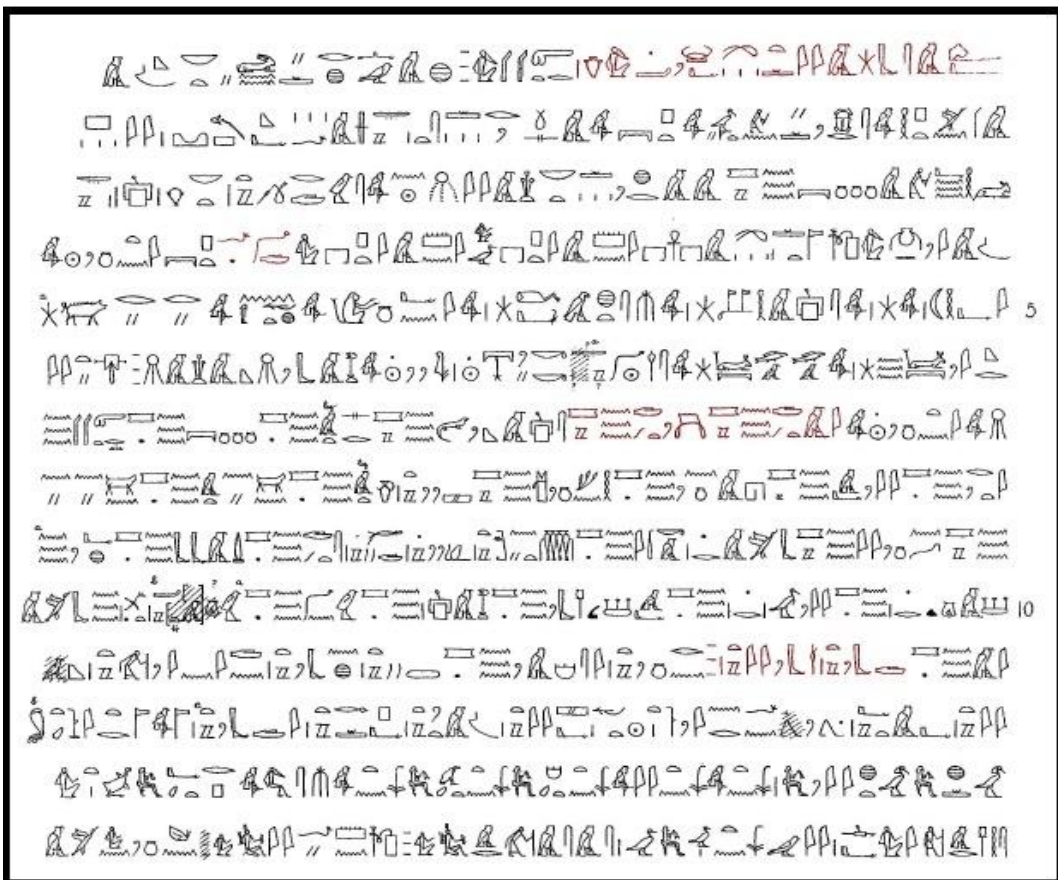
Mısır, Athribis Steli'nin yazıları
(Maspero 1883: 65)

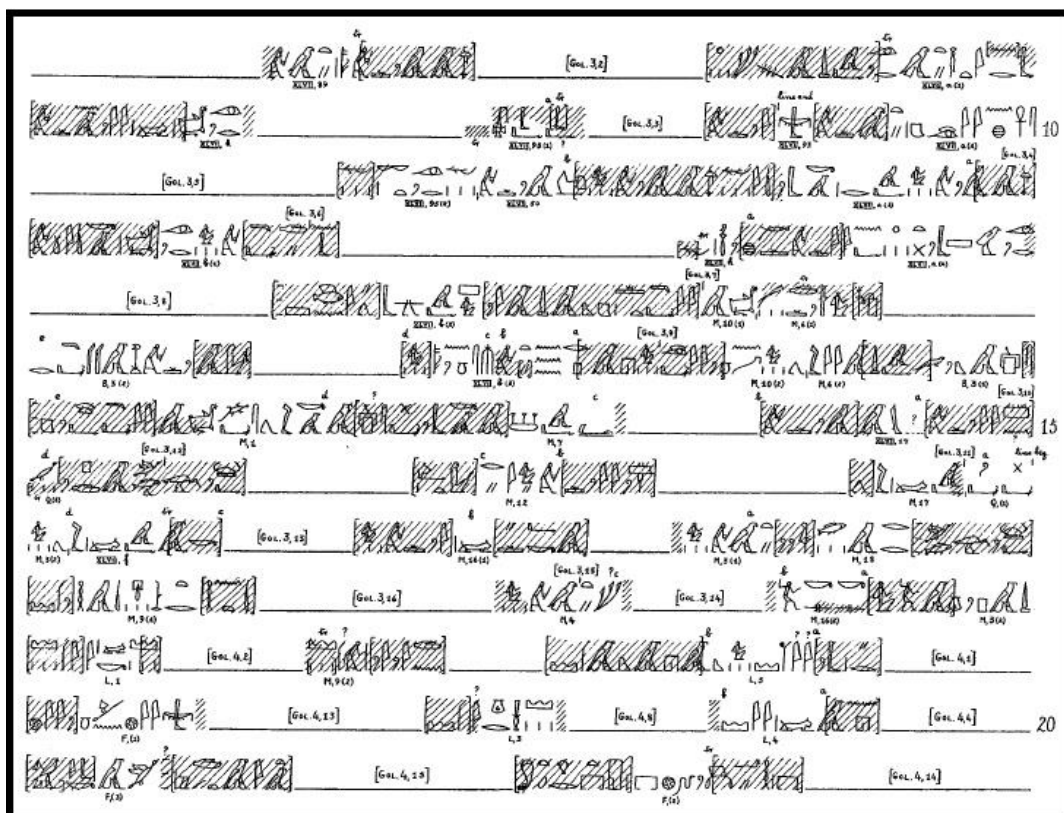
Mısır, Medinet Habu Tapınağı'nın planı
(Bard 2007: 243, fig. 8.16)

a: Mısır, Harris Papirüsü (40.5 m uzunluğunda, 117 sütünlü)
(Hall 1930: 34. fig. 16)

b: Mısır, Wen Amon'un Raporu (Gardiner 1947: Pl. VIIA)

a: Mısır, Amenope'nin Onomastikonu (Gardiner 1947: Pl. XX)

b: Mısır, Tell el-Amarna (Stevens 2016: 18, fig.19)

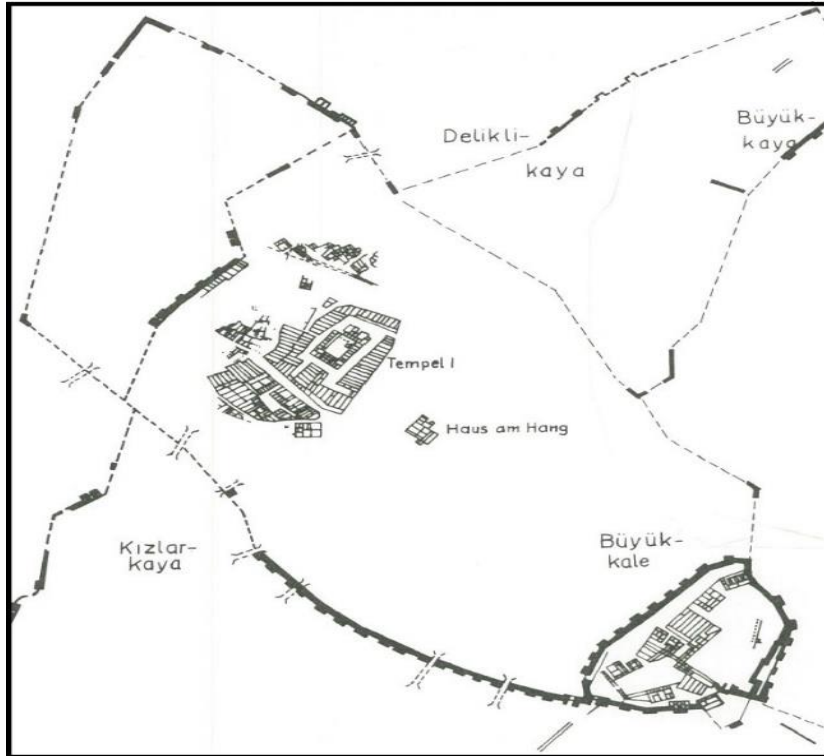
a: Mısır, Tell el-Amarna tableti EA 81 (Thompson 1892: Pl. 24)

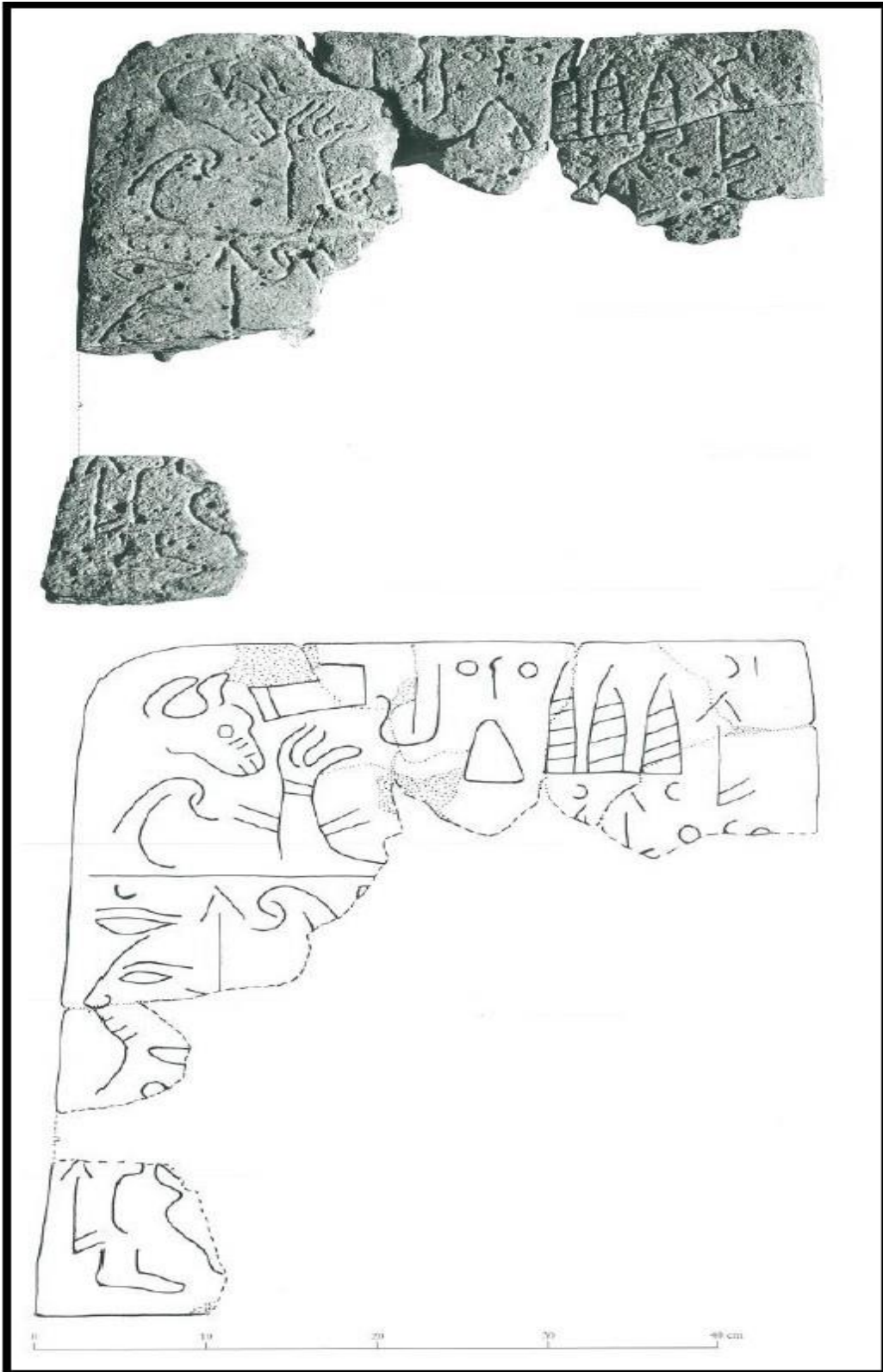
b: Ugarit/Ras Shamra tableti (Yon 1997: 135, fig.2b)

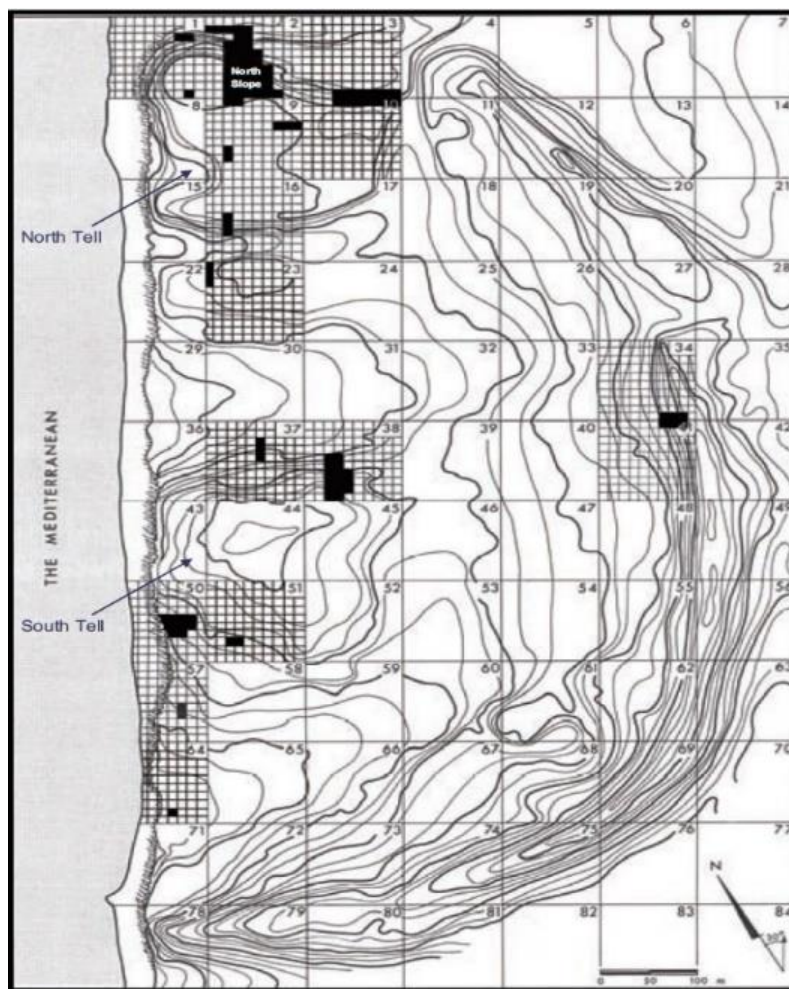
a: Byblos, Obelisk Tapınağı (Marquis 2000: 37)

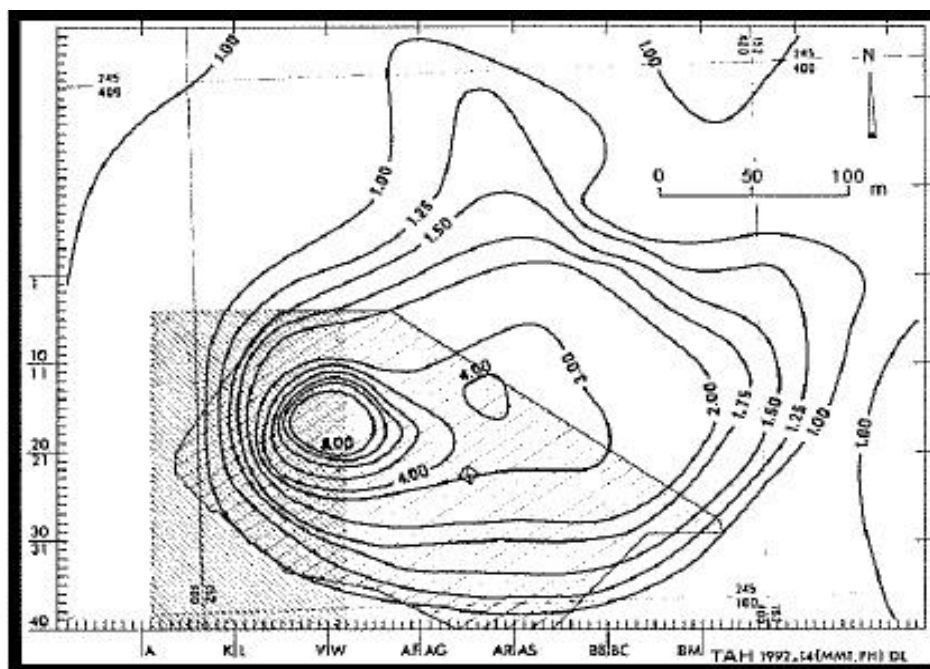
b: “KBO XII 38” yazılı belge (Nr.38, 548/t), Boğazköy’ün “Haus am Hang” civarında bulunmuştur (Boehmer 1972: ek 2)

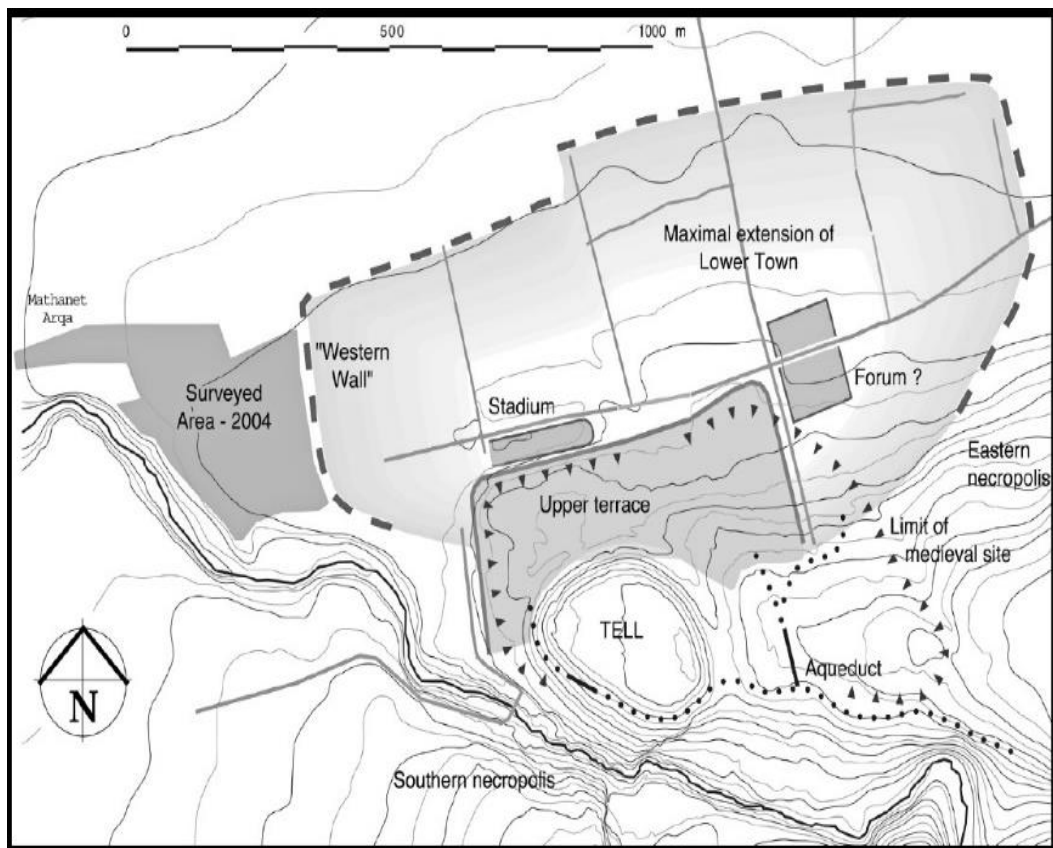
Karatepe, Asitavatas yazıtı (Cambel 1999: pl. 109-110)

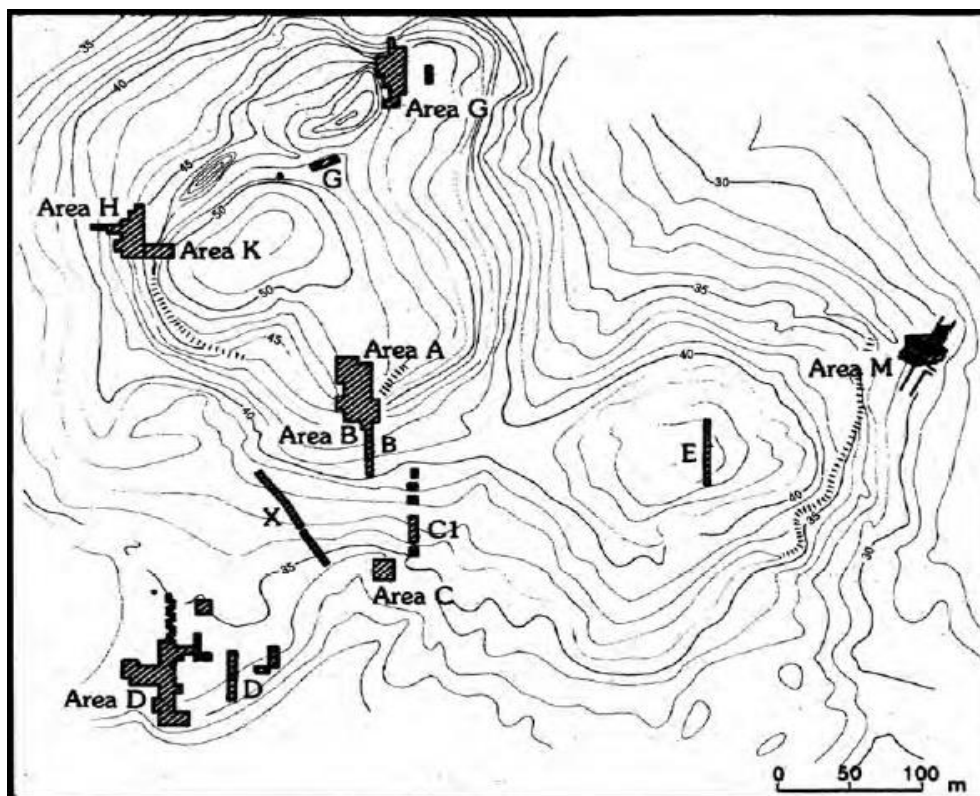
a: Ashkelon (Stager ve Schloen 2008: 6, fig. 1.4)

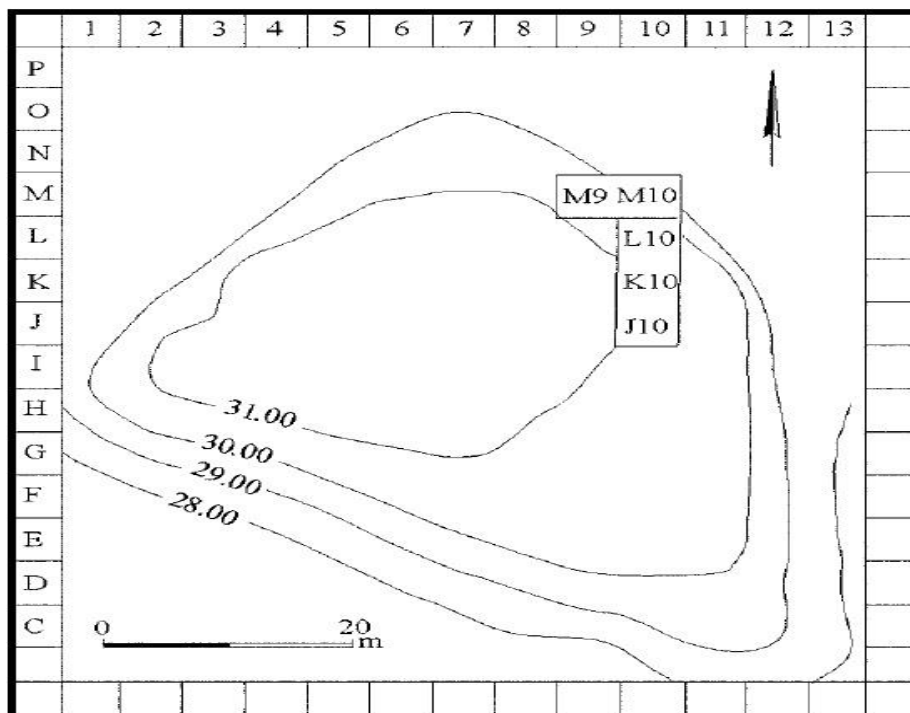
b: Tell Abu Hawam (Balensi vd. 1993: 8)

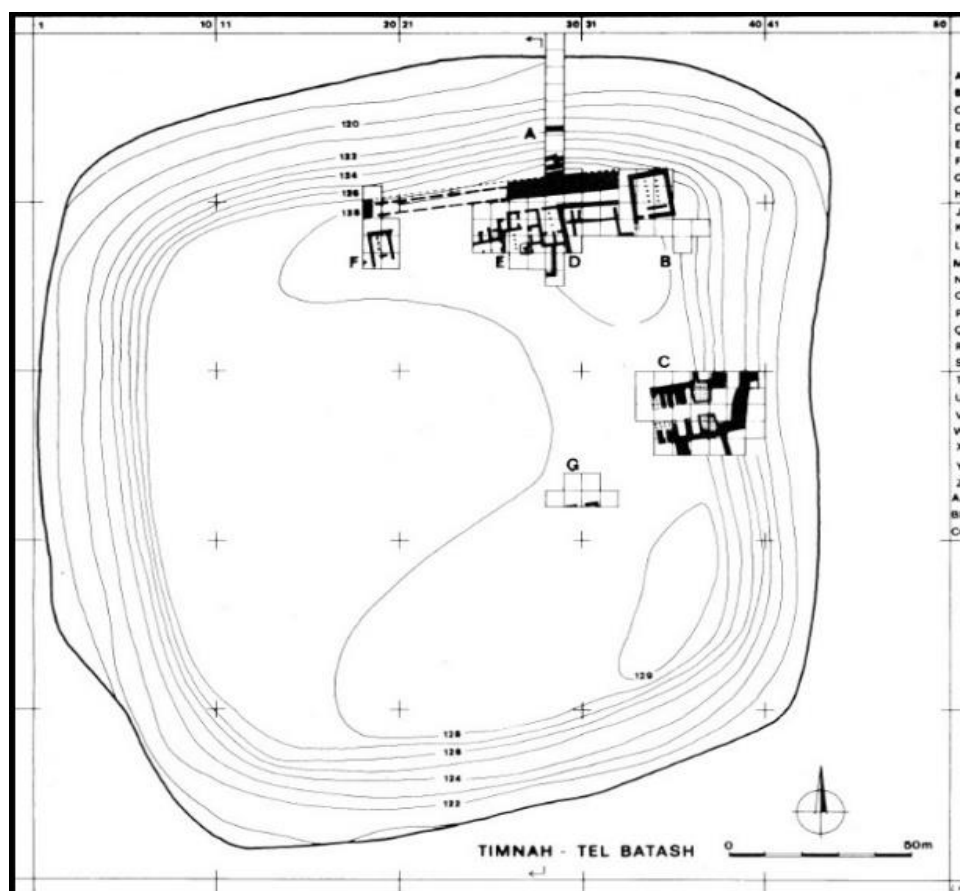
a: Tell Arqa (Thalman 2006: 588, taf. 1)

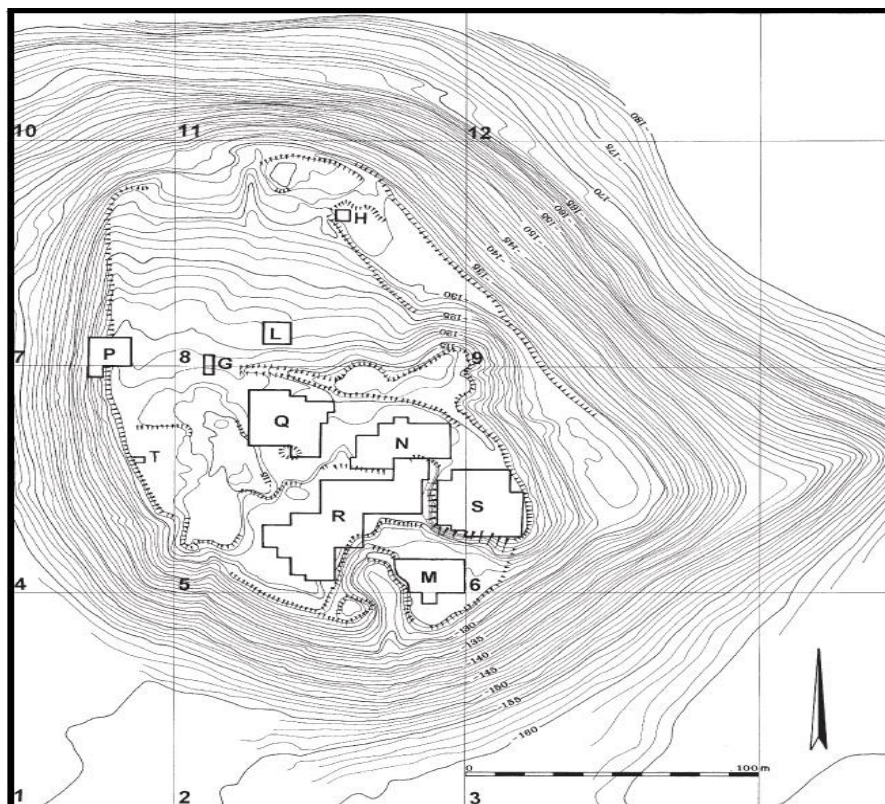
b: Tel Ashdod (Yasur-Landau 2010: 222, fig. 7.4)

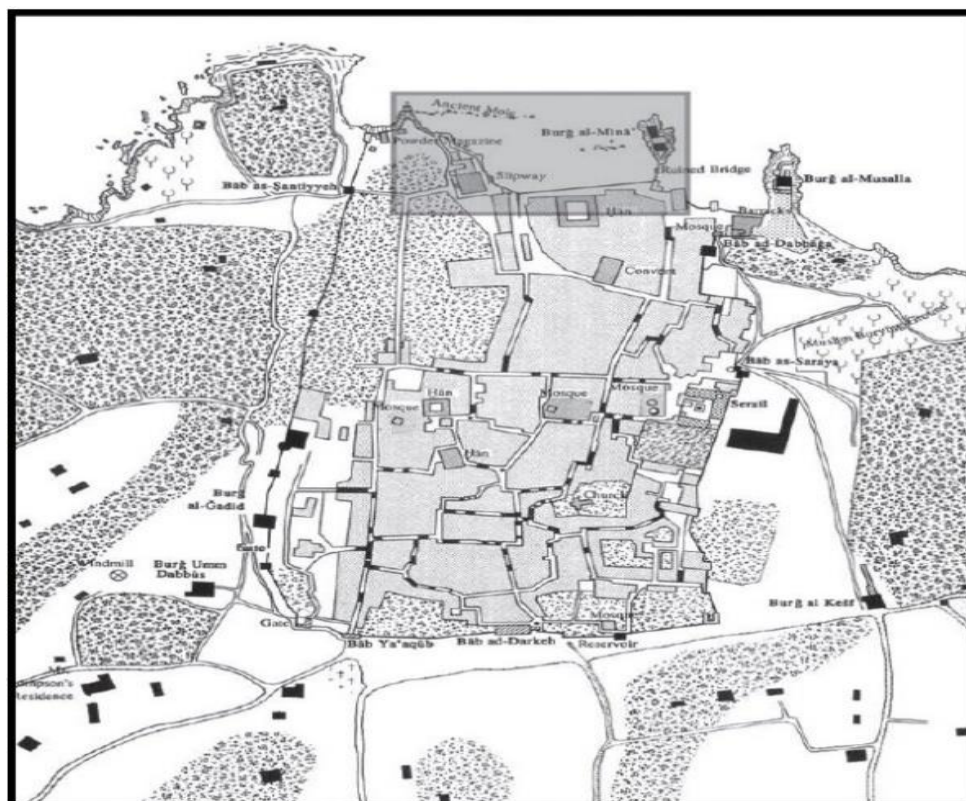
a: Tel Azor (Ben-Shlomo 2008: 30, fig. 2)

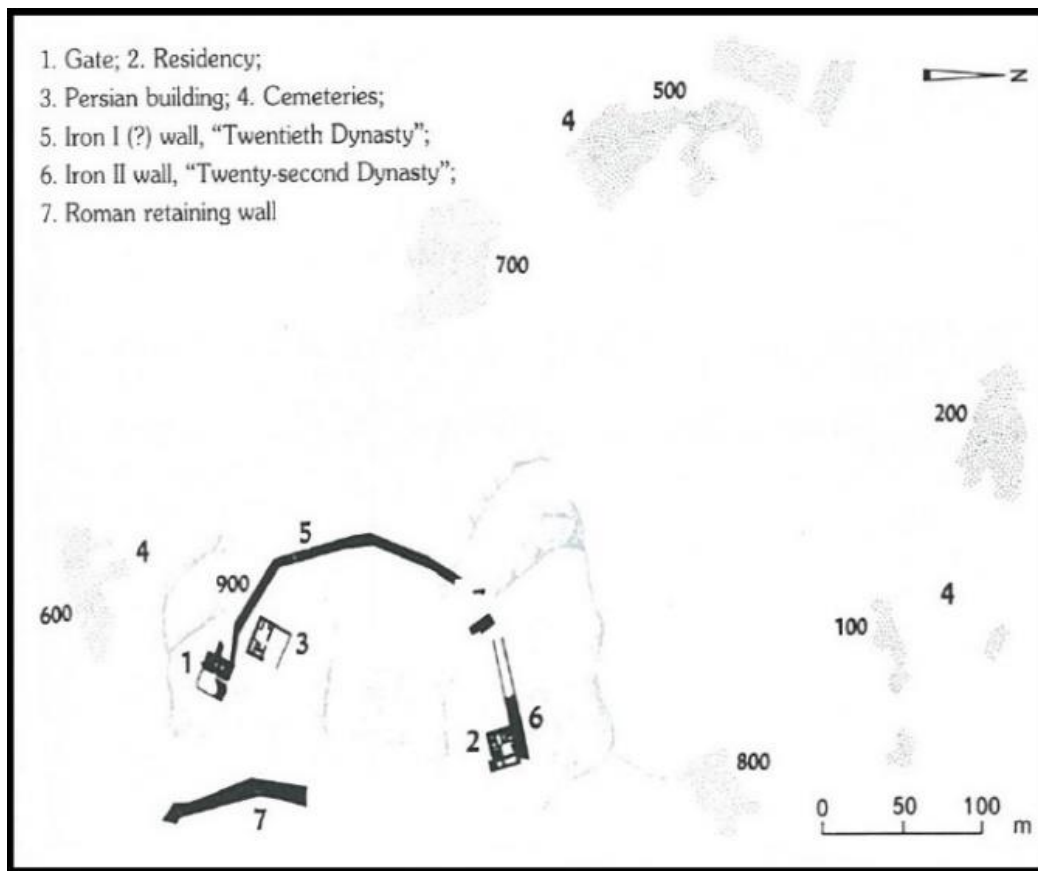
b: Tel Batash (Kelm ve Mazar 1985: 94, fig. 1)

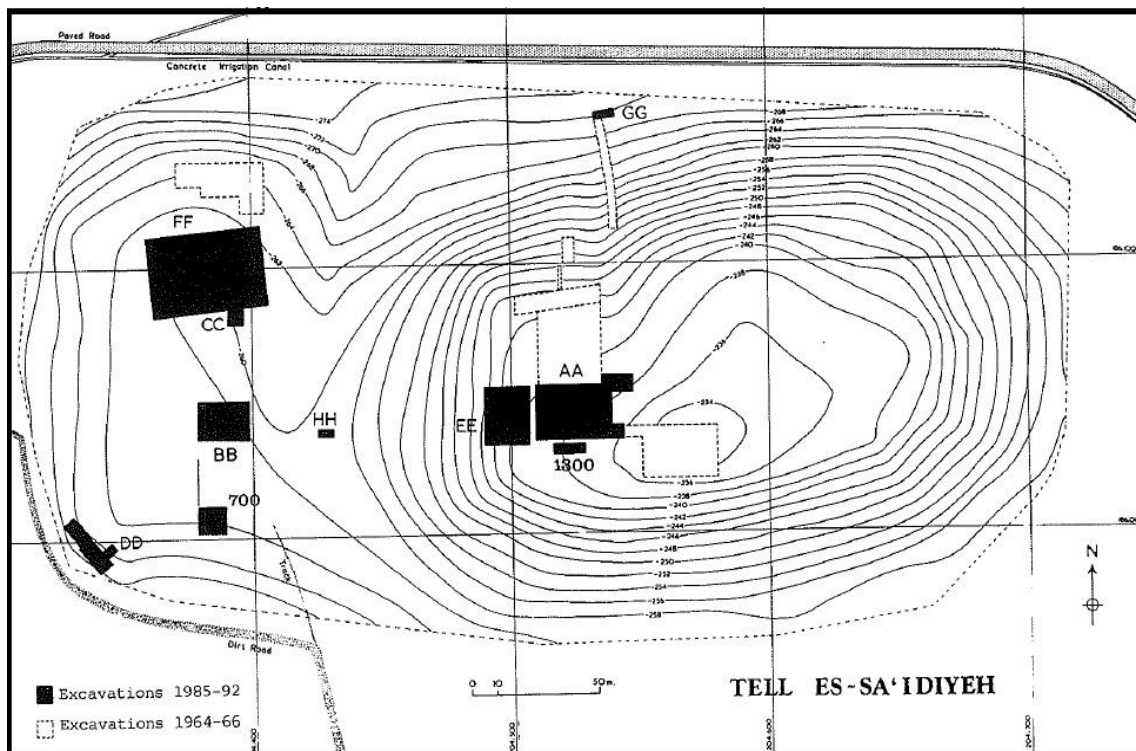
a: Tel Beth-Shean (Mazar 2006: 11, fig. 1.3)

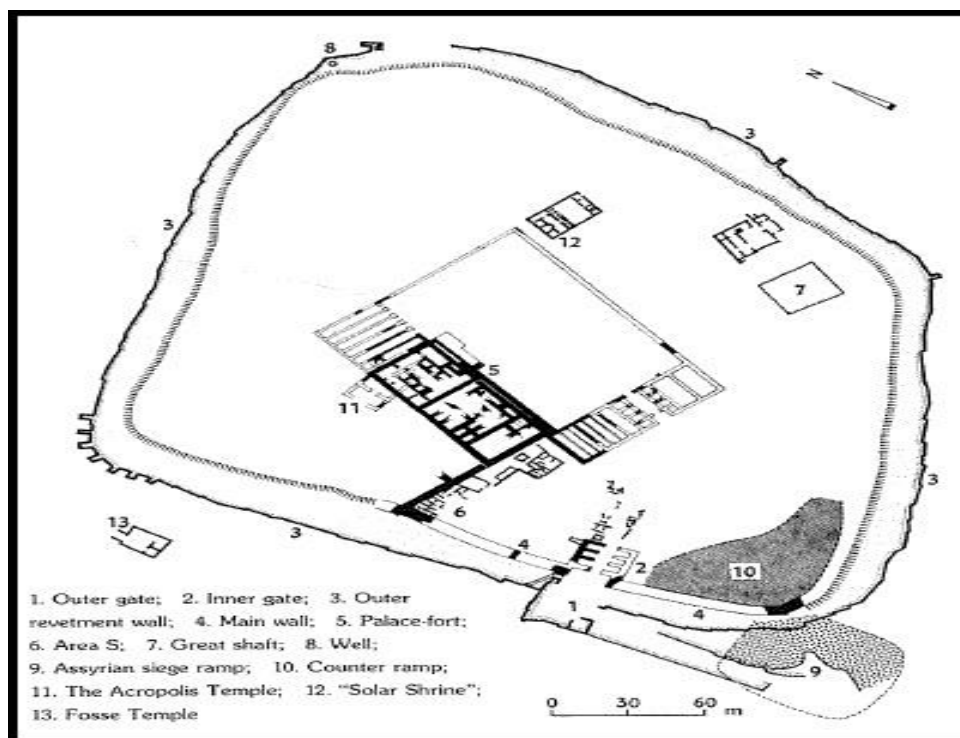
b: Tell Beirut (Carayon vd. 2011: 62, fig. 10)

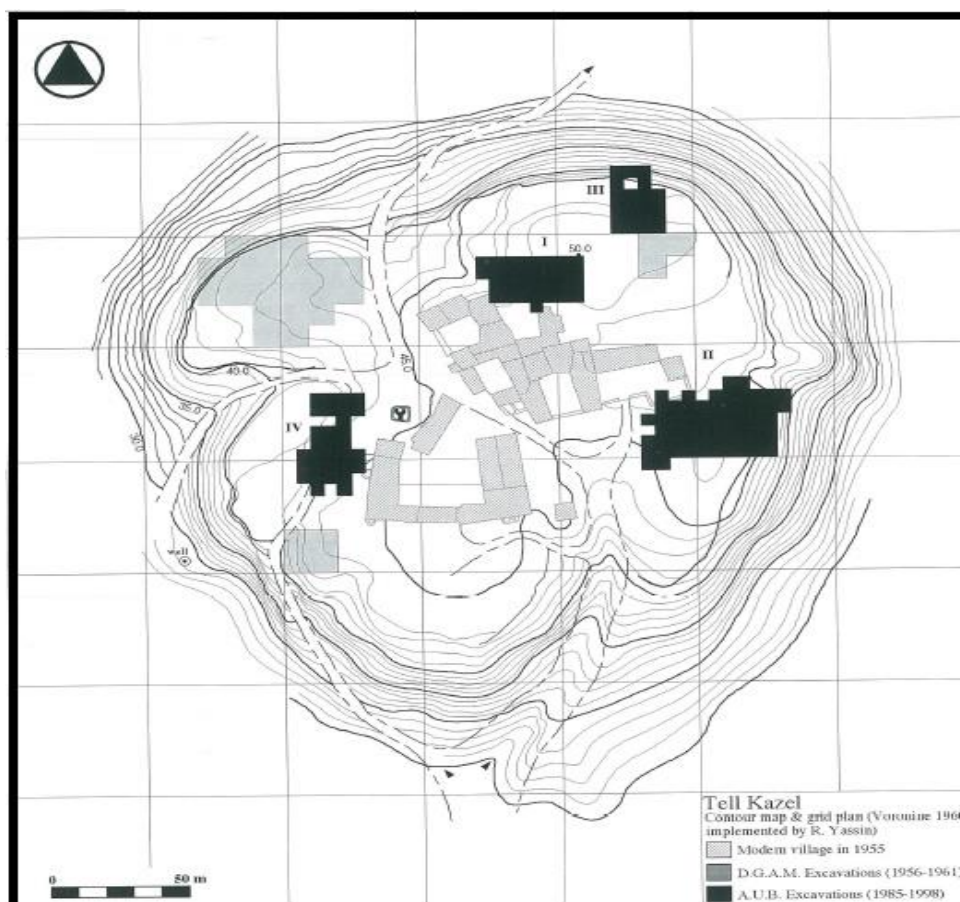
a: Tell el-Farah (güney) (Gopna 1993: 441)

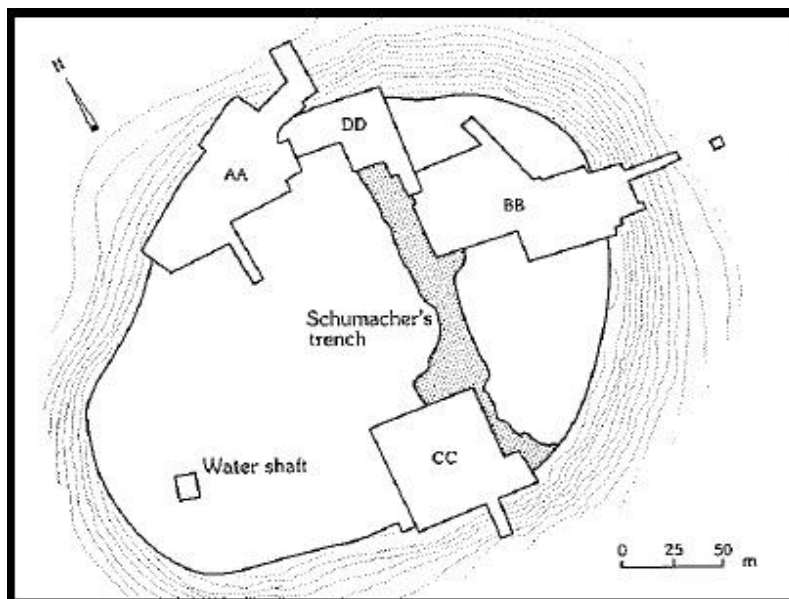
b: Tell eş-Şaidiyeh (Tubb 2000: 184, fig. 9.2)

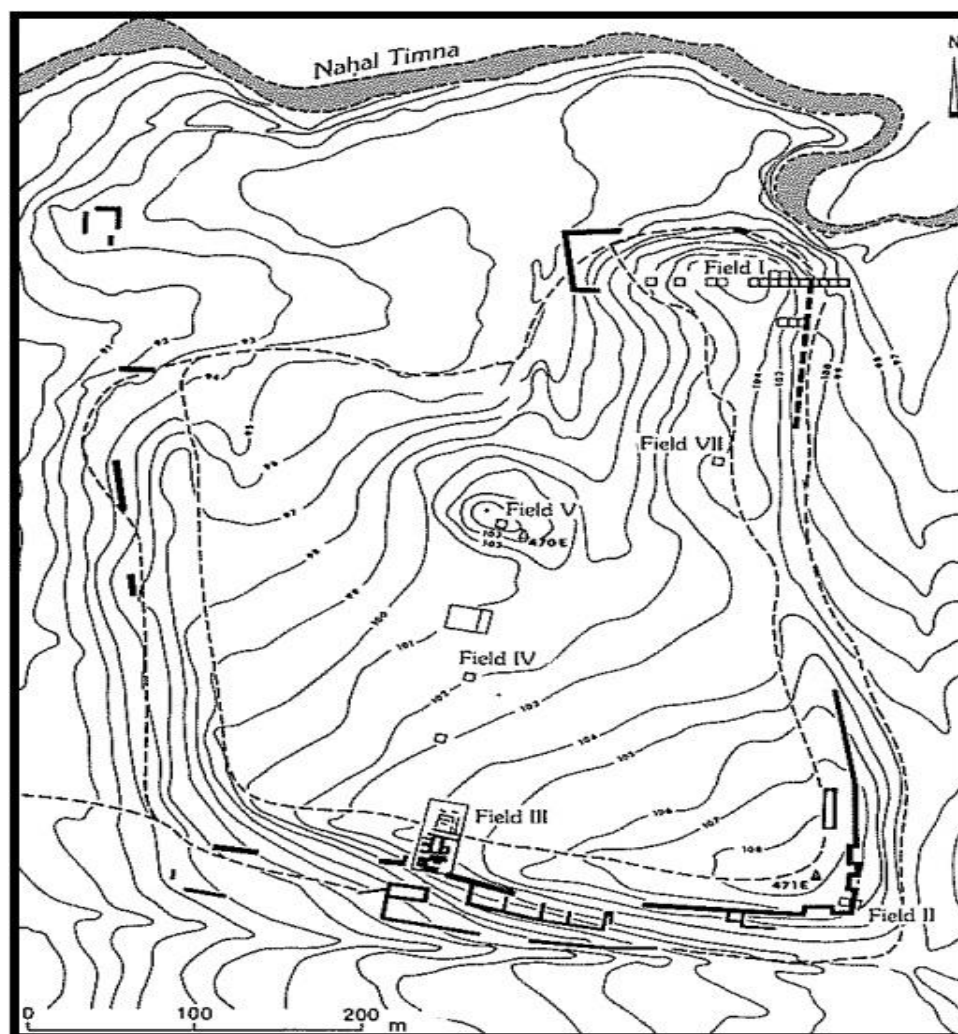
a: Tel Lachish (Ussishkin 1993: 897)

b: Tell Kazel (Badre ve Gubel 1999-2000: 125, fig. 1)

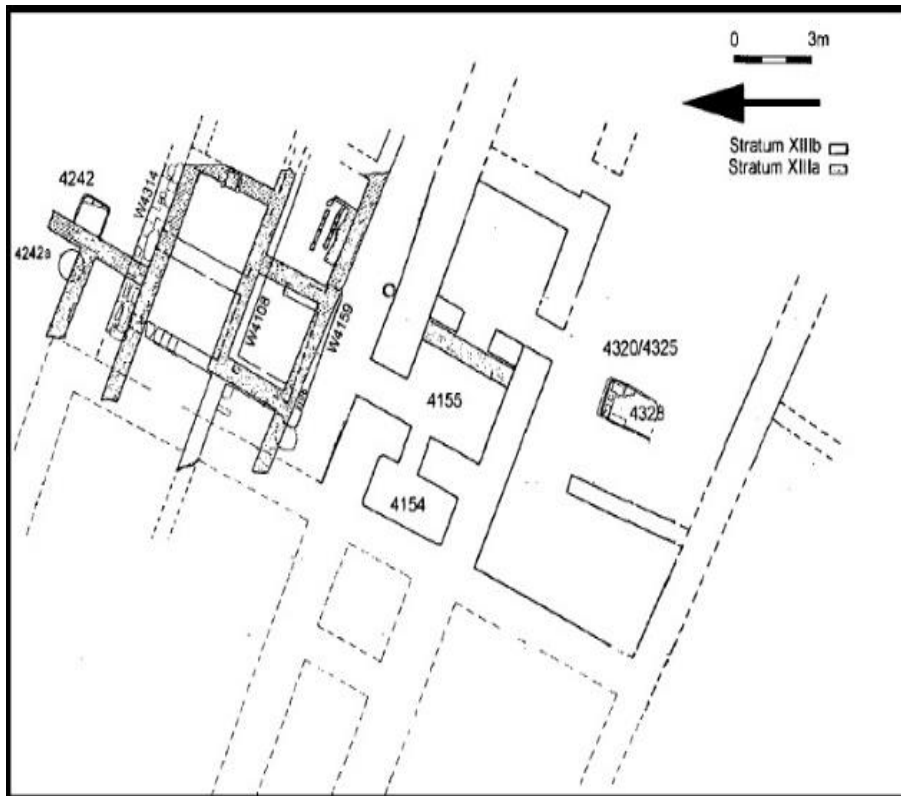
a: Tel Megiddo (Shiloh 1993: 1003)

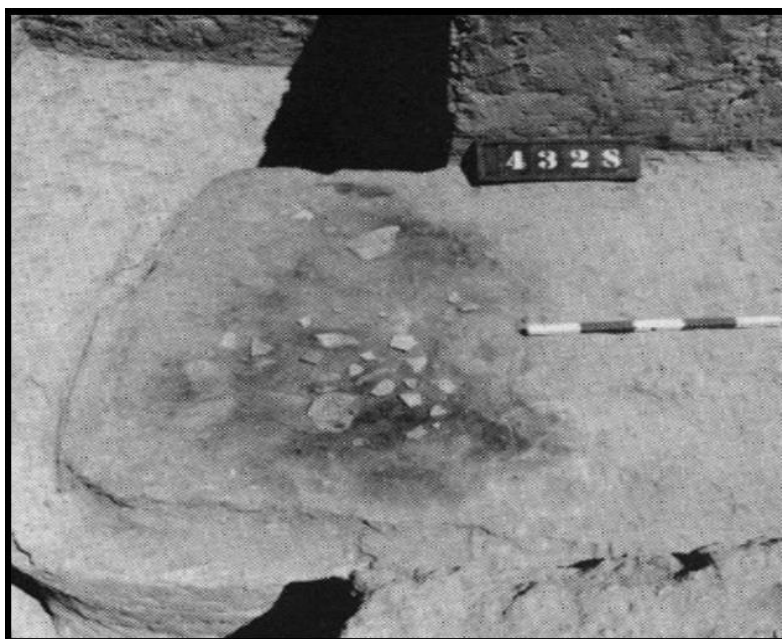
b: Tel Miqne-Ekron (Gitin ve Dothan 1993: 1052)

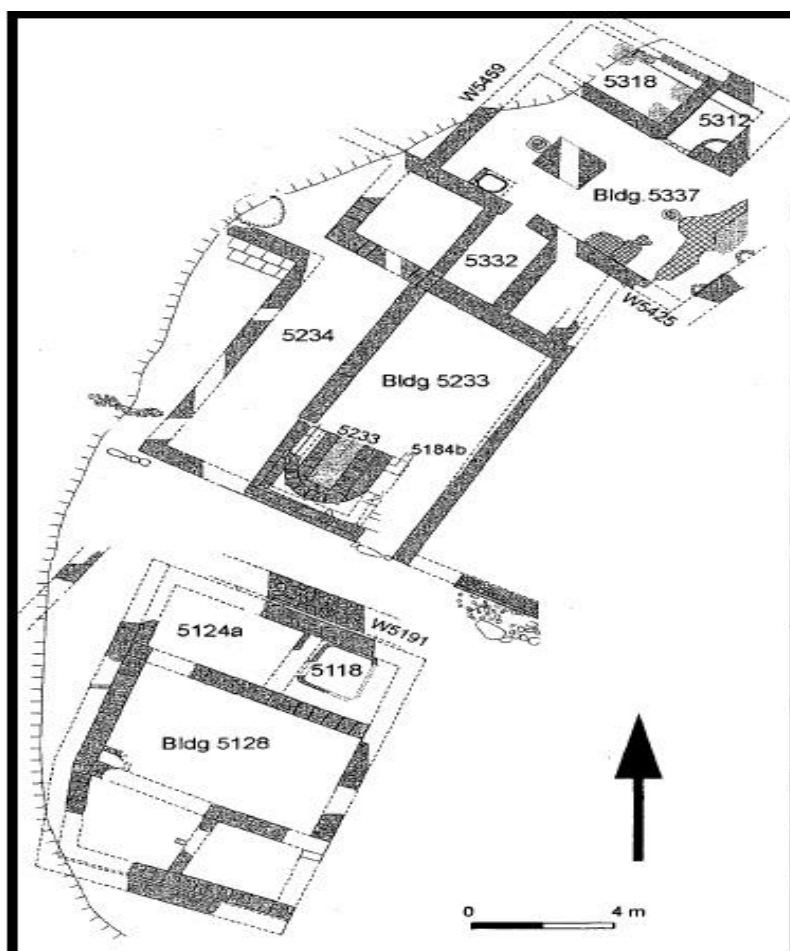
a: Ashkelon, tabanın altına gömülmüş kap ve etrafında yumuşakça kabukluları (84.892),
Açma 38 (Tabaka XVII, Seviye 20) (Stager vd. 2008: 269, fig. 15.37)

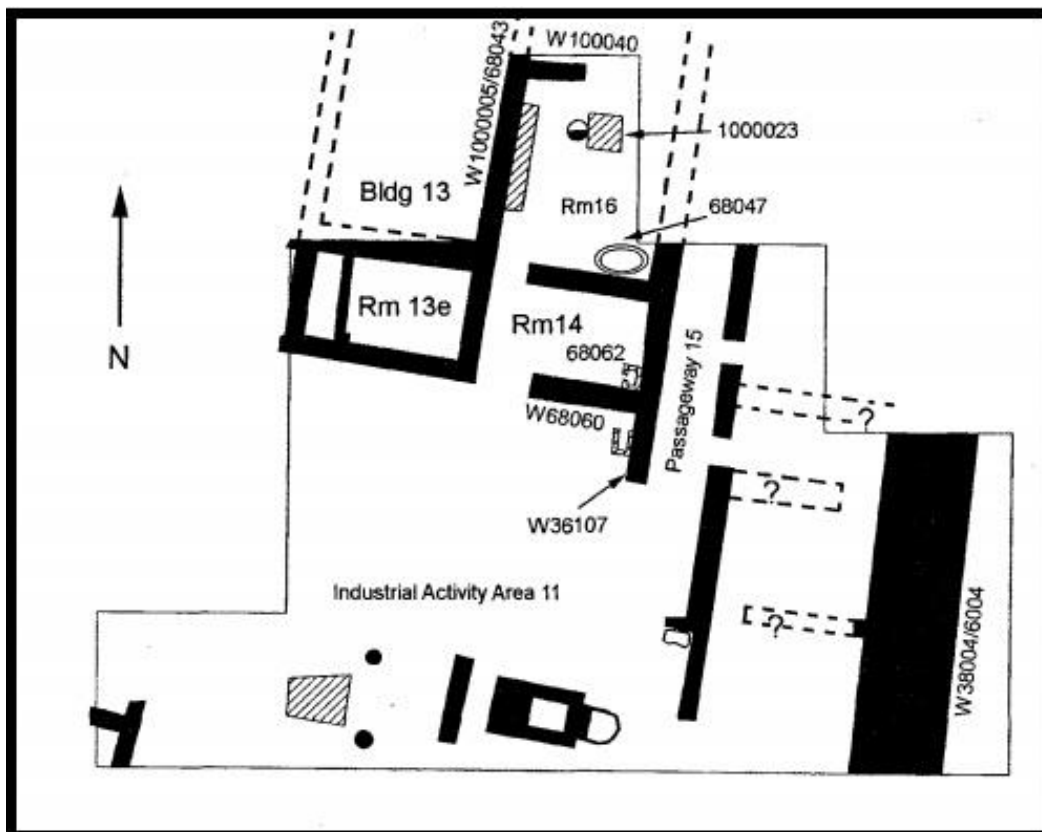
b: Tel Ashdod, Alan G, Tabaka XIII (Aja 2009: 273, fig. 4.8)

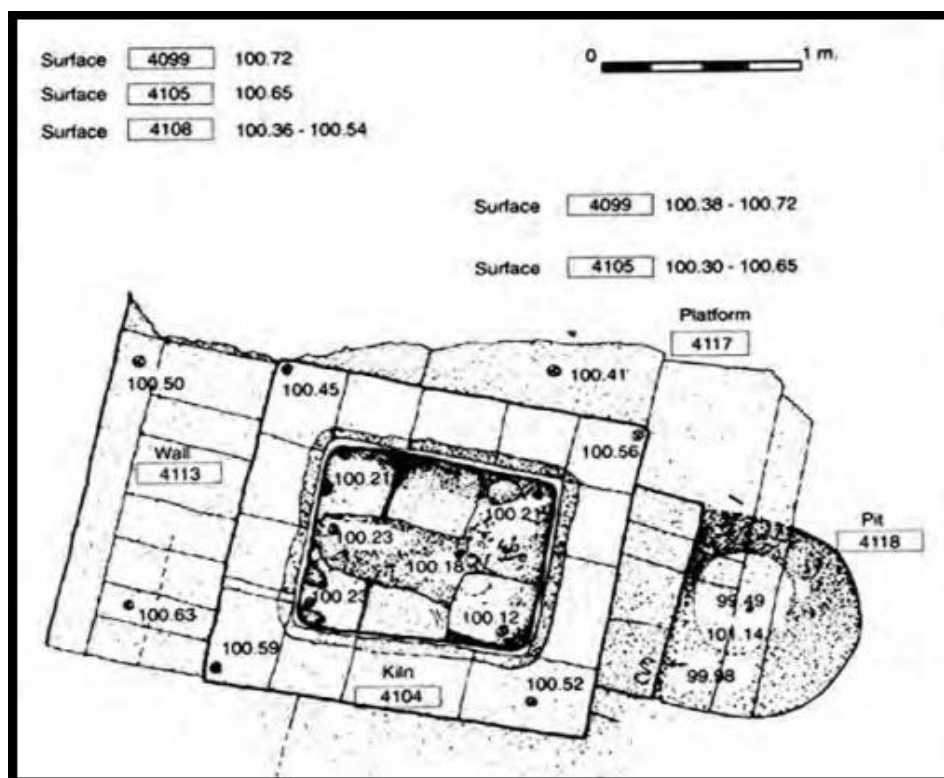
a: Tel Ashdod, Alan G' de bulunan ocak (4328)
(Yasur-Landau 2010: 130, fig. 5.23)

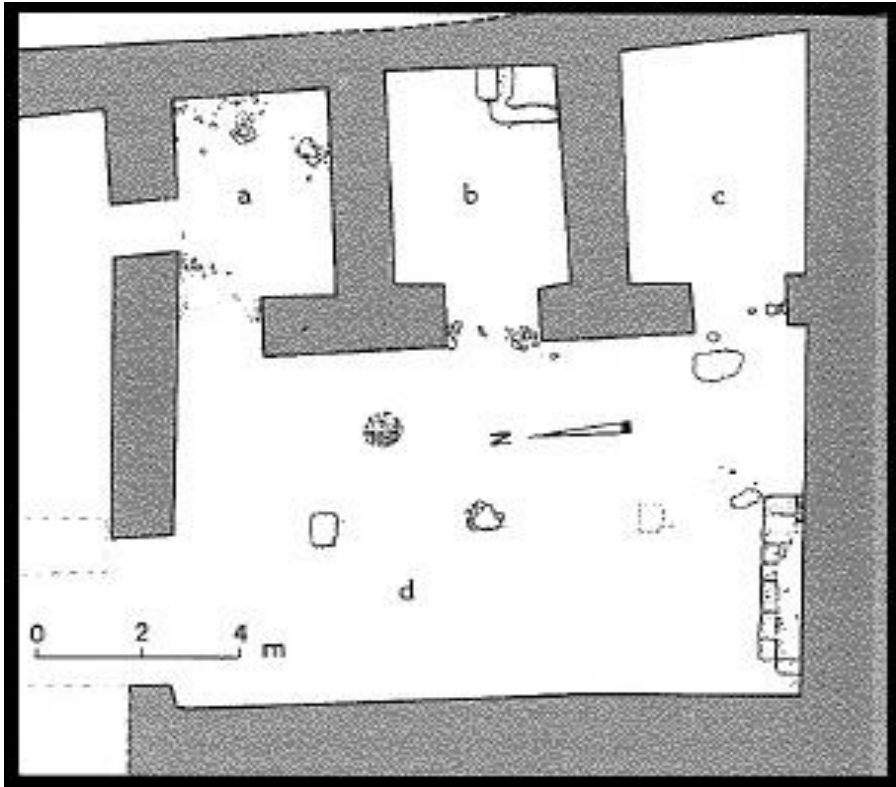
b: Tel Ashdod, Alan H, Tabaka XII (Aja 2009: 281, fig. 4.10)

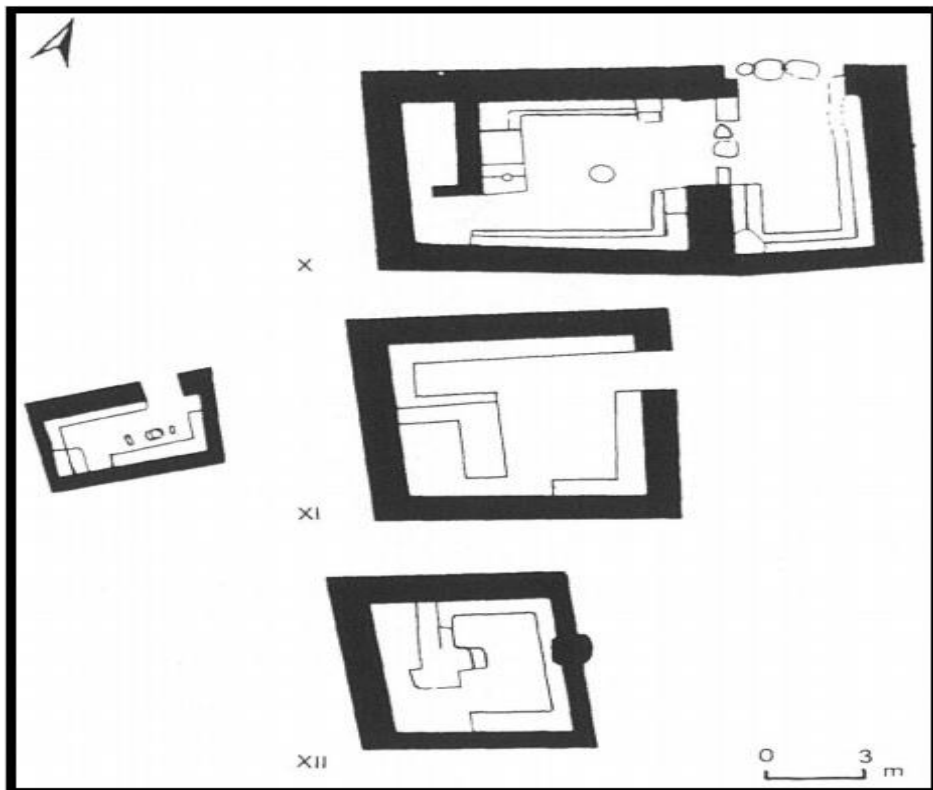
a: Tel Miqne-Ekron, Alan INE, Tabaka VIIA (Aja 2009: 295, fig. 4.12)

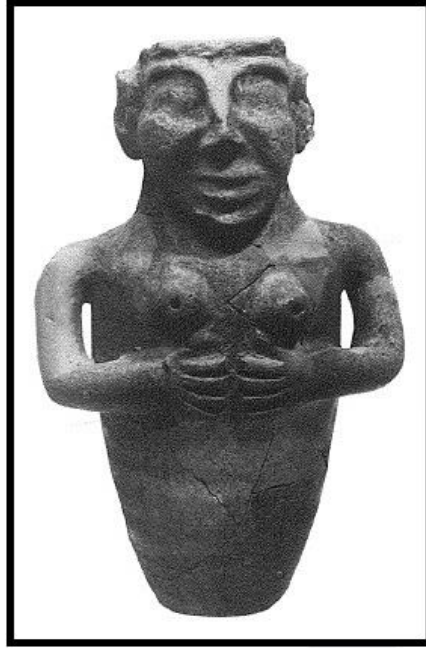
b: Tel Miqne-Ekron, ocak (Alan INE, Tabaka VIIA)
(Yasur-Landau 2010: 266, fig. 7.116)

a: Tel Miqne-Ekron, tapınak (Alan IV, Tabaka V)
(Gitin ve Dothan 1993: 1054)

b: Tell Qasile, Alan C, tapınak (XII-X) (Mazar 1992: 275, fig. 8.9)

a: Tell Qasile, kadın biçiminde antropomorfik kap (Tapınak, Tabaka XI)
(Mazar 1992: 278, fig. 8.13)

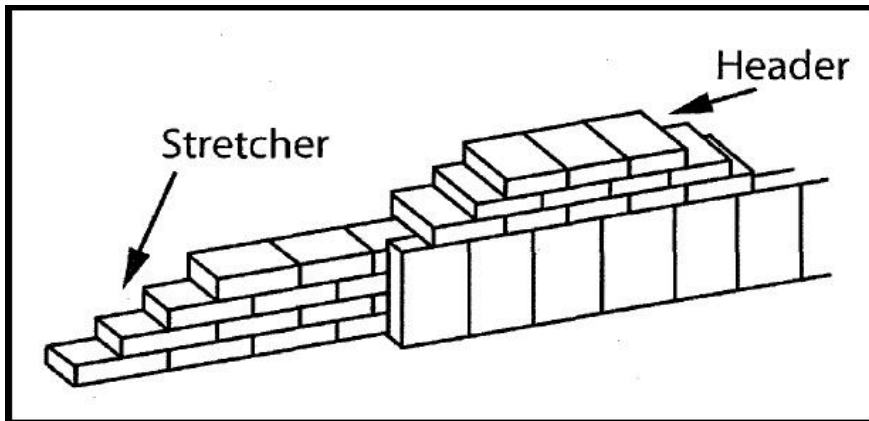
b: Tell Qasile, aslan biçiminde kadeh (Tapınak, Tabaka XI),
(Mazar 1992: 277, fig. 8.12)

a: Tell Qasile, taşınabilir sunaklar (Alon 1997: 68)

b: Tell Qasile, kuş başlı sunak (Mazar 1993b: 1210)

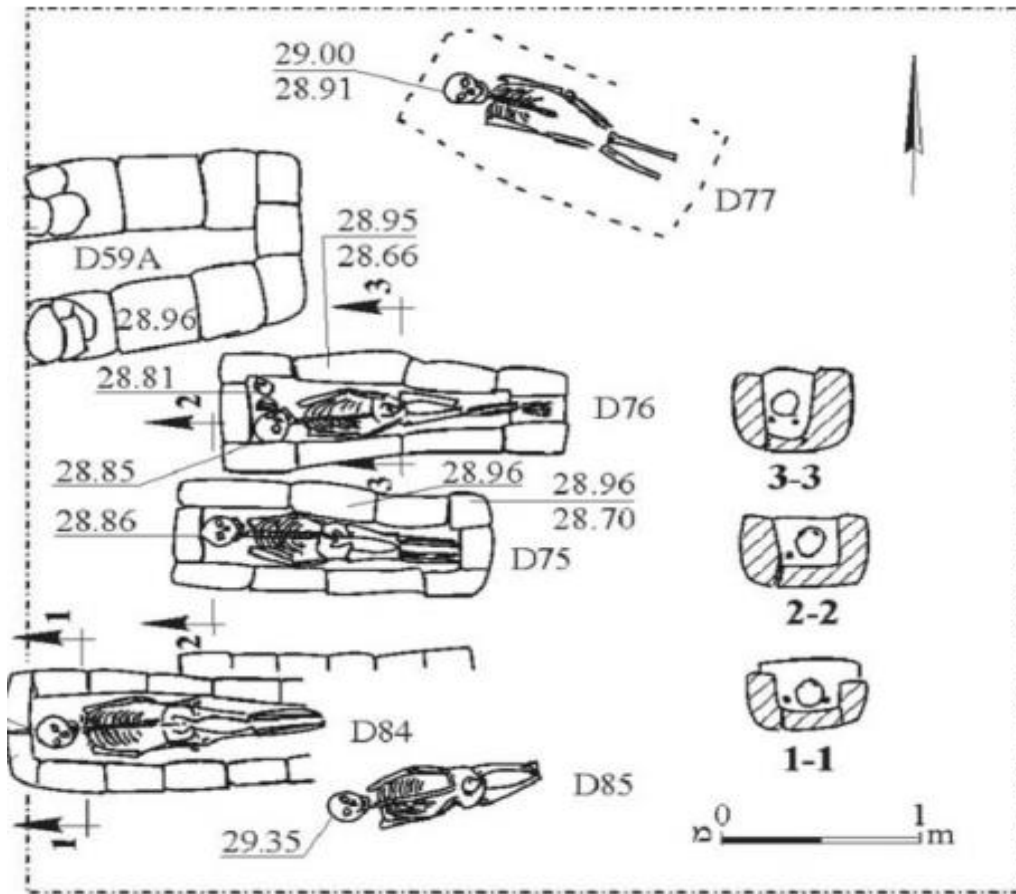
c: Ashkelon, entegre dikey tuğlalarla duvar örgü biçimi (Aja 2009: 246, fig. 4.1)

a: Tel Azor, 56 nolu çukur mezar (Ben-Shlomo 2008: 33, fig. 5)

b: Tel Azor, 80 nolu çukur mezar (Ben-Shlomo 2008: 34, fig. 6)

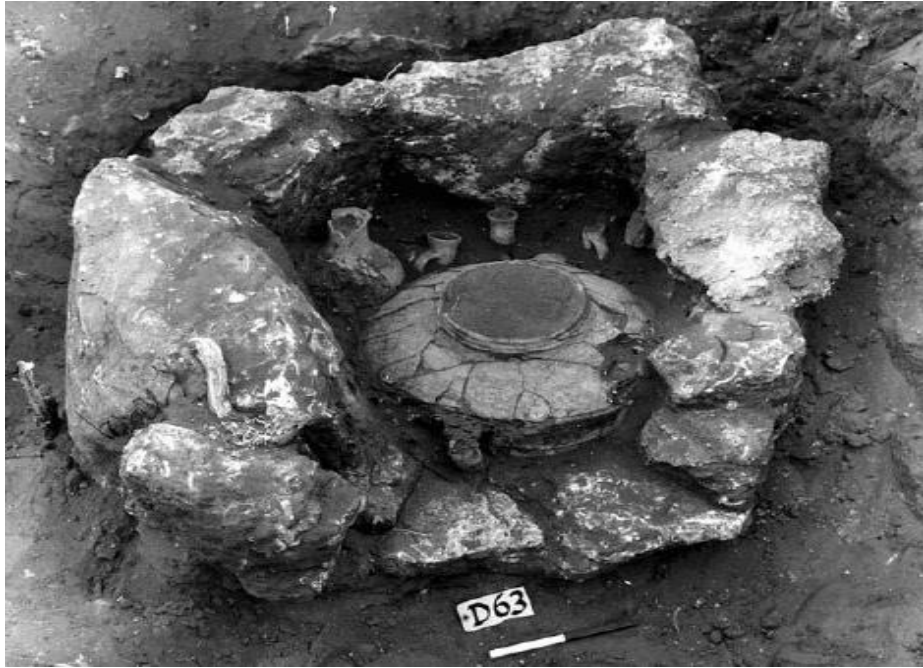
a: Tel Azor, Alan L10, tuğla sanduka mezarlar
(Ben-Shlomo 2008: 35, fig. 7)

b: Tel Azor, D75 nolu ve D76 nolu tuğla sanduka mezarlar
(Ben-Shlomo 2008: 36, fig. 8)

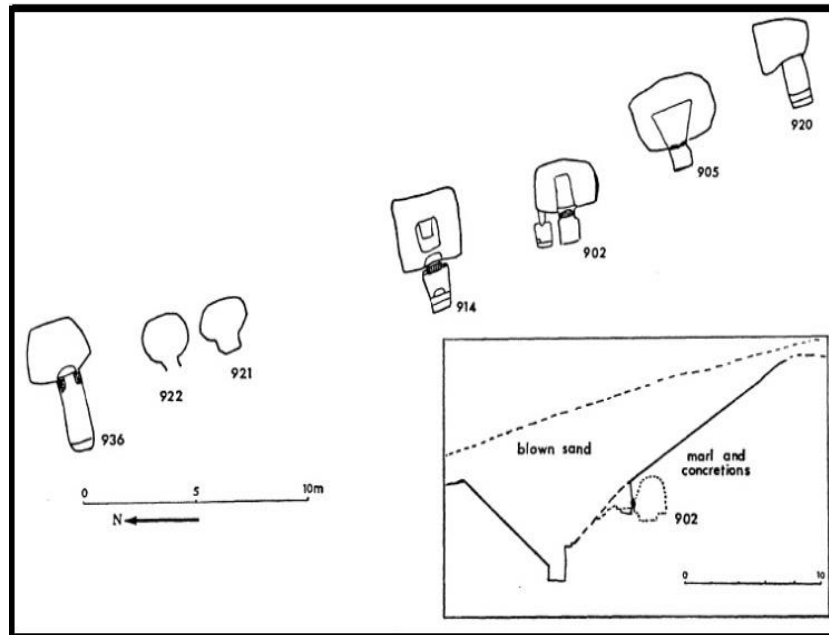
a: Tel Azor, D86 nolu çift küp mezar
(Ben-Shlomo 2008: 37, fig. 10)

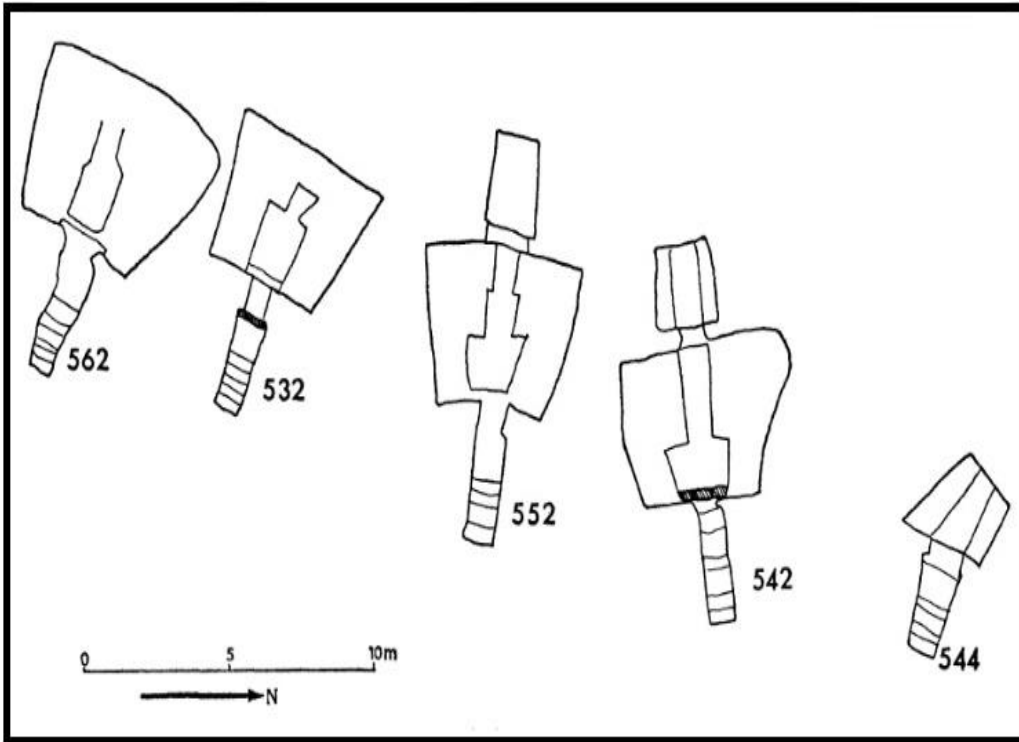
b: Tel Azor, D63 nolu kompozit mezar
(Ben-Shlomo 2008: 39, fig. 12)

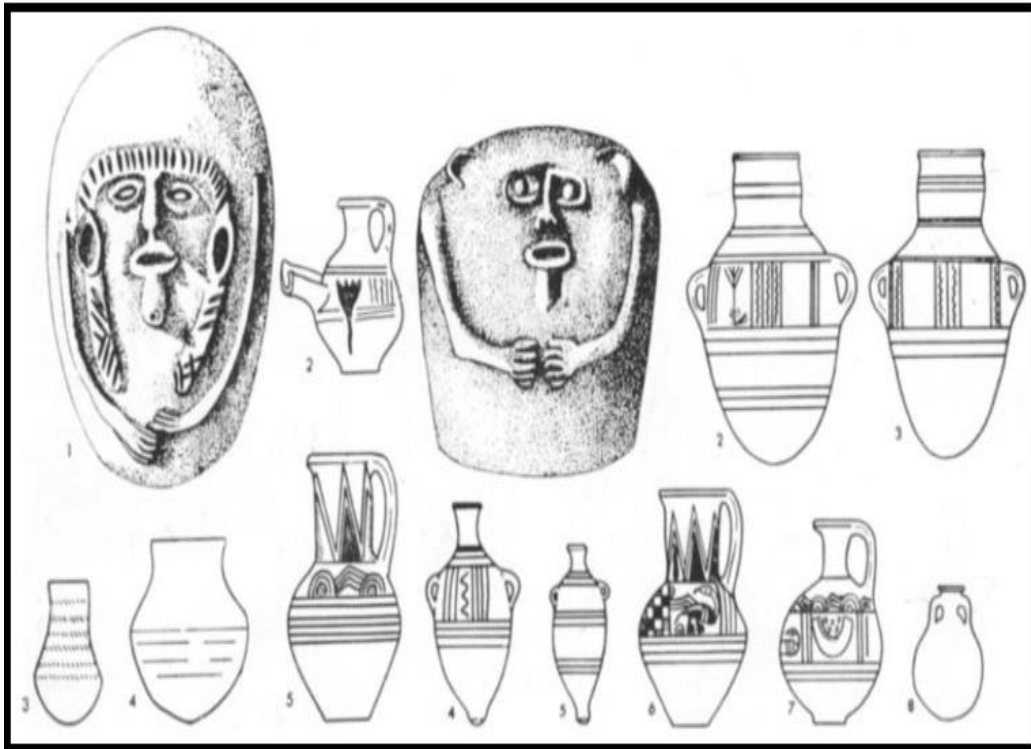
a: Tel Beth-Shean'ın kuzey mezarlığı,
Antropoid kapaklı mezar (66A-C)
(Mazar 1992: 280, fig. 8.16)

b: Tell el-Farah (güney), oda mezarlar
(Waldbaum 1966: 339, fig. 16)

a: Tell el-Farah (güney), oda mezarlar
(Waldbaum 1966: 332, fig. 1)

b: Tell el-Farah (güney), 562 ve 552 nolu mezarlar
(Wright 1959: 57, fig. 3)

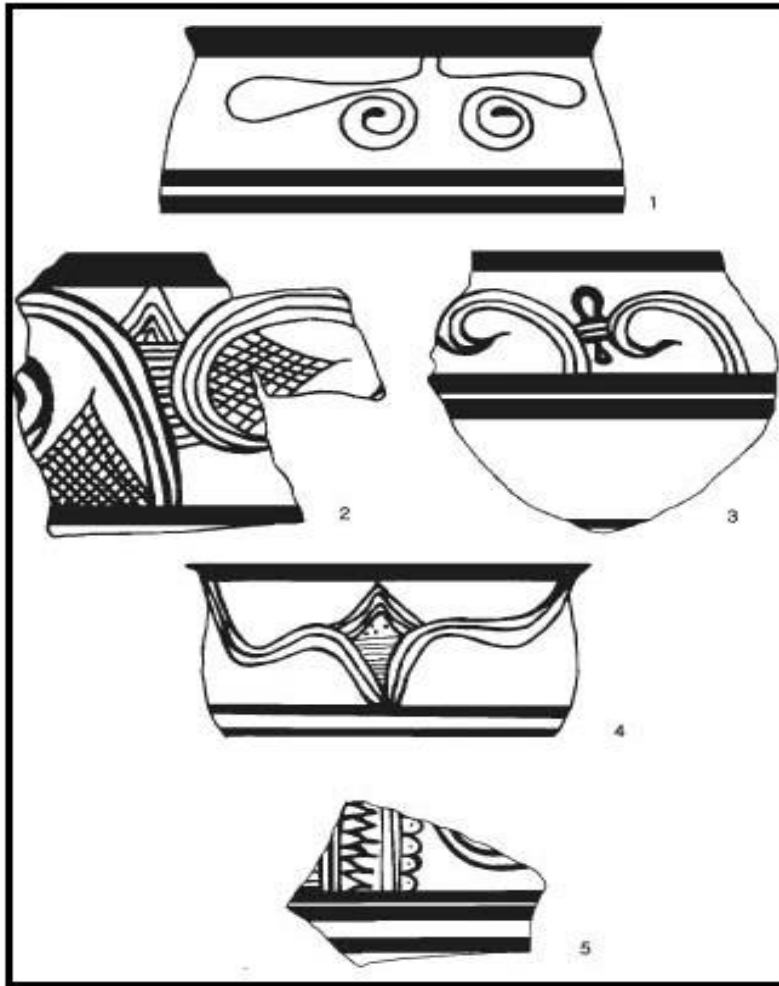
a: Tell eş-Şaidiyeh, 76 nolu çift küp mezar
(Tubb 2000: 187, fig. 9.5)

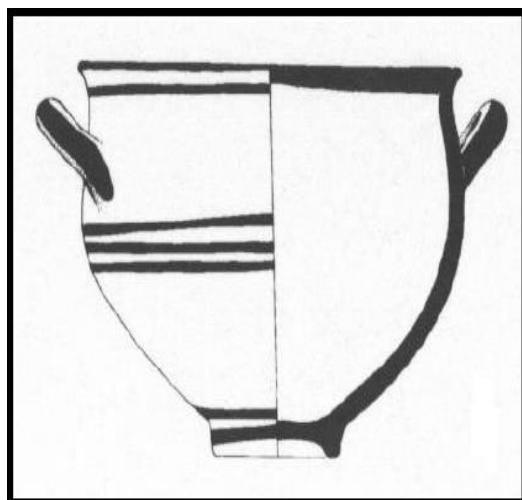
b: Tell eş-Şaidiyeh, 364(sol) ve 364(sağ) nolu mezarlar
(Tubb 2000: 189, fig. 9.8-9)

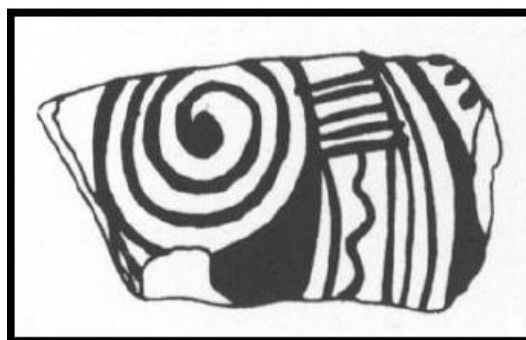
a: Tell eş-Şaidiyeh, 471 nolu çömlek mezar
(Tubb 2000: 190, fig. 9.10)

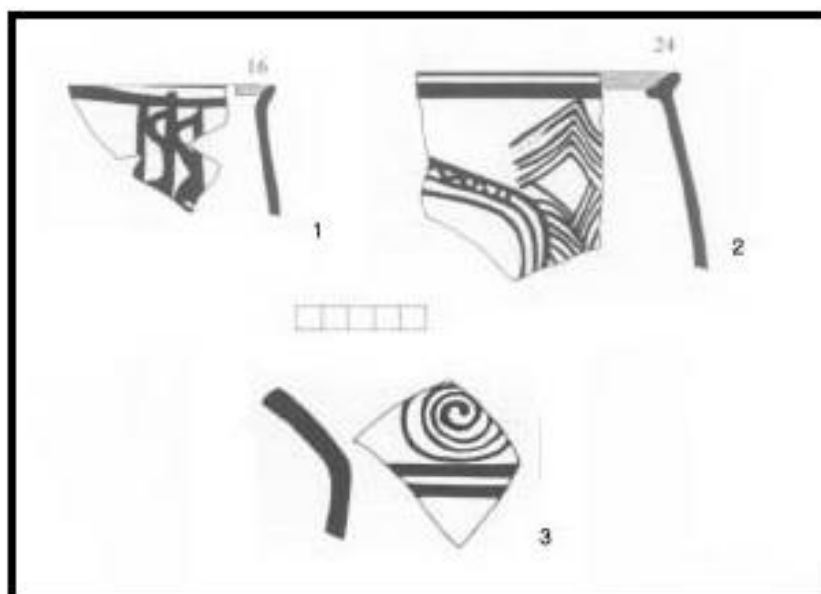
b: Ashkelon, Miken seramiği
(Killebrew 2005: 228-229, fig. 5.17-18)

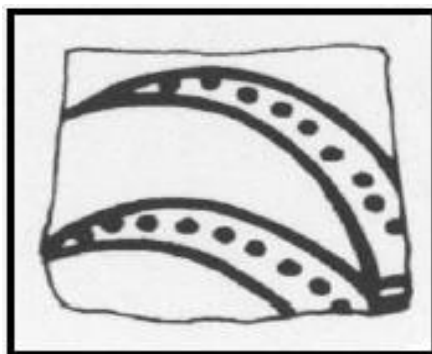
a: Ashkelon, Miken seramiği
(Master vd. 2011: 272, fig. 7.2)

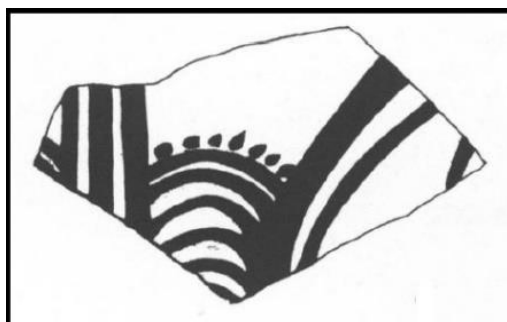
b: Ashkelon, Miken seramiği
(Master vd. 2011: 273, fig. 8.1)

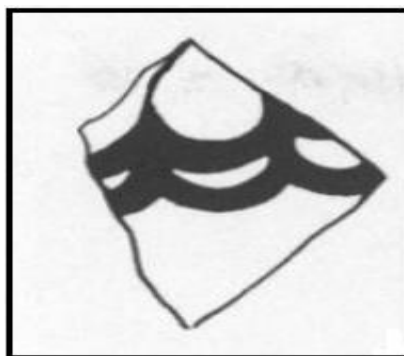
c: Ashkelon, Miken seramiği, 1-2 (Mountjoy 2010: 4, fig. 3.4, 6),
3 (Master vd. 2011: 273, fig. 8.2)

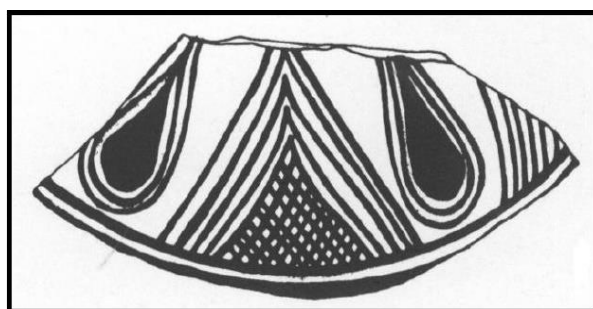
a: Ashkelon, Miken seramiği
(Master vd. 2011: 273, fig. 8.5)

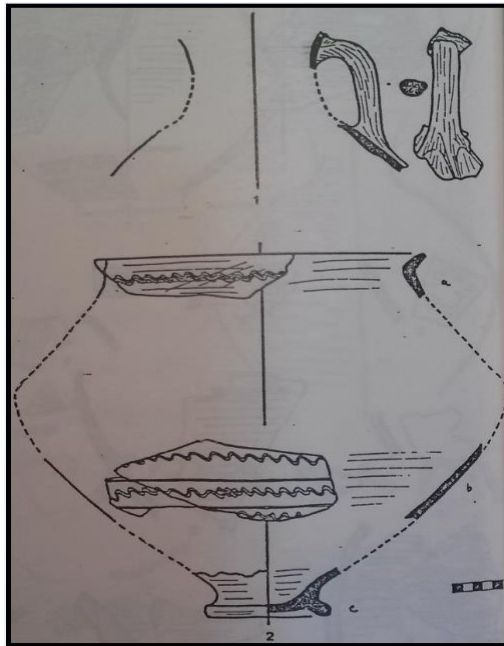
b: Ashkelon, Miken seramiği
(Master vd. 2011: 273, fig. 8.6)

c: Ashkelon, Miken seramiği
(Master vd. 2011: 273, fig. 8.3)

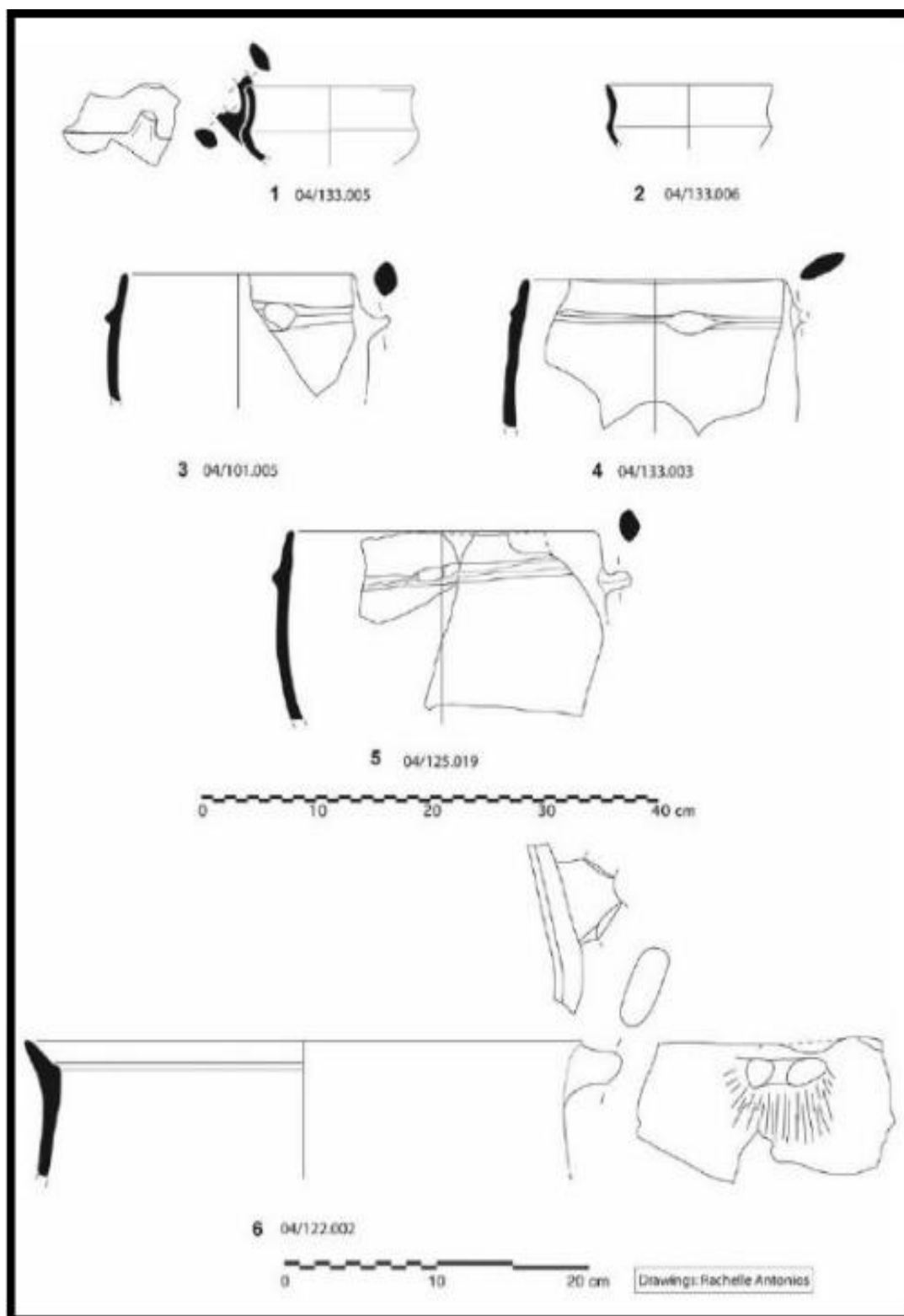
d: Ashkelon, Miken seramiği
(Master vd. 2011: 273, fig. 8.7)

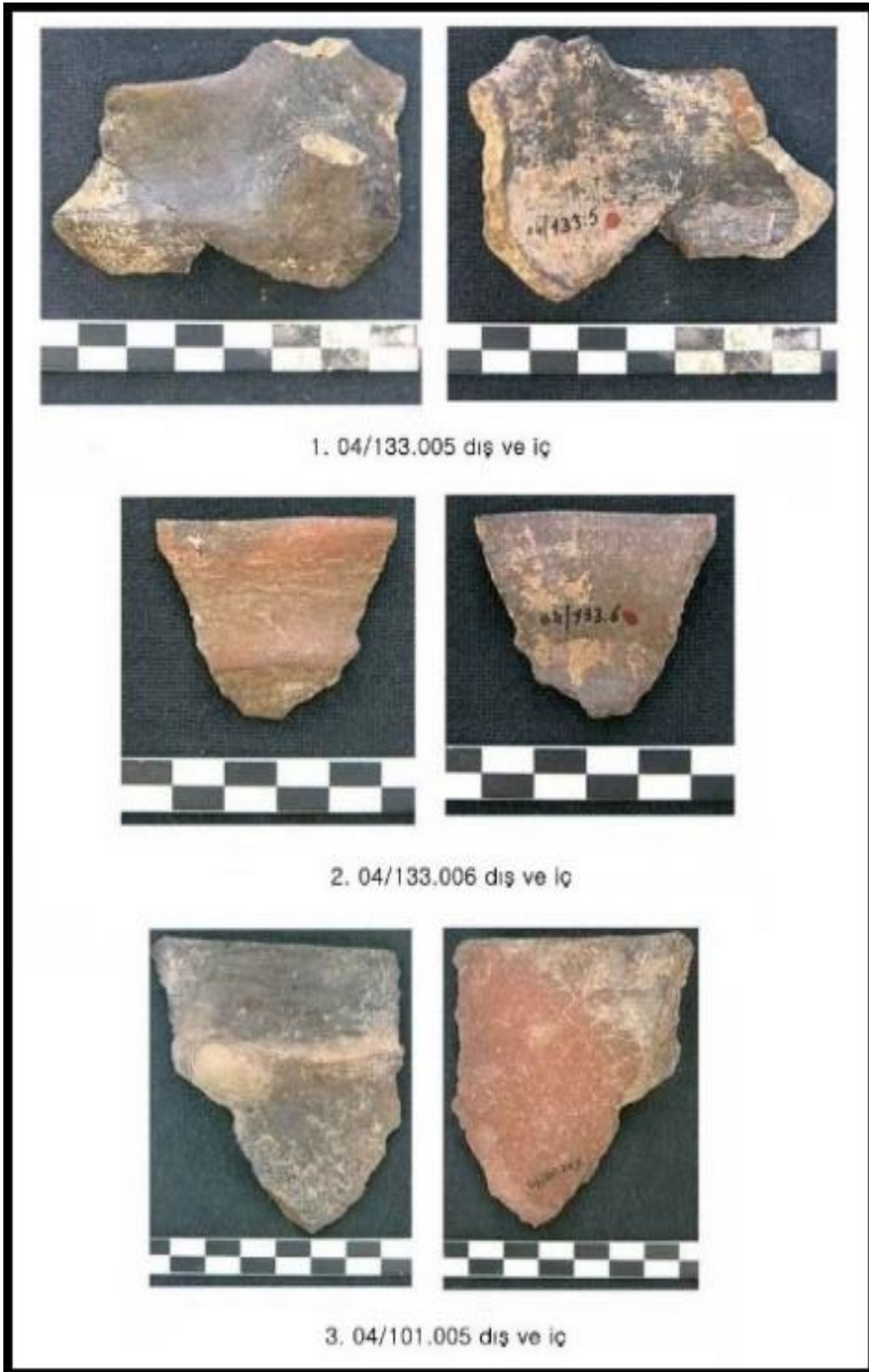
a: Tell Abu Hawam, gri seramik
(Allen 1990: 424, fig. 64)

b: Tell Abu Hawam, gri seramik
(Allen 1990: 425, fig. 65)

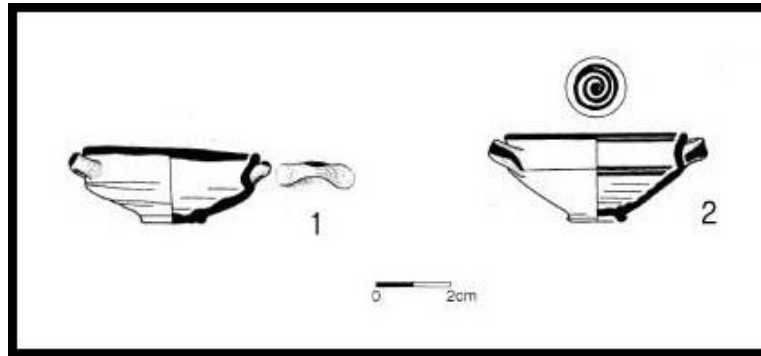
Tell Arqa, el yapımı perdahlı seramik
(Charaf 2011: 212, fig. 2)

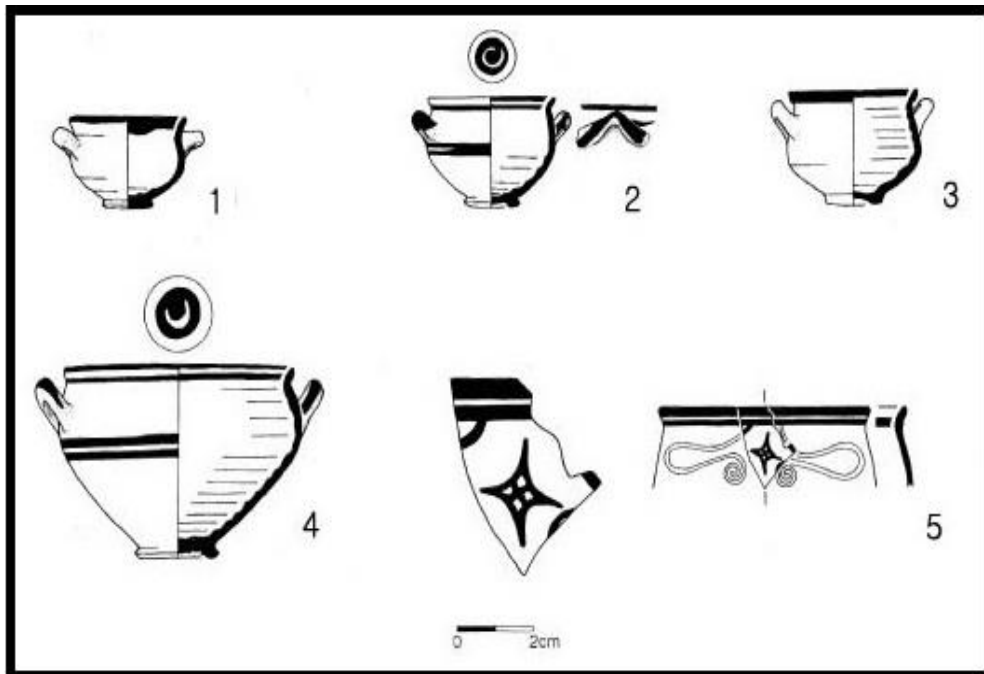
Tell Arqa, el yapımı perdahlı seramik
(Charaf 2011: 217-218, fig. 7.1a-1b, fig. 8.2a-2b, 3a-3b)

Tell Arqa, el yapımı perdahlı seramik
(Charaf 2011: 217-218, fig. 7.2, 3a-3b, fig. 8.1)

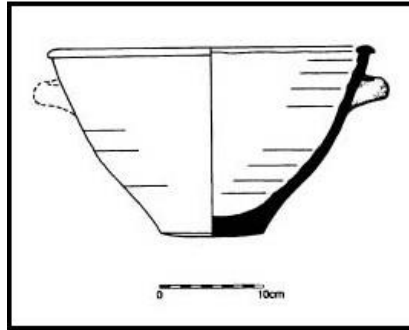
a: Tel Ashdod, Miken seramiği
(Dothan ve Zukerman 2004: 10, fig. 6.4-5)

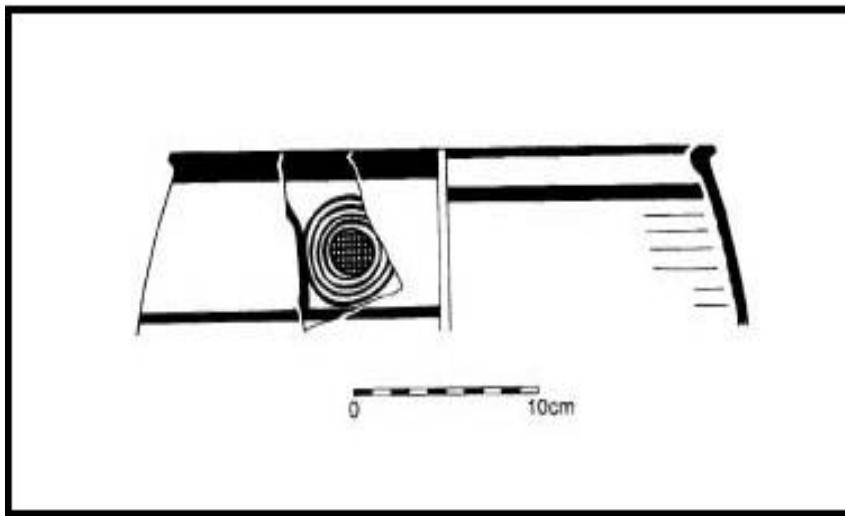
b: Tel Ashdod, Miken seramiği
(Dothan ve Zukerman 2004: 10, fig. 9-11, 15, 18)

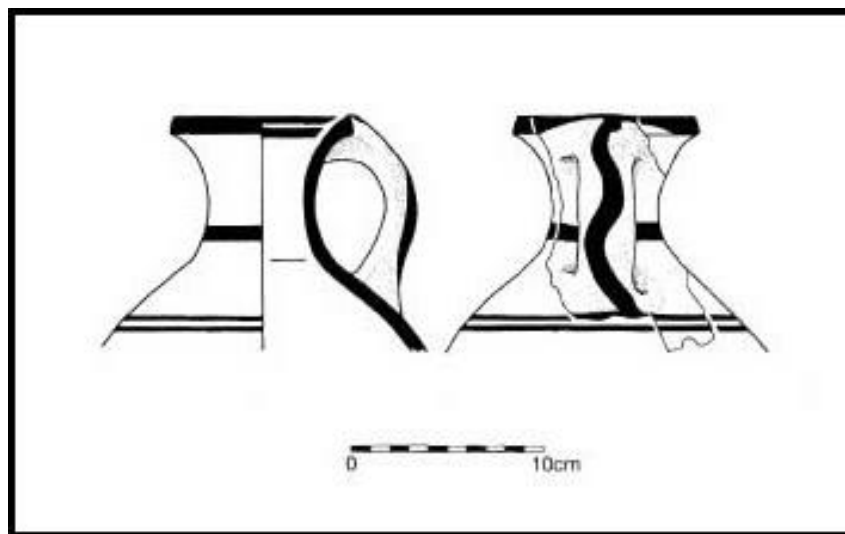
c: Tel Ashdod, Miken seramiği
(Dothan ve Zukerman 2004: 25, fig. 27.1)

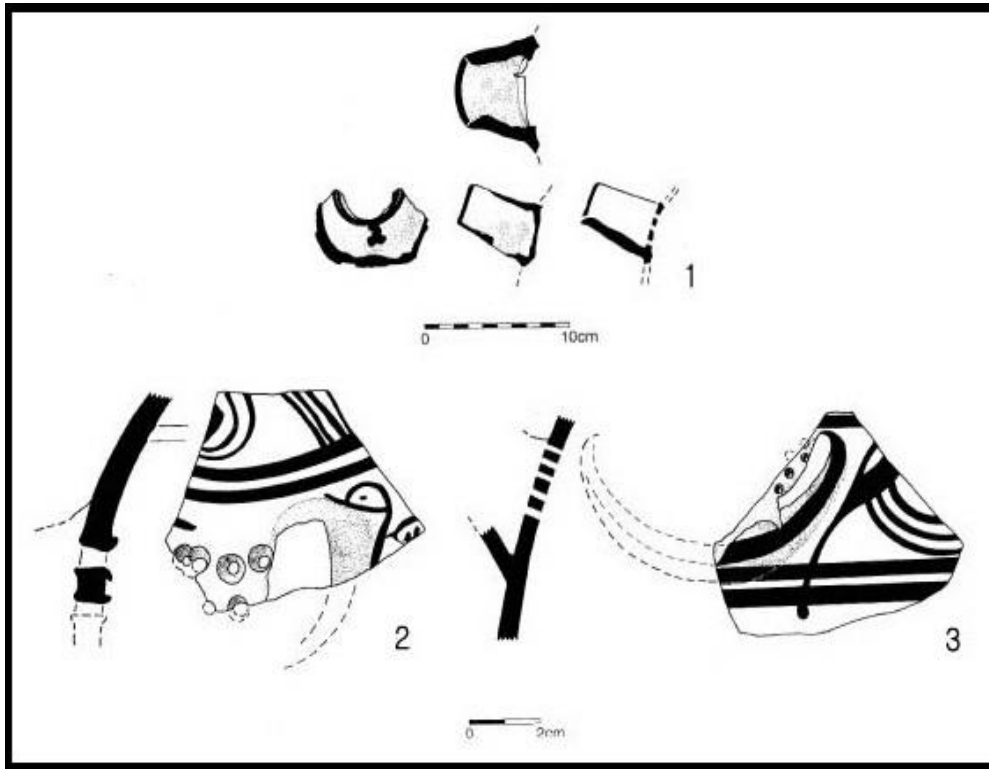
a: Tel Ashdod, Miken seramiği
(Dothan ve Zukerman 2004: 23, fig. 25.1)

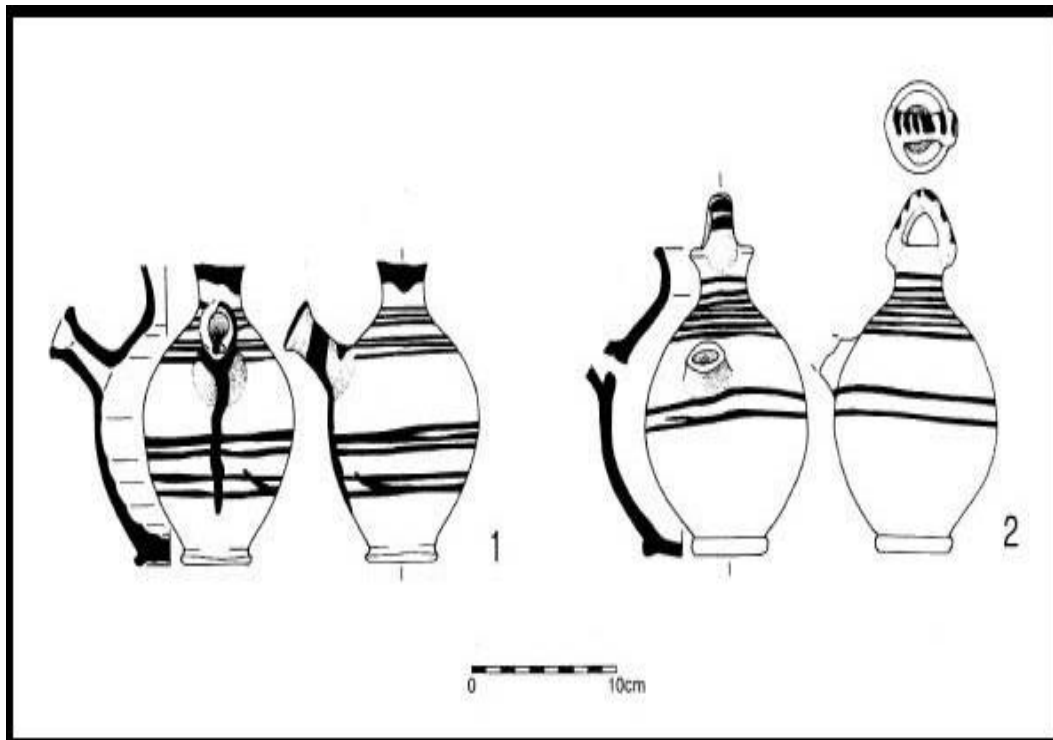
b: Tel Ashdod, Miken seramiği
(Dothan ve Zukerman 2004: 17, fig. 16.8)

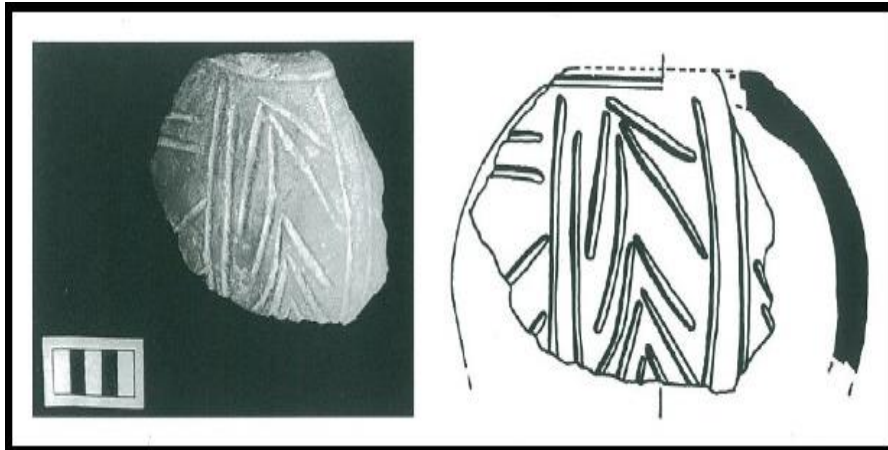
c: Tel Ashdod, Miken seramiği
(Dothan ve Zukerman 2004: 25, fig. 27.8)

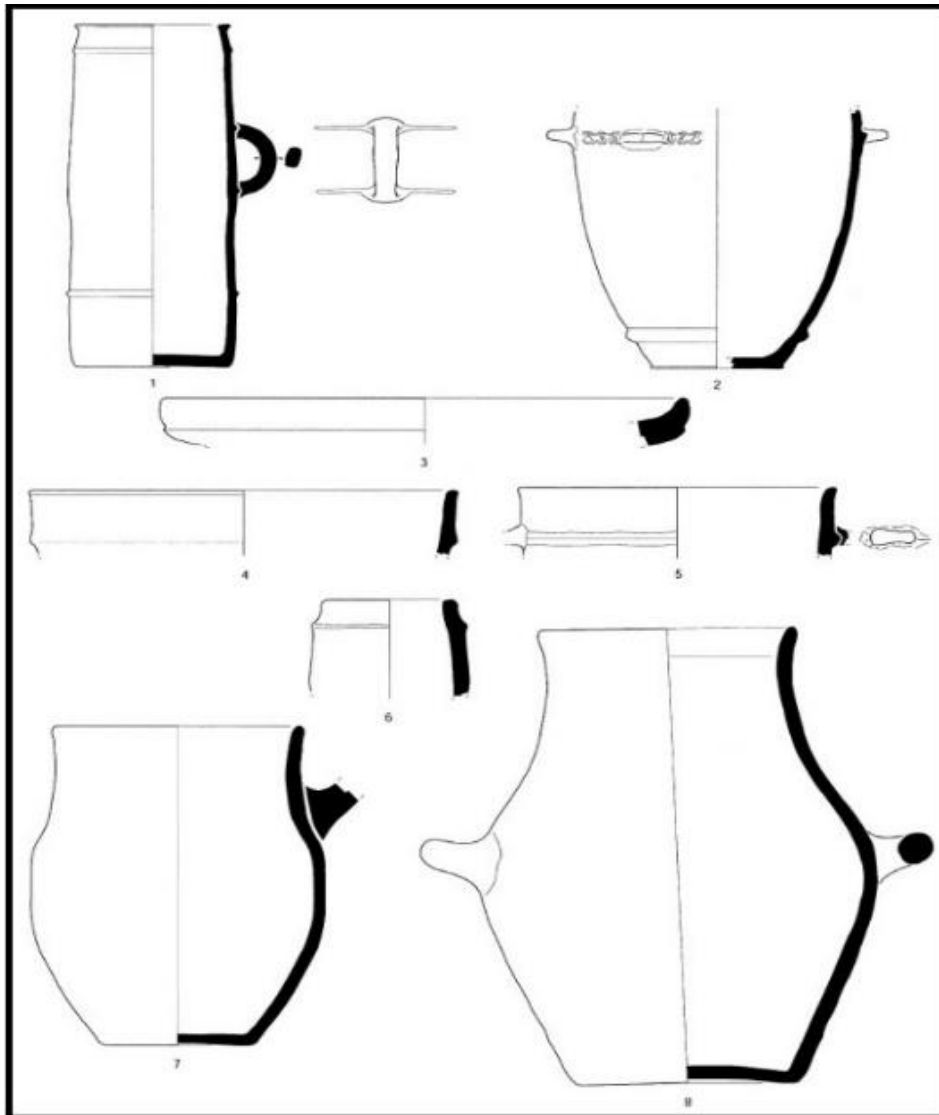
a: Tel Ashdod, Mikien seramiği
(Dothan ve Zukerman 2004: 27, fig. 30.3-5)

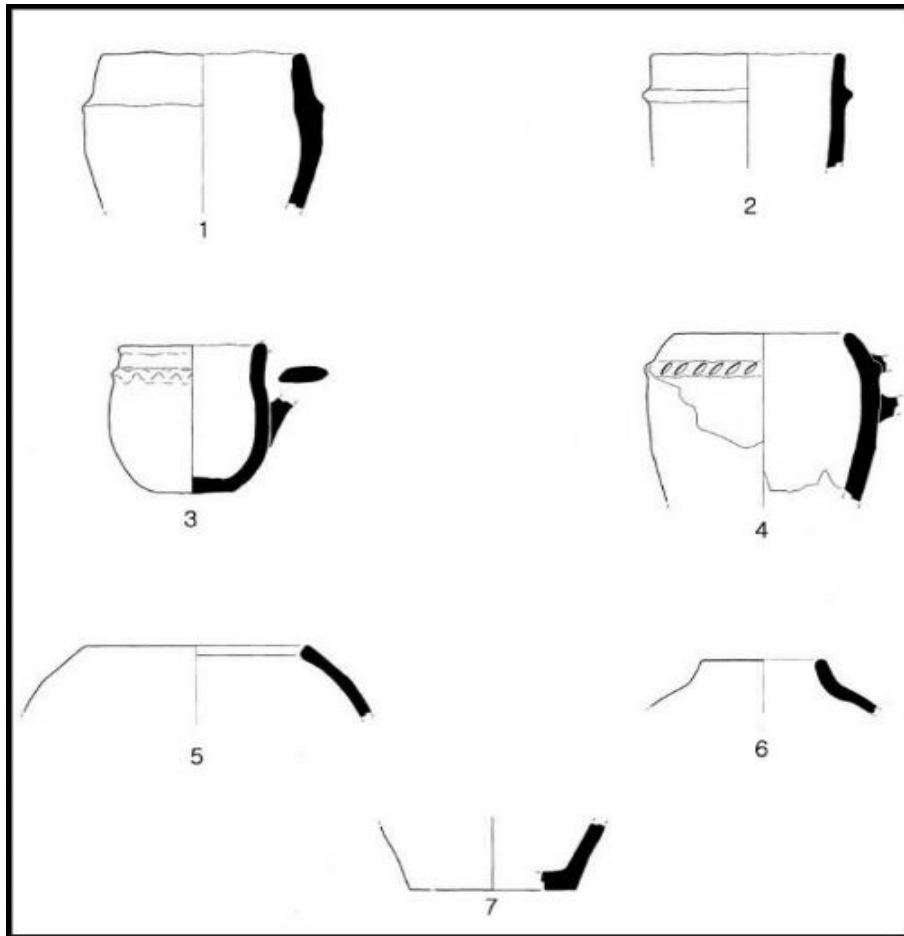
b: Tel Ashdod, Mikien seramiği
(Dothan ve Zukerman 2004: 27, fig. 30.7-8)

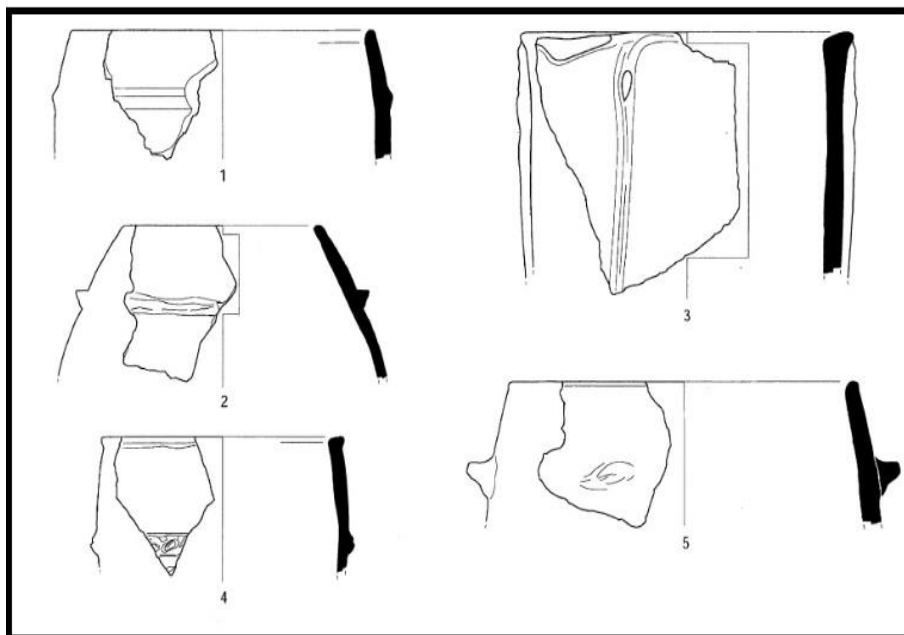
a: Tell Beyrut 003, el yapımı perdahlı seramik
(Badre 1998: 77, fig. 4a-b)

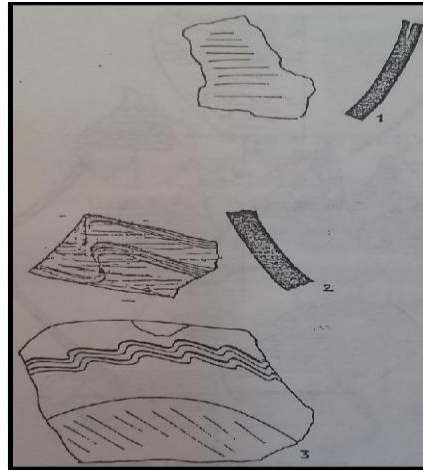
b: Tell Kazel, Alan IV, el yapımı perdahlı seramik
(Badre 2006: 86, fig. 16.1-8)

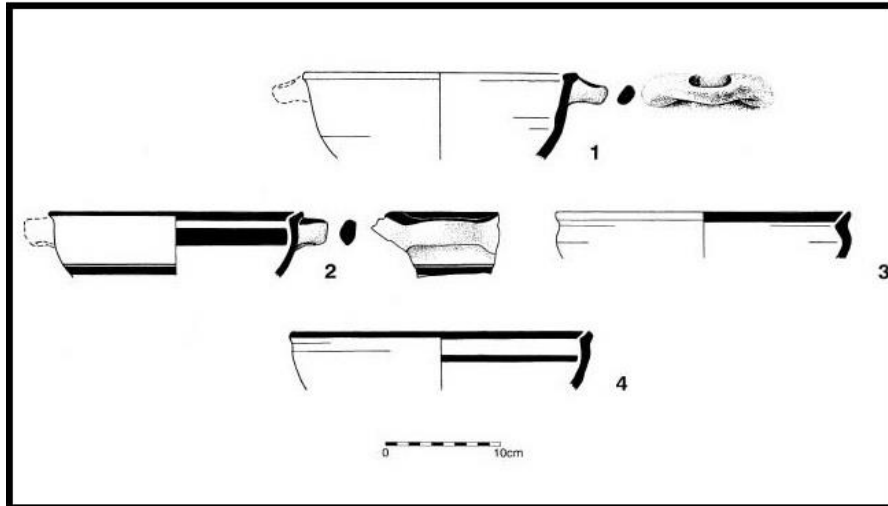
a: Tell Kazel, Alan IV, el yapımı perdahlı seramik
(Badre 2006: 91, fig. 19.1-2, 4-8)

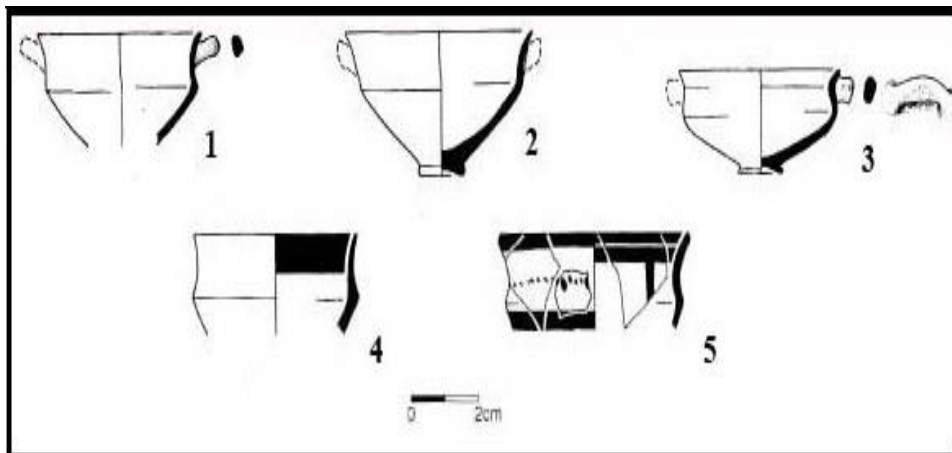
b: Tell Kazel, Alan IV, el yapımı perdahlı seramik
(Badre 2006: 88, fig. 17.1-5)

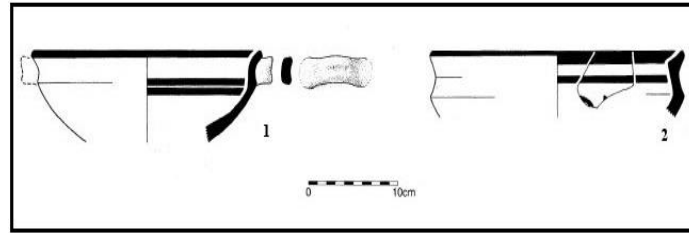
a: Tel Lachish, gri seramik
(Allen 1990: 427, fig. 67)

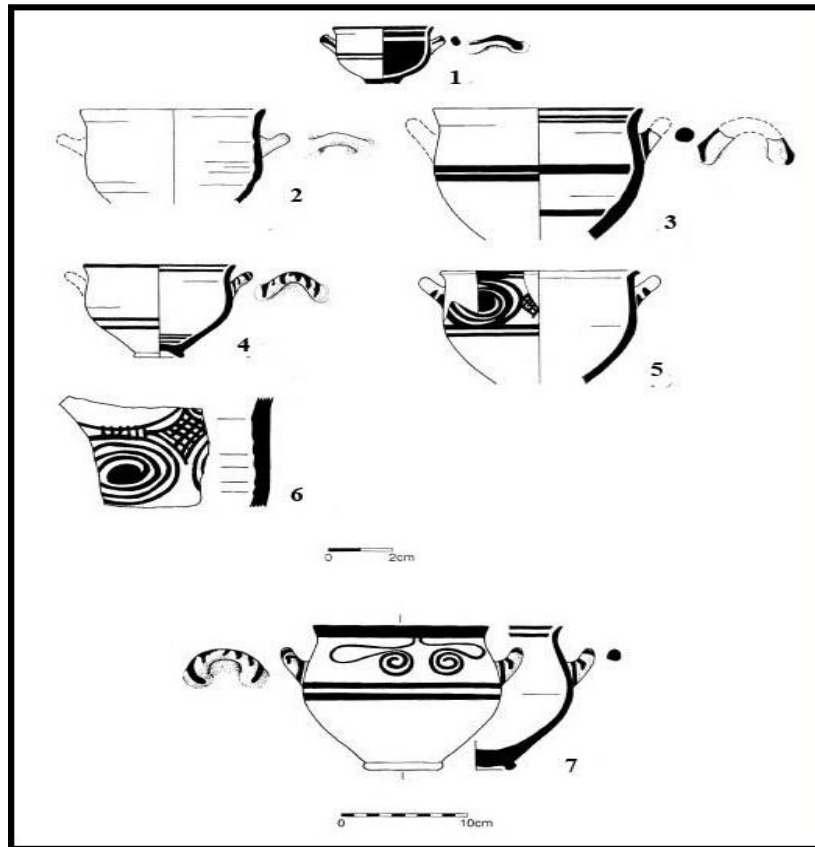
b: Tel Miqne-Ekron, Miken seramiği
(Dothan ve Zukerman 2004: 9, fig. 5.1-4)

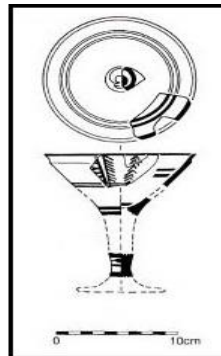
c: Tel Miqne-Ekron, Miken seramiği
(Dothan ve Zukerman 2004: 10, fig. 6.1-3, 6-7)

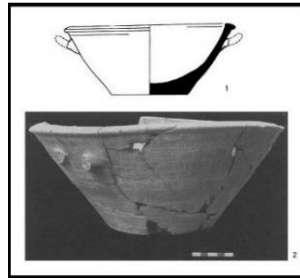
a: Tel Miqne-Ekron, Miken seramiği
(Dothan ve Zukerman 2004: 9, fig. 5.10-11)

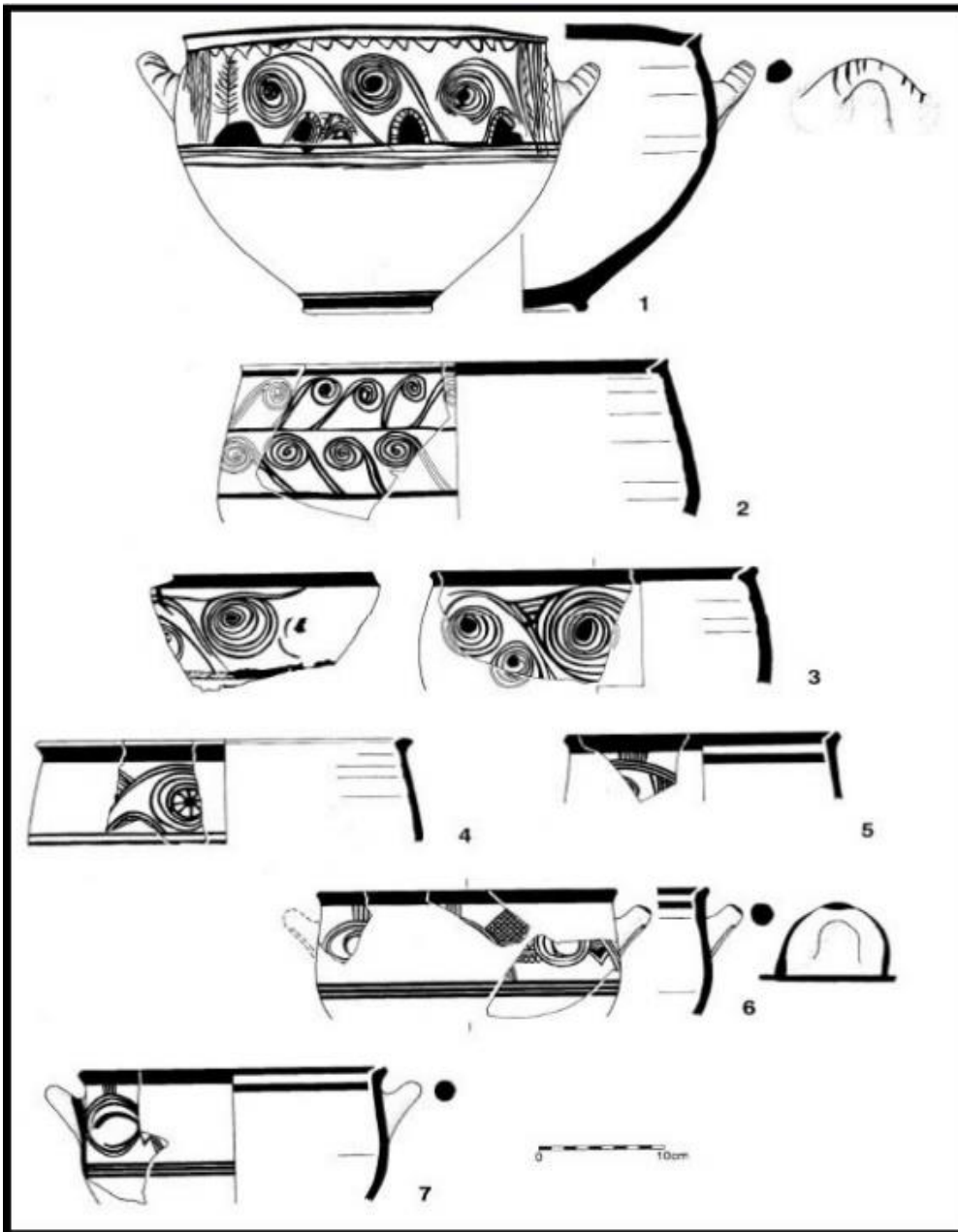
b: Tel Miqne-Ekron, Miken seramiği
(Dothan ve Zukerman 2004: 10, fig. 6.8, 12-14, 16-17, 19)

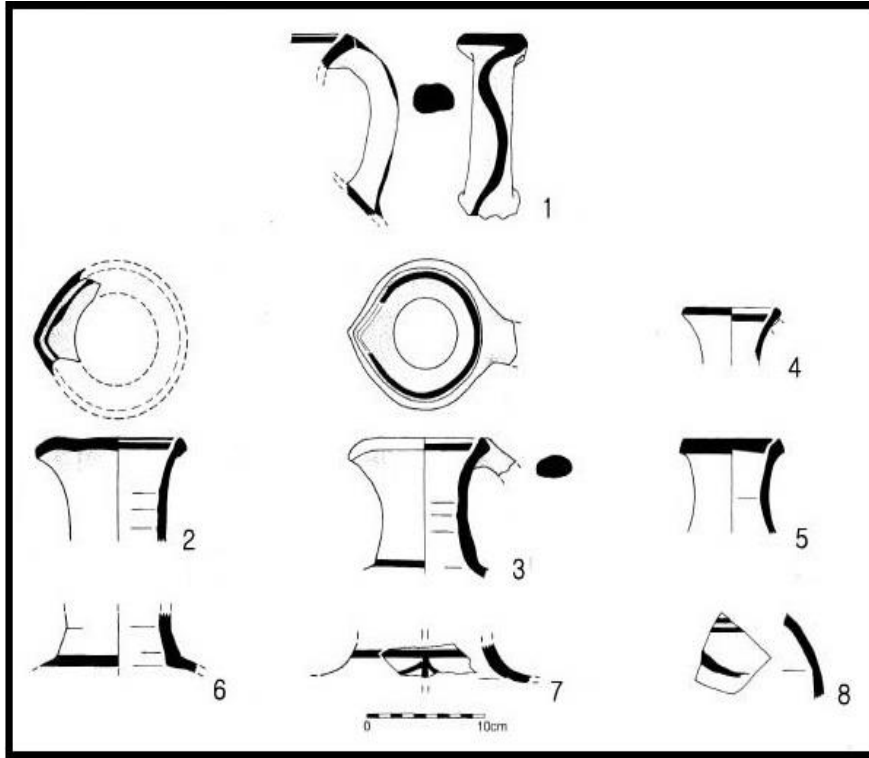
c: Tel Miqne-Ekron, Miken seramiği
(Dothan ve Zukerman 2004: 25, fig. 27.2)

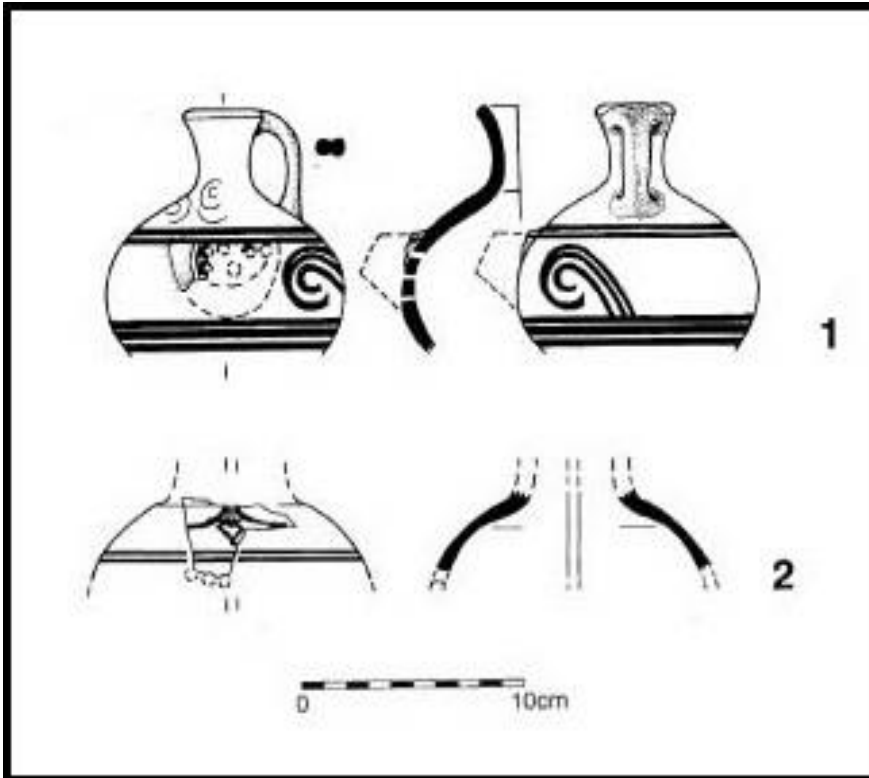
a: Tel Miqne-Ekron, Miken seramiği
(Dothan ve Zukerman 2004: 23, fig. 25.2; fig. 26)

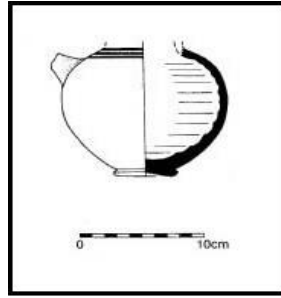
b: Tel Miqne-Ekron, Miken seramiği
(Dothan ve Zukerman 2004: 17, fig. 16.1-7)

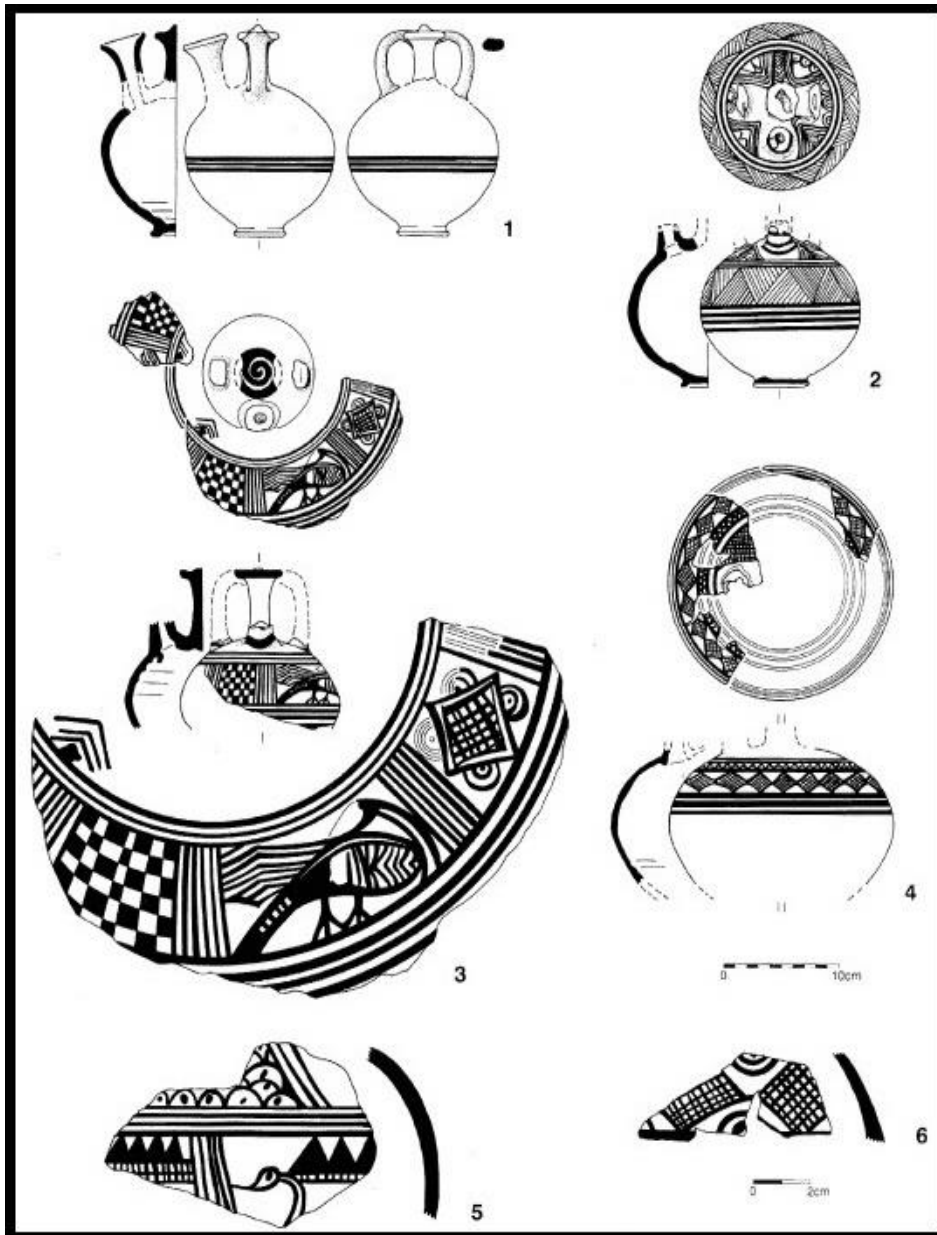
a: Tel Miqne-Ekron, Miken seramiği
(Dothan ve Zukerman 2004: 25, fig. 27.9-16)

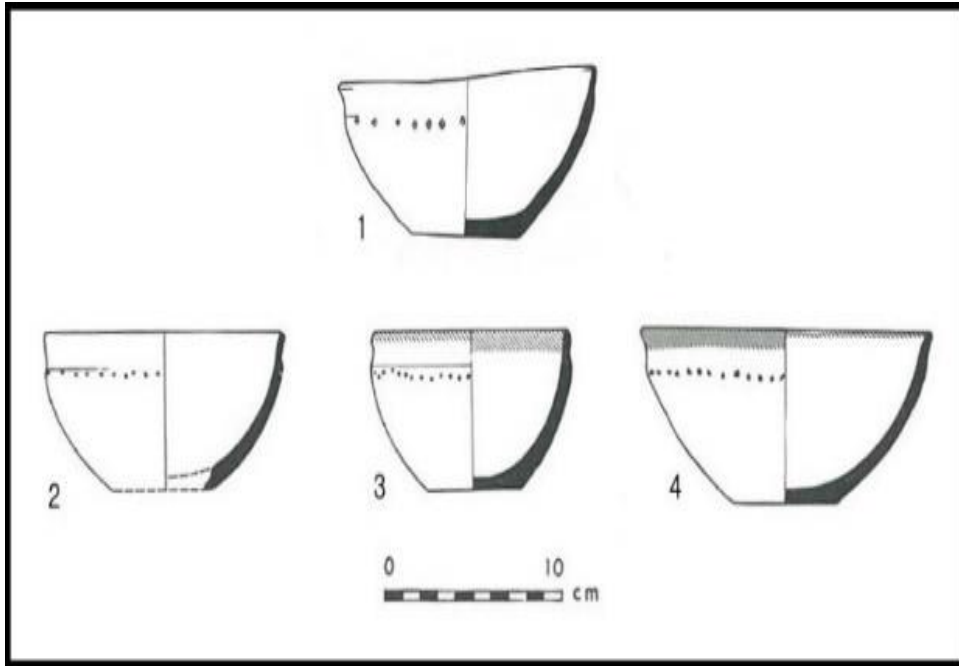
b: Tel Miqne-Ekron, Miken seramiği
(Dothan ve Zukerman 2004: 27, fig. 30.1-2)

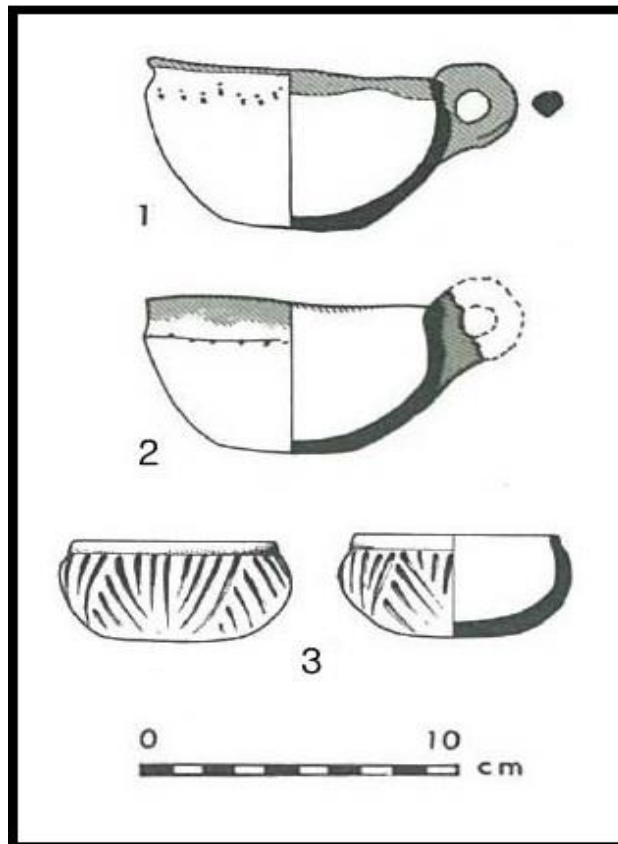
a: Tel Miqne-Ekron, Miken seramiği
(Dothan ve Zukerman 2004: 27, fig. 30.6)

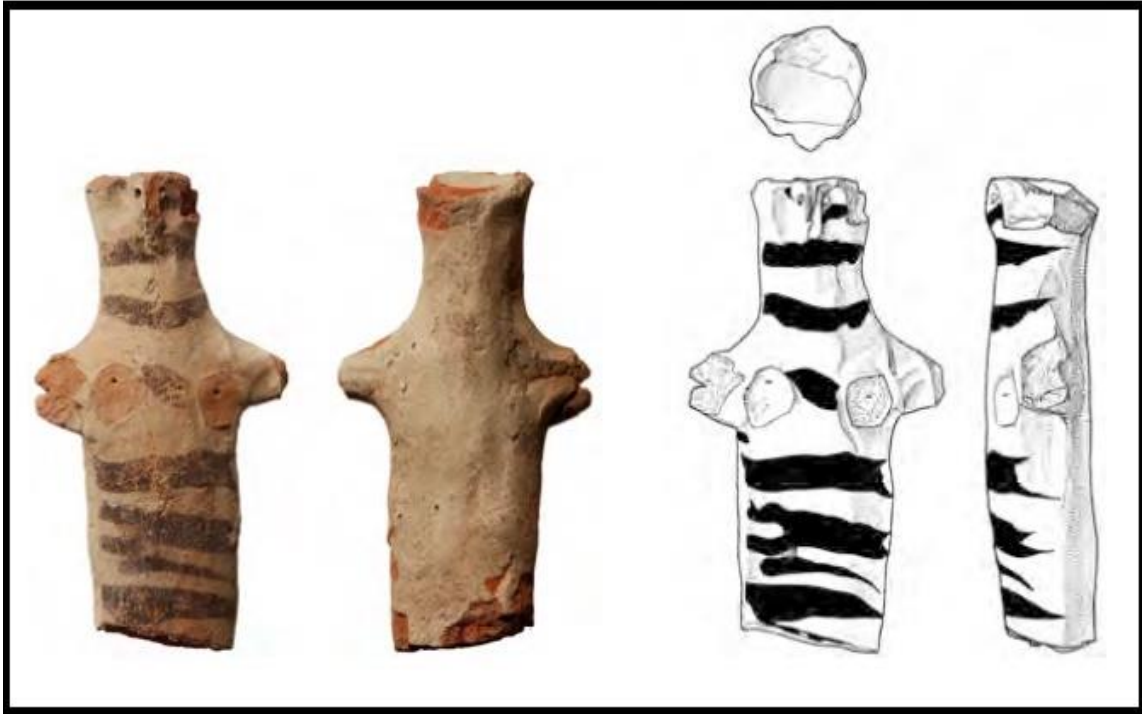
b: Tel Miqne-Ekron, Miken seramiği
(Dothan ve Zukerman 2004: 29, fig. 31.1-6)

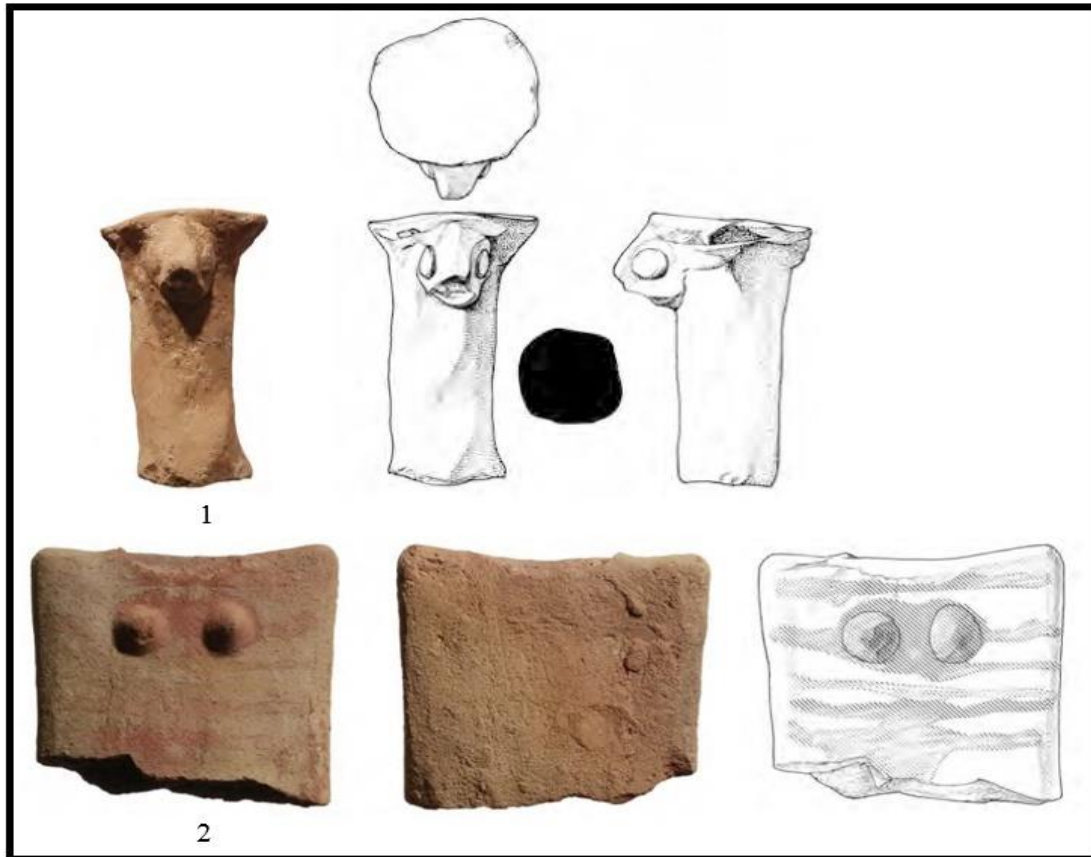
a: Tell Qasile, el yapımı perdahlı seramik
(Mazar 1985: 176-177, fig. 18.16; 198-199, fig. 29.20-21)

b: Tell Qasile, el yapımı perdahlı seramik
(Mazar 1985: 176-177, fig. 18.17; 208-209, fig. 34.12-13)

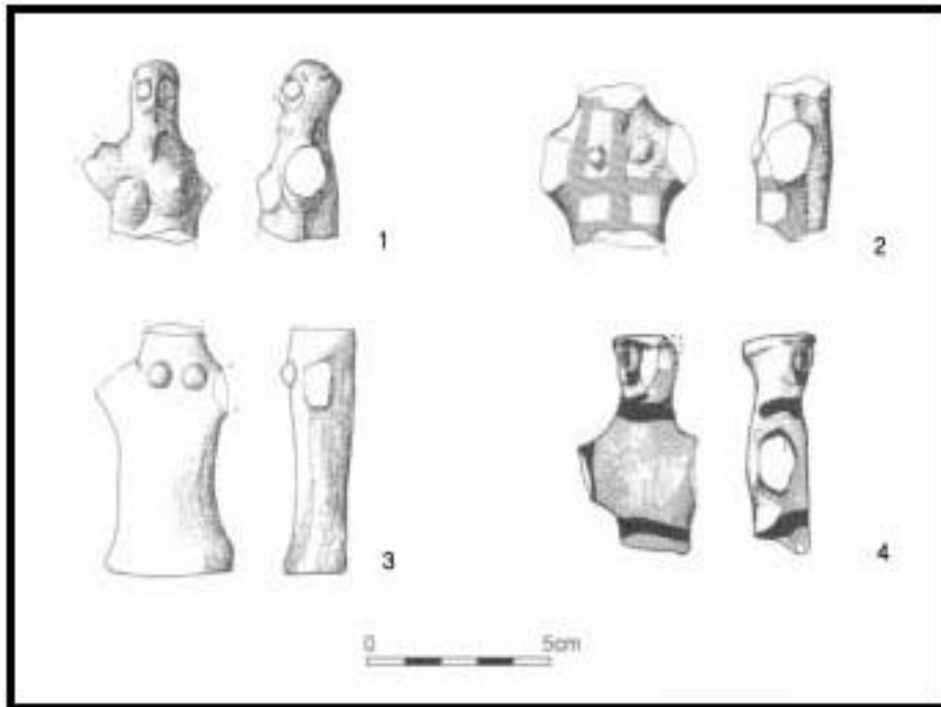
a: Ashkelon, Psi tipi figürin (Press 2012: 48, katal. 14)

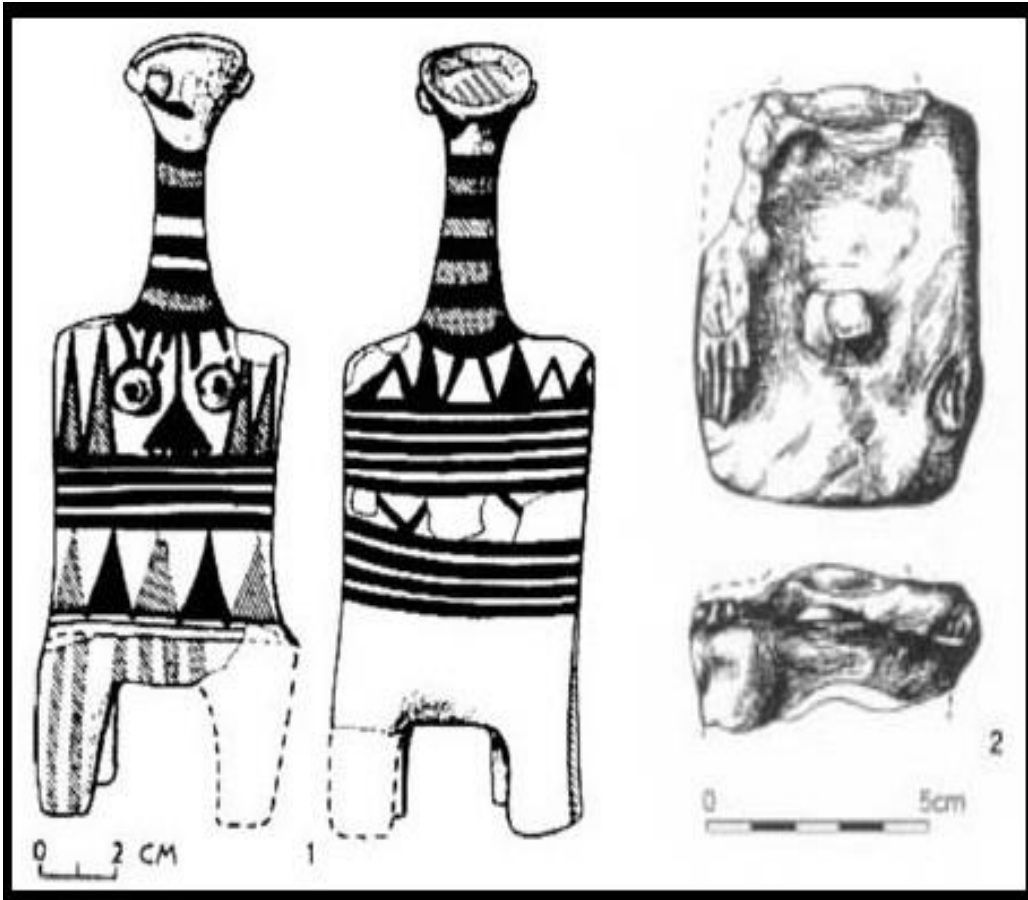
b: Ashkelon, Ashdoda tipi oturan kadın figürinler
(Press 2012: 53, 55, katal. 23, 27)

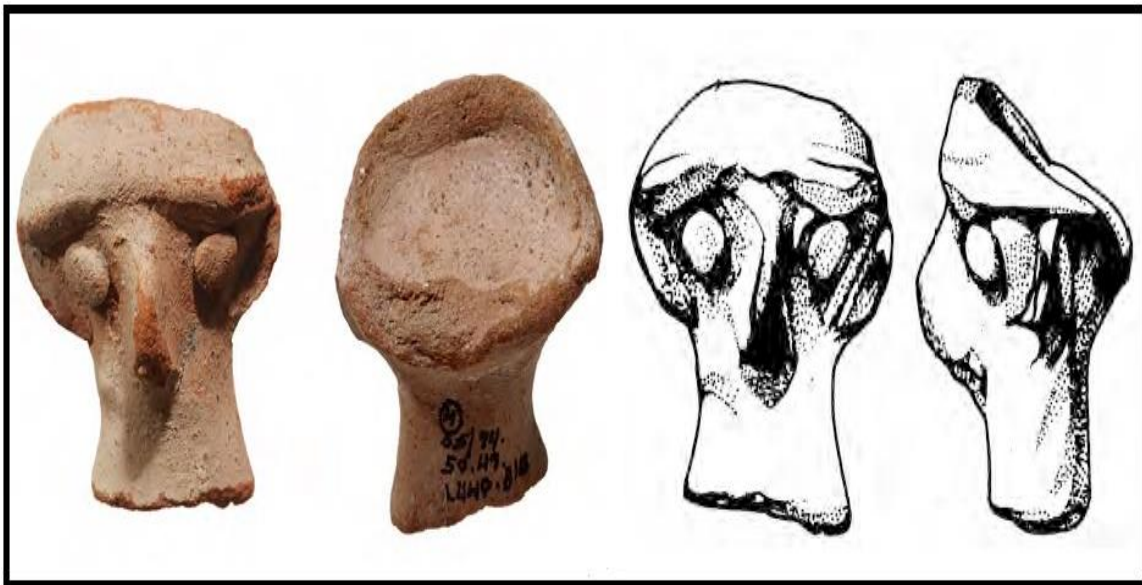
a: Ashkelon, figürinlere ait baş parçaları
(Press 2012: 49, 53, 56, 80, katal. 15, 24, 30, 78)

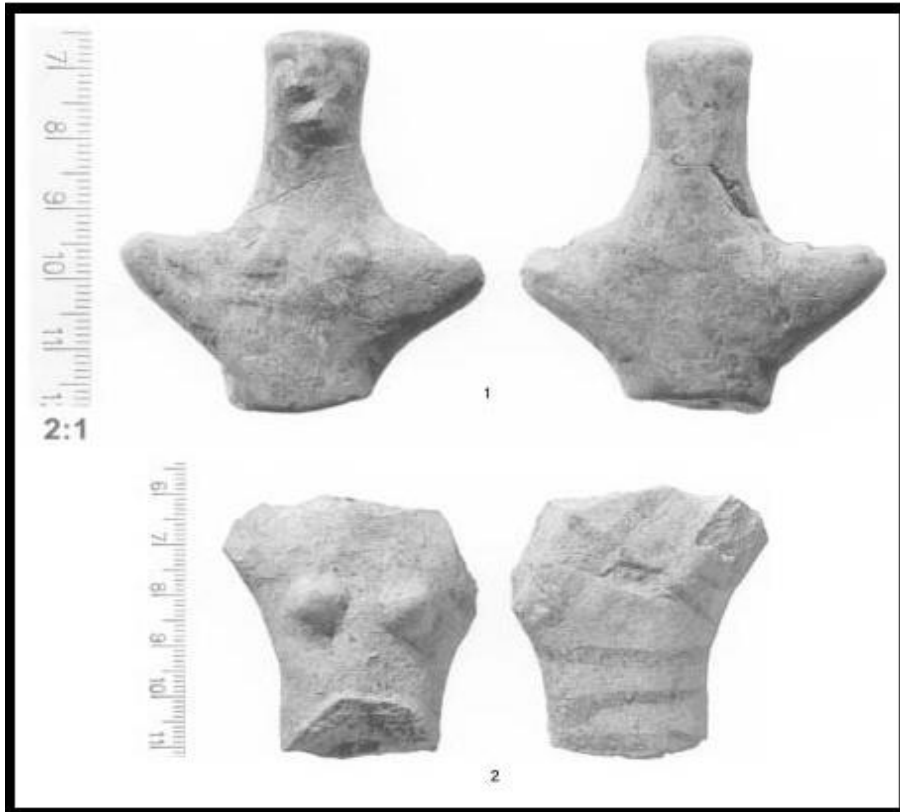
b: Tel Ashdod, Psi tipi figürinler
(Ben-Shlomo ve Press 2009: 43, fig. 1.5-7, 11)

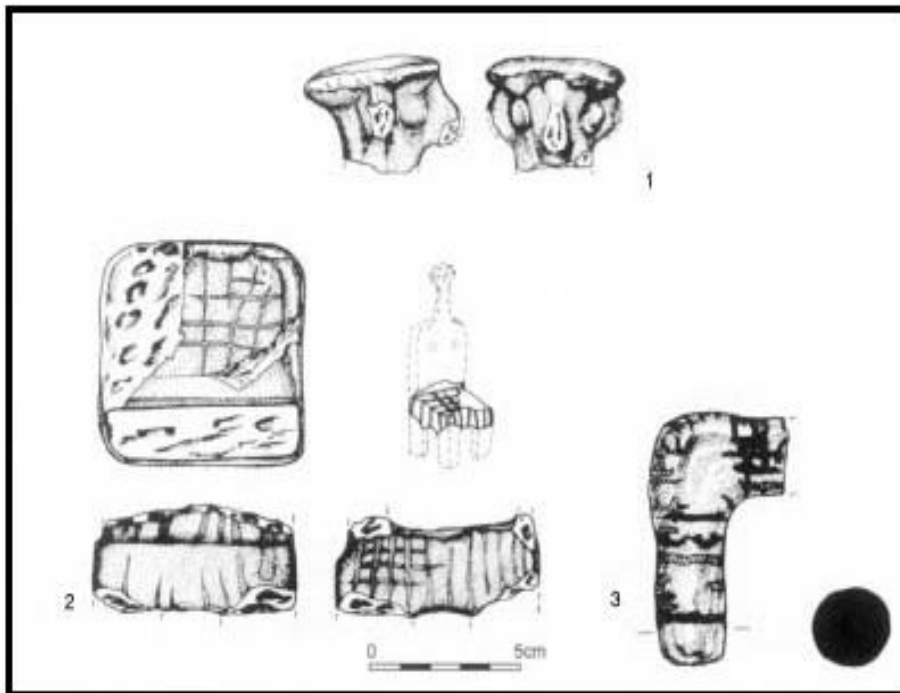
a: Tel Ashdod, Ashdoda tipi oturan kadın figürinler
(Yasur-Landau 2010: 305, fig. 8.6; Ben-Shlomo ve Press 2009: 52, fig. 8.1)

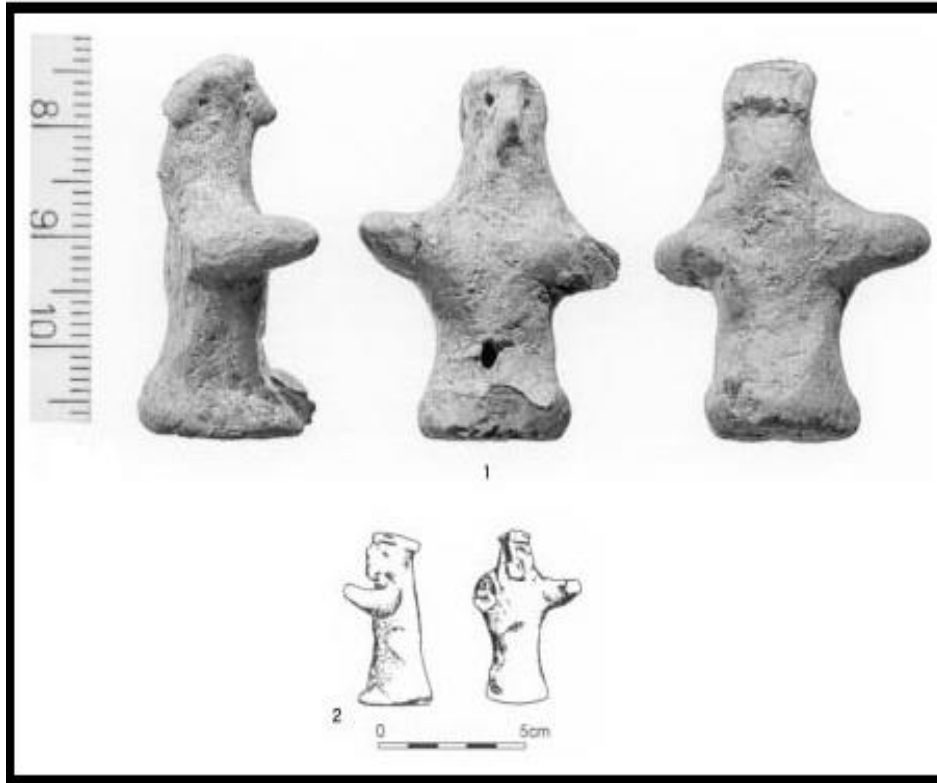
b: Tel Ashdod, figürinlere ait baş parçası
(Press 2012: 50, katal. 17)

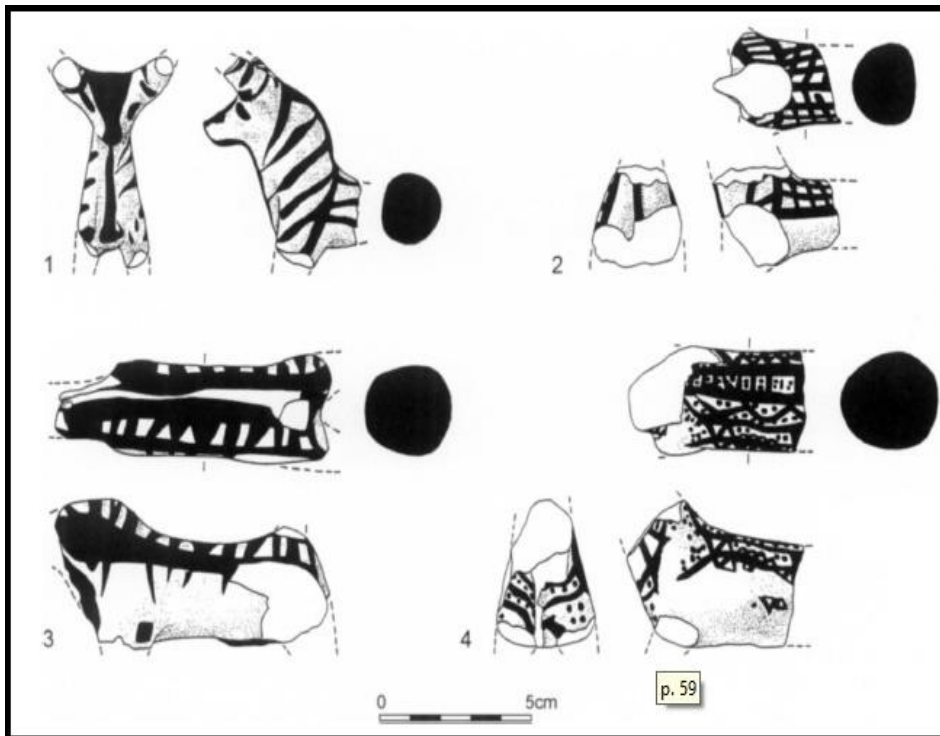
a: Tel Miqne-Ekron, Psi tipi figürinler
(Ben-Shlomo ve Press 2009: 44, fig. 2-3)

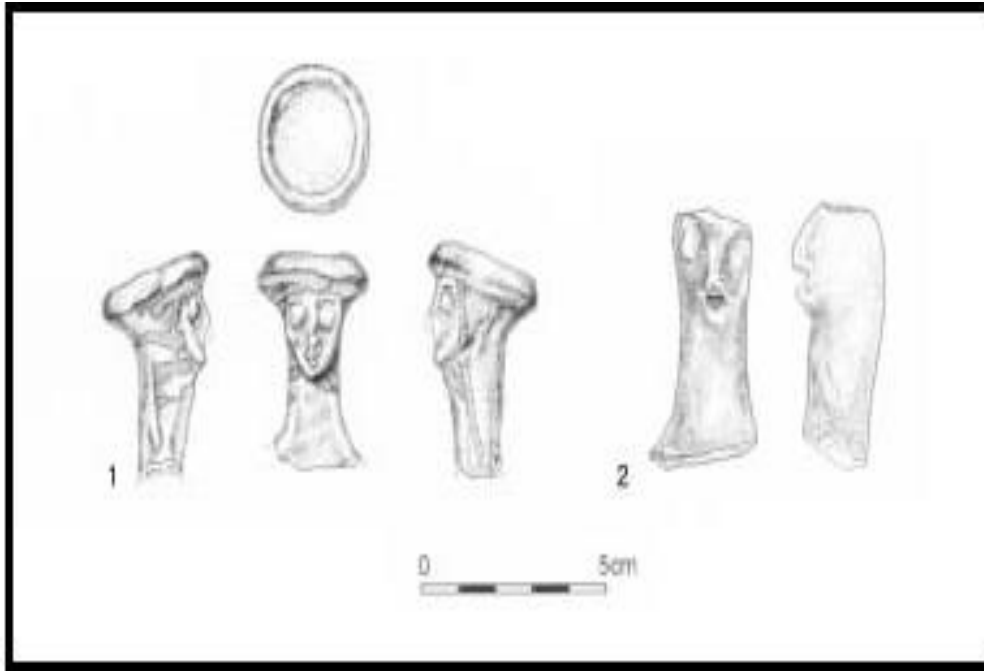
b: Tel Miqne-Ekron, Ashdoda tipi oturan kadın figürinler
(1) kafa (2) koltuk (3) bacak
(Ben-Shlomo ve Press 2009: 50, fig. 5.2, 7, 8)

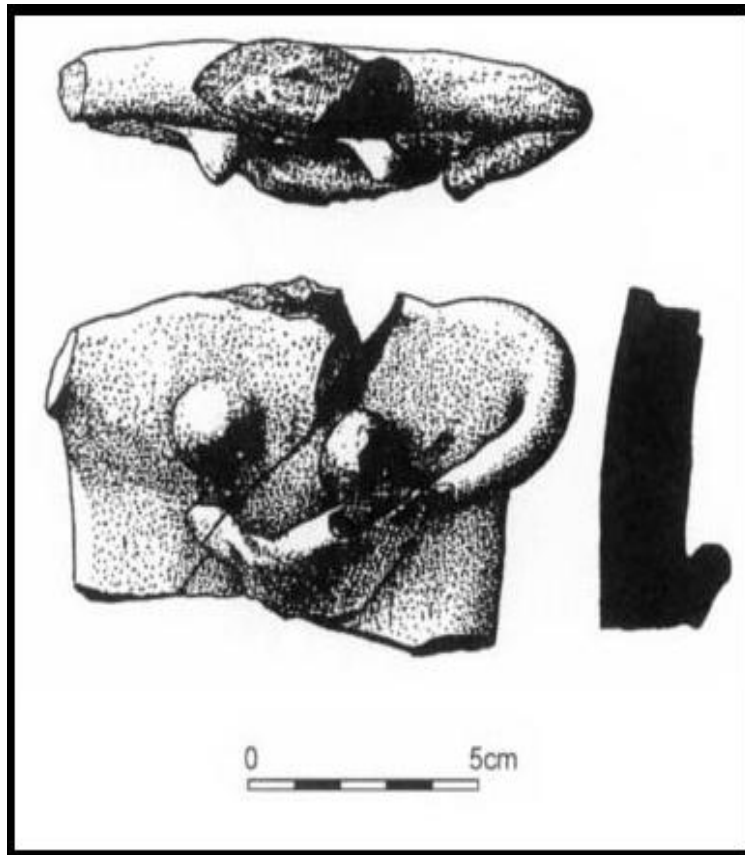
a: Tel Miqne-Ekron, figürinler
(Ben-Shlomo ve Press 2009: 57-58, fig. 14, 15.1)

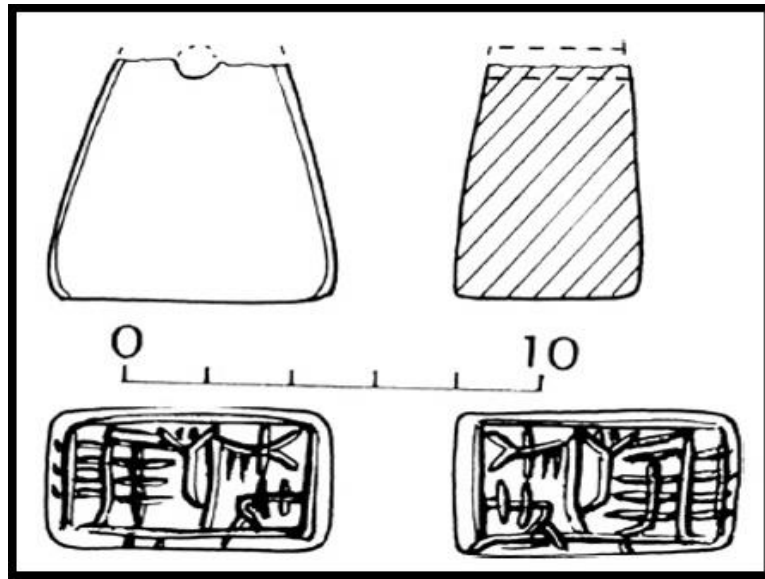
b: Tel Miqne-Ekron, boğa figürinleri
(Ben-Shlomo ve Press 2009: 59, fig. 16.1-4)

a: Tel Miqne-Ekron, figürinlere ait baş parçaları
(Ben-Shlomo ve Press 2009: 55, fig. 10.2, 4)

b: Tell Qasile, Ashdoda tipi oturan kadın figürünü
(Ben-Shlomo ve Press 2009: 52, fig. 8.2)

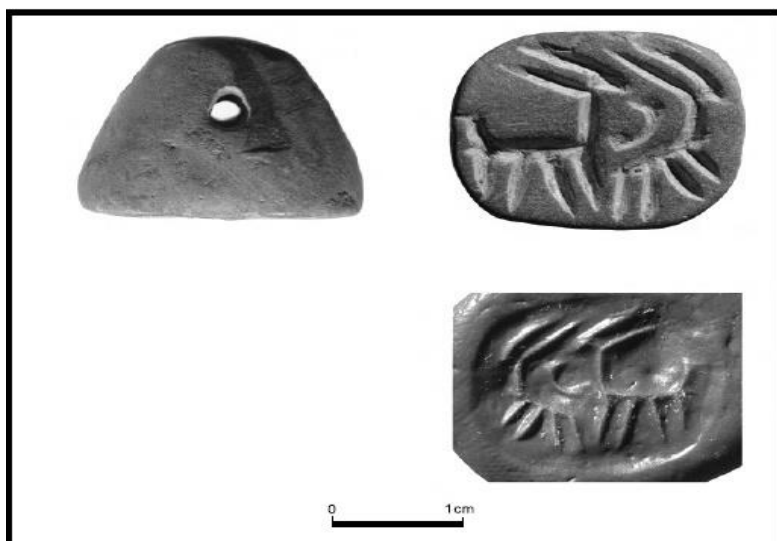
a: Tel Ashdod, mühür
(Yasur-Landau 2010: 310, fig. 8.9)

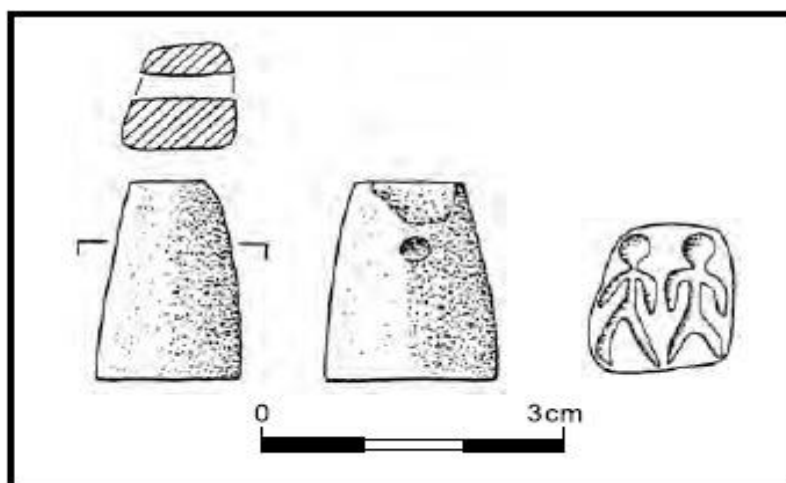
b: Tel Batash, mühür (Keel 1994: 24, fig. 7)

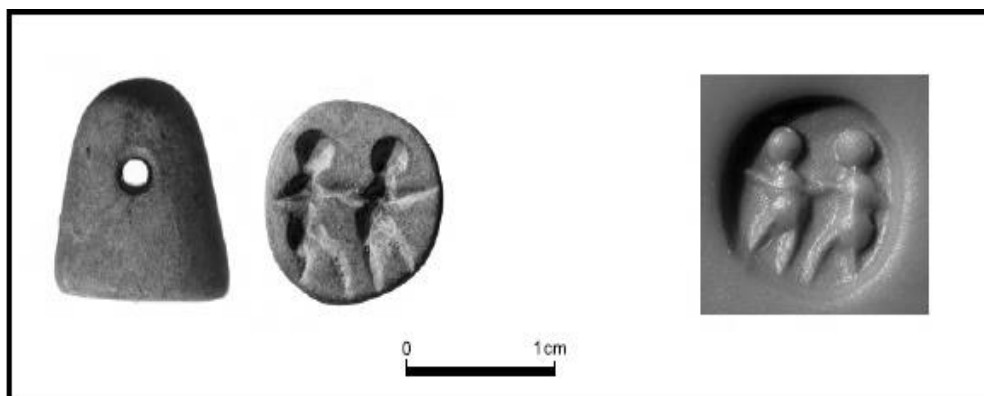
c: Tel Megiddo, mühür (Keel 1994: 22, fig. 2)

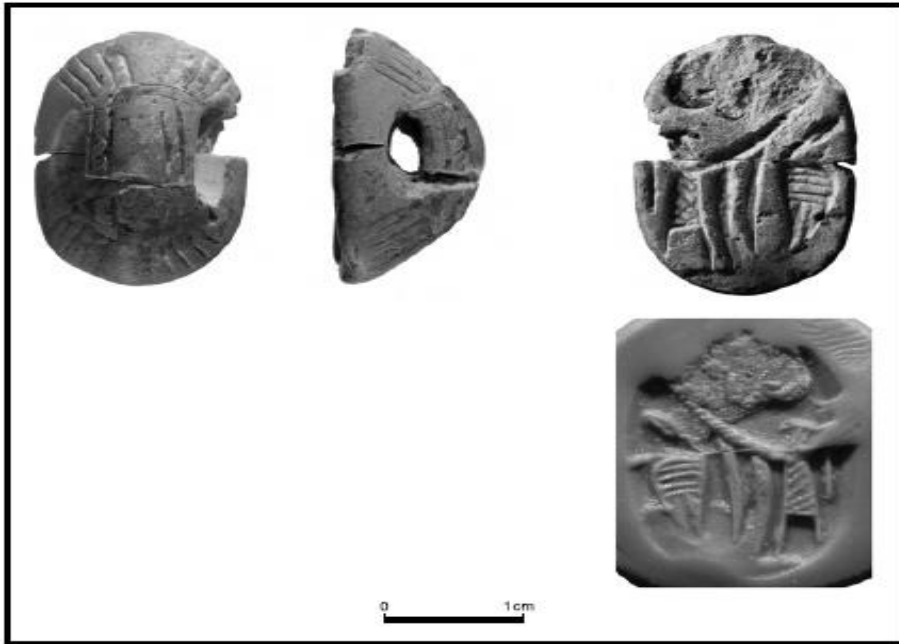
a: Tel Miqne-Ekron, mühür
(Ben-Shlomo 2006: 156, fig. 13)

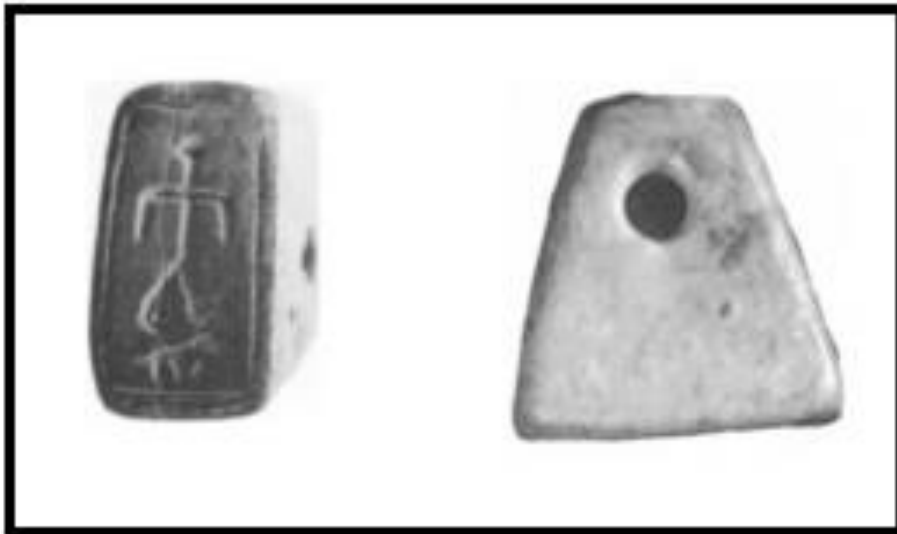
b: Tel Miqne-Ekron, mühür
(Ben-Shlomo 2006: 156, fig. 14)

c: Tel Miqne-Ekron, mühür
(Ben-Shlomo 2006: 157, fig. 15)

a: Tel Miqne-Ekron, mühür
(Ben-Shlomo 2006: 157, fig. 16)

b: Tell Qasile, mühür (Keel 1994: 23, fig. 4)

EK 1: ORJİNALLİK FORMU

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>										
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 28/04/2017</p> <p>Tez Başlığı / Konusu: LEVANT BÖLGESİ'NDEKİ DENİZ KAVİMLERİ'NİN ETKİLERİ</p> <p>Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 192 sayfalık kısmına ilişkin, 28/04/2017 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 1 'tür.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, 2- Kaynakça hariç 3- Alıntılar hariç/dâhil 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <div style="text-align: right;"> Tarih ve İmza 28/04/2017 </div> <table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 30%;">Adı Soyadı:</td> <td>YOUNGCHUL LEE</td> </tr> <tr> <td>Öğrenci No:</td> <td>N12126547</td> </tr> <tr> <td>Anabilim Dalı:</td> <td>ARKEOLOJİ</td> </tr> <tr> <td>Programı:</td> <td>ARKEOLOJİ</td> </tr> <tr> <td>Statüsü:</td> <td> ☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr. </td> </tr> </table>	Adı Soyadı:	YOUNGCHUL LEE	Öğrenci No:	N12126547	Anabilim Dalı:	ARKEOLOJİ	Programı:	ARKEOLOJİ	Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.
Adı Soyadı:	YOUNGCHUL LEE									
Öğrenci No:	N12126547									
Anabilim Dalı:	ARKEOLOJİ									
Programı:	ARKEOLOJİ									
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.									
<p><u>DANIŞMAN ONAYI</u></p> <p style="text-align: center;">UYGUNDUR.</p> <p style="text-align: center;"> Doç. Dr. Ayşe Gül Aykut (Unvan, Ad Soyad, İmza) </p>										

EK 2: ETİK KURUL İZİN MUAFİYET FORMU

 <p style="text-align: center;">HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 28/04/2017</p>
<p>Tez Başlığı / Konusu: LEVANT BÖLGESİ'NDEKİ DENİZ KAVİMLERİ'NİN ETKİLERİ</p> <p>Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p>
<p style="text-align: right;">Tarih ve İmza <i>[İmza]</i> 28/04/2017</p> <p>Adı Soyadı: YOUNGCHUL LEE</p> <p>Öğrenci No: N12126547</p> <p>Anabilim Dalı: ARKEOLOJİ</p> <p>Programı: ARKEOLOJİ</p> <p>Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.</p>
<p><u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u></p> <p style="text-align: center;"><i>[İmza]</i> Doc. Dr. Ayşe Gül Ayhan (Unvan, Ad Soyad, İmza)</p>
<p>Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr</p> <p>Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr</p>